

HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 34
2024 ČÍSLO 2

HISTORICKÝ
ZBORNÍK 34
č. 2/2024

HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH
ROČNÍK 34* 2024* ČÍSLO 2

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ MARTIN

HISTORICKÝ ZBORNÍK

Vedecký časopis o slovenských národných dejinách. Založený 1943
Ročník 34, 2024, č. 2

HISTORICAL MISCELLANY

Scholarly Journal on Slovak National History
Volume 34, 2024, No. 2

ALMANACH FÜR GESCHICHTE

Wissenschaftliches Periodikum über slowakische Nationalgeschichte
Jahrgang 34, 2024, No. 2

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, IČO 00179027 v Slovenskom historickom ústave Matice slovenskej v spolupráci s Historickým odborom Matice slovenskej.

Adresa redakcie: Historický zborník, Slovenský historický ústav Matice slovenskej, Grösslingová 23, 812 51 Bratislava, e-mail: redakcia@zbornik.sk
www.zbornik.sk

Rozširuje Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, tel.: +421 918 904 931, e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Redakcia

Šéfredaktor: Mgr. Dominik Blanár, PhD.
Zástupca šéfredaktora: Mgr. Radoslav Žgrada

Redakčná rada

Predsedníčka: prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc. (Trnavská univerzita)
Členovia: doc. HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD. (Katólicka univerzita v Ružomberku); doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); PhDr. Pavol Madura (Matica slovenská); doc. Mgr. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. (Žilinská univerzita); PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD. (Matica slovenská); doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc. (Matica slovenská); doc. Mgr. Ivan A. Petranský, PhD. (Slovenský historický ústav v Ríme); doc. Mgr. Ondrej Podolec, PhD. (Ústav pamäti národa); prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD. (Trnavská univerzita); PhDr. Peter Sokolovič, PhD. (Matica slovenská)

Grafický návrh obálky: Jozef Siekel

Vyhotovenie tlačových podkladov: Robert Schwandner

Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová

Preklad do anglického jazyka: Mgr. Michal Vongrej

Preklad do nemeckého jazyka: Mgr. Martina Kostková

© Matica slovenská, Martin 2024

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie rozširovať (elektronicky, fotografickou reprodukciami a pod.) bez predchádzajúceho písomného súhlasu majiteľov práv.

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., Martin

Vychádza ako recenzované vedecké periodikum dvakrát ročne.

Dátum vydania: december 2024

Evidenčné číslo EV 4010/10

ISSN 1335-8723 (print)

ISSN 2730-0978 (online)

EAN 9771335872006 42

OBSAH

TÉMA: Život a dielo Konštantína Čulena

Úvod do života a diela Konštantína Čulena

Ivan MRVA 11

ŠTÚDIE K TÉME

Konštantín Čulen ako historik v období 1. ČSR

Matúš CHRTIANSKY 23

Novinárska a publikačná činnosť Konštantína Čulena v medzivojnovom období

Jaroslav DUREC 45

Konštantín Čulen pred ľudovým súdom

Branislav KINČOK 59

ĎALŠIE ŠTÚDIE

Svätý Ladislav na Rusi: Uhorský rytiersky svätec v prameňoch stredovekej Rusi

Michal AUGUSTOVIČ 75

Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1924 – 1929

Ján TKÁČ 88

MEDAILÓNY

Pani profesorke Marte Dobrotkovej k významnému životnému jubileu

Jozef BAĎURÍK 129

Historik Ivan Mrva sedemdesiatročný

Ivan A. PETRANSKÝ 131

RECENZIE

MATEČKOVÁ, Martina – PERNÝ, Lukáš (eds.). *BERNOLÁKOVCI: PREMOŽITELIA ČASU*. Martin : Matica slovenská, 2024, 366 s.

Dominik BLANÁR 137

ADAMCZYK, Arkadiusz. *Politik v (Česko)Slovenskom štáte. János Esterházy 1901-1957*, Ružomberok: Society for Human Studies, 2024, 304 s.

Rudolf MANIK 140

SPRÁVY

Medzinárodná vedecká konferencia Slovenské ženy v národnom hnutí

Jaroslav DUREC 147

4. medzinárodná vedecká konferencia Slovensko a prvá svetová vojna

Rudolf MANIK 151

Konferencia Byzantský humanizmus v kontexte súčasných humanizmov – pocta profesorovi Alexandrovi Avenariovi

Ján PASTUSZEK 156

Konferencia Historik Dr. Ján Tibenský (1923 – 2012) a dnešok. K odkazu historického diela Jána Tibenského

Dominik BLANÁR 158

CONTENTS

TOPIC: Life and Work of Konštantín Čulen

An Introduction to the Life and Work of Konštantín Čulen

Ivan MRVA 11

STUDIES ON THE TOPIC

Konštantín Čulen as Historian in the Period of the First ČSR

Matúš CHRTIANSKY 23

Journalistic Activities of Konštantín Čulen and his Works Published in Interwar Period

Jaroslav DUREC 45

Konštantín Čulen Before the People's Court

Branislav KINČOK 59

OTHER STUDIES

Saint Ladislaus in Rus': Hungarian Pious Knight in the Sources on Medieval Rus'

Michal AUGUSTOVIČ 75

Political Life of Slovaks in Vojvodina in 1924–1929

Ján TKÁČ 88

PORTRAITS

To the Professor Marta Dobrotková on Occasion of her Important Jubilee

Jozef BAĎURÍK 129

Historian Ivan MRVA Turned Seventy

Ivan A. PETRANSKÝ 131

REVIEWS

MATEČKOVÁ, Martina – PERNÝ, Lukáš (eds.). *BERNOLÁK'S FOLLOWERS: CONQUERORS OF TIME*. Martin : Matica slovenská, 2024, 366 pages.

Dominik BLANÁR 137

ADAMCZYK, Arkadiusz. *Politician in (Czecho)Slovak State. János Esterházy 1901–1957*, Ružomberok : Society for Human Studies, 2024, pages 304.

Rudolf MANIK 140

REPORTS

International Scientific Conference Slovak Women in the National Movement

Jaroslav DUREC 147

4th International Scientific Conference Slovakia and the First World War

Rudolf MANIK 151

Conference Byzantine Humanism in the Context of Contemporary Humanisms – Tribute to Professor Alexander Avenarius

Ján PASTUSZEK 156

Conference Historian Dr. Ján Tibenský (1923 – 2012) and Nowadays. To the Legacy of Ján Tibenský's Historical Work.

Dominik BLANÁR 158

INHALT

THEMA: Leben und Werk von Konštantín Čulen

Einführung in das Leben und Werk von Konštantín Čulen

Ivan MRVA 11

STUDIEN ZUM THEMA

Konštantín Čulen als Historiker in der Zeit der 1. Tschechoslowakischen Republik

Matúš CHRTIANSKY 23

Die journalistische und Verlagstätigkeit von Konštantín Čulen in der Zwischenkriegszeit

Jaroslav DUREC 45

Konštantín Čulen vor dem Volksgerichtshof

Branislav KINČOK 59

WEITERE STUDIEN

Der heilige Ladislav in der Rus: Ein ungarischer ritterlicher Heiliger in den

Quellen der mittelalterlichen Rus

Michal AUGUSTOVIČ 75

Das politische Leben der Slowaken in Vojvodina in den Jahren 1924-1929

Ján TKÁČ 88

PORTRÄTS

An Professorin Marta Dobrotkova anlässlich ihres bedeutenden Jubiläums

Jozef BAĎURÍK 129

Historiker Ivan Mrva wird siebzig Jahre alt

Ivan A. PETRANSKÝ 131

REVIEWS

MATEČKOVÁ, Martina - PERNÝ, Lukáš (eds.). *DIE BERNOLÁK-ANHÄNGER: DIE EROBERER DER ZEIT*. Martin : Matica slovenská, 2024, 366 S.

Dominik BLANÁR 137

ADAMCZYK, Arkadiusz. *Politik im (Tschecho)Slowakischen Staat. János Esterházy 1901-1957*, Ružomberok: Gesellschaft für Menschenkunde, 2024, S. 304.

Rudolf MANIK 140

NACHRICHTEN

Internationale wissenschaftliche Konferenz Slowakische Frauen in der Nationalbewegung

Jaroslav DUREC 147

4. internationale wissenschaftliche Konferenz Die Slowakei und der Erste Weltkrieg

Rudolf MANIK 151

Konferenz Byzantinischer Humanismus im Kontext des zeitgenössischen

Humanismus - Eine Hommage an Professor Alexander Avenarius

Ján PASTUSZEK 156

Konferenz Historiker Dr. Ján Tibenský (1923 - 2012) und die Gegenwart.

Über das Erbe des historischen Werks von Jan Tibensky

Dominik BLANÁR 158

TÉMA:
Život a dielo Konštantína Čulena

Úvod do života a diela Konštantína Čulena

Ivan Mrva

MRVA, Ivan. An Introduction to the Life and Work of Konštantín Čulen. In Historický zborník, Vol. 34, 2024, No. 2, pp. 11-20

Abstract: Konštantín Čulen is one of the important figures of the last century's Slovakia. He was an extremely prolific columnist, journalist, but also a historian. He stood out not only for the excellent style of his contributions, but also for the volume of work he left behind. He is the author of three dozen books, focused mainly on national revival and emigration, as well as many articles, studies, reviews, and polemical contributions. He had to leave Slovakia to emigrate towards the end of the war, due to his defence of the right of Slovaks to autonomy and statehood, and criticism of the situation in interwar Czechoslovakia—his political involvement in the period of the First Slovak Republic. But even there, far away from his homeland, he did not stop creating and continued in his journalistic and biographical work. He left behind an extensive work that has served and will serve future generations of journalists and historians.

Keywords: Konštantín Čulen; Journalism; Reviews; Autonomy; Emigration; Slovak Language; National Revival; Memorandum; Slovak Grammar Schools.

Konštantín Čulen bezpochyby patrí k najvýznamnejším publicistom, novinárom aj historikom 20. storočia. Je autorom tridsiatich kníh venujúcich sa prevažne novodobým slovenským dejinám, z nich niektoré sú zásadného významu, stoviek novinových článkov, štúdií, recenzií a správ. Niektoré jeho práce sa na našom knižnom trhu na konci 20. storočia objavili aj v novom vydaní. V minulosti bol i v súčasnosti ešte zostáva z historiografie akoby vytesnený, keďže jeho obhajoba nespochybniteľného práva Slovákov na vlastnú štátnosť, jeho kritika pomerov v medzivojnovom Československu, postoj k SNP i retribučného súdnictva po vojne nie je po chuti tým, ktorí vďaka svojmu politickému výtlaku a mediálnemu vplyvu určujú, čo sa môže a čo už nie. Vzhľadom na trest tridsať rokov väzenia, na ktoré ho našťastie už v neprítomnosti odsúdil ľudovodemokratický súd, sa dokonca ozývajú aj hlasy o vojnovom zločincovi.

Konštantín Čulen nebol školeným historikom ani žurnalistom, mal iba strednú školu, no jeho práce sú svojím spôsobom jedinečné a upútajú aj súčasného čitateľa so záujmom o našu národnú minulosť. Charakterizuje ich výborný rozprávačský štýl, šírka záberu i hĺbka poznatkov obohatená o nové fakty, ktoré verejnosti sprístupnil. Nesporne si zaslúži popredné miesto v slovenskej historiografii. Niektoré Čulenove

výstižné charakteristiky historických období alebo osôb i dnes inšpirujú slovenských historikov, publicistov i tvorcov pamätníkov.¹

Celé Čulenovo dielo vzhľadom na jeho osudy je možné rozdeliť na tri obdobia:

1. Od počiatkov na konci dvadsiaty rok minulého storočia do roku 1938, kedy bol nezávislým autorom s orientáciou na autonomistické hnutie.

2. Obdobie od vyhlásenia autonómie Slovenska a Slovenského štátu, respektíve Slovenskej republiky, kedy je zvolený za poslanca snemu Slovenskej krajiny, stáva sa členom diplomatického zboru Č-SR v USA a neskôr SR. Po návrate do vlasti pôsobí ako poslanec slovenského snemu.

3. Obdobie od roku 1945, kedy pôsobí v talianskom, kanadskom a americkom exile, kde však neprestáva tvoriť. Týchto devätnásť rokov strávených mimo vlasti bolo zároveň aj najťažším obdobím jeho života. Napriek zápasu o holú existenciu až do včasnej smrti neochabuje v tvorbe. Dôkazom mimoriadnych schopností, železnej vôle a vnútornej energie Konštantína Čulena je viac ako šesťstostranová kniha *Po Svätoplukovi druhá naša hlava (Život Dr. Jozefa Tisu)* dokončená ešte roku 1947, teda nedlho po poprave prezidenta, navyše v komplikovaných podmienkach exilu vo vojnu poznačenej Európe.

Vzhľadom na rozsah diela Konštantína Čulena nie je možné na tomto mieste podať podrobnejšiu analýzu ani jeho najvýznamnejších prác. Preto sa v tejto časti obmedzím len na skromný výber z prác a článkov.

Konštantín Čulen sa narodil 26. februára 1904 v obci Brodské, kde je jeho priezvisko oddávna rozšírené. Medzi jeho príbuznými bol aj národný buditeľ Martin Čulen i menej známy rodoľub Štefan Čulen. Rod Čulenovcov, v ktorom bola pevne zakotvená katolícka viera a slovenské povedomie, bol spríbuznený aj s Jurigovcami. Obaja gbelskí rodáci – kanonik Ján Krstiteľ Juriga i Ferdiš Juriga zohrali v národnom hnutí významnú úlohu. Konštantín Čulen prišiel na svet v čase, keď jeho otec Štefan bol už v Amerike, kde hľadal obživu. Zakrátko aj matka malého Konštantína Rozália, rodená Gulišková, nasledovala manžela s malým dieťaťom v náručí za Atlantický oceán, a tak prvé roky detstva malý Konštantín prežil v Spojených štátoch. Rodina sa však z emigrácie vrátila a prvorodený syn začal ľudovú školu navštevovať v rodnej obci. Ale Amerika, v ktorej strávil niekoľko rokov najranejšieho detstva, najmä život amerických Slovákov, sa stala jednou z ťažiskových tém Čulenovej tvorby a nakoniec aj jeho osudom. Zomrel na americkej pôde v emigrácii v New Yorku 7. apríla 1964.

Konštantín Čulen po skončení šiestej triedy ľudovej školy v Brodskom pokračoval v ďalšom vzdelávaní na gymnáziu v Skalici. Od raných školských rokov bolo jeho najobľúbenejšou činnosťou a zábavou čítanie kníh. Podľa vlastných slov od druhej triedy gymnázia zbieral knihu ku knihe. U skalického kníhkupca Teslíka kupoval knihy „na

¹ Memorandové obdobie výstižne nazval „Doba veľkých nádejí a sklamaní“. S takmer identickou charakteristikou tej doby sa dodnes stretávame. Rovnako i názov Čulenovej knihy vydané v exile roku 1947 nákladom Slovenskej katolíckej jednoty *Po Svätoplukovi druhá naša hlava (Život Dr. Jozefa Tisu)* poslúžil autorom pamätnej tabule na budove učiteľského ústavu v Bánovciach nad Bebravou ako hlavné motto, až kým ju na pokyn vládnych orgánov neodstránili.

borg“ a dlžobu splácal korunu po korune, podľa toho, koľko si dokázal ušetriť z peňazí, ktoré dostal na obed.² Po maturite roku 1924 a šesťmesačnej vojenskej službe si začal hľadať zamestnanie. Uchádzal sa o každú prácu, ale na žiadosti dostával odpoveď: „*Vaši žiadosti nelze vyhověti.*“ Neskôr s trpkosťou poznamenal, že takých odpovedí dostal 53. Táto skúsenosť ovplyvnila postoje k pomerom v medzivojnovovej ČSR, kde miesta najčastejšie obsadzovali ľudia z Čiech a Moravy a mladá slovenská inteligencia sa nemala kde uplatniť. Nakoniec sa ako nižší úradník zamestnal v nemocenskej poisťovni, ale miesto skoro stratil, lebo odmietol podpísať prihlášku do Sociálnodemokratickej strany. Neskôr vystriedal aj iné zamestnania, ale nikde dlho nevydržal. Mal nekompromisnú a priamu povahu a svoje osobné i politické názory neskrýval. Od študentských čias prejavoval záujem o slovenské dejiny a mal výhrady k ich jednostrannej *čechosloveckej* interpretácii, aká dominovala na školách i v spoločnosti. A tak už pomerne skoro začal publikovať drobné príspevky, aby pomohol odstraňovať deformácie, ktoré zatemňovali a deformovali slovenskú minulosť. Jednou z prvých Čulenových novinových prác s historickou tematikou je článok *Slováci pri otváraaní Záhrebskej univerzity*.³ Pripomenul neohrozené účinkovanie Martina Čulena a Františka V. Sasinka, členov delegácie Matice slovenskej na slávnostnom otvorení univerzity v Záhrebe roku 1873. Uviedol i tragické následky, ktoré v konečnom dôsledku ich vystúpenie malo pre Maticu slovenskú a to najmä vzhľadom na prítomnosť maďarskej vládnej garnitúry vedenej ministrom školstva a kultu Augustínom Trefortom. Čulenov príspevok bol aktuálny, keďže v septembri 1929 Slovensko navštívila oficiálna chorvátska delegácia, aby v Trnave na rodnom dome Juraja Haulika odhalila pamätnú tabuľu venovanú prvému záhrebskému arcibiskupovi, kardinálovi a buditelovi chorvátskeho národa, ktorý bol rodom Slováč. Celé číslo denníka *Slovák* bolo v tejto súvislosti venované bohatým chorvátsko-slovenským kultúrnym vzťahom.⁴

Na rok 1930 pripadlo sté výročie narodenia Františka V. Sasinka. Konštantín Čulen mal k nemu pozitívny vzťah nielen z dôvodov jeho vedeckej činnosti, ale ctil si ho aj ako krajana z nitrianskeho Záhoria, neohrozeného Slováka, katolíka a obetavého národovca. Študoval pramene k jeho životu aj v zbierkach katolíckeho gymnázia v Kláštore pod Znievom, kde objavil dva listy Martina Čulena adresované F. V. Sasinkovi. Boli napísané v neľahkých časoch pre oboch. Sasinek sa vtedy musel odsťahovať do Prahy, keďže mal existenčné problémy a navyše vtedajšie vedenie mesta Skalice mu znepríjemňovalo život. Martin Čulen vítal Sasinkovo rozhodnutie usadiť sa v Čechách, dúfajúc, že jeho pôsobenie napravi bratov Čechov, ktorí, ako sám pripomína, nejavia o Slovákov ani toľko záujmu ako o kočovných cigánov a handrárskych židov. Tento nezáujem podľa slov Martina Čulena prejavuje najmä „*tá hnusná Riegrova perepúť.*“ V ďalšom publikovanom liste Martin Čulen Sasinkovi pripomína: „*Smutné je, že musíš poznávať Čechov takých, akí sú... jestli dnes – zajtra pohltí ich žralok nemectva, nie*

² O Americko slovenských dejinách. In *Slovák*, 3. júl 1938, roč. 20, č. 150, s. 4.

³ Slováci pri otváraaní Záhrebskej univerzity. In *Slovák*, 22. 9. 1929, roč. 11, č. 216, s. 6.

⁴ Tamže.

preto mi bude ľúto, že ich pohltil, ale preto, že oni budú nemeckými janičiarmi proti Slovanstvu...“⁵ Čulen publikovaním neznámych dokumentov zrejme chcel slovenskému publiku predstaviť negatívne rysy českej vládnucej politickej garnitúry, o čom sa v tej dobe Slováci denne mohli presvedčiť.

Rok 1930 bol ostrým štartom Konštantína Čulena ako publicistu, historika i polemika. Jeho články i štúdie zapĺňajú stránky Slováka, Národných novín, Kultúry i Slovenských pohľadov. Okrem toho pripravoval krátke historické okienka v rozhlasovom vysielaní.

Využil sté jubileum narodenia Františka Vítazoslava Sasinka a k jeho biografii prispel niekoľkými článkami v denníku Slováka. Načrtol vývoj vzťahov medzi Sasinkom a banskobystrickým biskupom Arnoldom Ipolyim, ktorý v roku 1869 po smrti Štefana Moysesasa zasadol na banskobystrický biskupský stolec. Relatívne korektné vzťahy sa zhoršili po spomínanom Sasinkovom vystúpení na slávnosti otvorenia univerzity v Záhrebe. Biskup ponúkol Sasinkovi najchudobnejšiu faru v Bacúrove, kde žilo len 29 beztak chudobných katolíckych rodín, čo pre tunajšieho farára znamenalo, že aj pečené zemiaky boli luxusným jedlom. Sasinek ponuku s vďakou odmietol a po dlhšom čase strávenom hľadaním živobytia skončil v Prahe.⁶ V príspevku Drobnosti zo života F. V. Sasinka publikovanom v denníku Slováka v júni 1930 Čulen čitateľom priblížil už zabudnutý Sasinkov obetavý čin na jar 1860 pri zbieraní kaucie na povolenie vydávania Pešťbudínskych vedomostí, keď ako chudobný rehoľník hneď zložil 100 zlatých, čo pohlo aj ostatných prítomných k zozbieraniu potrebnej sumy. Ďalšou Čulenom vyskúmanou drobnosťou uverejnenou v rámci článku bola Sasinkova iniciatíva z roku 1868 v prospech zmierenia Novej školy so Starou školou. Oba slovenské politické smery sa totiž dostali do tiahnucich sa sporov, čo veľmi oslabovalo celý národný tábor.⁷

Ignorovanie, obchádzanie a zamlčovanie práce popredných katolíckych dejateľov v prospech národa motivovalo Čulena, aby sa chopil pera a verejnosti sprostredkoval profily slovenských katolíckych buditeľov postupne upadnutých do zabudnutia. Na stránkach Slováka v roku 1930 vychádzala biografická séria *Katolícki buditelia slovenskí*. Do série prispel aktuálnym profilom a životnými osudmi komjatického farára Ondreja Cabana. Biografický článok pripravil v súvislosti so slávnosťou a odhalením pamätnej tabule na komjatickej fare.⁸ V ranej fáze svojej publicistickej tvorby bližšie skúmal osobnosť zvolenského župného notára aj podžupana Bélu Grünwalda a motívy i výsledky jeho ťaženia proti slovenským snahám.⁹ V tejto súvislosti analyzoval aj Grünwaldom iniciovaný dvojtyždenník *Svornosť*, ktorého útoky napokon viedli k zotvoreniu slovenských gymnázií a Matice slovenskej.¹⁰ Štúdiom získaný materiál vzápätí

⁵ Dopisy M. Čulena F. V. Sasinkovi. In *Slovák*, 21. 2. 1930, roč. 12, č. 43, s. 7.

⁶ Franko V. Sasinek a biskup Ipolyi. In *Slovák*, 30. 3. 1930, roč. 12, č. 74, s. 8.

⁷ Drobnosti zo života Františka V. Sasinka. In *Slovák*, 27. 6. 1930, roč. 12, č. 144, s. 7.

⁸ Ondrej Caban. In *Slovák*, 4. 7. 1930, roč. 12, č. 150, s. 4.

⁹ ČULEN, Konštantín. Béla Grünwald a Slováci. In *Slovenské pohľady*, roč. 46, 1930, č. 9, s. 616-623.

¹⁰ ČULEN, Konštantín. Svornosť. (Z histórie Grünwaldizmu roku 1873-1874). In *Slovenské pohľady*, roč. 46, 1930 s. 27-33, s. 116-122.

využil pri tvorbe svojej prvej knižnej monografie. V roku 1932 v trnavskej tlačiarňi Ferka Urbánka v rámci edície slovenských katolíckych autorov vychádza Čulenova samostatná kniha – *Roky slovenských nádejí a sklamaní (1848-1875)*. Vzhľadom na prínos a kvalitu bola odmenená cenou Matice slovenskej. Autor v úvode uviedol, že pred časom začal zbierať materiál pre novinové články a prednášky v bratislavskom a košickom rozhlase, takže z nich vzniklo dielo o prvých slovenských katolíckych gymnáziách. Monografia len potvrdzuje Čulenovu systematickú prácu, keď k tristo stranám pridal ešte 120 strán dokumentov. Vyniká pútavým textom, množstvom nových faktov a je vskutku priekopníckym dielom, na aké by museli byť hrdí aj školení historici.¹¹ Žiaľ, Čulenovo podrobné zmapovanie činnosti a osudov slovenských katolíckych gymnázií i dnes v našej historiografii nedostatočne rezonuje.¹²

Konštantín Čulen si všímal deformácie výkladu slovenských dejín množiacich sa v prácach českých profesorov pôsobiacich na bratislavskej univerzite. Kritizoval ich tendenčné závery, keď v prácach napísaných pri príležitosti spomienok na 110. výročie narodenia Jána Palárika vyhlasovali za hungaristu. Dôvodom vymysleného Palárikovho hungarizmu bol jeho príklon k slovenčine v roku 1851. Keď odvrhol tzv. staroslovenčinu, skritizoval českú tvrdohlavosť a odpor českých politických vodcov voči vylepšovaniu češtiny jadrnými slovenskými slovami a stal sa obhajcom a propagátorom spisovnej slovenčiny, pansláv Palárik sa podľa záverov českých profesorov zmenil na hungaristu, čiže maďaróna. Do záveru svojho polemického príspevku Čulen zaradil aj aktuálny postreh, ktorý je reflexiou na pomery v medzivojnovom Československu, kde vládna tlač každého, kto sa usiloval o rozšírenie slovenských práv, zvykla pohotovo označiť za maďaróna: „*Palárik... stal sa nadšeným obrancom slovenčiny. V tomto fakte vidí nová česko-slovenská veda reprezentovaná bratislavskou univerzitou národnú zradu Janka Palárika. Obrana slovenčiny je dôkazom hungarizmu a maďarónskych tendencií veľkého národného buditeľa Janka Palárika. Stodesaťročné jubileum Janka Palárika dáva možnosť porovnávať. Koľkí Slováci tak ako Janko Palárik cez noc sa stali maďarónmi z tej istej príčiny! Chránili slovenčinu, slovenského človeka, slovenský chlieb. A to stačilo, aby ich národne biľagovali... Ak sa nám nadáva za tie isté veci ako Palárikovi – je to pre nás len vyznamenaním. Ak je história učiteľkou života, musí nám byť i Palárikov hungarizmus učiteľom prítomnosti.*“¹³

Vo viacerých príspevkoch kritizoval deformované vyučovanie slovenskej minulosti na školách, keď sa stavia do protikladu aktivita česká a pasivita slovenská. V glose uverejnenej pri spomienke na 60. výročie zatvorenia Matice slovenskej využil svoje podrobné znalosti obdobia národného obrodovania, aby vyvrátil tendenčné závery v školských učebniciach a pripomínal, aby sa nezabúdalo na rozdiely v národnostnej politike Viedne a Pešti. Zároveň dal do protikladu českú a slovenskú obetavosť pri

¹¹ ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní 1848 – 1875*. Trnava : Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, 1932, 427 s. + prílohy.

¹² V učebniciach i v odborných prácach sa neustále uvádzajú tri slovenské gymnáziá, z nich jedno katolícke. Na štátne katolícke slovenské gymnázium sa pravidelne zabúda, hoci účinkovalo v rokoch 1862 – 1867.

¹³ Národný buditeľ či Hungarista? In *Slovák*, 28. 4. 1932, roč. 14, č. 97, s. 1.

zhromažďovaní finančných prostriedkov na činnosť Matic oboch národov. Kým na Maticu českú pri jej založení v Čechách sa vybralo 2 397 zlatých, na slovenskú Maticu v neporovnateľne horších podmienkach Slováci vyzbierali 95-tisíc zlatých.¹⁴

Z ďalších z veľkého množstva Čulenových biografii spomenieme aj jeho seriál pod označením *Zabudnutí slovenski katolícki buditelia*, ktorý publikoval v roku 1935 v časopise Kultúra. Prvý príspevok venoval Jánovi Gotčárovi, ktorý, žiaľ, aj dnes patrí medzi zabúdaných národovcov.¹⁵ V úvode krátkej biografie spolutvorcu Viedenského slovenského memoranda si môžeme prečítať aj dnes aktuálne myšlienky: „Často počuť, že sme chudobní, nemáme veľkých historických osobností, chýbajú nám zvučné mená politikov, vojvodcov... História nie je taká chudobná na vynikajúcich ľuďoch, ako by sa zdalo. Podobáme sa často ľuďom, čo drahokam pokladajú za bezcenný kameň. História naša má veľa takých drahokamov, ľudí vzdelaných, obetavých a nezištných, len ich treba ukázať, vytiahnuť ich zo šera zabudnutia.“¹⁶ V rámci biografickej minisérie o katolíckych dejateľoch do toho istého ročníka Kultúry prispel ešte článkami o Jozefovi Kozáčkovi¹⁷ a Ignácovi Gessayovi.¹⁸ V Zborníku literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha v roku 1933 vyšla jeho rozsiahla biografická štúdia *Životopisné črty zo života Dr. Jána Mallého Dusarova a Martina Čulena*.¹⁹ Pozornosť však nezameriaval len na katolícke osobnosti, ale venoval sa aj evanjelickým buditeľom, predovšetkým Ľudovítovi Štúrovi a aj Štefanovi Markovi Daxnerovi.²⁰ Neskôr mu v evanjelickom vydavateľstve Tranoscus vyšla 140-stranová monografia Karola Salvu.²¹ Rovnako v roku 1942 v denníku Slovák publikoval obsažný seriál o živote a práci novinára Daniela Licharda.²²

V roku 1935 v nakladateľstve Slováka vyšlo ďalšie priekopnícke Čulenovo dvojzväzkové dielo *Slovenské študentské tragédie*. Opísal prípady prenasledovania slovenských študentov, počnúc vyšetrovaním bratislavských lyceistov v roku 1844 až po vylúčovanie slovenských študentov, ktoré sa udiali roku 1918.

V roku 1935 ako člen Výboru Matice slovenskej vycestoval s matičnou delegáciou na trojmesačný pobyt do Spojených štátov amerických. Tu s pomocou Slovenskej ligy v Amerike zbieral dokumentačný a archívny materiál, z ktorého čerpal pre svoje neskoršie knižné i publicistické diela. Už v roku 1936 vyšla kniha *Slováci v Amerike*. V súvislosti s blížiacim sa dvadsiatym výročím podpísania Pittsburskej dohody na jeseň 1937 v nakladateľstve Slováka vyšlo objemné 470-stranové dielo autorom nazvané

¹⁴ Ešte jedno jubileum. In *Slovák*, 7. 4. 1935, roč. 17, č. 82, s. 8.

¹⁵ V roku 2023 sme si nepripomenuli ani 200 rokov od narodenia Jána Gočára (1. 6. 1823), ani 140. výročie od jeho smrti (1883).

¹⁶ ČULEN, Konštantín. Ján Gotčár. In *Kultúra*, roč. 7, 1935, s. 107-110.

¹⁷ ČULEN, Konštantín. Dr. Jozef Kozáček. In *Kultúra*, roč. 7, 1935, č. 4, s. 159-166.

¹⁸ ČULEN, Konštantín. Ignác Gessay. In *Kultúra*, roč. 7, 1935, č. 7-8, s. 314-320.

¹⁹ Sborník literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha, ročník 1. Trnava, 1933.

²⁰ ČULEN, Konštantín. Štefan Marko Daxner a revúcke gymnázium. In *Slovenské pohľady*, roč. 49, 1933, s. 43-53.

²¹ ČULEN, Konštantín. *Karol Salva, život a dielo*. Lipt. Sv. Mikuláš, 1943, s. 140.

²² *Slovák*, roč. 24, 1942, č. 112 (19. máj); č. 119 (28. máj), č. 122 (31. máj), č. 126 (6. jún), č. 135 (17. jún). Daniel Lichard ako novinár.

Pittsburghská dohoda 1918-1938. Kniha napísaná na základe množstva dokumentačného materiálu je aktuálna aj pre súčasného bádateľa, ktorý hľadá informácie o tomto dôležitom historickom dokumente a všetkých politických súvislostiach. V danej dobe mala široký ohlas, dokonca ju z pochopiteľných dôvodov glosovali aj v niekoľkých maďarských periodikách. Do rúk čitateľov sa Čulenova kniha dostávala len s problémami. Štátne orgány brzdili jej distribúciu, keďže bola politicky aktuálna a pre vládne kruhy krajne nepríjemná, pretože vyvracala oficiálnu interpretáciu Pittsburskej dohody. A tak sa kniha predávala len v réžii Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.²³

V roku 1938 sa zmenili pomery v Československu a Konštantín Čulen bol vo voľbách do Snemu Slovenskej krajiny zvolený za poslanca za okres Skalica. Zakrátko bol delegovaný na česko-slovenské vyslanectvo do Washingtonu, kde mal vykonávať funkciu tlačového tajomníka. To však netrvalo dlho, keďže vyslanectvo v marci 1939 zaniklo a ocitol sa na osudovej križovatke. Istý čas ešte zostal v redakcii slovenských novín v USA a zaoberal sa výskumom amerických Slovákov. Po návrate roku 1940 sa vrhol do práce, keďže počas pobytu ešte rozšíril svoj dokumentačný materiál o vystaňovalectve. V roku 1942 v Nakladateľstve Slovenskej ligy v Bratislave vyšlo jeho najrozsiahlšie dielo, dvojdielne *Dejiny Slovákov v Amerike*. V úvode zdôraznil, že celý bohatý a rušný život amerických Slovákov časom unikal do neznáma a len pri slávnostných príležitostiach sa na nich spomínalo, pritom americkí Slováci tvorili organizovanejšiu a národne uvedomelejšiu tretinu národa.²⁴ Tvorivosť Konštantína Čulena vo vojnových rokoch ešte narastala aj napriek tomu, že patril k osobám, ktoré monitorovala nemecká tajná služba a aj tábor čechoslovákov pripravoval s ním zúčtovanie. Keď v súvislosti s vývojom situácie na frontoch 2. svetovej vojny rástol vplyv londýnskej politickej emigrácie na čele s Benešom aj na Slovensku, Čulen vydal 200-stranovú dokumentami a štatistickými tabuľkami podloženú knihu *Slováci a Česi v štátnych službách ČSR*. Jeho cieľom bolo, aby si slovenská spoločnosť uvedomila, ako boli Slováci znevýhodňovaní v období existencie Československa a snažili sa zachovať vlastnú štátnosť.²⁵ Ďalšie Čulenovo dielo podobného určenia vyšlo tiež roku 1944 v Ľudovej knižnici Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Nesie názov *Boj Slovákov za slobodu*. Autor tu na 244 stranách priblížil existenčný zápas Slovákov na politickom i kultúrnom poli od začiatku 19. storočia až do roku 1938. Využil materiál zozbieraný v predchádzajúcom období a tvrdenia podoprel dokumentmi a tabuľkami. Bola to nanajvýš aktuálna kniha, keďže sa už v Londýne i Moskve pripravovalo konečné riešenie slovenskej štátnej samostatnosti.

Je treba pripomenúť Čulenovu recenznú činnosť. V recenzovaných dielach často poukazoval na nedostatky a nielen formálneho charakteru, ale najmä na deformácie pri interpretácii dejinných udalostí, zdôrazňovanie českej supremacie a bagatelizovanie slovenskej politickej a kultúrnej minulosti. Ako príklad môže poslužiť Čulenova recenzia

²³ Čulen v Maďarsku. In *Slovák*, 1. 5. 1938, roč. 20, č. 100, s. 5.

²⁴ ČULEN, Konštantín. *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava : Slovenská liga, 1942.

²⁵ Kniha vyšla v novom vydaní v roku 1994, mala by byť zaradená medzi povinné čítanie.

siedmeho dielu Československej vlastivedy, v Slovenských pohľadoch roku 1933. Tu jednoznačne odmietol názov Československá vlastiveda a žiadal, aby sa nazývala vlastivedou českou. Poukázal na zamlčovanie, nekompetentnosť autorov aj na do očí bijúcu neproporčnosť. Príkladom bola kapitola Československé novinárstvo, kde autori českému aj nemeckému novinárstvu venovali 120 strán, na novinárstvo slovenské sa ušla celá jedna strana. Zároveň uviedol, že drahú a výpravnú vlastivedu s cenou zväzku 200 korún si povinne musia kupovať slovenské obecné knižnice a za kúpu len jedného (spolu ich malo byť desať) minú svoj ročný rozpočet.²⁶

Podobný charakter mala aj recenzia knihy profesora Alberta Pražáka *Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých*. Už v úvode obsiahlej kritiky sarkasticky konštatuje: „*Písať po česky na univerzite v Bratislave, to je už vžitý úzus profesorov filozofickej fakulty jedinej slovenskej univerzity. Hoci sa bijeme za každé slovenské slovo na tejto univerzite, predsa sa v tomto objemnom diele češtiny tešíme, aspoň táto kniha o slovenskom literárnom vývoji v rokoch päťdesiatych až sedemdesiatych sa nemusí zaradiť medzi slovenské diela. Obraz podávaný autorom je tak skreslený a v textoch je toľko chýb, nepresností a tendenčností, že podvrátiť všetky mylné tvrdenia by si vyžiadalo rovnako objemnú knihu.*“²⁷

Zmienku si zaslúži aj Čulenova anotácia Riznerovej bibliografie, v ktorej sa zmienil o okolnostiach jej vydania. Ľudovít Rizner po mimoriadne náročnom tridsať rokoch trvajúcom zhromažďovaní údajov stál pred otázkou, kde je možné vytlačiť jeho 3 500-stránkový rukopis. Napokon ho ponúkol Českej kráľovskej akadémii, kde však požadovali, aby ju preložil do češtiny, čo aj autor urobil a tak počas prvej svetovej vojny vyšiel prvý diel počestenej Riznerovej bibliografie, čoho sa však už autor nedožil. Po vojne česká akadémia odstúpila rukopis Matici slovenskej, ktorá dielo napokon vydala. Čulen aj túto skutočnosť aktualizoval s tým, že v Prahe sa v minulosti hovorilo aj v súčasnosti hovorí o jednom národe, Riznerovo dielo boli ochotní v českej akadémii vydať, ale len keď sa počestí. A tak v predstavách českých politikov má byť jazykom jednotného československého národa len jazyk český.²⁸

Knihu ministra Ivana Dérera *Československá otázka* recenzoval tak, že ju konfrontoval s dielom historika a ministra zahraničia Kamila Kroftu *Vývin národného povedomia Čechov a Slovákov*. Dérer označil Bernoláka za hungaristu, ktorý chcel Slovákov jazykovo izolovať od Čechov vytvorením slovenčiny, lebo sa bál ich husitizmu. Štúrovým úmyslom pri kodifikácii slovenčiny podľa Dérera bolo získanie stredoslovenského prevažne evanjelického zemiaťstva, teda džentry, pre slovenskú vec. Dérerove tendenčné názory porovnal s objektívnymi závermi Kamila Kroftu.²⁹ Kritické riadky Čulen adresoval aj Ferdinandovi Peroutkovi, keď si preštudoval prvý diel jeho práce *Budování státu*. Autorovi vyčítal nielen neobjektívnosť, ale aj

²⁶ Československá vlastiveda. Diel 7. Písemnictví. In *Slovenské pohľady*, roč. 49, 1933, s. 701-703.

²⁷ Knihy: „Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých“. In *Kultúra*, roč. 5, 1933, s. 309-314.

²⁸ Osudy Riznerovej Bibliografie. In *Slovák*, 2. 2. 1933, roč. 15, č. 27, s. 9.

²⁹ Dve knihy o tom istom probléme. In *Kultúra*, roč. 7, 1935, s. 349-350.

neznalosť slovenských reálií. Marginalizovanie slovenských politických snažení v dobe predprevratovej, deformácie v časti venovanej Štefánikovi a tendenčnosť pri hodnotení osobnosti a práce Svetozára Hurbana-Vajanského podrobil ostrej, no argumentmi podloženej kritike.³⁰

Konštantín Čulen bol autorom desiatok ďalších recenzií aj anotácií rozptýlených v denníku Slováč, Národných novinách, Kultúre, Slovenských pohľadoch aj v krajských periodikách v Spojených štátoch a inde. V nich dokazuje to, čo ostatne vo všetkých svojich prácach: Bol vynikajúcim znalcom slovenských novodobých dejín, nekompromisným kritikom krívd a obhajcom slovenskej pravdy a práva.

Po politických zmenách roku 1989 často len vďaka obetavosti súkromných osôb sa niektoré Čulenove diela v novom vydaní opäť dostali na slovenský knižný trh, no vždy vyvolali podráždené reakcie. Nebola to len spomínaná biografica prezidenta Jozefa Tisa a monografia o uplatnení Slovákov v štátnych službách za medzivojnovnej ČSR. Ostrá kritika sa zniesla na Maticu slovenskú, keď v roku 2004 pre čitateľov v knižnom vydaní sprístupnila Čulenove rozhovory s významnými osobnosťami slovenskej politiky a kultúry, ktoré z krajskej tlače pod názvom *Posledné posedenia* vybrali a zostavili František Michalovič a František Vnuk. Kniha sa čudným spôsobom „vytratila“ z obchodnej siete i z knižníc. Podobný osud majú aj Čulenove denníky, ktoré vznikli počas jeho nedobrovoľného pobytu v amerických zajateckých táboroch. V knižnej podobe pod názvom *V amerických zaisťovacích táboroch* ich vydala Matica slovenská v roku 2008. V bulvárnej progresivistickej tlači sa zniesla na zostavovateľov (F. Vnuk a F. Michalovič) aj na Maticu slovenskú vlna ostrej kritiky. To je dôkazom, že diela Konštantína Čulena sú stále aktuálne a zaslúžia si našu pozornosť.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Noviny a časopisy

Slovák, 1929, 1930, 1932, 1933, 1935, 1938, 1942

Slovenské pohľady, 1930, 1933

Kultúra, 1933, 1935

Literatúra

ČULEN, Konštantín. *Boj Slovákov za slobodu*. Bratislava : Generálny sekretariát Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, 1944.

ČULEN, Konštantín. *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava : Slovenská liga, 1942.

ČULEN, Konštantín. *Karol Salva, život a dielo*. Lipt. Sv. Mikuláš, 1943.

ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní 1848 – 1875*. Trnava : Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, 1932, s. 427 + prílohy.

³⁰ Slovenské veci v Peroutkovom diele Budování státu. In *Kultúra*, roč. 7, 1935, s. 350-352.

ČULEN, Konštantín. *Slováci a Česi v štátnych službách* Bratislava : Vedecký ústav pre zahraničných Slovákov, 1944.

Sborník literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1933, 475 s.

doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.
Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva,
Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline
Univerzitná 8215/1
010 26 Žilina, Slovakia
ivan.mrva@fhv.uniza.sk

ŠTÚDIE K TÉME

Konštantín Čulen ako historik v období 1. ČSR

Matúš Chrtiansky

CHRTIANSKY, Matúš. Konštantín Čulen as Historian in the Period of the First ČSR. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 2, pp. 23-44

Abstract: The study deals with Konštantín Čulen's work as historian during the First Czechoslovak republic. Čulen (1904 – 1964) was one of the most influential Slovak historians, although he never studied history professionally. We introduced him as a historian of the political and cultural history of the second half of the Slovak 19th. century and also as a first historian of American Slovaks. We outlined his journalistic beginnings in radio and newspapers, but the main accent is focused on his book production in the first phase of his public activity, during interwar years 1932 – 1938. In addition to the content of the books, we brought up the circumstances under which they were created, the reactions of critics and their pioneering importance and value for Slovak historical science.

Keywords: Konštantín Čulen, Slovak history, American Slovaks

Konštantín Čulen (1904 – 1964) bol novinár, publicista a jeden z najproduktívnejších a najvplyvnejších slovenských historikov, hoci históriu nikdy profesionálne nevyštudoval. K tomuto bodu viedla dlhá cesta, na začiatku ktorej bola zhoda priaznivých okolností. Čulen pochádzal z Brodského na Záhorí, ktoré po národnej stránke stálo vždy na solídnej úrovni. V mnohogeneračnej národne uvedomelej rodine Čulenovcov sa otvorene pestoval cyrilo-metodský kult – uhorskou vládnu mocou vnímaný ako opozitum oficiálneho kultu sv. Štefana. Ako otvorení Slováci si predplácali martinské *Národné noviny* a Hodžov *Slovenský týždenník* a kupovali všetky slovenské knihy, ktoré vyšli. Podľa Čulenových spomienok v ich knižnici „v deň prevratu bolo do 200 vybraných slovenských a českých kníh.“¹ S obľubou listoval aj v knihách a kalendároch, ktoré otec priniesol z Ameriky. Takéto prostredie neutralizovalo vplyv apponyiovského maďarizačného školstva.

Štúdium na skalickom gymnáziu v rokoch 1916 – 1920 znamenalo pre Čulena kvalitatívny posun. V tej dobe ho navštevovali neskoršie významné osobnosti ako Imrich Karvaš, Andrej Žarnov, Vlado Clementis, Ladislav Jurkovič, o niekoľko ročníkov vyššie študoval zakladateľ modernej slovenskej historiografie Daniel Rapant. Už tu sa dejepis stal Čulenovým obľúbeným predmetom a počas štúdií sa jeho záujem o knihy ďalej prehlboval. Často navštevoval svojho spolužiaka Jurkoviča, ktorého otec – evanjelický farár – disponoval bohatou knižnicou. Počas skalických štúdií si Čulen začal cieľavedome budovať aj vlastnú knižnicu. Knihy kupoval od miestneho kníhtlačiara a kníhkupca Jozefa Teslíka za peniaze, ktoré mal určené na obedy. Čítal prakticky všetko, čo vyšlo v slovenskom alebo aspoň v českom preklade. Všeobecným rozhlľadom o dielach

¹ ČULEN, Konštantín. Kto má pravdu? In *Slovenská obrana*, 24. 3. 1939, roč. 24, č. 24, s. 4-5.

Dostojevského, Turgeneva, Huga, Balzaca a ďalších urobil dojem aj na maturitných skúškach, ktoré absolvoval na bratislavskom gymnáziu v roku 1924. V tom čase už jeho knižnicu tvorilo okolo 700 kníh.²

Kvôli knihám sa Čulen dostal do konfliktu s nadriadenými aj v roku 1925 na vojenčine v Kutnej Hore, pretože požadoval doplnenie kasárenskej knižnice trochu aj slovenskými knihami. Medzi zhruba 3-tisíc knihami totiž našiel iba jednu slovenskú (Kalinčiakovu Reštavráciu) a aj to vraj len preto, že si ju tam nejaký vojak kedysi zabudol.

Od roku 1925 začal písať do *Slováka* – tlačového orgánu HSLŠ a v rokoch 1926 – 1927 bol aj jeho redaktorom. Svoj čitateľský koníček tu pozdvihol na novú úroveň publikovaním drobných recenzií knižných noviniek v rubrike *Kultúrna kronika*.

Čulenovo medzivojnové pôsobenie na poli histórie a historickej publicisticky možno rozčleniť na 3 periódy:

1927 – 1931: obdobie historických prednášok v bratislavskom rozhlase, novinových článkov a prvých historických štúdií v literárnych časopisoch.

1932 – 1935: obdobie knižnej produkcie so zameraním na slovenskú históriu 2. polovice 19. storočia. Počas tohto obdobia Čulen napísal každý rok jednu knihu: 1932: *Roky slovenských nádejí a sklamaní*, 1933: *Novinár a pedagóg*, 1934: *Cesta k našej Bratislave*, 1935: *Slovenské študentské tragédie*.

1936 – 1938: primárnym objektom jeho historického záujmu sa stávajú dejiny amerických Slovákov. V prvej polovici 1936 bol Čulen súčasťou matičnej delegácie v Amerike. V roku 1937 napísal knihu *Pittsburská dohoda* a v roku 1938 *Slováci v Amerike. Črty z kultúrnych dejín*.

Prvé slovenské dejiny v rozhlase

Od roku 1926 začal na Slovensku vysielat' Slovenský rozhlas. Už počas druhej vysielacej sezóny v roku 1927 boli do programu zaradené poľnohospodárske, vlastivedné, národopisné, miestopisné, umelecké a – historické prednášky. Ponuku prednášať o slovenskej histórii dostali dvaja ľudia: historik Juraj Hodál si zobral staršie dejiny, Konštantín Čulen prednášal o slovenskom 19. storočí.³ Tieto dve mená sa do slovenských dejín zapísali ako historicky prví slovenskí rozhlasoví historici. Čulenove prednášky mali formu približne 15-minútových historických reportáží, ktoré zhruba v mesačných intervaloch prednášal až do roku 1939.

Tým, že ho pretli v začiatkoch jeho verejného pôsobenia, dali noviny a rozhlas Čulenovmu životu silnú pečať. Zdefinovali jeho ponímanie histórie nie ako kabinetnej vedy, ale ako záležitosti pre širokú verejnosť, čo vyžadovalo schopnosť publicistu obratne sklbiť vedu a jej popularizáciu. Obe médiá mu v tomto smere poskytli komplexnú prípravu, pretože písať a rozprávať o dejinách boli a sú dve odlišné disciplíny, hoci novinárske a rozhlasové kritériá sú totožné: písať/prednášať stručne, zrozumiteľne a atraktívne. Čulenovi nielen umožnili uvedomiť si svoj vrodený rozprávačský a publicistický talent,

² VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*. Cleveland : Slovenský ústav, 1984, s. 51.

³ DREXLER, Vladimír. *Začiatky bratislavského rozhlasu*. Bratislava : Československý rozhlas, 1975, s. 128.

ale ho ďalej formovali. Tu sa začal brúsiť typický čulenovský štýl, aký ho po celú dobu verejného účinkovania charakterizoval, tu sa učil pracovať s verejnou mienkou, pretože ako rozhlasový historik prednášal pre násobne širšie publikum ako kabinetní vedci či univerzitní profesori.⁴ Práca v rozhlase a s ňou spojené systematické samoštúdium v podstate suplovali Čuleni päťročné univerzitné magisterské štúdium. Presne toľko času ubehlo od jeho prvej prednášky na jeseň 1927 po knižný debut v máji 1932. Napokon to boli práve rozhlasové prednášky, ktoré Čulena nasmerovali na dráhu historika. V roku 1934 napísal: „*Aby som sa priznal, rádio ma vtiahlo do literatúry. Prvá moja kniha o katolíckych gymnáziách vznikla vlastne pomocou rozhlasu a pochybujem, že by som sa bez neho bol niekedy pustil do väčších literárnych prác.*“⁵

V rokoch 1927 – 1931 prednášal Čulen v rozhlase na tieto historické témy:

1927: Ako vzniklo nižšie katolícke gymnázium v Znieve; Zánik slovenských stredných škôl; Kapitola zo slovenského utrpenia r. 1874.

1928: Vznik slovenských stredných škôl v bývalom Uhorsku; Životopis A. Kmeťa; Generál M. R. Štefánik; Grünwaldov útok na Maticu slovenskú a jeho následky; Národný život po zániku Matice; Počiatky národnostných bojov v Uhorsku; Grünwald – Mudroň z čiernej doby národa slovenského; Sociálne prvky v národnom boji slovenskom v dobe prebudenskej.

1929: Björnson Björnstern a Slováci; Ako vznikli americko-slovenské noviny; Z maďarskej literatúry o národnostnom probléme; História prvej železnice na Slovensku.

1930: Živena v časoch pomatičných; História slovenských gymnázií v starom Uhorsku; Grünwaldova činnosť až do zatvorenia slovenských gymnázií; Grünwaldova činnosť po zatvorení slovenských gymnázií; Slovenská éra bystrického gymnázia; Štefan Moyses a bystrické gymnázium; Českí profesori v Banskej Bystrici v rokoch 1853 – 1861; Boj o bystrické gymnázium po októbrovom diplome.

1931: Slovenské družstevníctvo v časoch matičných; Fr. Sasinek, prvý historiograf slovenský; Prvé slovenské poslanecké voľby na západnom Slovensku; Slovenskí buditeľia – Ján Gotčár; Konflikt Jána Palárika s prímasom Scitovským; Tretí útok zvolenskej stolice proti slovenským gymnáziám. Už názvy tém naznačujú ťažisko Čulenovho historického záujmu: slovenské politické a kultúrne dejiny druhej polovice 19. storočia so zameraním na národnostnú otázku, maďarizáciu, stredné slovenské školstvo. Medzi prednáškami nájdeme aj profily slovenských národovcov, ktoré aj neskôr tvorili dôležitú súčasť Čulenovej historickej publicistiky. Od roku 1929 začal opäť prispievať do *Slováka* príležitostnými historickými článkami, ale bolo mu dohovorené, že písať pre tlačový orgán HSEŠ nie je celkom správne. Správcovi Matice slovenskej Jozefovi Škultétymu napísal: „*Raz som niečo uverejnil v ‚Slováku‘ (Slováci pri otvorení univerzity v Záhrebe⁶),*

⁴ Vplyv rozhlasu každoročne exponenciálne stúpala a kým v roku 1928 bolo na Slovensku približne 20-tisíc koncesionárov, o dekádu neskôr v roku 1938 to už bolo takmer 120-tisíc, čo reálne znamenalo minimálne polmilión pravidelných poslucháčov.

⁵ ČULEN, Konštantín. Ešte jedna kapitola o slovenskom rozhlase. In *Slovák*, 22. 4. 1934, roč. 16, č. 92, s. 8.

⁶ ČULEN, Konštantín. Slováci pri otváraní záhrebskej univerzity. In *Slovák*, 22. 9. 1929, roč. 9, č. 216, s. 6-7.

bolo mi však vytýkané, prečo vraj v „Slováku“? To údajne pôsobí zlým dojmom! Ak by Slovenské pohľady uverejnili podobné veci, veľmi vďačne by som písal pre Pohľady.“⁷

V *Slovenských pohľadoch* vyšla v roku 1930 Čulenova úplne prvá štúdia o Bélovi Grünwaldovi,⁸ ktorú v roku 1931 doplnil v časopise *Kultúra* dvojdielnou štúdiou o jeho novinách *Svornosť*.⁹ Bol to priamočiary pokus prepracovať sa – cez maďaróna č. 1 a jeho noviny – k jadru maďarizačného mechanizmu, ktorý vyvrcholil zatvorením Matice a všetkých slovenských gymnázií. V polemickej štúdii *Ján Palárik. K otázke jeho hungarizmu*¹⁰ Čulen naopak obhajoval významného slovenského národovca pred obvineniami z maďarónstva, čím odpovedal na teórie českého historika profesora Alberta Pražáka. Už v týchto prvých textoch Čulen zaujal atraktívnym slohom a polemickými schopnosťami, ktorými bol neskôr povestný.

Roky slovenských nádejí a sklamaní, 1932

Takto by sa dala v hrubých obrysoch načrtnúť Čulenova cesta ku knižnému debutu, ktorým boli *Roky slovenských nádejí a sklamaní*¹¹ z roku 1932. Túto knihu vydalo *Ústredie slovenského katolíckeho študentstva* ako druhý zväzok *Edície slovenských katolíckych autorov*, ktorú viedol práve Čulen. Ilustroval maliar František Klikar.

V knihe, ktorá vznikla z rozhlasových prednášok, Čulen objasnil vznik, fungovanie a zánik oboch slovenských katolíckych gymnázií pred rokom 1918. Išlo o priekopnícke dielo, prvú komplexnejšiu prácu o slovenskom predprevratovom školstve. „*Bude to prvá reportážna práca zo slovenskej histórie. Kniha je spracovaná na základe dosiaľ neznámeho a nikdy neuverejneného archívneho materiálu,*“¹² sľuboval Čulen mesiac pred vydaním knihy, ktorej titul mal charakterizovať krátku, ale dramatickú existenciu slovenského školstva: „*Prvé a najväčšie sklamanie začína sa tam, kde bola naša najväčšia nádej, to jest v slovenskom školstve.*“¹³ Prácu tvorili 3 hlavné kapitoly: 1. Dve obdobia bystrického gymnázia (1852 – 1867). 2. Päť rokov znievskeho gymnázia (1869 – 1874). 3. Rok 1874, čierny rok slovenského kultúrneho života.

Kniha mala viacero cieľov. Vyplniť jedno z bielych miest národných dejín, upozorniť na často podceňovaný katolícky podiel v národnom rozvoji Slovákov a napokon prinavrátiť do slovenskej histórie bystrické gymnázium, ktoré sa prehliadalo a dodnes sa prehliada. Čulen ho pokladal za najväčší slovenský porevolučný výdobytok, za prvé slovenské gymnázium, jeho pedagógov za prvý profesorský zbor. Celkovo sa však snažil poukázať

⁷ Slovenská národná knižnica – Literárny archív, f. Jozef Škultéty, sign. č. 49 F 14, K. Čulen J. Škultétymu z 3. 11. 1929.

⁸ ČULEN, Konštantín. Béla Grünwald a Slováci. In *Slovenské pohľady*, roč. 46, 1930, č. 9, s. 616-623.

⁹ ČULEN, Konštantín. Svornosť. (K histórii Grünwaldizmu z roku 1873 a 1874). In *Kultúra*, roč. 3, 1931, č. 1, s. 27-33; roč. 3, č. 2, s. 116-122.

¹⁰ ČULEN, Konštantín. Ján Palárik. K otázke jeho hungarizmu. In *Kultúra*, roč. 3, 1931, č. 7-8, s. 537-546, roč. 3, č. 9, s. 643-651.

¹¹ ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní, 1848-1875*. Bratislava : Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, 1932, 427 s.

¹² Zpráva, ktorá žaluje. In *Slovák*, 22. 4. 1932, roč. 14, č. 92, s. 4.

¹³ ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní, 1848-1875*, s. 18.

nielen na národný, ale aj na sociálny význam všetkých štyroch slovenských gymnázií. Považoval ich za príklad ideálnej konfesionalnej spolupráce, za jeden organický celok, ktorý spolu žil, spolu čelil útokom z rovnakých pozícií a spolu aj zanikol.

Útokom na gymnáziá venoval Čulen najrozsiahlejšiu tretiu kapitolu, v ktorej spracoval koordináciu politických, úradných a cirkevných postupov, cieľne likvidujúcich slovenské školstvo. Za zmienku stoja Čulenove analýzy vyrábania verejnej mienky proti gymnáziám zo strany maďarskej (*Pester Loyd*, *Pesti Napló*) a maďarónskej (*Svornost'*) tlače. Rozobral ich metódy, stratégiu a propagandistické naratívy, ktorými útočili na gymnáziá a spolu s nimi aj na celý slovenský kultúrny život. Čulen ako novinár dokázal tento rozmer s citom zachytiť.

Kto Čulena poznal ako nekompromisného autonomistu a kritika českej personálnej politiky, toho mohla prekvapiť niekoľkostranová pasáž s pozitívnym hodnotením českých pedagógov na bystrickom gymnáziu počas jeho prvej éry (1852 – 1860).¹⁴ Jedna vec je, že kritika českého imperializmu nijako nevyučovala kladný postoj ku konštruktívnej česko-slovenskej kooperácii na kultúrnej úrovni. Čulen sledoval aj iné ciele. Necelý polrok po vydaní knihy napísal: „*Pred niekoľkými mesiacmi urobili sme s istým slovenským nakladateľstvom zaujímavý pokus. Rozposlali sme ním vydanú knihu, ktorú ináč slovenská kritika veľmi priaznivo prijala a v ktorej sa v mnohých kapitolách píše i o českej práci a to tak, že slovenská kritika vyzdvihla patričný odstavec; ale z 13. českých redakcií jediná jedna priniesla kritiku a jediná oznámila, že knihu dostala. Takéto skúsenosti majú skoro všetky slovenské nakladateľstvá, takže mnohé neposielajú ani reakčné exempláre českým časopisom.*“¹⁵ Čulen tu písal o svojej nedávno vydanej knihe, s ktorou plánoval uspieť na českom trhu, ale ani sympatickým spracovaním jedného príkladu česko-slovenskej spolupráce sa mu nepodarilo preraziť cez múr povestného českého nezájmu o slovenskú literatúru. V reakcii na to Čulen na stránkach *Slováka* otvoril otázku nepomeru medzi slovenským záujmom o českú knihu a českým nezáujmom o slovenskú knihu, čím vyvolal diskusiu aj za riekou Moravou.

Slovenská kritika prijala knihu pozitívne. Vyzdvihovala najmä Čulenov atraktívny novinársky štýl, ktorý v kombinácii s vhodnou témou mal potenciál upútať pozornosť aj mladších ročníkov. Andrej Mráz v recenzii napísal: „*Popularizoval dejiny, ale táto povaha Čulenovej práce nijako neznamena mínus jeho diela ani stanoviska vedeckého a hoci by prísnejšia vedecká metóda miestami vyžadovala inakšie rozdelenie látky, širší záujem o veci odľahlejšie, ako i čiastočné zhustenie líčenia udalostí a menej citového zafarbenia a subjektívneho tónu, jednako, práve tieto vlastnosti uspôsobujú Čulenovu knihu, aby vykonala to, čo si autor vyličil.*“¹⁶ Ján E. Bor hodnotil knihu podobne pozitívne:

¹⁴ Napr. napísal: „O českých profesoroch treba priznať, že za celý čas účinkovania pre slovenčinu vykonali toľko, koľko sa len vykonať dalo. Českí profesori v týchto časoch prejavili kus slavianskej solidarity. Do ducha gymnázia vložili viac, než im predpisy určovali, ale hlavne po jazykovej stránke urobili slovenskej veci neoceniteľné služby.“ ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní, 1848-1875*, s. 21.

¹⁵ Ako je to s tou slovenskou knihou v Čechách. In *Slovák*, 15. 9. 1932, roč. 14, č. 210, s. 4.

¹⁶ KONŠTANTÍN ČULEN: ROKY SLOVENSKÝCH NÁDEJÍ A SKLAMANÍ: recenzie. In *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 7-8, s. 520-521.

„Milo prekvapí čitateľov silný záujem, láska a obdiv Čulenov k minulosti. On sa k nej blíži úctivo, neaprioristicky, bez najmenších predsudkov a tendenčnosti skresľovať ju, prispôbovať nejakým osobným zretelom, fikciám, chiméram. Usiluje o jej plné a správne pochopenie, výklad a kritiku, vyvierajúcu z danosti. Dobré vie, že historik musí vychádzať a operovať s danosťami, že musí vedieť správne čítať medzi faktami, udalosťami a riadkami.“¹⁷ Slová chvály pre Čulena našiel aj riaditeľ znievskeho gymnázia a historik František Hrušovský: „Jednotlivé kapitoly knihy prinášajú veľa nového a pre širšiu verejnosť aj úplne neznámeho materiálu. Kniha je napísaná živým, novinársky pôsobivým, ľahkým no pritom pekným a vážnym slohom, takže je prístupná každému a môže tak veľmi úspešne plniť svoje poslanie. Kniha aj ako vážny príspevok k dejinám slovenského školstva a pedagogiky nájde najmä v kruhoch profesorských priaznivého prijatia.“¹⁸ Na nedostatky knihy poukázal anonymný recenzent v časopise *Kultúra*: „Úsudky a závery autorove, opierajúce sa o materiál rozličného druhu a nerovnaké ceny, sú celkom alebo približne správne, alebo aspoň dobre mienené, často však nie dostatočne zdôvodnené, takže niektoré usúdenia pôsobia dojmom povrchnosti. Často zasa práve tam, kde by sa čakalo uvedenie konkrétnejších údajov, autor rozplýva sa v nejasných všeobecnostiach, ktorým ani zaostrený tón a určitá štylizácia nemôže dodať potrebnej váhy. Nedostatky tieto však nie sú početné a treba ich považovať iba za typické vlastnosti a následky žurnalistickej metódy, objavujúce sa najmä u autorov temperamentného založenia.“¹⁹ Ak by sme prijali úlohu kritikov tejto kritiky, poukázali by sme na nesúlad pojmov „často“ (2x) a „nie sú početné“.

Čulenova kniha ostala prvou a na dlhú dobu najkomplexnejšou analýzou bystrického gymnázia. „Konštantín Čulen vo svojej práci *Roky slovenských nádejí a sklamaní* podal doteraz najobsiahlejší opis jeho činnosti,“ písal ešte o polstoročie neskôr, v roku 1983, Oldrich Richter v úvode svojej knihy *Banskobystrické gymnázium*.²⁰ „Kladom tohto hodnotenia je úsilie chápať a charakterizovať činnosť profesorského zboru,“ chválil Richter a rýchlo doplnil aj Čulenovu chybu: „Čulen ostal len pri úzkom hodnotení školy z pozícií nemarxistického historika.“²¹ Ján Gallo z pozícií marxistického historika zase obvinil Čulena z toho, že svojou prácou vrhol na gymnáziá „tieň buržoázneho nacionalizmu“.²² V 30. rokoch by takéto exotické hodnotenia komunistických historikov vyvolávali rozpačité úsmevy. V slovenskej medzivojnovnej historiografii nebolo ani stopy po nejakých marxistických pozíciách, ak už len nerátame jeden nevydarený pokus komunistického nehistorika Laca Novomeského.²³

¹⁷ KOSORIN, Jozef (ed.). *Hnutie slovenského katolíckeho študentstva v 15. roku svojho trvania*. Trnava : F. Urbánek, 1933, s. 30.

¹⁸ (fh.). Konštantín Čulen: *Roky slovenských nádejí a sklamaní*: recenzia. In *Sborník Spolku profesorov Slovákov*, roč. 11, 1932, č. 9-10, s. 102-103.

¹⁹ Konštantín Čulen: *Roky slovenských nádejí a sklamaní*: recenzia. In *Kultúra*, roč. 4, 1932, č. 9, s. 683-687.

²⁰ RICHTER, Oldrich. *Banskobystrické gymnázium*. Martin : Osveta, 1983, s. 9.

²¹ Tamže.

²² GALLO, Ján. *Revúcke gymnázium (1862-1874)*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 10.

²³ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Marx a slovenský národ*. Bratislava : DAV, 1933, 44 s.

Okrem pozitívneho ohlasu a dobrého predaja sa Čulenovi dostali aj významné ocenenia. Kniha získala *Cenu Matice slovenskej* a to najmä zásluhou českého historika Františka Votruba, ktorý ako člen komisie vyhlásil – hádam nielen pod dojemom pasáže o českých pedagógoch – že Čulenova kniha má väčšiu hodnotu ako zvyšných 8 nominovaných prác dokopy.²⁴

Významnejšie bolo ocenenie *Krajinskou literárnou cenou* – ľudovo nazývanou *Štefánikova cena* – slovenskou obdobou štátnych cien udeľovaných každoročne 28. októbra. V úvodnom ročníku 1933 komisia v zložení Milan Pišút, Andrej Mráz, František Votruba, Andrej Kostolný a Josef Vydra hodnotila diela z rokov 1930 – 1932. Ceny udelila: Jankovi Jesenskému za knihu *Po búrkach*, Milovi Urbanovi za román *Hmly na úsvite*, Jozefovi Cigerovi-Hronskému za román *Chlieb*, Konštantínovi Čulenovi za knihu *Roky slovenských nádejí a sklamaní* a Mikulášovi Galandovi za knižné ilustrácie. Historik Ludvík Kühn v reportáži k cenám a víťazom napísal: „*Oni sú nositeľmi prvej literárnej ceny Slovenskej zeme, sú teda po stránke umeleckej každý vo svojom obore v uplynulom trojročí prvými a to bude mať iste veľký morálny účinok nielen na ich ďalšiu tvorbu, ale aj na ostatných literárnych pracovníkov.*“²⁵ Čulenova kniha sa tak stala prvou ocenenou v kategórii *Literárna história*²⁶ a podobne ako ostatní ocenení dostal 5-tisíc korún, približne jeho polročný železničiar sky plat. Čulenovo päťročné „magisterské“ rozhlasové pôsobenie potiahnuté knižnou väzbou dostalo mimoriadne dobré vysvedčenie. Ak by sme ocenenia a posudky recenzentov poňali ako hodnotenia skúšajúcej komisie, Čulen by zrejme štátnicami prešiel s vyznamenaním.

Novinár a pedagóg, 1933

Už o rok uzrela svetlo sveta aj druhá Čulenova kniha *Novinár a pedagóg*,²⁷ ktorá vyšla ako nosná súčasť 1. ročníka *Sborníku Literárno vedeckého odboru Spolku Sv. Vojtecha 1933* a tiež ako separát v náklade 200 kusov. V životopisných náčrtoch tu predstavil dvoch katolíckych kňazov a národovcov zo Záhoria – Jána Mallého Dusarova (novinár) a svojho slávneho predka Martina Čulena (pedagóg). Aj druhá kniha mala okrem dominantného národného rozmeru zdôrazniť aj podceňovaný podiel slovenských katolíkov na slovenskom národnom pohybe. Životopisné údaje Martina Čulena zbieral Konštantín spolu so svojím bratom od roku 1927. Napriek tomu Mallého životopisná črta, na ktorej pracoval necelý rok, mala dvojnásobný rozsah. Totiž, kým pozostalosť Martina Čulena zhabal maďarónsky dekan, ktorý nastúpil po jeho smrti, tak zásluhou správcu Spolku sv. Vojtecha Jána Pöstényiho sa Čulenovi dostala do rúk dovedy úplne neznáma Mallého pozostalosť.

²⁴ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 55.

²⁵ Dr. Ludovít Kühn. *Zemská cena Štefánikova*. In *Slovenský denník*, 4. 5. 1933, roč. 16, č. 103, s. 2.

²⁶ V tejto kategórii v období 1. ČSR získali ocenenia – 1934: E. Stodola za knihu *Prelom*; 1935 – neudelovalo sa; 1936: Štefan Janšák za knihu *Život Štefana Fajnora*; 1937: Andrej Mráz za knihu *Ján Kalinčiak*; 1938: Mikuláš Gacek za knihu *Sibírske zápisky*.

²⁷ ČULEN, Konštantín. *Novinár a pedagóg*. Životopisné črty zo života Dr. Jána Mallého a Martina Čulena. In *Sborník literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1933, 398 s.

Spojenie týchto dvoch osobností, ktoré sa v jednom období ocitli v opačných politických táboroch, Čulen vysvetľoval ich rovnakým poslaním: „*Pedagóg vplýva na mládež, formuje jej dušu a svetový názor; novinár len pokračuje v tejto práci vo zväčšených rozmeroch.*“²⁸ Obom osobnostiam pripisoval priekopnícky význam a vo svojich odboroch ich vnímal ako dôstojných nasledovníkov Ľudovíta Štúra. Osvojil si stanovisko historika Jaroslava Vlčeka, ktorého otec bol na bystrickom gymnáziu kolegom Martina Čulena a ktorý ho označil za druhého Štúra. „*On začal o celé desaťročie neskôr účinkovať, ale čo znamenal pre slovenskú mládež v rokoch štyridsiatych Štúr, to znamenal pre ňu v rokoch šesťdesiatych Martin Čulen,*“²⁹ písal Čulen a svojho menovca predstavil nielen ako zakladateľa slovenského katolíckeho školstva, ale aj ako horlivého národovca so silným sociálnym cítením.

Pozornosť laickej a odbornej verejnosti upútala viac životopisná črta Mallého, ktorého Čulen predstavil ako priekopníka drobnej ľudovýchovy, politického stratéga a najlepšieho slovenského novinára svojej doby, ktorý bol súčasťou reťaze novinárskych generácií Štúr – Mallý – Vajanský. Pasáž o Mallom zaujala nielen priekopníckym charakterom, ale aj konfrontačným tónom. Čulenove polemiky s tézami profesora Alberta Pražáka, ktorý Mallého podobne ako Palárika opakovane obviňoval zo zapredanectva a maďarónstva, tvorili najdynamickejšie pasáže v knihe. Okrem života Mallého tak odráža aj spoločenský a historický diskurz medzivojnového obdobia. Pražákov nepodložené tvrdenia, ktoré po ňom mechanicky a zrejme z nevedomosti zopakoval L. Kühn,³⁰ podnietili Čulena, aby ich podrobil kritickému rozboru. „*Je tu vážne nebezpečenstvo, že táto falošná a ničím nepotvrdená mienka o hungarizme Jána Mallého sa vžije a bude sa preberať z knihy do knihy a z generácie na generáciu, keď sa nepodvrátia hneď, v zárodku,*“ písal Čulen v predslove a priznal, že práca „*chce byť tak trocha rehabilitačným pokusom dra Jána Mallého, lebo poprevratové objavy postavili nám ho do tak nepriaznivého svetla, že Mallého z predprevratových čias a Mallého po prevrate vôbec nepoznávame.*“³¹ Na pozadí Mallého politickej činnosti priniesol Čulen obsiahly materiál o Novej škole slovenskej, tzv. prvej slovenskej opozícii, a o jej tlačovom orgáne *Slovenských novinách*, ktoré Mallý ideologicky viedol. Práve účasť v tomto hnutí, ktoré sa usilovalo o spravodlivé vyrovnanie s Maďarmi, tvorilo základ Mallého obžaloby. Čulen komplexne objasnil vznik Novej školy, jej krátku činnosť (fungovala v rokoch 1868 – 1875), politický vývoj, konflikty so Starou školou, vnútorné rozpory a napokon jej zánik. Jeho neutrálne, až ľahko obhajujúce hodnotenia Novej školy pritom zaujímavo kontrastujú s tým, ako negatívne ju hodnotil vo svojej prvej knihe, iba rok predtým.³² Svoje názory zrejme korigoval pod dojmom bližšieho preskúmania Mallého politiky a najmä v záujme jeho efektívnejšej obrany pred

²⁸ Tamže, úvodom.

²⁹ Tamže, s. 349-350.

³⁰ KÜHN, Ludvík. *Buditelia v župe bratislavskej*. Bratislava : Župný výbor, 1928, s. 123-124.

³¹ ČULEN, Konštantín. *Novinár a pedagóg, úvodom*.

³² Čulen si napríklad priamo protirečil v otázke opodstatnenosti vzniku Novej školy. V prvej knihe (s. 105) písal: „V politickom ovzduší nestalo sa nič takého, čo by vyžadovalo vznik novej slovenskej politickej strany.“ V druhej knihe (s. 175) presne naopak: „Niet pochyby o tom, že tu muselo byť vnútorné vrenie, lebo

obvineniami z hungarizmu. Tak či onak, približne 70-stranová látka so všetkými svojimi chybami – typickými pre priekopnícke práce – bola vôbec prvým uceleným materiálom o Novej škole slovenskej.

Recenzenti sa viac-menej zhodli na prínosoch, ale aj slabinách knihy. V dvornej *Kultúre* víтали Čulenovu záslužnú prácu v odkrývaní neznámych alebo zaznávaných katolíckych národovcov. Štefan Zlatoš však Čulenovi vytkol necitovanie zdrojov: „Škoda, že nedbá o presne vedeckú metódu spracovania látky z rozličných prameňov pozbieranej a iste – ako dúfame – i spoľahlivo podanej. No, rozhodne imponoval by viac, keby strany jeho pojednania pod uviedli aspoň len prameň, o ktorý patričné tvrdenie oprieť možno (...) Práve takáto akribia sa priamo žiada pri diele, ktoré prináša také nové a prekvapujúce tvrdenia (...) Takto pri všetkej vzácnosti opisov a pri našej radosti mieša sa i rušivý pocit z tohto zrejme nedostatku.“³³

Knihy *Novinár a pedagóg* bola impulzom pre Jána V. Ormisa, tiež potomka významného pedagóga Samuela Ormisa, ktorý pôsobil na revúckom slovenskom gymnáziu. Okrem dvoch recenzií napísal štúdiu o lídrovi Novej školy Jánovi Bobulovi,³⁴ ktorou odpovedal (v niečom súhlasne, v inom nesúhlasne) na Čulenove pasáže o Bobulovi. Podľa Ormisa bola celá kniha viac „do šírky a menej do hĺbky idúcou reportážou“³⁵ a kritizoval niektoré aspekty Čulenovho štýlu: „Z metodickéj stránky autor v pomere k predošlej knihe nepokročil (...) Necituje obyčajne pramene, často príliš voľne, završuje zrejme chybné štylizuje svoje tvrdenia, je dosť rozvláčnym, svoju prácu neberie ako historik, ale ako nadšený obdivovateľ opisovaných dvoch pracovníkov.“³⁶ Okrem výstižného pomenovania nedostatkov Ormis správne odhadol aj ich príčinu, ktorá spočívala v Čulenovom preferovaní tematickej kvantity nad dôkladným spracovaním užšieho tematického záberu. Čulen zvolil skôr povrchnejšie načrtávanie činnosti všestranného Mallého v jednotlivých oblastiach. Namiesto dôkladnej analýzy Mallého publicistiky sa obmedzil najmä na zdĺhavé parafrázy jeho názorov, čím vyvolal dojem rozvláčnosti textu. Zrejme podcenil aj skutočnosť, že písať populárne o udalostiach a osobnostiach sú dve rozličné veci a viaceré pasáže príliš precítil v úlohe hovorca oboch osobností.

Uznanie recenzentov si vyslúžili pasáže o Novej škole a *Slovenských novinách*: „Nikto ešte z našich kultúrnych a politických historikov nespracoval dejiny novej školy tak obširne ako K. Čulen,“³⁷ ocenil Andrej Mráz. Rešpekt si získal najmä precíznou argumentačnou obhajobou národnej cti Jána Mallého. „Mallého čistý štít zostáva navždy nepoškvrnený. Čulen definitívne rehabilitoval Mallého. Niet historika, ktorý by mohol zvrátiť presvedčivé a bohatým materiálom podložené triezve tvrdenia a úsudky

bez tohto nebol by mohol nikto založiť novú politickú stranu a nebol by mohol do nej získať významných slovenských národovcov.“

³³ Dr. Z. Sborník literárno vedeckého Odboru SSV: recenzia. In *Kultúra*, roč. 6, 1933, č. 7. 1933, s. 639-640.

³⁴ ORMIS, Ján V. Ján Bobula. In *Sborník Matice slovenskej*, roč. 11-12, 1933-1934, č. 1-8, s. 151-168.

³⁵ Konštantín Čulen: *Novinár a pedagóg*: recenzia. In *Cirkevné listy*, roč. 48, 1934, č. 4, s. 94-95.

³⁶ ORMIS, Ján V. Konštantín Čulen: *Novinár a pedagóg*: recenzia. In *Prúdy*, roč. 18, 1934, č. 2, s. 102-104.

³⁷ SBORNÍK LITERÁRNO-VEDECKÉHO ODBORU SSV. Ročník 1: recenzia. In *Slovenské pohľady*, roč. 49, 1933, č. 7-8, s. 506-507.

Čulenove,³⁸ napísal Rudolf Jaroušek. „*Môžeme povedať, Čulen definitívne obránil národnú bezúhonnosť Mallého a ukázal jeho pracovnú vytrvalosť, záujem o slovenské veci, novinársku zbehosť, organizačný dar a iné vynikajúce vlastnosti,*“³⁹ napísal Mráz a Ormis súhlasil: „*Osobu Mallého obhájil pred podozrením z maďaronstva, za ktoré mal byť údajne odmenený na cirkevnom poli. Toto je nesporne najväčšie plus jeho knihy.*“⁴⁰

Základný cieľ svojej knihy Čulen mohol považovať za splnený. Po Pražákovom odchode zo Slovenska v roku 1932 a po presvedčivých obranných spisoch nemali tézy o Mallého a Palárikovom hungarizme nárok na ďalšie prežitie. K týmto čechoslovakisticky motivovaným obvineniam sa už nikdy potom neprihlásil žiaden historik, bez ohľadu na ideologickú príslušnosť. Vychádzajúc z Čulenovej argumentácie, ich ako „*nespravodlivé a nepodložené*“ odmietol aj komunistický historik Fraňo Ruttkay, ktorý sa po Čulenovi najpodrobnejšie zaoberal Mallého životom: „*Ján Mallý bol skutočným slovenským vlastencom a nikdy nepodporoval pomadžarčovanie svojich rodákov, ani nezrádzal slovenské nacionálne hnutie.*“⁴¹

Cesta k našej Bratislave, 1934

Túto útlu, 62-stranovú brožúrku vydala Slovenská odbočka národnej rady československej. Spolu s *Pamätným spisom*⁴² a knihou Ovidia Fausta⁴³ bola Čulenova brožúra jednou z troch jubilejných publikácií, ktoré vyšli pri príležitosti 15. výročia príchodu československej vlády do Bratislavy. Čulen vo fragmentoch načrtol slovenské kultúrne a politické pohyby v Bratislave od čias Bernoláka, ale najmä od Štúra. Cieľ knihy bol jasný: „*Dokázať, že Bratislava nebola vždy maďarské mesto, ba práve opačne, že v Bratislave sa konali veľké slovenské veci.*“⁴⁴

³⁸ JAROUŠEK, Rudolf. Sborník Literárno-vedeckého odboru. Ročník 1: recenzie. In *Slovenský učiteľ*, roč. 14, 1933, č. 1, s. 62-63.

³⁹ SBORNÍK LITERÁRNO-VEDECKÉHO ODBORU SSV. Ročník 1: recenzie. In *Slovenské pohľady*, roč. 49, 1933, č. 7-8, s. 506-507.

⁴⁰ Konštantín Čulen: Novinár a pedagóg: recenzia. In *Cirkevné listy*, roč. 48, 1934, č. 4, s. 94-95.

⁴¹ RUTTKAY FRAŇO. Ján Mallý Dusarov – Prvý teoretik slovenského novinárstva. In *Otázky žurnalistiky*, roč. 10, 1966, č. 10, s. 145-180. V úvode štúdie si komunistický historik splnil povinnú jazdu a vyhranil sa voči „ľudáckemu publicistovi“ Konštantínovi Čulenovi, ktorý „nachádza na Mallom len samé pozitívne vlastnosti“. Pozitívne posudky Mallého boli pritom u oboch historikov veľmi podobné s výnimkou hodnotenia spolupráce Novej školy s „maďarskou liberálnou buržoáziou“. Ruttkay doslova prepísal niektoré Čulenove tvrdenia. Napr. Čulen: „Ján Mallý okrem toho je akýmsi spojovacím mostom medzi novinárskou generáciou Ľudovíta Štúra a Svetozára Hurbana Vajanského“. Ruttkay: „Ján Mallý sa stal akýmsi spojovacím článkom medzi generáciou Ľudovíta Štúra a generáciou Svetozára Hurbana Vajanského, Jozefa Škultétyho a Ambra Pietra v slovenskom novinárstve.“ Ruttkayova kritika má iný pôvod a síce v Čulenovom údajnom „vzdvíhovaní klerikálnych črt v živote Jána Mallého“. Vzhľadom na knazský stav Mallého by táto námietka znela čudne, aj keby bola pravdivá.

⁴² *Pamätný spis na oslavu 15. výročia príchodu československej vlády do Bratislavy*. Bratislava: Nákladom mesta Bratislava, 1934, 198 s. + obrazová príloha 45 s.

⁴³ FAUST, Ovidius. *Československé udalosti rokov 1848-1849 v zrkadle bratislavskej súdovej tlače*. Bratislava: Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1934, 39 s.

⁴⁴ Tri jubilejné publikácie. In *Rozvoj*, roč. 12, 1934, č. 7, s. 18.

Najväčšiu pozornosť venoval udalostiam z prevratových rokov 1918 – 1919: prebratie moci česko-slovenským politickým a vojenským aparátom, budovanie novej administratívy, prechod vlády do Bratislavy, ktorá sa stala hlavným slovenským mestom. Priblížil aj prekážky, s ktorými sa nová vláda musela vysporiadať, napr. odpor neslovenského obyvateľstva a cirkevnej vrchnosti, nápor maďarských boľševikov a štrajky.

Spolu s 15. výročím oslobodenia Bratislavy si kniha pripomínala aj 15. výročie vzniku Československa. Obsahovo bola zahrotená proti maďarskej revizionistickej propagande, ktorá pred európskou verejnosťou budovala obraz roku 1918, aby vyzeral ako krivda spáchaná na Maďaroch. Súčasťou toho bolo aj idylické vykresľovanie národnostných pomerov v starom Uhorsku. Čulen v knihe dokazoval, že politický prevrat nebol dielom náhody ani prehry v svetovej vojne, ale na prvom mieste bol logickým dôsledkom maďarskej šovinistickej národnostnej politiky: „*Cesta k slovenskej Bratislave vedie cez maďarskú politiku. Maďarská politika ju pripravovala celé desaťročia.*“⁴⁵ Bilancovanie pätnástich poprevratových rokov hovorilo podľa Čulena v prospech slovenskej Bratislavy, ale aj slovenskej kultúry.

Slovenské študentské tragédie, 1935

Štvrtou Čulenovou knihou boli dvojzväzkové *Slovenské študentské tragédie*, ktoré vyšli na jar 1935 v *Slovenskej lige* ako II. a III. zväzok edície *Poučné knihy Slovenskej ligy* redigovanej Jozefom Ciekerom.

Kniha mapuje storočie spolkových aktivít, ale najmä perzekúcií a vyhadzovania slovenských študentov z gymnázií za slovenské národné prejavy. Časové vymedzenie látky začína bratislavským pôsobením štúrovcov, teda 30. rokmi 19. storočia, pretože, „*kde bola kolíska nadšenia, samožertvy a práce za celok, tam musela byť i kolíska utrpenia. Tá bola v Bratislave nad Dunajom*“.⁴⁶ Študentské tragédie uzavrel rok 1918 na skalickom gymnáziu, ktoré Čulen práve v tom čase navštevoval a históriu predprevratového slovenského študentstva tak uzavrel vlastnými spomienkami. Touto knihou Čulen skompletizoval spracovanie slovenského školstva zo všetkých možných perspektív. V prvej knihe sa zameral na gymnáziá ako inštitúcie a profesorské zbory, v druhej na ich zakladateľa a teraz pridal pohľad aj zo študentskej perspektívy.

Plány knižného spracovania tejto témy boli staré takmer ako Čulen sám. Ján Cablk – jeden z bratislavských vyhodенých študentov z roku 1885 – zorganizoval v roku 1910 schôdzu, vyhodencov“, zúčastnila sa na nej približne tretina žijúcich. Účastníci založili štipendium pre budúcich vyhodencov, na ktoré prispela Ľudová banka a jej riaditeľ Július Markovič. Iný bankár – Valér Kubány bol poverený zostavením *Sborníka vyhodencov*. Podľa štatistiky Jána Cablka bolo v rokoch 1857 – 1910 pre národné presvedčenie vyhodенých 122 študentov, z ktorých 102 ešte žije a 86 „*ostalo roduverných*“.⁴⁷ Nádejne rozbehnutá iniciatíva akosi zaspala a prebudila sa až v nových, československých

⁴⁵ ČULEN, Konštantín. *Cesta k našej Bratislave*. Bratislava : Slovenská odbočka Národnej Rady Čs, 1934, s. 61.

⁴⁶ ČULEN, Konštantín. *Slovenské študentské tragédie*. Bratislava : Slovenská liga, 1935. Zv. 1, s. 21.

⁴⁷ Vyhodenci. In *Prúdy*, roč. 2, 1910, č. 2, s. 80-83.

pomeroch. V roku 1928, na tradičných augustových slávnostiach v Martine, sa zišlo niekoľko bývalých vyhodencov v zostave: Otto Škrovina, Milan Ivanka, Ján Pöstényi a Jur Janoška a niekoľko ďalších.⁴⁸ Znovu sa uzniesli na zostavení zborníka, ktorý mal tentoraz zostaviť sám Cablk, vtedy už vysoký agrárnický funkcionár a de facto Hodžov pokladník. Až do roku 1932 sa opäť mohlo zdať, že iniciatíva znovu odpláva do stratena. Vtedy Čulenovi vyšiel knižný debut o katolíckych gymnáziách a v Cablkovi skrsla nádej, že jeho dávnny námet možno konečne nájde svojho historika. Napriek ideologickým rozdielom kontaktoval Čulena, ktorému sa téma pozdávala a od augusta 1933 sa začala 1,5-ročná práca na knihe. Na začiatku výskumu Čulen vychádzal najmä z Cablkových starých štatistík a potom z dobových maďarských, slovenských a nemeckých novín, ktoré niektorým študentským kauzám venovali širokú publicitu. Čoskoro narazil na niekoľko problémov. Materiály boli roztratené alebo neúplné a tlač nezaznamenala všetky prípady. Mnohí vyhodenci si totiž takúto „slávu“ – najmä na stránkach slovenských novín – neželali, pretože by im ešte viac poškodila. Menej pochopiteľný bol postoj niektorých, ktorí ani v pomeroch I. ČSR nemali záujem na knižnom spracovaní svojich osudov a nereagovali ani na opakované Čulenove listy. Ľudácko-agrárnická kooperácia sa však ukázala ako efektívna a Čulen sa mohol spoľahnúť na Cablkov pracovný elán a bohaté kontakty najmä z evanjelického prostredia. V predsluve ho označil za de facto spoluautora: „*Vykonal veľký kus práce a on dal iniciatívu a podal pomocnú ruku k napísaniu tejto knihy. Veľmi ochotne pomáhal vyhľadávať materiál, upozorňoval na staré, zabudnuté prípady a najmä pomáhal mi nadviazať styky so živými účastníkmi, ktorí na vlastnom tele pocítili účinky vylučovania.*“⁴⁹ Čulen nekonkretizoval, s ktorými osobnosťami sa stretol, ale medzi živými vyhodencami, ktorých príbehy spracoval, boli napr. evanjelický biskup Pavel Čobrda, katolícky biskup Jozef Čársky, senior Otto Škrovina, prezident Slovenskej krajiny Jozef Országh, básnik a viceprezident Slovenskej krajiny Janko Jesenský, správca Spolku sv. Vojtecha Ján Pöstényi, spisovatelia Pavel Socháň, Ján Čaják, Ferko Urbánek, z politikov Vavro Šrobár, Milan Ivanka, Ivan Markovič, Jozef Kačka, František Skyčák či bratia Kornel a Emil Stodolovci.

Úvod knihy patril Čulenovmu údernému predsluvu. Čulen, ktorý bol spolu so Sidorom najúdernejším autonomistickým úvodníkom, si tento zvyk z novín preniesol aj do kníh a jeho úvodné slová patrili neraz medzi najsilnejšie pasáže. Knihy *Novinár a pedagóg* a *Slovenské študentské tragédie* sú v tomto smere dobrými príkladmi. Malo to aj praktický význam. Novinári, ktorí recenzovali knihy zaslané do redakcie, zvyčajne iba vlastnými slovami prerozprávali to, čo si prečítali v úvode alebo v závere. Čulen vedel, že zásahmi vplyvných agrárnikov⁵⁰ sa bude o knihe referovať nielen v slovenskej, ale aj v českej tlači a do predsluvy napísal všetko, o čom chcel, aby sa dozvedela širšia verejnosť.

⁴⁸ K dokončeniu národných slávností v Turč. Sv. Martine. In *Slovák*, roč. 10, 1928, č. 187, s. 3.

⁴⁹ ČULEN, Konštantín. *Slovenské študentské tragédie*. Zv. 1, s. 16.

⁵⁰ Čulen informoval Leopolda Mazáča o propagačnej akcii, ktorú plánoval Cablk: „Chce sa pokúsiť pomocou svojich známych vymôcť, aby kniha bola akýmsi úradným tlakom natisknutá všetkým knižniciam školským i obecným. Sľúbil, že v tejto veci veľmi ochotne pôjde za slovenskými ministrami i za krajským prezidentom a všade, kde sa dá niečo urobiť (...) V tejto veci pôjde ochotne i do Prahy a tiež vraj i v agrárnej strane /

Ako hlavný cieľ knihy uviedol: „Ukázať mládeži pravý stav slovenského predprevratového života, ukázať i na slovenskú študentskú tradíciu. Lebo hovorí sa často, že slovenskej študentskej tradície niet. Ale veru ju máme. Je síce smutná, i krvavá, ale je slávna, lebo desiatky mladých študentov obetovalo svojmu slovenskému presvedčeniu všetko, čo malo.“⁵¹ Hlavný redaktor stredoškolského časopisu *Rozvoj* tieto riadky adresoval slovenským študentom, ale tiež smerom k typickému českému pohľadu, podľa ktorého Slováci nemali žiadne školstvo a českí pedagógovia v roku 1918 priniesli na Slovensko civilizáciu. Protimaďarsky ladený predslov však Čulen nasmeroval primárne proti zaktivizovanej maďarskej revizionistickej propagande. Obsah knihy mal slúžiť ako dôkazný materiál na podvrátenie tejto propagandy, ale aj na vzdelanie národa: „Neinformovaný cudzinec azda uverí, ale nesmie uveriť člen nášho národa.“⁵² Sám Čulen neraz uveril, až keď mal v rukách školské zápisnice a korešpondenciu: „Keby som nebol mal tento originálny maďarský materiál, azda často by som nebol veril slovenským časopisom.“⁵³ Systém vyhadzovania žiakov za „protivlasteneckú činnosť“, resp. „panslávske poburovanie“, teda za zakladanie slovenských spolkov alebo len za samotné uchovávanie slovenskej literatúry či za žiadosť o založenie slovenskej knižnice, označil za „jednu z najstrašnejších obžalôb nemravného maďarizačného systému.“⁵⁴ V knihe chýbali tabuľky a štatistiky, pretože Čulen ich nechcel uzatvárať, kým neboli kompletné. Oproti Cablkovým 122, predpokladal perzekúciu okolo 400 študentov, ktorých osudy by vyšli ešte minimálne na jeden knižný zväzok. K tretiemu dielu napokon nikdy nedošlo, ale oproti deviatim stranám, ktoré Botto v druhom zväzku *Slovákov*⁵⁵ venoval vyhodným študentom, bolo Čulenových takmer 500 strán mohutným progresom. Priekopnícky charakter knihy vidíme nielen v obsahovej, ale aj v metodической stránke: išlo o prvú slovenskú knihu postavenú dominantne na tzv. „oral history“ s takým vysokým počtom pamätníkov.

Čulenovi sa podaril aj iný zaujímavý a významný kúsok. *Slovenské študentské tragédie* žili svojím vlastným národným príbehom. V činnosti a perzekúciách mladých nevinných ľudí sa v malom premietal celý slovenský národný príbeh, výstižne zachytený v Čulenovom slovnom spojení „nádeje a sklamaní“. Na tejto linke spočiatku prebiehali aj jednotlivé študentské osudy, ktoré sa však – ako história ukázala – neskončili vyhodnením zo škôl ani zákazom doštudovať na území Uhorska (teda „sklamaním“), ale rozpadom Uhorska a na jeho troskách vznikom Československa. Čulen tento rozmer zdôraznil v predhovore a pripomínal ho potom aj jednotlivo: „Mohli zostať nepomstené smutné tragédie nevinných slovenských študentov? Pomohlo to Uhorsku? Nepomohlo. Vychovali nám takto obzvlášť silnú generáciu a v dňoch, keď sa Uhorsko rozpadalo, bývalí vyhodenci rozbíjajú Uhorsko a skoro všetkých vidíme medzi tými, ktorí kládli základy nového

je popredný agrárnik/ bude v tejto veci intervenovať.“ Slovenská národná knižnica – Literárny archív, f. Leopold Mazáč, sign. č. 180 C 3, K. Čulen L. Mazáčovi 31. 3. 1935.

⁵¹ Tamže, s. 10.

⁵² Tamže, s. 13.

⁵³ Tamže.

⁵⁴ Tamže.

⁵⁵ BOTTO, Július. *Slováci – vývin ich národného povedomia*. 3. vyd. Bratislava : Tatran, 1971, s. 327-335.

československého štátu. Z vyhodencov mali sme prvého ministra pre Slovensko, máme prvého úradníka Slovenskej krajiny, katolíckeho i evanjelického biskupa, správcu najväčšej katolíckej organizácie, Spolku sv. Vojtecha a pod. Videli sme, že vyhodenci organizovali slovenský spolkový život v Amerike, Rovnianek kládol základy americko-slovenskému spolkovému životu a on zakladal prvé slovenské organizácie a časopisy v Amerike.⁵⁶

Triumfálnou koncovkou a spravodlivou odplatou sa tento dokumentárny príbeh úplne vymykal klasickému žánru slovenskej ubolenosti. Svojím priebehom bol aj opakom Čulenovej prvej knihy. Tam nádejné budovanie slovenských gymnázií ukončil „čierny rok 1874“, tu študentské tragédie ukončil víťazný rok 1918. Po generáciách slovenských národovcov, umierajúcich s pocitom prehry, predstavil Čulen prvú slovenskú elitu, ktorá sa dožila slávneho víťazstva, vydláždeného stovkami osobných obetí. Praktickými príkladmi dokazoval, že nie perzekúcie dali bodku za študentskými národnými prejavmi, ale rozpad Uhorska dal bodku za perzekúciami, ktorých sa beztrešne celé desaťročia dopúšťali uhorské politické a cirkevné špičky. Hodnotenie slovenských dejín z novej, víťaznej perspektívy úplne prevrátilo pohľad aj na národné martyrstvo, ktoré zrazu nemuselo byť definitívnym vyústením každej slovenskej iniciatívy, ale len prechodnou stanicou, ktorá v konečnom dôsledku zvyšovala hodnotu a morálny obsah slovenského triumfu. Slovom, bola len súčasťou slovenského príbehu, zápletkou, ktorá príbeh urobila dobrodružnejším, ale nie jeho pointou, vyústením ani posledným slovom. Boli to cenné aktíva pre slovenské dejiny, ale aj pre Československo. Príkladov obetavej práce malo Slovensko mnoho, potrebovalo však víťazstvá na spôsob amerických happyendov, dodávajúcich jeho dejinám aj lesk slávy. Čulen ich v tejto knihe doručil niekoľko. Tento odkaz registrovali takmer všetci recenzenti, vrátane Čechov.

Treba pritom podotknúť, že v tridsiatych rokoch sa už na slovenskom knižnom trhu nachádzalo niekoľko memoárových publikácií, ktoré boli postavené na podobnom víťaznom pátose. Najmä tie, ktoré napísali aktívni politici (napr. Šrobár), boli poznačené silnou tendenciou autorov zveličovať svoje zásluhy. Robili tak v prospech politického profitu, ale v neprospech dokumentárnej hodnoty svojho diela. V politickom boji prevládala opačná tendencia: zmenšiť predprevtatové zásluhy protivníka a zveličovať či dokonca vyfabrikovať jeho národné poklesky. Takto si všetci zúčastnení navzájom dourážali svoju skutočnú aj domnelú minulosť, ktorú pod vrstvami obvinení už ani nebolo vidno. Čulen, hoci autonomista a hlinkovec, prinášal do hry hodnotu nadstraníckeho prístupu. S rešpektom spracoval študentské osudy aj najtvrdších Čechoslovákov, ako boli Šrobár, Markovič či Ivanka, pričom s posledným menovaným viedol už roky predtým na stránkach tlače polemiky. Na knihe sa skutočne nedalo rozoznať, či ju písal autonomista, alebo Čechoslovák, katolík alebo evanjelik, ľudák alebo agrárnik. Jediné adjektívum, ktoré charakterizovalo tendenciu knihy bolo: slovenská. Faktom ostáva, že napr. Čulenova reportáž o „študentskej tragédii“ Vavra Šrobára mala väčšiu historickú hodnotu ako všetko, čo o sebe napísal Šrobár, nehovoriac o pamfletoch, ktoré napísal o druhých.

⁵⁶ ČULEN, Konštantín. *Slovenské študentské tragédie*. Zv. 1, s. 21.

Recenzenti vyzdvihovali najmä morálny rozmer knihy. Jozef Cieker v *Eláne* napísal: „*Slovenskí študenti nájdú v nej vzory krásne i zlé. Nájdú tých čestných a statočných mladíkov, ktorí vedeli trpieť. Nájdú však i bezcharakterníkov, ktorí za lepšie známky, za výhody, za pochvalu vedeli zrádzať svojich kamarátov. Preto Čulenova kniha má i svoj mravný a pedagogický význam.*“⁵⁷ Ján Mešťančík v *Slovenských pohľadoch* súhlasil: „*Medzi študentstvom splní dielo znamenite svoju úlohu. Kniha táto je i didakticky dôležitá pre svoje národné výchovné zacielenie.*“⁵⁸ Slovenské národné noviny ocenili Čulenovu chronologickú metódu, vďaka ktorej kniha pripomínala dramatický dokumentárny film: „*V tejto knihe ako v rušnom filme, sa striedajú udalosti skoro neuveriteľné. Nebolo v slovenskej literatúre ešte historickej práce, v ktorej by bola dokumentárnejšie nakreslená neuveriteľná surovosť maďarizácie, než ako je to v tejto knihe.*“⁵⁹ Pedantný Ormis zase v matičnom zborníku⁶⁰ upozornil na viacero menej známych, ale aj známejších prípadov, ktoré ušli Čulenovej pozornosti. Nesúhlasil so slovom, tragédie“ v názve knihy, lebo iba niekoľko študentov spáchalo samovraždu. Vyhodenie zo školy a zákaz doštudovať na celom území Uhorska nebola podľa Ormisa študentská tragédia, ale iba dráma. Cablkov politický vplyv zabezpečil knihe dobrú propagáciu a v spolupráci s Mazáčovým nakladateľstvom sa rozšírila aj za riekou Moravou. Dôkazom toho boli početné recenzie v českých časopisoch, ktoré samy o sebe znamenali pre slovenského autora úspech. Českí recenzenti zdôrazňovali fakt, že mnohí študenti po vyhodení zo slovenských ústavov odišli študovať do Prahy. Inak Čechov celkom šokovalo, čo si v Čulenovej knihe prečítali. Defilovali tam pred nimi mená slovenských kultúrnych a politických špičiek, ktoré poznali ako vysokopostavených vládnych Slovákov. O ich minulosti však teraz čítali prvýkrát. „*Vynoří se postupně snad všechna významnější jména slovenského literárního, politického a vůbec veřejného světa. Není mezi jeho příslušníky pomalu jediného muže, jenž by jako student nebyl býval vyslýchán a souzen pro podvrtné nezákonné a panslavské rejdy,*“⁶¹ písal *České slovo* a *Lidové noviny* doplnili: „*Bratislava, Levoča, Kežmarok, Bánska Bystrica, Bánska Štiavnica, Prešov, Skalica, Trnava, Nitra, Ostrihom, Pešť – není snad pomalu na území dnešního Slovenska i mimo ně ve starých Uhrách města se střední nebo jinou školou, kde by se z těch studentských tragedií nebyla odehrála.*“⁶² *Národní listy* boli udivené nad „*nenávisť, přímo nepřičetné*“, „*mohla-li roku 1886 obviniti Vavro Šrobára, tehdy maturanta levočského gymnasia, že si dopisuje s ruským carem nebo mladého teologa pešťanského semináře Petra Rovnianka podezíráti z toho, že usiluje se vzkřísiťi říši Svatoplukovu!!!*“⁶³ Niektoré inkvizičné kapitoly sa *Českému slovu* zdali také

⁵⁷ Dr. Jozef Cieker. Kniha o slovenských študentských tragédiách. In *Elán*, roč. 6, 1935, č. 1, s. 7-8.

⁵⁸ MEŠŤANČÍK, Ján. KONŠTANTÍN ČULEN: SLOVENSKÉ ŠTUDENSKÉ TRAGÉDIE: recenzia. In *Slovenské pohľady*, roč. 52, 1936, č. 1, s. 49-50.

⁵⁹ Slovenská národná knižnica – Literárny archív, f. Ladislav Kiss Jánsky, sign. č. 251 K 10.

⁶⁰ ORMIS, Ján V. KONŠTANTÍN ČULEN: SLOVENSKÉ ŠTUDENSKÉ TRAGÉDIE: recenzia. In *Sborník Matice slovenskej – história*, roč. 13, 1935, s. 315-319.

⁶¹ Slovenská národná knižnica – Literárny archív, f. Ladislav Kiss Jánsky, sign. č. 251 K 10.

⁶² Tamže.

⁶³ Tamže.

neuveriteľné, že ich označilo za ohromnú komédiu: „*Misto jakékoli tragedie máme pred sebou ohromnou komedii, jejíž napínavá, rozesmívající zábavnost se zvyšuje doslovným protokolárním uváděním ústních výslechů, vyšetřovacích otázek a odpovědí (...) Na to by měl přijít vtipný parodista a měl by příležitost vyvodit z Čulenových kapitol několik frašek, jež by potrhávali bránice.*“⁶⁴

Americký Slováci

V roku 1935 už mohol Čulen pomaly sumarizovať. Mal za sebou deväť rokov práce, množstvo článkov, štúdií a štyri knižné jednotky. Vybuďoval si reputáciu hlavného znalca matičného obdobia a v rokoch 1934 – 1935 sa stal členom historických odborov všetkých vtedajších kľúčových historických inštitúcií: Matice slovenskej, Spolku sv. Vojtecha a Slovenskej ligy. *Slovenskými študentskými tragédiami* – ktoré vyšli pred letom 1935 – na niekoľko rokov uzavrel knižnú produkciu z domácich dejín. Svoj záujem presunul na dejiny amerických Slovákov, ktoré sa rýchlo stali jeho vlajkovou loďou a poznávacou značkou.

Spomedzi národov v monarchii tvorili Slováci najväčšie percento vystaňovaleckej vlny, ktorá v poslednej pätine 19. storočia zachvátila Uhorsko. V 30. rokoch 20. storočia žilo v Amerike okolo trištvrté milióna obyvateľov slovenského pôvodu, tretina slovenského národa.⁶⁵ Jedným z hŕfu slovenských vystaňovalcov bol aj Čulenov otec, ktorý do Ameriky odišiel iba niekoľko dní po narodení Konštantína. V Pensylvánii pracoval ako podkúvač banských koní a angažoval sa v slovenských krajských spolkoch a organizáciách. V septembri 1905 za ním pricestovala manželka spolu s 1,5-ročným Konštantínom a v Amerike zotrvali až do roku 1909. Čulenove prvé spomienky teda pochádzali z Ameriky a to predurčilo aj jeho vnútorný vzťah k tejto krajine.

Dejiny amerických Slovákov ho zaujímali od počiatkov vlastného historického samoštúdia. Literatúry bolo poskromne a čechoslovakistický režim aktívne maril kultúrnu spoluprácu medzi Slovákami doma a za morom. Americký Slováci totiž v 90 % aj naďalej zotrvali na svojom pôvodnom autonomistickom stanovisku a boli tak v permanentnom politickom konflikte s domácim centralistickým režimom. Ten ich z pozície moci jednoducho blokoval. Až kniha Karola Sidora *Slováci v zahraničnom odboji*⁶⁶ z roku 1929 znamenala prvý, ale na dlhú dobu aj posledný pokus o komplexné zhodnotenie zásluh amerických Slovákov na vzniku Československa. V roku 1929 mal aj Čulen prvú rozhlasovú prednášku z americko-slovenskej histórie na tému *Ako vznikli americko-slovenské noviny*. Impulz k prednáške dala pravdepodobne kniha *Zápisky za živa pochovaného*⁶⁷ z pera zakladateľa americko-slovenskej žurnalistiky Petra Víťazoslava Rovnianka, na ktorú Čulena upozornil redaktor *Slovenských pohľadov* Štefan Kréméry. Práve osobnosť Rovnianka vtiahla Čulena do dejín amerických Slovákov. O Rovniankovi napísal svoje prvé americko-slovenské texty a spracoval tiež jeho „*študentskú tragédiu*“.

⁶⁴ Tamže.

⁶⁵ ČULEN, Konštantín. *Dejiny Slovákov v Amerike I*. Bratislava : Slovenská Liga, 1942, s. 48.

⁶⁶ SIDOR, Karol. *Slováci v zahraničnom odboji*. Bratislava : vlastným nákladom, 1928, 264 s.

⁶⁷ ROVNIANEK, Peter. *Zápisky za živa pochovaného: Z môjho 25-ročného verejného účinkovania na národa roli dedičnej*. Vlastný náklad, 1924, 336 s.

Spomínaná rozhlasová prednáška bola na dlhú dobu jediným Čulenovým príspevkom k americko-slovenským dejinám. Sporadickú publicistiku o amerických Slovákoch rozbehol až od roku 1933. Drobnými recenziami a správami kultúrneho rázu zaplňal kultúrnu rubriku *Slovenského deníka*. Historické udalosti amerických Slovákov od roku 1934 postupne zapájal do svojej rubriky Historický kalendár v *Slovenskom deníku* a tiež do rozhlasových prednášok. Druhé vydanie Chrobákovej *Rukoväti*⁶⁸ doplnil Čulen heslami americko-slovenských spisovateľov a z pozície hlavného redaktora študentského časopisu *Rozvoj* nadviazal kontakt s krajanškými študentskými organizáciami a skontaktoval ich aj s rozvojistami.

Tieto aktivity Čulenovi zaistili miestenku v matičnej delegácii, ktorá sa od začiatku roku 1935 pripravovala na niekoľkomesačnú cestu po slovenskej Amerike. Tvoriť ju mali pôvodne iba traja členovia: Jozef Cíger-Hronský ako predseda a potom Jozef Cincík a Karol Plicka. Čulen sa so žiadosťou o priradenie do delegácie prihlásil ako posledný a Hronský – reflektujúc jeho publicistický a rečnícky talent – ho prijal. K dovedajšej publicistike pridal už aj komplexnejšie príspevky. V *Kultúre* publikoval profily Štefana Furdeka a Ignáca Gessaya, v *Slovenských pohľadoch* zverejnil bibliografiu slovenských novín v Amerike⁶⁹, ktorú predbežne tvorilo iba 90 novín a časopisov, hoci reálny predpoklad sa pohyboval okolo čísla 200. Táto práca vyšla aj ako separát.

V Amerike delegácia pobudla od decembra 1935 do júla 1936. Okrem prednáškovej činnosti bol Čulen akýmsi propagačným esom delegácie. Špeciálne sa zamerával na zber archívnych materiálov, literatúry a starých novín, základného to predpokladu pre serióznym výskum dejín Slovákov za morom. Vedúce osobnosti slovenského života v Amerike upozorňovali matičiarov, aby si v tomto smere nerobili veľké nádeje, pretože v Amerike mizne materiál mimoriadne rýchlo. Čulen v krajanскеj tlači spustil kampaň na záchranu archívnych materiálov, ktorá prinášala svoje ovocie. Niektoré redakcie a spolky darovali kompletne ročníky svojich časopisov. Po skončení prednášok sa obyčajní slovenskí robotníci a remeselníci hlásili delegácii slovami „niečo by sme mali“. Niekedy to „niečo“ znamenalo raritné literárne kúsky či celé ročníky novín, ktoré rok za rokom, číslo po čísle ukladali na poličku.

Po návrate domov Čulen zintenzívnil prácu na spracovaní dovezeného materiálu. Vychádzal zo základnej premisy: „*História amerických Slovákov tvorí nedeliteľnú časť slovenskej histórie*“,“⁷⁰ ktorou začínal takmer každý článok o amerických Slovákoch. V americkej časti slovenskej histórie videl silný potenciál priniesť slovenským dejinám to, čo im najviac chýbalo: úspechy a slávne víťazstvá. Obdobie od počiatkov americko-slovenského organizovaného života (polovica 80. rokov) až po podpísanie Pittsburskej dohody v roku 1918 bolo obdobím slovenského národného a kultúrneho rozmachu, ale tiež obdobím ostrých národných zrážok s americkými Maďarmi, z ktorých zakaždým

⁶⁸ CHROBÁK, Dobroslav. *Rukoväť dejín slovenskej literatúry*. Praha : L. Mazáč, 1936.

⁶⁹ ČULEN, Konštantín. Slovenské noviny v Amerike. In *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 8-9, s. 457-472.

⁷⁰ ČULEN, Konštantín. Americkí Slováci a náš národný život. In *Sborník Matice slovenskej – história*, roč. 14, 1936, s. 295-319.

odchádzali Slováci víťazne a Maďari s debaklom. V Amerike mali Slováci početnú prevahu proti Maďarom, ktorí sa navyše nemohli opierať o zaostalý nedemokratický režim, ako to bolo v Uhorsku. Šnúru slovenských národných víťazstiev zakončila víťazná bodka v podobe Pittsburskej dohody a vytvorením Československa. Víťazný charakter americko-slovenských dejín umožnil naplno vyniknúť Čulenovmu publicistickému talentu. Ako dokázal svojou vyostrenou štylistikou zvýrazniť domáce príkoria maďarizácie a národnostného útlaku, tak ešte lepšie vykreslil slovenskú zámorskú odplatu a triumfy amerických Slovákov nad Maďarmi. Kontrasty medzi dejinami Slovákov doma a za morom boli také, až sa neraz mohlo zdať, že Čulen píše o dvoch rôznych národoch v rámci dvoch rôznych publicistických disciplín.

Dejiny amerických Slovákov boli napísané na stránkach novín a kalendárov, neboli však kriticky zhodnotené a profesionálne spracované. Niekoľko iniciatív z radov amerických Slovákov išlo do stratena, iné nespĺnili očakávania. Do druhej kategórie patrila napr. kniha *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky v rokoch 1914 – 1918*,⁷¹ ktorú napísal signatár Pittsburskej dohody Milan Getting. Ten patril k menšine amerických Slovákov, ktorí sa hlásili k čechoslovakizmu a v dôsledku toho aj k tej menšine, ktorú nový štát obdaroval úradníckymi funkciami. V tomto duchu sa niesla aj jeho kniha. Čulen v recenzii skritizoval tendenčný tón knihy, najmä neprimerané nadhodnocovanie Gettingovho významu a významu početne bezvýznamného Slovenského sokola, ku ktorému patril, ale tiež znevažovanie omnoho vplyvnejších skupín: „*Skoro by sa zdalo, že okrem toho, aby dokázal, koľko on vykonal, išlo mu ešte o to, dokázať, ako málo vykonal Slovenská liga.*“⁷² Reflektujúc takmer výlučne negatívne recenzie v krajských časopisoch, Čulen sa nádejal, že hodnota knihy bude mať podobný charakter, ako mali Pražákovce práce: „*Cena Gettingovej knihy je viacej v negatívnej ako v kladnej stránke. Možno teraz očakávať, že Gettingom znehodnotené osoby a spolky urobia to, čo už dávno bolo ich povinnosťou. Azda vydajú publikáciu novú, v ktorej spravodlivejšie a bez straníckej zaujatosti a zhodnotia históriu amerických Slovákov.*“⁷³ Bolo to skôr želanie, pretože Čulen sa neraz skepticky vyjadril k nádejam, že v slovenskej Amerike sa nájde osobnosť, ktorá nadstranícky zhodnotí dejiny amerických Slovákov. Zároveň túto prácu nemohol vykonať len tak niekto z vonku: „*Treba poznať i miestne pomery, i ľudí, aby sa vyznal v spletenine rozličných záujmov, ktorých bolo v minulosti dosť medzi americkými Slovákami. (...) V záujme slovenskej veci by bolo, keby sa mohol vychovať európsky vzdelaný historik z mladej generácie americko-slovenskej. On by mal najnútornejší vzťah k týmto veciam.*“⁷⁴ Taký však nebol ani len na obzore a do tejto roboty sa pustil Čulen, ktorý nebol ani nikým vychovaný, ani historik s formálnym vzdelaním, ale poslednú podmienku – najnútornejší vzťah k americko-slovenským veciam – spĺňal do bodky.

⁷¹ GETTING, Milan. *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky v rokoch 1914-1918*. Perth Amboy, NJ : Slovenská Telocvičná Jednota Sokol, 1933, 309 s.

⁷² ČULEN, K. AMERICKÍ SLOVÁCI A VÝVIN ČESKOSLOVENSKEJ MYŠLIENKY V ROKOCH 1914 – 1918: recenzia. In *Slovenské pohľady*, roč. 50, 1934, č. 11, s. 701-703.

⁷³ Tamže.

⁷⁴ ČULEN, Konštantín. Čo môže dať Amerika slovenskej histórii? In *Slovensko*, roč. 2, 1934 – 1935, s. 108-109.

Mal pred sebou dve základné úlohy: 1. spracovať históriu amerických Slovákov, 2. spracovať vplyv amerických Slovákov na domáci život a ich interakcie s domácim životom. Uvedomoval si, že to nie je práca pre jednotlivca, ale pre skupinu odborníkov, a preto otváral otázku vedeckého odboru pre zahraničných Slovákov pri Matici slovenskej. Znamenalo by to aj zmenu metodického prístupu: „Doteraz každá práca stavala sa čisto len na citový pomer, teraz bude sa musieť postaviť i na pevný základ vedecký. Život amerických Slovákov môže byť prameňom zaujímavých vedeckých prác, jak z oboru sociológie, tak histórie, ale práve tak mnoho môže dať i slovenskej literatúre.“⁷⁵

Americko-slovenské dejiny predstavovali výzvu a tie Čulen vyhľadával. Vytrvalosťou sebe vlastnou začal doslova zasypávať noviny a časopisy príspevkami o amerických Slovákoch a podarilo sa mu dostať na územia, kde pre autonomistov platilo vstup zakázaný. Priestor mu poskytli periodiká, do ktorých nikdy predtým neprispieval (napr. *Prúdy*), alebo prispieval len sporadicky (*Elán, Živena, Svoradov, Gaudeamus*). Čulenov plán integrácie americko-slovenských dejín do slovenskej histórie sa stretol s jednohlasnou podporou doma aj za morom. Zdalo sa, že uchopil tému s potenciálom spájať Slovákov na pozitívnom podklade, bez ohľadu na konfesiónalnu, ideologickú či politickú príslušnosť. Dovtedy sa jednotlivé politické tábory slovenské vedeli zhodnúť iba na negatívnej báze v odpore voči maďarskej revizionistickej propagande, ktorá hlásala myšlienku obnovy starého Uhorska.

Slováci v Amerike. Črty z kultúrnych dejín, 1938

K prvému knižnému výstupu z dejín amerických Slovákov sa Čulen odhodlal už v roku 1938 knihou *Slováci v Amerike. Črty z kultúrnych dejín*,⁷⁶ ktorú vydala Matica slovenská. Aj Čulenovmu knižnému americko-slovenskému debutu teda predchádzalo päť rokov historického výskumu a publicistickej aktivity.

Táto kniha sa neprávom nachádza v tieni Čulenovho dvojdielného monumentálneho diela *Dejiny Slovákov v Amerike* z roku 1942, hoci v mnohých aspektoch ho predbieha a to najmä v precíznosti spracovania textu. Knihu napísal na spôsob kultúrnej encyklopédie amerických Slovákov, čo predurčilo aj charakter textu, ktorého záber bol orientovaný viac na šírku, ale priniesol aj hĺbkové analýzy vybraných problémov. Zvolený encyklopedicko-reportážny mix knihy bol pomerne inovatívnym prístupom a v kontexte úplného deficitu literatúry na tomto poli predstavuje rozumne zvolený základný kameň novej historickej disciplíny – dejín amerických Slovákov. Knihu rozdelil na tri hlavy: 1. Americko-slovenské časopisy, 2. Slovenská literatúra v Amerike, 3. Školstvo a ľudovýchova.

Za zmienku stojí kvalitná analýza americko-slovenského novinárstva a jeho komparácia s domácim novinárstvom, ktorého dejinám venoval Čulen dlhodobú pozornosť. Rozšírená bibliografia novín a časopisov demonštrovala progres Čulenovho výskumu. Oproti prvému súpisu – z roku 1935 – pozostávajúceho z 90 jednotiek, tento

⁷⁵ ČULEN, Konštantín. Emigrantská literatúra americko-slovenská. In *Elán*, roč. 7, 1936, č. 4, s. 5-6.

⁷⁶ ČULEN, Konštantín. *Slováci v Amerike: Črty z kultúrnych dejín*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1938, 519 s.

nový tvorilo už 190 titulov s rozšíreným sprievodným textom. Na rovnakom princípe pokračoval aj v druhej kapitole o emigrantskej literatúre, ktorú porovnával s domácou literatúrou. Podelenú podľa žánrov priniesol jej bibliografický súpis vo forme drobných recenzií, akými zaplňal kultúrne rubriky domácej tlače. Správu o vydaní knihy priniesli viaceré noviny a časopisy, ale plnohodnotné kritické recenzie na priekopnícke dielo akosi neprichádzali. Jedine Čulenov dvorný recenzent Ormis sa podujal zhodnotiť knihu pojednávajúcu o téme, ktorej sa on nikdy nevenoval. Skritizoval takmer všetko: názov, formát, obsah knihy a tiež bibliografické postupy. O prvýkrát zverejnenej bibliografii novín s dvojnásobným počtom jednotiek nepochopiteľne napísal, že je to zoznam, *obširny, ale v podstate nie nový*.⁷⁷ Celkovo konštatoval: „*Kniha Konštantína Čulena sa dobre číta, ale náročnejšieho čitateľa nemôže uspokojiť, lebo voľne tvorené kapitoly sú síce nábehom na obraz americko-slovenskej kultúry, ale obraz nenahrádzajú. Oceňujeme síce dobrú snahu plodného autora, uznávame i priekopnícky význam jeho knihy, ale bezpodmienečne musíme požadovať inakšiu vyššiu úroveň.*“⁷⁸

Čulen bol so svojou prácou spokojný. Rozpracované mal ďalšie materiály a predpovedal, že v blízkej budúcnosti sa Slovensko dočká komplexného spracovania americko-slovenských dejín a tiež ich integrovanie do slovenskej histórie: „*O niekoľko málo rokov budeme mať pohromade kompletne dejiny amerických Slovákov. V každých budúcich slovenských dejinách bude ako nedeliteľná časť zaznamenaná aj história amerických Slovákov.*“⁷⁹

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, f. Jozef Škultéty.

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, f. Leopold Mazáč.

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, f. Ladislav Kiss Jánsky.

Noviny a časopisy

Cirkevné listy, 1934

České slovo, 1935

Elán, 1935, 1936

Lidové noviny, 1935

Národní listy, 1935

Rozvoj, 1934

Slovák, 1928, 1929, 1932 1934, 1938

⁷⁷ Dr. ORMIS, Ján V. KONŠTANTÍN ČULEN: *SLOVÁCI V AMERIKE. ČRTY Z KULTÚRNYCH DEJÍN*: recenzia. In *Slovenské pohľady*, roč. 54, 1938, č. 8-9, s. 502-504.

⁷⁸ Tamže.

⁷⁹ O americko-slovenských dejinách. In *Slovák*, 3. 7. 1938, roč. 20, č. 150, s. 4.

Slovenská obrana, 1939
Slovenské národné noviny, 1935
Slovensko, 1934 – 1935
Slovenský denník, 1932
Slovenský učiteľ, 1933

Publikované pramene

ČULEN, Konštantín. *Cesta k našej Bratislave*. Bratislava : Slovenská odbočka Národnej Rady Čs, 1934, 62 s.

ČULEN, Konštantín. *Dejiny Slovákov v Amerike I*. Bratislava : Slovenská liga, 1942, 260 s.

ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádeji a sklamaní, 1848-1875*. Bratislava : Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, 1932, 427 s.

ČULEN, Konštantín. *Slováci v Amerike: Črty z kultúrnych dejín*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1938, 519 s.

ČULEN, Konštantín. *Slovenské študentské tragédie*. Bratislava : Slovenská liga, 1935, zv. I, zv. II, 285+221 s.

KOSORIN, JOZEF [ed.]. *Hnutie slovenského katolíckeho študentstva v 15. roku svojho trvania*. Trnava : F. Urbánek, 1933, 38 s. *Sborník literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1933, 475 s.

Odborné a literárne časopisy

Kultúra, 1931 – 1933
Sborník Matice slovenskej, 1933 – 1936
Sborník Spolku profesorov Slovákov, 1932
Slovenské pohľady, 1930, 1932 – 1936, 1938
Prúdy, 1910, 1934
Otázky žurnalistiky, 1966

Literatúra

BOTTO, Július. *Slováci – vývin ich národného povedomia*. 3. vyd. Bratislava : Tatran, 1971, 457 s.

CHROBÁK, Dobroslav. *Rukoväť dejín slovenskej literatúry*. Praha : L. Mazáč, 1936, 270 s. DREXLER, Vladimír. *Začiatky bratislavského rozhlasu*. Bratislava : Československý rozhlas, 1975, 276 s.

FAUST, Ovidius. *Československé udalosti rokov 1848-1849 v zrkadle bratislavskej súdobej tlače*. Bratislava : Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1934, 39 s.

GALLO, Ján. *Revúcke gymnázium (1862-1874)*. Bratislava : Obzor, 1969, 204 s.

GETTING, Milan. *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky v rokoch 1914-1918*. Perth Amboy, NJ : Slovenská Telocvičná Jednota Sokol, 1933, 309 s.

KÜHN, Ludvík. *Buditelia v župe bratislavskej*. Bratislava : Župný výbor, 1928, 242 s.

RICHTER, Oldrich. *Banskobystrické gymnázium*. Martin : Osveta, 1983, 261 s.

ROVNIANEK, Peter. *Zapisky za živa pochovaného: Z môjho 25-ročného verejného účinkovania na národa roli dedičnej*. Vlastný náklad, 1924, 336 s.

SIDOR, Karol. *Slováci v zahraničnom odboji*. Bratislava : vlastným nákladom, 1929, 264 s.

VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*. Cleveland : Slovenský ústav, 1984, 242 s.

Mgr. Matúš Chrtiansky
absolvent histórie na Filozofickej fakulte
Univerzity Komenského v Bratislave
chrtiansky1403@gmail.com

Novinárska a publikačná činnosť Konštantína Čulena v medzivojnovom období

Jaroslav Durec

DUREC, Jaroslav. Journalistic Activities of Konštantín Čulen and his Works Published in Interwar Period. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 2, pp. 45-58

Abstract: The presented study deals with the personality of Konštantín Čulen in connection with his journalistic activities and works published. We are aware that this is an extremely complex and broad topic. Based on this, our goal is to outline those basic areas that Konštantín Čulen, as a gifted, professional journalist paid the most attention to. The personality and work of Konštantín Čulen have not yet been given the due attention that he would rightly deserve. In many ways, the work by Konštantín Čulen reflected the conditions of the time in which he lived and worked. Furthermore, as we elaborate our paper, we would like to emphasize that we also pay attention to the field of the history of journalism or the history of Slovak education and culture. From the beginning, Konštantín Čulen was immensely attracted to these specific areas of journalism. After all, it is his main works on the above-mentioned topics that bear witness to this.

Keywords: Interwar Period; Journalism; Slovak History; Magyarization; Slovak Education; Slovaks Abroad

Konštantína Čulena môžeme zaradiť medzi najplodnejších slovenských spisovateľov a publicistov medzivojnového obdobia. Narodil sa 26. februára 1904 v Brodskom ako prvorodený syn Štefana Čulena a Rozálie Čulenovej, rod. Guliškovej. V tom čase stále pretrvávala ešte legenda o Amerike ako krajine oplývajúcej mliekom a medom. Táto fantastická predstava zlákala tiež otca Štefana Čulena, ktorý hneď po krste malého Konštantína odišiel za prácou do Ameriky. Čoskoro na jeseň 1905 vycestovala do Ameriky aj matka Rozália s malým Konštantínom. Bola to v podstate prvá zahraničná cesta Konštantína Čulena do Ameriky. Tu v zahraničí sa narodili aj Konštantínovi mladší súrodenci – František a Štefan. Po piatich rokoch sa rodina vrátila naspäť do rodného Brodského, ale spory Konštantínovho národne uvedomelého otca s miestnymi žandármi, teda s uhorskou vládou mocou, spôsobili, že sa rozhodol opätovne odísť do Ameriky, kde sa zdržal niekoľko rokov.¹

Medzitým v jeseni 1910 začal Konštantín Čulen navštevovať miestnu ľudovú školu v Brodskom. Ľudové školstvo, nehovoriac o strednom školstve, bolo už v tom čase značne pomad'arčené. Z tohto obdobia sa zachovala udalosť, ktorá sa navonok možno bude zdať

¹ BARANOVIČ, Štefan. Život Konštantína Čulena. In BARANOVIČ, Štefan (ed.). *Konštantín Čulen (1904 Brodské – 1964 New York)*. Zborník vydaný na počesť nedožitých narodenín historika a novinára. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 8-9.

banálna, ale na malého Konštantína to malo veľký dosah. Počas prvého dňa v škole učiteľ Karol Šimáček sa zoznamoval so žiakmi spôsobom, že koho meno vyslovil, mal sa po maďarsky ohlásiť „jelen“ (v slovenskom preklade znamená tu som). Konštantín to najskôr považoval za pokus o žart, keďže slovo jelen sa mu spájalo prirodzene so zvieratom. Preto, keď počul svoje meno v maďarčine (Čulen Szillárd), neozval sa, následkom čoho sa učiteľ naňho oboril. Konštantín bol z toho všetkého prestrašený a sklamaný. Ale napriek ťažkému začiatku sa z neho pomerne rýchlo stal dobre prospievajúci žiak a dokonca si u svojich spolužiakov získal patričný rešpekt. Vďaka iniciatíve Konštantínovho najobľúbenejšieho učiteľa Imricha Tomečka, ktorý prehovoril jeho rodičov, mohol ďalej študovať na gymnáziu v Skalici.²

Študentský život na skalickom gymnáziu sa uberal dvoma smermi. Na jednej strane bol bohatý na rôzne veselé príhody, ktoré patria k tradičnému študentskému životu a na druhej strane bol zhodou okolností očitým svedkom maďarského šovinizmu, ktorý neraz nepoznal hraníc. Spomenieme len jeden krátky incident zo študentského života Konštantína Čulena, ktorý sa odohral s gymnaziálnym profesorom maďarčiny a latinčiny, istým Schlosserom. Ten údajne prišiel za Konštantínom Čulenom a pýtal sa ho: „*Aká je tvoja materinská reč?*“ Konštantín na to odpovedal: „*Slovenská.*“ Profesor reagoval pobúrene: „*Somár, veď hovoríš dobre maďarsky a materinskou rečou je tá, ktorou rozprávaš a nie tá, ktorou tvoja nevzdelaná matka hovorí. Nuž a ty vari nerozprávaš najradšej maďarsky?*“ Konštantín na to opätovne zareagoval: „*Nie, prosím, lebo ja hovorím zle po maďarsky a mojou materinskou rečou je slovenská. Pác zprava, zľava, až sa mi hlava zatočila.*“³ Spolužiakmi na skalickom gymnáziu mu boli národne uvedomelí priatelia Vlado Clementis a František Šubík – známy slovenský básnik Andrej Žarnov. Na skalickom gymnáziu ho zastihli prevratné udalosti roku 1918. Obnovené vyučovanie prebiehalo už s českými profesorami, pričom si zvlášť obľúbil profesora slovenčiny istého Filouša, ktorý zase obdivoval literárne vedomosti Konštantína Čulena. Práve pričinením tohto českého profesora dostal Čulen štipendium a posledné štyri roky svojich stredoškolských štúdií absolvoval na reálnom gymnáziu v Bratislave, kde roku 1924 úspešne maturoval.⁴

Po maturite 1. októbra 1924 spoločne s ostatnými regrútmi nastúpil Konštantín Čulen prezenčnú vojenskú službu. Pôvodne mal slúžiť v Bratislave, ale nakoniec bol preradený k telegrafnému práporu v Trnave. Následne odtiaľ ako maturant bol ďalej preradený do aspirantského kurzu v Kutnej Hore s tým úmyslom, že bude pokračovať v štúdiu na Vojenskej akadémii. Je to pomerne zaujímavé rozhodnutie, keďže ho to viac ťahalo k literatúre. V priebehu vojenskej služby sa udiali isté nepríjemné príhody, ktoré ho hlboko zasiahli. Na začiatku vojenskej služby počas skladania prísahy vernosti Československej republike sa v prednesenej reči veliteľa aspirantskej školy ani raz nevyskytlo slovo Slovák. V kasárenskej knižnici medzi stovkami kníh a časopisov bola len jedna slovenská kniha – *Reštavrácia* od Jána Kalinčiaka. Tiež sa tu opakovala

² VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*. Cleveland, Ohio : Slovenský ústav, 1984, s. 17-19.

³ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 20-22.

⁴ BARANOVIČ, Štefan. *Život Konštantína Čulena*, s. 9.

stará história z čias gymnaziálneho štúdia v Uhorsku v tom smere, že vojaci museli po vyvolaní ich mena jednotne odpovedať slovom *zde*, ale Konštantín Čulen to odmietol a namiesto toho odpovedal po slovensky *tu*. Napokon pretrvávajúce šikanovanie zo strany českých veliteľov a počesťovanie slovenských vojakov priviedli Konštantína Čulena k rozhodnutiu odísť predčasne do civilu s negatívne poznačenými sympatiami k Čechom a vôbec k československým politickým stranám. Neskôr o tejto skúsenosti napísal: „*Po predčasne skončenej vojenskej kariére som už nebol ten istý mládenec, čo vchádzal do kasárni s ilúziami ako nadšenec a obdivovateľ Čechov, presvedčený, že oni sú naozaj naši bratia. Bolo to veľké vytriezvenie, ale to bol len počiatok čohosi nového a neznámeho.*“⁵

Po prepustení z vojenskej služby si Konštantín Čulen začal hľadať pracovné miesto. Spočiatku si myslel, že to pôjde všetko ľahko, pretože pochopiteľne slovenskej inteligencie ešte veľa nebolo a úradníkov, učiteľov a štátnych zamestnancov slovenského pôvodu a presvedčenia bolo potrebné dosadiť na uprázdnené miesta. V žiadostiach o zamestnanie Konštantín Čulen uviedol svoju kvalifikáciu, ochotu vykonávať akúkoľvek hodnotnú prácu, ktorá si vyžadovala vzdelanie s maturitou. Na päťdesiattri žiadostí dostal zamietavú stereotypnú odpoveď: „*Vaši žiadosti nelze vyhověti...*“⁶ Tieto zamietavé odpovede boli pre Konštantína Čulena, ale aj pre jeho otca Štefana v novom štáte Čechov a Slovákov niečo nepochopiteľné. Napokon sa pričinením priateľky Vilmy Lehockej zamestnal u jej otca Emanuela Lehockého v Okresnej nemocenskej poisťovni v Bratislave s mesačným platom približne 500 Kč. Požíval úradný titul diurnista.⁷ Každodenná pracovná náplň Konštantína Čulena spočívala väčšinou v usporadúvaní dokumentov. Každé ráno dostal množstvo hárkov, ktoré následne podľa abecedy zoradľoval do priečinkov. Popoludní zase vyberal z priečinka iné dokumenty, ktoré tam predtým zatriedil jeho kolega, a robil kontrolu správneho zaradenia. Bola to pracovná činnosť vyžadujúca si len dobrú znalosť abecedy.⁸ Pod vplyvom predchádzajúcich neprajných životných skúseností pocítil Konštantín Čulen určité sympatie ku komunistickému hnutiu,⁹ ale zásluhou českého riaditeľa Kučeru rýchlo vytriezvel.

⁵ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 34.

⁶ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 35.

⁷ Pojmom diurnista sa v dobovom jazyku označoval pisár platený za deň. V tejto súvislosti o spoločenskom význame diurnistu v pracovnom živote Konštantína Čulena podáva pravdepodobne najlepšie svedectvo krátko pasáž z publikácie Františka Vnuka, kde opisuje situáciu krátko potom, ako Čulen prijal toto pracovné miesto: „Čulen opúšťal rozhovor v radostnej nálade. Konečne dostal prácu! Takého usmiateho ho postrehol starý priateľ Dr. Ferdiš Klinda: – Čo sa tak uškŕňaš, vari si našiel staré želiezko? – pýtal sa ho. – Nie staré želiezko, našiel som zamestnanie. – Aké? – V pondelok začnem pracovať v Nemocenskej poisťovni ako diurnista, hoci sa musím priznať, že neviem, čo ten diurnista je. – Nuž, kamarát drahý, nič veľkého to nie je. Keby si bol usilovnejšie študoval latinu, vedel by si, že „diurnus“ znamená „denný“ a že ťa najali ako ná denníka, alebo ako sa to v Bratislave hovorí, „napsámoša“. Je to zamestnanie bez akejkoľvek právnej istoty a nestálej budúcnosti. Prepustiť ťa môžu hocikedy.“ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 35.

⁸ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 37.

⁹ Na základe životopisu Konštantína Čulena v podaní autora Františka Vnuka sa dozvedáme, že komunistickú literatúru mu mal sprostredkovať jeho krajan Marek Čulen. Okrem toho ho pozýval na rozličné stretnutia, viedol s Konštantínom Čulenom dlhé rozhovory. Pod vplyvom tohto všetkého Konštantín Čulen v čase

Na tomto mieste je dôležité podotknúť, prečo sme takto začali, resp. opisom určitých životných etáp Konštantína Čulena. Na jednej strane sme v stručnosti priblížili život Konštantína Čulena v rámci jeho detstva a dospievania, ale na druhej strane, čo bolo i hlavným cieľom tohto úvodného vstupu, sme sa pokúsili určiť tie hlavné témy, ktoré boli predmetom Čulenovej neskoršej spisovateľskej a publicistickej činnosti – rodné prostredie Brodského, život Slovákov v Amerike, národné dejiny, maďarizácia a slovenské školstvo v Uhorsku, problematika používania materinského slovenského jazyka, prijímanie Slovákov do štátnych služieb. Inými slovami jeho životné skúsenosti, ktoré ním neraz hlboko otriasli a zostali natrvalo súčasťou jeho osobnosti, sa mu stali námetom nesmierne bohatej novinárskej a publikačnej činnosti. Otvorené rozprávanie o problémoch spoločnosti s perom v ruke sa prejavilo už na jeho prvom pracovisku, keď informoval verejnosť prostredníctvom kritického článku o pomeroch v poisťovni. Článok uverejnili v novinách *Slovák* a zapríčinil jeho prepustenie. Následne dva roky pracoval ako redaktor v *Slováku*. Potom krátky čas pôsobil v Ústrednej katolíckej kancelárii a po ženbe s Alžbetou, rod. Greciovou, roku 1927 sa zamestnal od roku 1928 ako úradník a tlačový referent Československých štátnych dráh. Tu pracoval až do roku 1937.¹⁰ Od roku 1927 začal spolupracovať s Maticou slovenskou v Martine a historickými štúdiami prispieval do *Slovenských pohľadov*.

Práve v tomto čase na konci 20. rokov začal Konštantín Čulen s veľkým úsilím študovať dostupnú historickú literatúru, bádať v archívnych prameňoch, aby si vytvoril koncept vlastnej historickej práce. Predmetom jeho záujmu sa stalo najmä obdobie druhej polovice 19. storočia. V roku 1927 zomrel otec Konštantína Čulena vo veku 52 rokov v Brodskom.¹¹ Približne v rovnakom čase, 24. októbra 1927, mal Konštantín Čulen prostredníctvom rádiového vysielania krátky 15-minútový výstup na tému: *Ako vzniklo nižšie katolícke gymnázium v Znieve*.¹² U Konštantína Čulena aj v dospelosti naďalej pretrvával obrovský záujem o čítanie a vôbec literatúru. To sa odzrkadlilo v niekoľkých smeroch: vytvorením si vlastnej domácej knižnice, kedy neraz väčšia časť peňazí išla na nákup kníh, recenzovaním vydaných publikácií a túžbou napísať vlastné plnohodnotné diela. Napr. v periodiku *Slovák* z 21. augusta 1929 nachádzame príspevok Konštantína Čulena o britskom historikovi a publicistovi Scotovi Viatorovi (vl. menom

politického dozrievania v rokoch 1921 – 1925 prejavoval o ideológiu komunizmu záujem: „ideológia rovnosti, spravodlivosti, ideológia tak bojovná, ako bola komunistická, mala aj pre mňa príťažlivosť“. Vedľa Mareka Čulena bol tu ešte Jozef Lipa. Spriatelil sa s Konštantínom Čulenom v časoch vojenskej služby v Trnave. Jozef Lipa bol oddaným komunistom z presvedčenia, veril v komunistické ideály doslova „telom i dušou“. Organizoval robotnícke štrajky a demonštrácie, napokon po prepustení z väzenia sa rozhodol, že utečie do Sovietskeho zväzu. Až neskôr s odstupom času prišla Konštantínovi Čulenovi správa od Jozefa Lipu zo Sovietskeho zväzu s tým, že v liste podľa vopred dohovoreného hesla bolo vyjadrené, že nenašiel tam nič zo svojich komunistických ideálov. Zaiste aj táto odpoveď vzdialila Konštantína Čulena od komunizmu. Bližšie pozri VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 37-38.

¹⁰ Konštantín Čulen. *Životopis autora* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.litcentrum.sk/autor/konstantin-culen/zivotopis-autora>> [cit. 23. 08. 2024].

¹¹ Denné zvesti. In *Slovák*, roč. 9, 1927, č. 238, s. 5.

¹² Radio. In *Slovák*, roč. 9, 1927, č. 238, s. 9.

Robert Wiliam Seton-Watson) a jeho známej knihe *Národnostná otázka v Uhorsku*, ku ktorej Konštantín Čulen uviedol: „*Kniha výnimočnej historickej ceny. Vyjdením tejto knihy sa začína slovenský problém dostávať pred fórum európskej verejnosti. Táto kniha je tak dôkladným historickým dielom o slovenskom národe, aké doteraz ešte nebolo napísané.*“¹³ Konštantín Čulen prechovával silné sympatie k zásluhám Scota Viatora, ktorý sa zaoberal národnostnou otázkou a vôbec celkovo pomermi v Rakúsko-Uhorsku, teda v krajine, o ktorej sa všeobecne usudzovalo, že sa verne pridrža ideálu slobody. Konštantína Čulena okrem iného fascinovalo na Scotovi Viatorovi najmä to, ako dokázal dovtedy rozpracované veci odložiť bokom a s akým silným duševným zápalom sa pustil do štúdia podstaty „uhorskej slobodomyselnosti“. V tomto smere ho úzko zaujímala téma slovenských národnostných pomerov v Uhorsku. Na Scotovi Viatorovi možno Konštantín Čulen najviac oceňoval, že odmietal hneď uveriť napríklad rečiam Antona Štefánka o nerovnoprávnom postavení Slovákov v Uhorsku, pretože chcel mať všetko podložené hodnovernými dôkazmi. Napokon z toho všetkého zozbieraného materiálu vznikla publikácia *Národnostná otázka v Uhorsku*, ktorou informoval svetovú verejnosť o skutočných pomeroch v Uhorsku a naštrbil tak predstavu o „slobode“ v Uhorsku. Následkom toho zaplavilo zahraničnú tlač množstvo brožúr a časopiseckých článkov, pričom maďarská tlač nebola schopná tomuto náporu odolať. Vďaka dielu Scota Viatora si Konštantín Čulen na jednej strane uvedomil obrovskú silu žurnalistiky a publicistiky a na druhej strane prebral niektoré zásady metód práce Scota Viatora. Popri tomto všetkom, čo sme doteraz povedali, si dovoľíme predpokladať, že Čulena dielo Scota Viatora – *Národnostná otázka v Uhorsku* – do značnej miery podnietilo venovať sa témam, ktoré sa dotýkali druhej polovice 19. storočia a možno aj tým oblastiam, ktoré sa sústreďovali na život Slovákov v zahraničí.¹⁴

Všeobecne sa udáva, že prvú svoju väčšiu štúdiu o zvolenskom podžupanovi Bélovi Grünwaldovi uverejnil roku 1930 v *Slovenských pohľadoch*. Táto štúdia, nesúca názov *Béla Grünwald a Slováci*, sa zaoberala zlomovými udalosťami roku 1874, kedy boli zatvorené slovenské gymnáziá. Usiloval sa zmapovať spoločensko-politickú atmosféru, poznačenú maďarským šovinizmom a konfrontáciou medzi slovenskými národovcami a ich odporcami.¹⁵ Preto sa môže aj na prvý pohľad zdať, že Konštantín Čulen chcel použiť osobnosť Grünwalda ako sondu do preniknutia maďarizačného úsilia.¹⁶ Vo svojej novinárskej a publikačnej činnosti nevenoval pozornosť len samotnému Bélovi

¹³ ČULEN, Konštantín. Scotus Viator (1879 – 1929). In *Slovák*, roč. 11, 1929, č. 188, s. 2.

¹⁴ ČULEN, Konštantín. Scotus Viator I. Výročie príchodu Scotus Viatora na Slovensko. In *Slovenské pohľady*, roč. 53, 1937, č. 5, s. 264-269.

¹⁵ ČULEN, Konštantín. BÉLA GRÜN WALD A SLOVÁCI. In *Slovenské pohľady*, roč. 46, 1930, č. 9, s. 616- 621.

¹⁶ Maďarizačné snahy Béla Grünwalda predstavil Konštantín Čulen v rádiovom vysielaní 6. marca 1930 v čase o 17:45 hod. v rámci témy *Grünwaldova činnosť po zatvorení slovenských gymnázií*. In *Slovák*, roč. 12, 1930, č. 54, s. 7. Redaktor denníka *Slovák* okrem iného v článku *Slováci netiahu ani k Pešti ani k Prahe* upriamil pozornosť aj na úvahu Konštantína Čulena, ktorú uverejnil v 1. čísle III. ročníka periodika *Kultúra*, kde poznamenal, že za chyby vládnucich politikov a odrodilcov nesmie byť všeobecne obviňovaný maďarský národ. Bližšie k obsahu článku pozri *Slováci netiahu ani k Pešti ani k Prahe*. Nie z nenávisťi voči Čechom

Grünwaldovi. Pre Čulena to bol jednoznačne prototyp odrodilca, zradcu slovenského národa. Preto si popri ňom všimal aj rôzne aktivity z hľadiska kontextualizácie, ktoré sa uskutočňovali v jeho okolí a na ktoré mohol bezprostredne vplývať, resp. boli rovnako nástrojom v rukách maďarizácie. Konštantín Čulen dokonca na tieto javy používal všeobecné označenie – grünwaldizmus. V rubrike Kultúrna kronika denníku Slovák sa dozvedáme, že v prvom čísle tretieho ročníka periodika Kultúra¹⁷ v rubrike Dejiny rozoberal Konštantín Čulen časopis Svornosť, čím mal priniesť k novému pohľadu na problematiku „grünwaldizmu“.¹⁸ V článku „Svornosť“ (k histórii grünwaldizmu z roku 1873 a 1874) spracoval časť zo slovenských dejín, ktorá pojednávala o maďarizácii a jej dôsledkoch na každodenný život Slovákov. Konštantín Čulen zásadne odsudzoval likvidáciu národného povedomia Slovákov. Je dôležité upozorniť na skutočnosť, že ho veľmi priťahovala žurnalistika, nielen tá, ktorá sa rozvíjala už v časoch po vzniku Československej republiky, ale aj tá z predchádzajúcich období, teda z čias Uhorska, resp. dejiny slovenskej žurnalistiky. V uvedenom smere sa pohyboval aj článok o Svornosti. Konštantín Čulen sleduje činnosť maďarizátorov a národných buditeľov, konfrontáciu vládnych (uhorských) a národných (slovenských) periodík vrátane ich vydávania, podpory spoločnosti a ideového poslania. Konštantín Čulen považoval dennú tlač za veľmi účinnú zbraň pri presadzovaní „žiaducich postojov verejnej mienky“, čo nakoniec vyjadril aj charakteristikou hlavného poslania pomadžarčenej slovenskej žurnalistiky: „Hlavný cieľ týchto časopisov bolo dokázať, že všetka slovenská tlač sa nestotožňuje s písaním ‚Národných novin‘ a ‚Národného Hlásnika‘, ale že sú slovenské časopisy a vtedy i slovenskí ľudia, ktorí nesúhlasia s národnou stranou. Išlo im o to, aby takýmto spôsobom vytvorili umelú slovenskú opozíciu, novú slovenskú politickú frakciu, ktorá by v mene Slovákov dávala súhlas maďarskej národnostnej politike, inými slovami, ktorá by schvaľovala násilnú maďarizáciu slovenského národa.“¹⁹ Maďarizácia v slovenskom kontexte bola pre Konštantína Čulena tak špecifickou témou bádania, že ju spracúval v rôznych smeroch. Z pohľadu stúpencov maďarizácie, ale aj z pohľadu slovenských národovcov, ktorí boli neraz s ňou konfrontovaní. Vidno to napríklad na článku Ján Palárik (k otázke jeho

bránime Slovensko – Vláda má možnosť vybiť Maďarom zbraň z rúk spravodlivým riešením slovenských otázok. In *Slovák*, roč. 13, 1931, č. 56, s. 4.

¹⁷ Periodikum *Kultúra: časopis slovenskej inteligencie* vydával a administroval Spolok svätého Vojtecha od roku 1926. Konštantín Čulen často prispieval svojimi článkami do tohto časopisu, najmä v prvej polovici 30. rokov 20. storočia. Časopis *Kultúra* stál na kresťanských a národných princípoch s dôrazom na ťažiskové kultúrne a sociálne otázky danej doby v duchu katolíckej viery. Napokon tento hlavný ideový cieľ zrodu časopisu uverejnila samotná redakcia v úvodníku hneď vo svojom prvom čísle: „Prichodíme novým časopisom v dobe, keď naša slovenská verejnosť až príliš je zaplavená novinami nielen efemernej hodnoty, ale týždenníkmi, mesačníkmi rôzneho cieľu a smeru. Nárokujeme si preň život a rázový ideový smer. Kým účel iných novín je plastické líčenie nášho vnútropolitického, spoločensky nespokojného života, naša revue poukáže na theoretické ponímanie s času na čas sa vynorujúcich najpálčivejších kultúrnych a sociálnych otázok dnešného života.“ Na cestu. In *Kultúra*, roč. 1, 1926, č. 1, s. 1.

¹⁸ Kultúrna kronika: vyšlo prvé číslo „Kultúry“. In *Slovák*, roč. 13, 1931, č. 23, s. 7.

¹⁹ ČULEN, Konštantín. „SVORNOST“ (K HISTORII GRÜN WALDIZMU Z ROKU 1873 a 1874). In *Kultúra: časopis Literárno-vedeckého odboru Spolku Svätého Vojtecha*, roč. 3, 1931, č. 1, s. 27-29.

hungarizmu) a jeho dokončeniu *Konflikt J. Palárika s prímasom Scítovským*. Obe časti článku boli uverejnené v periodiku *Kultúra*. V článkoch sa Konštantín Čulen pokúšal zdôrazniť, v čom mala spočívať údajná Palárikova maďarizácia, resp. hungarizmus. V podstate išlo o Palárikovo stanovisko k spisovnej slovenčine. Z hľadiska obsahovej stránky článkov je na prvý pohľad vidno, že jeho zámerom bolo podať históriu vývoja slovenskej žurnalistiky s dôrazom na osudy novín *Cyryll a Method*. Konštantín Čulen chcel na tomto mieste poukázať, s akými rôznymi ťažkosťami vznikali slovenské noviny, aké mali redakčné ťažkosti a ako boli rozlične prijímané predstavenými, inteligenciou i bežnými ľuďmi.²⁰

Osobitne venoval pozornosť priebehu zatvorenia slovenských patronátnych gymnázií a Matice slovenskej: „*Pominul rok 1874 a s ním zanikli i tri slovenské gymnáziá, pominul i rok 1875 a s ním zanikla i Matica slovenská.*“²¹ V tejto súvislosti nám nedá nepovšimnúť si, že uvedená štúdia Béla Grünwald a Slováci bola akoby úvodným vstupom do problematiky, ktorú o dva roky neskôr rozšíril do podoby prvej svojej knihy *Roky slovenských nádejí a sklamaní*, v ktorej priblížil osudy dvoch slovenských katolíckych gymnázií v Banskej Bystrici²² a v Kláštore pod Znievom. V úvodnom slove predmetnej publikácie sa Konštantín Čulen priznal k svojmu veľkému záujmu o obdobie slovenských dejín druhej polovice 19. storočia: „*Obdobie, v ktorom vznikali a zanikali slovenské gymnáziá, je jedno z najzaujímavejších v slovenskej histórii. Zaujímavé je politickým zafarbením, kultúrnym snažením, ale i sociálnou prácou.*“²³ A na inom mieste zase uviedol: „*Táto kniha nech je vďačnou rozpomienkou na tých slovenských vlastencov, ktorí v minulom storočí priniesli toľkú obeť na oltár národa a nech je zároveň poučením pre dnešnú generáciu. Želal by som si, aby sa táto kniha dostala v prvom rade do rúk slovenských študentov. Nech vidia, jak ťažký bol ten slovenský život a nech sa soznámia s prvou, slovenskou, študentskou tradíciou.*“²⁴ V týchto Čulenových slovách sa v mnohom ukrývali námety jeho predchádzajúcej i ďalšej publicistickej činnosti.

Konštantínovi Čulenovi ako žurnalistovi obzvlášť záležalo na mladej slovenskej generácii. Približne rok pred vydaním Čulenevej prvej knihy *Roky slovenských nádejí a sklamaní* sa venoval úvahám o slovenskej mládeži, ktorá bola kritizovaná pre ich tzv. sympatie k materializmu. Konštantín Čulen rozpoznal v údajnom „materializme mladých“ niekoľko príčin. V prvom rade poukázal na to, že mladá slovenská generácia nemala dostatok vzorov, čo bolo v neposlednom rade dôsledkom zápasu elit v ich

²⁰ Bližšie pozri ČULEN, Konštantín. Ján Palárik (k otázke jeho hungarizmu). In *Kultúra*, roč. 3, 1931, č. 7-8, s. 537-546; ČULEN, Konštantín. Konflikt J. Palárika s prímasom Scítovským. In *Kultúra*, roč. 3, 1931, č. 9, s. 643-651.

²¹ ČULEN, Konštantín. BÉLA GRÜNWARD A SLOVÁCI, s. 621.

²² Pôsobenie českých vyučujúcich na bansko-bystrickom gymnáziu predstavil v prednáške Českí profesori v Banskej Bystrici v rokoch 1853 – 61, ktorá bola prostredníctvom rádia odvysielaná 14. júla 1930 v čase 19:00 – 19:30. Radio. In *Slovák*, roč. 12, 1930, č. 157, s. 10.

²³ ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní 1848 – 1875*. Bratislava : Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, 1932, s. 11.

²⁴ ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní 1848 – 1875*, s. 11-12.

vzájomnom politickom súboji v medzivojnovnej Československej republike. V dôsledku toho mladí ľudia cítili odpor k spoločnosti, ktorá bola ich slovami „prepolitizovaná“: „*Starí nás sklamali. Prepolitizovali celý náš život. Spolitizovali vedu, umenie, vieru, rodinu, školu, úrady a všetko-všetko. Ale keby len prepolitizovali! Topíme sa v politickom bahne, ktoré nám naši starí narobili. Niet u nás osobnosti, na ktorú by sa nenalepilo blata zo slovenskej politickej kaluže. Nemáme mien, ktoré by nás zelektrizovaly. Boli starí, ctíli sme ich čo pojmy, ale dnes ich niet.*“ Konštantín Čulen mohol pozorovať, že mládež postupne strácala vzory hodné nasledovania, chýbali jej ideály, ciele do budúcnosti. Možno aj to bolo jedným z dôvodov, prečo na druhej strane staršia generácia kritizovala zase tú mladšiu, že sa zaoberá príliš len vlastnými existenčnými záujmami a nemá potom čas ani chuť venovať sa abstraktným veciam. Na základe toho zastávame názor, že práve tento akýsi spoločenský nesúlad medzi staršou a mladou generáciou podnietil Konštantína Čulena, aby napísal publikáciu Roky slovenských nádejí a sklamaní, aby ňou poukázal na zložitost' slovenského študentského života v minulých časoch vrátane činnosti slovenských profesorov a študentov, a tak dodal mládeži potrebnú inšpiráciu.²⁵

Kniha Roky slovenských nádejí a sklamaní si získala veľký obdiv v širšej verejnosti i u odborníkov a vedeckých pracovníkov. To viedlo k tomu, že v slovenských periodikách vyšlo niekoľko recenzií, ktoré hodnotili toto dielo i samotného autora: „*Mladý publicistický a vedecký pracovník Konštantín Čulen, zriedkavou usilovnosťou a horlivosťou pustil sa do štúdia našich dejín ako samouk, bez vyššej školskej odbornej prípravy a za pár rokov vykonal pekný kus zásluhnej práce. Svoj vedecký záujem sústreďuje na šesťdesiate a sedemdesiate roky minulého storočia a všíma si hlavne osudov nášho školstva.*“²⁶ Podľa informácií neznámeho autora recenzie uverejnenej v Slovenských pohľadoch Konštantín Čulen po niekoľkých rozsahovo menších príspevkoch a rozhlasovaných prednáškach konečne pristúpil ku komplexnejšiemu spracovaniu témy banskobystričského a znievskeho gymnázia. Ako uvádza tento neznámy recenzent (R – r): „*Hlavnou úlohou jeho práce bolo podať prehľadný a vyčerpávajúci obraz pomerov, účinkovania, zásluh a osudov dvoch našich gymnázií, a to tak, aby jeho knihu mohlo čítať a dôkladne porozumieť i širšie čitateľstvo.*“²⁷ Z toho vychádzajúc, Konštantín Čulen sa už pri prvom svojom väčšom diele ukázal ako autor, ktorý síce chce podať verný obraz synteticky spracovanej témy, ale nie len úzko vedeckým štýlom písania, pretože mu ako rodenému žurnalistovi záležalo na tom, aby národné dejiny do istej miery popularizoval a zrozumiteľným jazykom ich priblížil tiež širokej – laickej verejnosti. Medzi zvlášť dôležité časti Čulenovej knihy Roky slovenských nádejí a sklamaní boli považované tie kapitoly, kde spracoval osudy a pôsobenie slovenských gymnaziálnych profesorov, pričom ich považoval za mravný a národný príklad z hľadiska výchovno-vzdelávacej práce.²⁸ Podľa inej recenzie publikovanej v periodiku Kultúra si vydanie Čulenovej knihy

²⁵ ČULEN, Konštantín. Materializmus mladých: námet k ankete. In *Kultúra*, roč. 3, 1931, č. 2, s. 83-85.

²⁶ KNIHY A ČASOPISY. Konštantín Čulen: Roky slovenských nádejí a sklamaní. In *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 7-8, s. 520.

²⁷ KNIHY A ČASOPISY. Konštantín Čulen: Roky slovenských nádejí a sklamaní, s. 520.

²⁸ KNIHY A ČASOPISY. Konštantín Čulen: Roky slovenských nádejí a sklamaní, 520-521.

Roky slovenských nádejí a sklamaní vyžadovali aktuálne podmienky doby, keď si sám autor recenzie sťažoval, že slovenská mládež (absolventi stredných škôl) počiatkom 30. rokov 20. storočia nejavila príliš veľký záujem o národnú kultúru a minulosť, pričom už nebolo u nej ani viac-menej možné sledovať nacionálny zápal, ktorým sa vyznačovala staršia generácia v časoch Rakúsko-Uhorska. Aj na základe toho Čulenovo venovanie diela slovenskej mládeži bolo opodstatnené, keď len zoberieme do úvahy slová ďalšieho recenzenta: „*Autor venuje v úvode svoje dielo celkom správne predovšetkým slovenskej študujúcej mládeži, ktorá poučenia o národnej minulosti potrebuje nielen k prehĺbeniu a rozširovaniu svojich vedomostí o slovenských dejinách, ale v nie menšej miere aj k vypestovaniu a upevneniu svojho nacionálneho charakteru.*“²⁹ Na druhej strane Čulenova kniha mala isté nedostatky, zakladajúce sa na neúplnom chronologickom spracovaní v tom zmysle, že nie všetky v diele opisované udalosti boli uvedené s patričným dátumom či aspoň rokom. V diele sa nachádzali tiež menšie nepresnosti alebo neboli dostatočne spracované niektoré vedľajšie udalosti (napr. Spišská petícia, nedostatočné vysvetlenie o nakladaní s majetkom znievskeho gymnázia po jeho zatvorení a pod.). Napriek istým nedostatkom išlo o mimoriadne cennú publikáciu.³⁰

Dielo vydalo Ústredie slovenského katolíckeho študentstva v Bratislave a Matica slovenská ju odmenila svojou cenou. Okrem toho Krajinský výbor udelil na svojej schôdzi 25. apríla 1933 päť výročných cien Slovenskej krajiny po 5 000 československých korún za vynikajúce literárne diela. Popri Konštantínovi Čulenovi boli odmenení Milo Urban, Jozef Cíger-Hronský, Mikuláš Galanda a Janko Jesenský. Krajinský prezident Jozef Országh k odovzdávaniu cien dodal isté povzbudenie: „*Táto cena nech vám je nielen vyznamenaním vašej doterajšej literárnej tvorby, ale aj povzbudením k ďalšej činnosti.*“³¹ Skutočne, Konštantín Čulen ešte v tom istom roku 1933 vydal ďalšiu publikáciu o skalickom rodákovi Jánovi Mallom-Dusarovovi a krajanovi Martinovi Čulenovi pod názvom *Novinár a pedagóg: životopisné črty zo života Dr. Jána Mallého a Martina Čulena*, ktorá vyšla tlačou kníhtlačiarne Spolku sv. Vojtecha v Trnave. Charakteristickým znakom pre jeho historické práce bola najmä ich historická kontinuita, kým v prvej práci poukázal na spojitosť katolíckeho gymnázia v Banskej Bystrici a v Kláštore pod Znievom, tak potom v druhej zmienenej práci na súvislosť novinárskej a pedagogickej činnosti, čo podobne v úvodnom slove vyjadril: „*Nie je náhoda, že spojujem tieto dva životopisy v jeden celok. Čo je novinár? Pokračovateľ v práci pedagóga. Pedagóg vplýva na mládež, formuje jej dušu a svetový názor; novinár len pokračuje v tejto práci vo zväčšených rozmeroch. Pravda, to tam, kde národ má školy i noviny. U nás to bolo ináč. Noviny a novinári*

²⁹ ČULEN, Konštantín. Roky slovenských nádejí a sklamaní. In *Kultúra: časopis Literárno-vedeckého odboru Spolku Sv. Vojtecha*, roč. 4, 1932, č. 9, s. 683-684.

³⁰ ČULEN, Konštantín. Roky slovenských nádejí a sklamaní, s. 684-685.

³¹ Krajinské literárne ceny udelené. Päť slovenských umelcov po prvý raz je poctené Slovenskou krajinou odmenou – Najkrajšia úcta Štefánikovej pamiatke. In *Slovák*, roč. 15, 1933, č. 101, s. 3.

*zastupovali všetko, čo inde robili školy a vzdelávacie ústavy.*³² Konštantín Čulen prisudzoval žurnalistike značný výchovno-vzdelávací potenciál.

V recenzii k jeho druhému knižnému dielu sa uvádzala ako určitá kritika, že hlavná pozornosť sa sústreďovala na Jána Mallého a naopak menšia časť sa zaoberala Martinom Čulenom. Ako vysvetlenie bolo uvedené, že k osobnosti Jána Mallého mal autor k dispozícii viac prameňov v podobe rukopisných článkov. Zásluhou správcu Spolku svätého Vojtecha Jána Pöstényiho získal Konštantín Čulen prístup k bohatej súkromnej korešpondencii Jána Mallého a k inému archívnemu materiálu, ktorý nebol ešte dovtedy spracovaný. Dokonca sa uvádzalo, že išlo o akúsi rehabilitáciu Jána Mallého z hľadiska jeho príklonu k Novej škole slovenskej. Preto sa tiež možno viacerí domnievali, že práca o Jánovi Mallom mala slúžiť ako podklad pre ďalšie obsirnejšie Čulenovo dielo o dejinách Novej školy slovenskej.³³ Jánovi Mallému-Dusarovi venoval Konštantín Čulen aj rozsahovo kratšie štúdie, ktoré uverejňoval v slovenských periodikách. V jednej z nich, ktorú nazval *Pokus o slovenskú politickú aktivitu z roku 1869*, sa pokúsil vykresliť obraz činnosti Jána Mallého-Dusarova na konci 60. rokov 19. storočia, keď po smrti Štefana Moysesova činnosť a vôbec existencia Matice slovenskej zostala ohrozená. Okrem toho, čo sme uviedli, je dôležité podotknúť, že Konštantín Čulen prostredníctvom úryvku zo životopisu Jána Mallého-Dusarova nielen sledoval celkovú politicko-spoločenskú situáciu, ale opätovne si vytyčil dva body. Chcel predstaviť čitateľom Novú školu slovenskú v konfrontácii či v porovnávaní stanovísk na slovenskú problematiku v súvislosti s názormi predstaviteľov Starej školy slovenskej.³⁴ Je vôbec dôležité podotknúť, že Konštantín Čulen často využíval na verné zobrazenie určitých historických súvislostí dva javy, ktoré na seba chronologicky nadväzovali (banskobystrické a znievske gymnázium) alebo vyvíjali činnosť približne v rovnakom období (Ján Mallý-Dusarov – Martin Čulen; Stará škola slovenská – Nová škola slovenská). Naproti tomu o osobnosti Martina Čulena neprinesol mnoho nových informácií, pretože sa zväčša opieral o predošlú knihu Roky slovenských nádejí a sklamaní. Doplnil novými informáciami len časti o mladosti a posledných rokoch života Martina Čulena.³⁵ Napriek tomu, z nášho pohľadu na literárnu činnosť Konštantína Čulena môžeme sledovať i na tejto jeho druhej publikácii, ako uvažoval a aké historické postupy uplatňoval pri koncipovaní svojich diel.

Ďalej je potrebné zdôrazniť, že Konštantín Čulen nebol univerzitne vyštudovaným historikom, pretože svoju metodológiu písania historických prác si osvojil vlastnými životnými skúsenosťami a samoštúdiom značného množstva literatúry rozličného žánru. O rešpektovaní Konštantína Čulena v univerzitných kruhoch podal svedectvo Imrich

³² ČULEN, Konštantín. *Novinár a pedagóg: životopisné črty zo života Dr. Jána Mallého a Martina Čulena*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1933, s. 1.

³³ KNIHY A ČASOPISY. Sborník Literárno-vedeckého odboru SSV. In *Slovenské pohľady*, roč. 49, 1933, č. 7-8, s. 506-507.

³⁴ ČULEN, Konštantín. *Pokus o slovenskú politickú aktivitu z roku 1869*. (Úryvok zo životopisu Dr. Mallého-Dusarova). 1. časť. In *Kultúra*, roč. 5, 1933, č. 2, s. 89-97; ČULEN, Konštantín. *Pokus o slovenskú aktivitu z roku 1869*. 2. časť. In *Kultúra*, roč. 5, 1933, č. 4, s. 244-247.

³⁵ KNIHY A ČASOPISY. Sborník Literárno-vedeckého odboru SSV, s. 507.

Kružliak, v tom čase študent dejín, slovenčiny a sociológie na bratislavskej filozofickej fakulte: „*Zaujímavé, že osobne ma s Konštantínom Čulenom zoznámil profesor Daniel Rapant, ktorý nám veľmi odporúčal čítať Čulenove knihy, že nám populárnym spôsobom odkryjú slovenské osudy. Rapant otvorene hovoril, že to nie sú vedecké historické štúdie, ale že sú dobrým pútavým úvodom do niektorých úsekov slovenských dejín.*“³⁶

Vrcholnou publikáciou o slovenskom študentskom živote a školstve v 19. storočí a na začiatku 20. storočia bolo dvojzväzkové dielo *Slovenské študentské tragédie* z roku 1935. V tomto diele podal Konštantín Čulen chronologický prehľad udalostí od roku 1801 do roku 1918. V druhom zväzku podával teda informácie aj o časoch, ktoré sám zažil. Uvedená publikácia, ako to už vidieť na jej samotnom názve, sa zaoberala študentskými represiami, ktoré vyvíjala uhorská vláda na slovenských študentov v priebehu 19. storočia. Pozornosť sústredil aj na niektoré z radov osobností, prenasledovaných v študentských časoch, ale za to aktívnych v prvej Československej republike. Na napísanie diela použil približne rovnaké postupy ako pri predchádzajúcich dvoch dielach: „*Autor pre svoju prácu použil množstvo dokumentárneho materiálu zápisničného, úvahy a referáty domácej i zahraničnej tlače, ako i ostatnú príslušnú literatúru.*“³⁷ A na inom mieste to potvrdzujú aj ďalšie slová autora recenzie Jána Mestánčika: „*Spis je venovaný študenstvu, aby upozornil, že naše študenstvo má síce smutnú, ale významnú tradíciu. Preto práve medzi študenstvom splní dielo znamenite svoju úlohu. Kniha táto je i didakticky dôležitá pre svoje národné výchovné zacielenie. Z dát, zahrnutých v Čulenovej knižke, vypukle sa odráža, aký je pomer medzi našou národnou prítomnosťou a minulosťou a momenty tieto môžu len pozitívne vplývať na utváranie dobrého pomeru našej mládeže k dnešnej slovenskej národnej situácii.*“³⁸ Čulenovo historické dielo je veľmi bohaté a rozsiahle, mnohé čiastkové štúdie a články uverejňované v Slovenských pohľadoch, v Kultúre, Slováku či v Novom svete súvisia s týmito hlavnými spomenutými dielami.

V myslení Konštantína Čulena dominovala historická kontinuita: minulosť a prítomnosť. Na základe toho pozornosť obracal aj na problémy života Slovákov nielen v tom domácom, ale aj v zahraničnom kontexte. Od roku 1929 sa začal podrobnejšie venovať životu slovenských vysťahovalcov v Amerike. Ako podnet mu poslúžila autobiografia Petra Rovnianka s názvom *Zápisky za živa pochovaného*. Konštantín Čulen venoval Petrovi Rovniankovi samotný článok pri príležitosti jeho úmrtia 16. novembra 1933. Uvedený článok vyšiel v Slovenských pohľadoch začiatkom roka 1934, ale ide skôr o úvahu príčin vysťahovalectva Slovákov do Ameriky, ktorá bola v dobových predstavách považovaná za akúsi, zasľúbenú zem“. Na príklade Petra Rovnianka zasadzoval jeho život v Amerike do širšieho kontextu, keď sa usiloval vytvoriť si celkový pohľad na každodenný život ostatných Slovákov, ktorí tu žili v určitých komunitách. Pozornosť Konštantína Čulena, ako to už vychádzalo z jeho povolania,

³⁶ KRUŽLIAK, Imrich. Spomienky na Konštantína Čulena. In BARANOVIČ, Štefan (ed.). *Konštantín Čulen (1904 Brodské – 1964 New York)*. Zborník vydaný na počesť nedožitého narodenin historika a novinára. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 45.

³⁷ MESTÁNČÍK, Ján. Konštantín Čulen. Slovenské študentské tragédie. In *Slovenské pohľady*, roč. 52, 1936, č. 3, s. 49-50.

³⁸ MESTÁNČÍK, Ján. Konštantín Čulen. Slovenské študentské tragédie, s. 49-50.

sa sústreďovala najmä na slovenský kultúrny život v Amerike s dôrazom na slovenskú dennú tlač. Túto tému podrobne analyzoval z viacerých uhľov pohľadu.³⁹

Konštantín Čulen vedel o veľkom počte Slovákov žijúcich v Amerike, no na druhej strane bol si vedomý i toho, že na Slovensku znalosti o živote amerických Slovákov sú veľmi slabé, neraz aj nepravdivo vykresľované. Na základe toho si dal za cieľ podať čo možno najvernejší obraz života Slovákov v Amerike. Z dôvodu, že išlo o nespracovanú tému, bol donútený začať doslova od základov. Prvú štúdiu o slovenských novinách v Amerike publikoval v Slovenských pohľadoch roku 1935. Obsahom štúdie bola stručná charakteristika rôznych slovenských periodík vrátane ich historického vývoja, ktoré vychádzali v Amerike. Pri tejto príležitosti nezabudol zdôrazniť ani jubileum 90. výročie založenia Štúrových *Slovenských národných novín* a 50. výročie prvých slovenských novín v Amerike s názvom *Bulletin*. V tomto smere bol presvedčený o veľkom význame novín, pretože v zmienenej štúdii v úvodných častiach poznamenal: „*Kto by raz napísal dejiny slovenskej tlače, napísal by vlastne politické dejiny slovenské. To preto, lebo slovenská tlač mala mimoriadnu súvislosť so slovenským politickým životom. V minulosti slovenský časopis bol vlastne jediným predstaviteľom, jediným verejným podnikom, ktorý za slovenskú vec verejne zápasil.*“ K zahraničnej slovenskej tlači v súlade s istou komparáciou zase uviedol: „*História americko-slovenskej tlače je zaujímavá, v mnohom je i pestrejšia, senzačnejšia, ako bola história slovenskej tlače na domácej pôde. To už priniesli i rozdielne kvality ľudí a rozdielne spoločenské prostredie. Kým slovenská tlač doma vznikala najmä zásluhou slovenských kňazov, advokátov a učiteľov, zatiaľ pri koliske mnohých americko-slovenských novín často stáli obyčajní robotníci, ktorí si v Amerike získali väčší rozhľad a možnosť uplatniť sa.*“⁴⁰

Tieto Čulenove slová nám v mnohom napovedajú, akú dôležitosť sám ako novinár prisudzoval vydávaniu novín a časopisov vzhľadom na ich úlohu v spoločnosti. Konštantín Čulen naďalej zhromažďoval množstvo materiálu, ktoré sa dotýkali slovenskej žurnalistiky v Amerike. Jeho úsilie vyvrcholilo vo forme publikácie *Slovenské časopisy v Amerike*, ktorá bola vydaná až po jeho smrti roku 1970. K spoznávaniu života Slovákov v Amerike prispela najmä zahraničná cesta roku 1935,⁴¹ keď sa stal členom štvorčlennej matičnej delegácie spoločne s Jozefom Cígerom-Hronským, Jozefom Cincíkom a Karolom Plickom. Konštantín Čulen pri tejto príležitosti zozbieral a na Slovensko dopravil okolo 20 veľkých debien tlačeného materiálu. Vďaka tomuto cennému materiálu mohla vzniknúť 520-stranová publikácia s názvom *Slováci v Amerike*, vyšla v Turčianskom Svätom Martine roku 1938.⁴² Neskôr poslúžila ako podklad pre obsiahlejšie dvojzväzkové dielo *Dejiny Slovákov v Amerike*, vydané v Bratislave roku 1942. Opätovne bolo odmenené štátnou cenou.⁴³

³⁹ KRONIKA. Peter V. Rovnianek (27. júna 1867 – 16. novembra 1933). In *Slovenské pohľady*, roč. 50, 1934, s. 41-43.

⁴⁰ ČULEN, Konštantín. Slovenské noviny v Amerike. In *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 8-9, s. 457-458.

⁴¹ Ako privítajú slovenskí robotníci v Amerike delegáciu Matice? In *Ludový denník*, roč. 2, 1935, č. 153, s. 3.

⁴² ČULEN, Konštantín. *Slováci v Amerike: črty z kultúrnych dejín*. Martin : Matica slovenská, 1938.

⁴³ ČULEN, Konštantín. *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava : Slovenská liga, 1942.

V súvislosti s novinárskou a publikačnou činnosťou Konštantína Čulena nemožno zabudnúť, že bol po celý svoj život verným pozorovateľom svojho okolia. Jeho mnohostranne založená osobnosť bola syntézou historika, politológa a vnímavého publicistu. Predmetom jeho novinárskej činnosti boli slovenské politické aktivity, sociálne problémy robotníctva, roľníctva, študentov, štátnych zamestnancov a inteligencie, porovnávanie pracovných možností českých a slovenských zamestnancov. Zaoberal sa vzťahmi medzi Čechmi a Slovákmi v oblasti jazykovej, kultúrnej a štátotvornej. O politickom myslení Konštantína Čulena sa bližšie dozvedáme z jeho publikácie *Cesta k našej Bratislave* z roku 1934. V tejto publikácii sa pokúšal poukázať na skutočnosť, že Bratislava bola vždy slovenským mestom a že viaceré podnety pre národné prebudenie mali práve tu svoj zrod. Konštantín Čulen sa opätovne vracal k historickým prameňom z čias Uhorska, pretože uviedol značné množstvo úryvkov z parlamentných rečí, ktoré zachytávali konfrontáciu maďarských a slovenských poslancov. Bratislavu považoval za jedno zo stredísk kultúrneho a politického života aj v medzivojnovom období.⁴⁴ Konštantín Čulen bol bezpochyby stúpencom autonómie, ktorú vyzdvihol popri kratších článkoch najmä samostatnou knihou *Pittsburghská dohoda* z roku 1937, ktorá vzbudila nemalý rozruch vrátane búrlivej diskusie v pražskom parlamente.⁴⁵ V domácej i zahraničnej slovenskej tlači sa opätovne tak nastolila otázka autonómie Slovenska. Svoje politické názory vyjadril napríklad v článku *Čo bude so slovenskou otázkou?*, uverejnenom v *Novom svete* 17. septembra 1938, kde navrhoval ako riešenie napätých vzťahov suverenitu slovenského národa a suverénnu spoluprácu s českým národom na základe uznania rovnosti a svojbytnosti. Dôležitosť spolupráce Čechov a Slovákov zdôrazňoval i z obavy pred napätou medzinárodnou situáciou a rozpínavosťou nacistického Nemecka.⁴⁶ Po vyhlásení autonómie Slovenska bol Konštantín Čulen zvolený za poslanca slovenského snemu za okres Skalica. Krátko nato bol vymenovaný za tlačového ataše pri česko-slovenskom vyslanectve vo Washingtone, kde zotrval len krátku dobu do rozpadu Československej republiky.⁴⁷

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Periodiká

Kultúra, 1926, 1931, 1932, 1933

Slovák, 1927, 1929, 1930, 1931, 1933

Slovenské pohľady, 1930, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936

⁴⁴ ČULEN, Konštantín. *Cesta k našej Bratislave*. Bratislava : Slovenská odbočka Národnej rady Čs, 1934.

⁴⁵ ČULEN, Konštantín. *Pittsburghská dohoda*. Bratislava : Kníhtlačiareň Andreja a „Slovák“, 1937.

⁴⁶ DARMO, Jozef. Konštantín Čulen ako novinár a publicista. In BARANOVIČ, Štefan (ed.). *Konštantín Čulen (1904 Brodské – 1964 New York)*. Zborník vydaný na počesť nedožitých narodenín historika a novinára. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 26-29.

⁴⁷ BARANOVIČ, Štefan. Život Konštantína Čulena, s. 11.

Literatúra

BARANOVIČ, Štefan. Život Konštantína Čulena. In BARANOVIČ, Štefan (ed.). *Konštantín Čulen (1904 Brodské – 1964 New York). Zborník vydaný na počesť nedožítých narodenín historika a novinára*. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 8-12.

ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní. 1848 – 1875*. Bratislava : Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, 1932.

ČULEN, Konštantín. *Novinár a pedagóg: životopisné črty zo života Dr. Jána Mallého a Martina Čulena*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1933.

ČULEN, Konštantín. *Slováci v Amerike: črty z kultúrnych dejín*. Martin : Matica slovenská, 1938.

ČULEN, Konštantín. *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava : Slovenská liga, 1942.

ČULEN, Konštantín. *Cesta k našej Bratislave*. Bratislava : Slovenská odbočka Národnej rady Čs, 1934.

ČULEN, Konštantín. *Pittsburská dohoda*. Bratislava : Kníhtlačiareň Andreja a „Slovák“, 1937.

DARMO, Jozef. Konštantín Čulen ako novinár a publicista. In BARANOVIČ, Štefan (ed.). *Konštantín Čulen (1904 Brodské – 1964 New York). Zborník vydaný na počesť nedožítých narodenín historika a novinára*. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 21-29.

KRUŽLIAK, Imrich. Spomienky na Konštantína Čulena. In BARANOVIČ, Štefan (ed.). *Konštantín Čulen (1904 Brodské – 1964 New York). Zborník vydaný na počesť nedožítých narodenín historika a novinára*. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 45-49.

VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*. Cleveland, Ohio : Slovenský ústav, 1984.

Internet

Konštantín Čulen. Životopis autora [online]. Dostupné na internete: <<https://www.litcentrum.sk/autor/konstantin-culen/zivotopis-autora>> [cit. 23. 08. 2024].

Mgr. Jaroslav Durec, PhD.
Slovenský historický ústav Matice slovenskej
Grösslingová 23
812 51 Bratislava, Slovakia
jaroslav.durec@matica.sk

Konštantín Čulen pred ľudovým súdom

Branislav Kinčok

KINČOK, Branislav. Konštantín Čulen Before the People's Court. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 2, pp. 59-72

Abstract: Since the retributive criminal proceedings against Konštantín Čulen are still one of the least explored aspects of this important personality's life, the presented study attempts to analyze the entire set of measures taken by the Czechoslovak security forces and Slovak retributive courts against Konštantín Čulen in 1945–1948. The introductory part deals with the creation and enactment of retributive legislation, paying particular attention to the issue of members of the Diet of the Slovak Republic. After 1945, they constituted the largest group of individuals to whom the retributive decree extended the jurisdiction of the National Court, even though they mostly represented rather moderate politicians. The study examines the activities of the Czechoslovak security forces searching for the former Slovak MP and the subsequent effort to extradite him to Czechoslovakia. It also examines the preparation and course of retributive criminal proceedings, which finally took place in the absence of the defendant before the People's Court in Bratislava at the end of May 1948. Since the Czechoslovak state and security authorities were unable to get him before the retribution court in Slovakia, Konštantín Čulen managed to avoid the draconian sentence of 30 years imprisonment.

Keywords: Retributive Court; Konštantín Čulen; Diet of the Slovak Republic; National Court; People's Courts.

Retribučné trestné konanie proti Konštantínovi Čulenovi patrí dodnes k najmenej prebádaným stránkam života tejto významnej osobnosti. Aj to minimum historikov, ktorí sa pokúšali podrobnejšie zdokumentovať jeho životné osudy, prešlo túto problematiku len konštatovaním o odsúdení Konštantína Čulena Ľudovým súdom v Bratislave v máji 1948 a o výške uloženého trestu.¹ Nič podrobnejšie sa k tejto téme v slovenskej historiografii nedopátrate. Z tohto dôvodu sa v nasledujúcom príspevku pokúsime zanalyzovať celý súbor opatrení československých bezpečnostných zložiek a slovenských retribučných súdov proti Konštantínovi Čulenovi v rokoch 1945 – 1948.

Konštantín Čulen sa ako významný predstaviteľ politického, spoločenského a kultúrneho života na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 ocitol koncom vojny v zornom poli domáceho a zahraničného odboja, ktorý sa už v roku 1944 pripravoval na prevzatie politickej moci. To, že sa s ním po odstránení ľudáckeho režimu nebude zaobchádzať v rukavičkách, dokazoval už článok uverejnený 28. septembra 1944 v ústrednom tlačovom orgáne Demokratickej strany na Slovensku *Čas* s názvom *Ale, ale, pán Čulen!*

¹ Pozri napríklad BARANOVIČ, Štefan. Život Konštantína Čulena. In BARANOVIČ, Štefan (ed.). *Konštantín Čulen (1904 Brodské – 1964 New York)*. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 8-12.

Bol reakciou na jeho prvé rozhlasové vystúpenia venujúce sa situácii na povstaleckom území. Neznámy autor článku ho nazval „slovenským Goebbelsom“, ktorý sa po dlhšej odmlke „*vidiac, že oslobodené Slovensko nemá na programe kompromisy so zradcami a že mu teda po víťazstve demokracie nekynie kariéra, rozhodol sa prehovoriť zase do bratislavského rozhlasu*“. Vzhľadom na Čulenove prezentované postoje k prebiehajúcej Povstaniu predstavitelia domáceho odboja dospeli k záveru, že „*takto aspoň vieme, čo s vami, až príde čas skladania účtov*“.² Ten však v roku 1944 ešte neprišiel, pretože Povstanie bolo koncom októbra 1944 porazené a hrozba vážnych postihov hrozila naopak jeho účastníkom. Karta sa obrátila až na jar nasledujúceho roku, keď Červená armáda v priebehu necelých dvoch týždňov dobila veľkú časť juhozápadného Slovenska a dosiahla Bratislavu, čím prinútila slovenských vládnych predstaviteľov, ľudáckych politikov a iných verejných činiteľov k odchodu do exilu.

Medzi viac ako dvoma stovkami evakuantov, ktorí na prelome marca a apríla 1945 opustili Bratislavu a uchýlili sa do rakúskeho Kremsmünsteru, sa nachádzal aj Konštantín Čulen s rodinou. Uvedomoval si svoje postavenie a právom sa obával o svoj osud, ak by sa dostal do rúk kreužúcich sa československých bezpečnostných orgánov. Preto s nesmiernym uľahčením pozoroval príchod jednotiek americkej armády, ktoré 5. mája 1945 obsadili Kremsmünster. O Američanoch mal totiž Čulen až zromantizované predstavy. Poznal ich hlavne zo styku s vedúcimi osobnosťami amerických Slovákov a zo svojich dvoch krátkych pobytov v USA. Amerika bola pre neho vzorom demokracie, krajinou, ktorá poskytla prisťahovalcom možnosti uplatnenia, priestor na slobodné podnikanie a takmer neobmedzenú slobodu slova, konania a pohybu. Z tohto dôvodu veril, že demokratický Západ nájde porozumenie pre úsilie slovenského národa o zachovanie svojej samostatnosti a s pomocou rodákov v Amerike sa podarí obhájiť slovenskú vec pred svetovou verejnosťou.³ O to väčšie muselo byť jeho sklamanie zo správania sa amerických vojakov a amerických okupačných úradov, ktoré na vlastnej koži zažil v nasledujúcich mesiacoch. Prvé vytriezvenie prišlo 19. mája 1945, keď do Kremsmünsteru dorazili agenti CIC a na neznáme miesto odviezli členov bývalej slovenskej vlády. O necelý mesiac neskôr, 7. júna 1945, už podobný osud postihol aj Konštantína Čulena, ktorý bol spolu s ďalšími 16 slovenskými utečencami zaistený a umiestnený najskôr v americkom zaisťovacom tábore v Peuerbachu a od 15. septembra 1945 v zaisťovacom tábore Marcus W. Orr v Glasenbachu neďaleko Salzburgu.⁴

Medzitým na Slovensku došlo k vytvoreniu a uzákoneniu retribučnej legislatívy. Plenárne zasadnutie Slovenskej národnej rady (SNR) 15. mája 1945 schválilo nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva (ďalej len retribučné nariadenie),

² Ale, ale, pán Čulen!. In *Čas*, roč. 1, 1944, č. 10, s. 1-2.

³ ČULEN, Konštantín. *V amerických zaisťovacích táboroch. Z denníkov Konštantína Čulena (6. jún 1945 – 30. apríl 1946)*. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 13-14.

⁴ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*. Cleveland : Slovenský ústav, 1984, s. 110-120.

ktorého platnosť bola obmedzená na jeden rok. Dopĺňal ho vykonávací predpis, ktorý bol 5. júna 1945 prijatý ako vykonávacie nariadenie Zboru povereníkov SNR č. 55/1945 Zb. n. SNR.⁵ Retribučné nariadenie definovalo v prvých piatich paragrafoch 5 základných skutkových podstát (trestných činov). Prvou boli „fašistický okupanti“, pričom tohto trestného činu sa mohli dopustiť len cudzí štátni príslušníci, ktorí sa pričínili o rozbitie ČSR a jej demokratického zriadenia a zúčastnili sa na politickom, hospodárskom alebo inom útlaku slovenského národa. Druhý paragraf definoval trestný čin „domáci zradcovia“, ktorého sa mohli dopustiť len československí občania, najmä však členovia slovenskej vlády, snemu, exponovaní hospodárski činitelia, predstavitelia a exponovaní príslušníci „nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií“ a to tak, že sa podieľali na rozbití ČSR, podporovali vojenské, politické alebo hospodárske záujmy nacistického Nemecka alebo horthyovského Maďarska, participovali na vypovedaní a vedení vojny proti ZSSR a spojencom a verbálne propagovali, obhajovali alebo schvaľovali činnosť fašistických okupantov a domácich zradcov a verejne hanobili ZSSR a spojencov alebo ich štátne zriadenie a armády. V treťom paragrafe retribučného nariadenia bol obsiahnutý trestný čin „kolaboranti“, ktorým sa trestala široká škála konaní a foriem kolaborácie. Štvrtý paragraf riešil osobitný retribučný trestný čin „zradu na povstaní“. Mali sa ho dopustiť osoby, ktoré sa previnili proti Slovenskému národnému povstaniu či československému odboju na Slovensku. Piaty paragraf nariadenia postihoval „previnilcov fašistického režimu“ a ako jediný sa vzťahoval na drobných exponentov režimu alebo kolaborantov, ktorí mali byť súdení na najnižšej úrovni retribučného súdництва – miestnymi ľudovými súdmi. Naopak, pred najvyšším ľudovým súdom, ktorým sa stal Národný súd v Bratislave, mali byť súdení najvyšší politickí a štátni predstavitelia bývalej Slovenskej republiky.⁶ Takéto rozdelenie vecnej príslušnosti platilo aj po predĺžení účinnosti retribučnej normy, ktorá mala podľa nariadenia SNR č. 57/1946 Zb. n. SNR zo 14. mája 1946 platiť až do konca roku 1947.⁷

Do pôsobnosti Národného súdu v Bratislave patrili aj poslanci slovenského snemu, ktorý vznikol v roku 1938 ako jeden zo štátoprávnych atribútov slovenskej autonómie a po osamostatnení Slovenska sa stal parlamentom samostatného štátu, ktorý od júla 1939 niesol názov Snem Slovenskej republiky. Jeho poslanci tvorili po roku 1945 najväčšiu časť z osôb, na ktoré sa podľa retribučného nariadenia taxatívne vsťahovala príslušnosť Národného súdu a to napriek tomu, že zväčša reprezentovali

⁵ Bližšie ku genéze retribúcie na Slovensku pozri MALATINSKÝ, Michal. *Pred súdom národa? Retribúcia na Slovensku a Národný súd v Bratislave 1945 – 1947*. Bratislava : Post Scriptum, 2019, s. 17-46.

⁶ Nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR z 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва. In ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan (eds.). *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2002, s. 99-107.

⁷ Nariadenie SNR č. 57/1946 Zb. n. SNR zo dňa 14. mája 1946, ktorým sa mení a doplňuje nariadenie č. 33/1945 v znení nariadenia č. 83/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва. In MALATINSKÝ, Michal. *Pred súdom národa?*, s. 224-231.

skôr umiernených politikov. Pokiaľ išlo o právnu kvalifikáciu konania poslancov snemu, spadali pod druhý paragraf retribučnej normy, na základe ktorého všetci patrili do kategórie „domáci zradcovia“. Skutkovú podstatu tohto deliktu mali naplniť tak, že jednohlasným hlasovaním za vznik samostatného Slovenského štátu 14. marca 1939 sa pričínili o rozbitie Československej republiky. Tým sa zúčastnili na kľúčovom „vlastizradnom akte“, za ktorý mali pred retribučným súdom niesť trestnoprávnu zodpovednosť. Okrem paragrafu 2 bola polovica poslancov obžalovaná aj na základe paragrafu 3 „kolaboranti“ a malá časť aj podľa paragrafu 4 „zrada na povstaní“.⁸ Sankciou za skutky podľa paragrafu 2 a 4 bol obligatórne trest smrti, pri paragrafe 3 mohol súd udeliť alternatívne trest smrti alebo 30 rokov trestnice. Tento stav čiastočne korigoval paragraf 6, ktorý definoval možnosti zmiernenia trestu, ak páchatel svojou neskoršou činnosťou – najmä účasťou v Povstaní – participoval na protifašistickom boji a pričínil sa o záchranu slovenských životov. V takom prípade mohol súd zmeniť trest smrti na 30 rokov trestnice alebo v mimoriadnych prípadoch uložiť tresty vedľajšie ako tresty hlavné, prípadne páchatel'a úplne oslobodiť.⁹

Na základe retribučného nariadenia č. 33/1945 mal teda Národný súd v prípadoch bývalých poslancov slovenského snemu vychádzať zo samotného faktu vykonávania mandátu a hlasovania 14. marca 1939, s ktorým sa spájalo naplnenie skutkovej podstaty domácej zrady. Skúmanie ich ďalšej činnosti tak v podstate spočívalo najmä v posudzovaní dôkazov vedúcich k prípadnému zmierneniu trestu. To znamenalo, že v praxi niesol obžalovaný poslanec dôkazné bremeno svojej nevinu a bol teda postavený pred úlohu „vyvinieť sa“ z trestnoprávnej zodpovednosti, resp. pokúsiť sa uniknúť poprave a dosiahnuť čo najnižší trest.¹⁰

Aj keď slovenská retribúcia zásadne uplatňovala princíp individuálnej zodpovednosti – príslušnosť k politickej strane, organizácii, bezpečnostnej zložke či štátnemu orgánu nebola explicitne kriminalizovaná – Národný súd sa vo svojich rozhodnutiach postupne odklonil od doslovného znenia retribučného nariadenia a skonštruoval koncepciu kolektívnej trestnoprávnej zodpovednosti bývalých poslancov slovenského snemu (okrem nich ešte aj členov Štátnej rady). Kľúčovým bol z tohto pohľadu rozsudok nad poslancom Rudolfom Schwarzom, ktorý bol vynesený a vyhlásený 1. februára 1946. V tomto prípade sa totiž Národný súd pri vyvodzovaní trestnoprávnej zodpovednosti poslanca už rozhodujúco nesústredil len na jeho konkrétnu činnosť, ale v skutkovej vete výroku rozsudku označil slovenský snem za zákonodarný a legalizačný zástož „profašistického a separatistického režimu“ a jeho poslancov za

⁸ PODOLEC, Ondrej. K retribučným súdnym procesom s poslancami Snemu Slovenskej republiky. In STŘEDOVÁ, Veronika – ŠTĚPÁN, Jiří a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století V. Ústí nad Orlicí* : OFTIS, 2011, s. 109-110; PODOLEC, Ondrej. *Prvý slovenský parlament. Snem Slovenskej republiky a jeho legislatívna činnosť*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2017, s. 256-259.

⁹ Nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR z 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва. In ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan (eds.). *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*, s. 99-102.

¹⁰ PODOLEC, Ondrej. K retribučným súdnym procesom s poslancami Snemu Slovenskej republiky, s. 110 a 112.

nástroj tohto politického systému. Aj keď súd priamo neoznačil snem za zločineckú organizáciu – čo ani v zmysle retribučného nariadenia nemohol – dospel k záveru, že ako taký slúžil ako nástroj ľudáckeho zriadenia, a preto niesli jeho poslanci kolektívnu zodpovednosť za činy režimu, ktorému slúžili. Tak sa pri posudzovaní trestnoprávnej zodpovednosti poslancov bývalého slovenského zákonodarného zboru prestala skúmať konkrétna činnosť daného poslanca ako individuality a začalo sa vychádzať z posúdenia činnosti celého snemu ako organizácie či kolektívnej ustanovizne. Po novom už nebolo podstatné, či poslanec hlasoval, alebo nehlasoval za nejaké konkrétne návrhy zákonov, pretože už z titulu svojho členstva v sneme ako kolektívnom orgáne niesol trestnoprávnu zodpovednosť. Národnému súdu teda stačilo iba preukázať, že súdená osoba bola určité obdobie poslancom snemu a to, pokiaľ neboli preukázané vyviňovacie dôvody, stačilo, aby bola odsúdená za zločin domácej zrady, pričom nebolo potrebné dokazovať nič ďalšie. Z tejto koncepcie vychádzal Národný súd pri súdení väčšiny bývalých poslancov slovenského snemu.¹¹

Keďže veľká časť politickej elity Slovenskej republiky odišla na jar 1945 do emigrácie a retribučné nariadenie až do svojej novelizácie v máji 1946 (nariadenie č. 57/1946 Zb. n. SNR) konanie v neprítomnosti nepripúšťalo,¹² pred československými bezpečnostnými zložkami stála prvoradá úloha – tieto osoby vypátrať a požiadať medzinárodné organizácie alebo spojenecké vojenské orgány o ich vydanie, prípadne zabezpečiť ich prevoz na Slovensko vlastnými prostriedkami (napríklad aj únosom). Takýmto spôsobom sa v ich hľadáčkovi už v roku 1945 ocitol aj Konštantín Čulen, no veľmi dlho netušili, kde sa vôbec nachádza. Nedožvedeli sa to ani od jeho manželky Alžbety, ktorú v júli 1945 spolu s ďalšími manželkami slovenských prominentov deportovali na Slovensko a krátko vyšetrovali vo väznici Krajského súdu v Bratislave, pretože to sama nevedela.¹³ O jeho osude sa tak šírili rôzne fámy – napríklad v januári 1946 zachytili bezpečnostné zložky na Slovensku správy, že sa spolu s Karolom Sidorom nachádza v USA pod ochranou tamojšej vlády.¹⁴ Najbližšie k pravde sa dostal časopis Zväzu protifašistických politických väzňov na Slovensku *Hlas oslobodených*, ktorý vo februári 1946 informoval svojich čitateľov, že Konštantín Čulen sa nachádza v koncentračnom tábore v Bavorsku, pričom vyzýval SNR, aby zabezpečila jeho vydanie na Slovensko spolu s ďalšími „zlopovestnými zradcami“ slovenského národa.¹⁵ Možno aj vďaka takémuto tlaku bol Konštantín Čulen 27. marca

¹¹ MALATINSKÝ, Michal. *Pred súdom národa?*, s. 144-148.

¹² Nariadenie SNR č. 57/1946 Zb. n. SNR zo dňa 14. mája 1946, ktorým sa mení a doplňuje nariadenie č. 33/1945 v znení nariadenia č. 83/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва. In MALATINSKÝ, Michal. *Pred súdom národa?*, s. 224-231.

¹³ Neslávny návrat. In *Pravda*, roč. 1945, č. 115, s. 3; ČULEN, Konštantín. *V amerických zaisťovacích táboroch*, s. 65.

¹⁴ Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S), archívne číslo (ďalej a. č.) 2 155. Hlásenie VI. odboru Povereníctva vnútra zo 14. 1. 1946.

¹⁵ BRÁZDA, Jozef. Očista od zradcov a kolaborantov na Slovensku. In *Hlas oslobodených*, roč. 2, 1946, č. 8, s. 2.

1946 označený československými úradmi za vojnového zločinc a Československá komisia pre stíhanie vojnových zločincov v Rakúsku začala po ňom pátranie. Súčasne s tým pražské ministerstvo vnútra požiadalo o vydanie medzinárodného zatykača.¹⁶ Konštantín Čulen, ktorého 11. marca 1946 náhle prepustili zo zaisťovacieho tábora Glasenbach na slobodu, sa o tom, že po ňom „*stopujú Česi*“, dozvedel koncom apríla 1946 a s pomocou amerického dôstojníka CIC Paula Rickenbacha sa z Rakúska urýchlene presunul do Mníchova.¹⁷

Tlak na prítvrdenie postupu v oblasti očisty verejného života od „zradcov a kolaborantov“ sa v tomto období na Slovensku stupňoval najmä v tlači. Napríklad v júni 1946 publikoval už spomínaný *Hlas oslobodených* otvorený list anonymného politického väzňa a bývalého ilegálneho komunistického pracovníka adresovaný predsedovi SNR Jozefovi Lettrichovi, v ktorom sa pýtal, čo urobila SNR preto, aby „zradcovia [Karol] Sidor, Konštantín Čulen, Dr. František Hrušovský, [Ján] Dafčík, Dr. Stanislav Mečiar, Dr. [Andrej] Dudáš, [Anton] Sabol-Palko atď. boli už konečne vydaní a dopravení na Slovensko.“¹⁸ V takýchto súvislostiach sa pritom Čulenovo meno objavilo aj v iných článkoch.¹⁹ Akútne nebezpečenstvo zaistenia československými bezpečnostnými zložkami mu však na jar 1946 ešte nehrozilo, pretože americká strana na žiadosť Československej vojenskej misie pri spojeneckej komisii vo Viedni o jeho vydanie v júli 1946 odpovedala v rozpore so skutočnosťou, že Čulena premiestnili do Norimbergu k tamojšiemu trestnému tribunálu.²⁰ Túto informáciu pražské ministerstvo vnútra odovzdalo Československej pátracej skupine vo Wiesbadene,²¹ ktorá 1. augusta 1946 opäť požiadala o jeho vydanie, a následne aj Československej komisii pre stíhanie vojnových zločincov v Nemecku (Augsburg), aby začali po ňom pátrať.²² Na základe týchto nepresných informácií vyšli v slovenskej tlači články o tom, že Konštantín Čulen bol v Nemecku zadržaný spojeneckými bezpečnostnými orgánmi a v najbližších dňoch bude z Norimbergu premiestnený na Slovensko a postavený pred Národný súd v Bratislave.²³ Až 16. septembra 1946 slovenské Povereníctvo vnútra oznámilo,

¹⁶ Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) I. správa Zboru národnej bezpečnosti (ďalej I. S ZNB), registračné číslo (ďalej reg. č.) 10515/300. Poznatzky na Konštantína Čulena, nedatované.

¹⁷ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 121-123.

¹⁸ Otvorený list anonymného politického väzňa a ilegálneho pracovníka pánu predsedovi SNR Dr. Jozefovi Lettrichovi! In *Hlas oslobodených*, roč. 2, 1946, č. 25, s. 1.

¹⁹ Napríklad KAPINAJ, Juraj. Slávna Slovenská národná rada! In *Hlas oslobodených*, roč. 2, 1946, č. 21, s. 2.

²⁰ A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S), archívne číslo (ďalej a. č.) 2 155. Hlásenie Československej vojenskej misie pri spojeneckej komisii vo Viedni zo 16. 7. 1946.

²¹ A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 2 155. Ďalekopis Povereníctva vnútra z 5. 8. 1946; Správa VII. odboru Povereníctva vnútra zo 6. 1. 1947.

²² A ÚPN Bratislava, f. I. S ZNB, reg. č. 10515/300. Poznatzky na Konštantína Čulena, nedatované; f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 2 155. Hlásenie Československej komisie pre stíhanie vojnových zločincov v Rakúsku z 27. 1. 1947.

²³ Čulen a Koso zadržaní. *Demokratický týždenník*, roč. 2, 1946, č. 26, s. 2; Konštantín Čulen, Dr. Izidor Koso, Ištók a „kriminálny komisár“ Golz sa proti vlastnej vôli opäť vracajú na Slovensko. In *Partizán*, roč. 2, 1946, č. 31, s. 2.

že v skutočnosti bol Čulen zaistený v americkom tábore Glasenbach, no v rozpore so skutočnosťou tvrdilo, že po prepustení na slobodu odišiel do Anglicka.²⁴ Napriek absentujúcim archívnym dokumentom však môžeme predpokladať, že československé bezpečnostné zložky sa na konci leta 1946 mohli dostať na stopu Konštantína Čulena, ktorý sa v tom období zdržoval v rakúskom Linzi. Potvrdzujú to najmä zápisky v jeho denníku, ktorý je preplnený zmienkami o komunistických únosoch, o ktorých sa domnieval, že sledujú každý jeho pohyb. Napríklad 4. septembra 1946 si zapísal: „*Sú mi v päťách, musím sa stoj-čo-stoj dostať, na dolniaky*“ [rozumej Taliansko – pozn. B. K.]“. O týždeň neskôr prišla do Linzu nejaká československá komisia, ktorá oficiálne hľadala slovenské vagóny. Bola podozrivá, pretože jedného z jej členov videl Čulen len nedávno v Mníchove. Jeho obavy sa vystupňovali, keď mu nemenovaný priateľ oznámil, že komisári majú viacero zatykačov na slovenských utečencov a nachádza sa medzi nimi aj zatykač na jeho osobu. Tieto „stihomanské pocity“ mohli, samozrejme, vzniknúť aj z enormného psychického vypätia, no 18. septembra 1946 prišiel za Čulenom spomínaný americký spravodajský dôstojník Rickenbach a oznámil mu, že „*tu vám hrozí nebezpečenstvo únosu*“. S jeho pomocou sa v priebehu troch dní dostal do Ríma ku Karolovi Sidorovi.²⁵

Keďže Konštantína Čulena sa v roku 1946 nepodarilo československým bezpečnostným orgánom zaistiť a odviesť na Slovensko, jeho súdne konanie pred Národným súdom sa začalo pripravovať až na jar nasledujúceho roku. Prípravy odštartoval Úrad obžaloby pri Národnom súde v Bratislave, ktorý 9. apríla 1947 nariadil začatie jeho vyšetrovania (stopovania). Dôvodom bolo podozrenie zo spáchania trestných činov podľa retribučného nariadenia (33/1945 Zb. n. SNR) v znení vyhlášky (58/1946 Zb. n. SNR), konkrétne podľa paragrafu 2 (domáca zrada), paragrafu 3 (kolaborácia) a paragrafu 4 (zrada na povstaní). Vyšetrovatelia VII. odboru Povereníctva vnútra mali do konca apríla vyšetriť všetky okolnosti spáchania uvedených trestných činov, zaistiť dôkazy potvrdzujúce trestnú činnosť obvineného a dôkazy v prospech obvineného a tiež vyšetriť príťažujúce a poľahčujúce okolnosti. Okrem zisťovania jeho činnosti v rokoch 1938 – 1945 sa vyšetrovatelia mali zamerať aj na jeho povojnovú činnosť a zistiť miesto jeho pobytu.²⁶

Získavanie dôkazov pre pripravovaný súdny proces vykonával aj samotný obžalobca pri Národnom súde. Do jesene 1947 realizoval najmä výsluchy svedkov – išlo o Karola Murgaša²⁷, Alexandra Macha²⁸ a Jozefa Kosorína²⁹, od ktorých zisťoval informácie o pozadí Čulenovho pôsobenia v USA v roku 1936, o jeho názoroch na

²⁴ A ÚPN Bratislava, f. I. S ZNB, reg. č. 10 515/300. Poznatky na Konštantína Čulena, nedatované.

²⁵ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 125-126.

²⁶ A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 2 155. Nariadenie stopovania K. Čulena z 9. 4. 1947; Štátny archív (ďalej ŠA) Bratislava, f. Okresný ľudový súd Bratislava (ďalej OLS Bratislava), signatúra (ďalej sign.) Ls 33/48. Nariadenie stopovania K. Čulena z 9. 4. 1947.

²⁷ ŠA Bratislava, f. OLS Bratislava, sign. Ls 33/48. Výpoveď Karola Murgaša z 20. 8. 1947.

²⁸ ŠA Bratislava, f. OLS Bratislava, sign. Ls 33/48. Výpoveď Alexandra Macha z 25. 8. 1947.

²⁹ ŠA Bratislava, f. OLS Bratislava, sign. Ls 33/48. Výpoveď Jozefa Kosorína z 13. 9. 1947.

Nemcov, Židov a politických predstaviteľov SR a o činnosti v období Povstania. Okrem toho zbieral výpisky z jeho článkov napísaných v období rokov 1938 – 1945³⁰ a ďalšie informácie čerpal aj z osobného spisu poslanca Čulena, ktorý mal obžalobca k dispozícii.³¹

Vyšetovanie sa napriek časovému vymedzeniu predĺžilo o niekoľko mesiacov. Obžalobca pri Národnom súde až 19. septembra 1947 požiadal Národný súd v Bratislave, aby na Konštantína Čulena vydal zatykač a následne aj o jeho vydanie. Zároveň požadoval, aby bola táto žiadosť zaslaná Ministerstvu vnútra v Prahe, ktoré malo prostredníctvom Úradu československého zástupcu v komisii Spojených národov pre vojnové zločiny požiadať o zaradenie vyšetrovaného na zoznam vojnových zločincov.³² Nasledujúci deň podal na obvineného obžalobu, ktorá bola Národnému súdu v Bratislave doručená 29. septembra 1947. O jej podaní informovala stručne aj časť vtedajšej tlače.³³

Obžalobca Národného súdu vychádzal pri tvorbe tejto obžaloby z koncepcie kolektívnej trestnoprávnej zodpovednosti bývalých poslancov slovenského snemu, ktorú vo februári 1946 vytvoril Národný súd. Na jej základe obžaloval Konštantína Čulena z trestných činu domácej zrady podľa paragrafu 2 písmeno a), b), c) a d), trestného činu kolaborantstva podľa paragrafu 3 písmeno b) a c) a trestného činu zrady na povstaní podľa paragrafu 4 písmeno a), b) a c) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR v znení vyhlášky č. 56/1946 Zb. n. SNR. Trestného činu domácej zrady sa mal dopustiť tak, že do roku 1938 ako autonomistický publicista, po 6. októbri 1938 ako vládny komisár československého rozhlasu v Bratislave, od 18. decembra 1938 aj ako poslanec slovenského snemu a od februára 1939 aj ako tlačový atašé Československého veľvyslanectva v USA „*iniciatívne a exponovane pripravoval zavedenie totalitného režimu na Slovensku a odtrhnutia Slovenska od Československej republiky pod ochranou nacistického Nemecka*“. Konkrétne mal napríklad už od roku 1933 ako spoluzakladateľ časopisu *Nástup* vyzývať k postupnému uvoľňovaniu československého štátneho zväzku. Rovnaké úmysly pripísal autor obžaloby aj jeho ceste do USA, ktorú v roku 1935 absolvoval ako reprezentant Matice slovenskej a publikáciám *Pittsburská dohoda* a *Slováci v Amerike*, ktorých obsah mal údajne oživovať boj HSĽS za autonómiu. Tiež mal organizovať prípravy osláv 20. výročia Pittsburskej dohody v Bratislave, ktoré mali za cieľ „*vyvolať hrozivé a nebezpečné rozpory medzi Slováckmi a Čechmi a dať tak najavo spojeneckým a spriatelovým mocnostiam, že Československá republika je vnútorne rozháraná a nespôsobilá obrany proti možnému útoku z vonka*“ a od 6. októbra 1938 ako vládny komisár viesť bratislavský rozhlas v spolupráci s hitlerovským Nemeckom proti demokratickému zriadeniu Československej republiky s konečným úmyslom jej rozbitia. Po 18. decembri

³⁰ ŠA Bratislava, f. OES Bratislava, sign. Ls 33/48. Výpisy článkov Konštantína Čulena z novín, nedatované.

³¹ ŠA Bratislava, f. OES Bratislava, sign. Ls 33/48. Osobný spis poslanca Konštantína Čulena.

³² Žiadosť obžalobcu pri NS z 19. 9. 1947.

³³ Napríklad Po predsedníctve HSĽS – pred súd aj slovenská vláda. In *Národná obroda*, roč. 3, 1947, č. 237, s. 2.

1938 sa mal nechať zvoliť za poslanca slovenského snemu vo „fašistických voľbách“ a spoluorganizovať Hlinkove gardy. Trestného činu kolaborantstva sa mal Konštantín Čulen dopustiť tak, že ako poslanec Snemu Slovenskej republiky a krátko (v roku 1940) aj ako vedúci tlačového odboru predsedníctva vlády a po návrate z USA najmä svojou publikačnou činnosťou slúžil spolu s ďalšími osobami „*politickým, hospodárskym a vojenským záujmom Hitlerovho Nemecka a škodil politickým a vojenským záujmom Sovietskeho zväzu a ostatných spojencov, ako i veci československého odboja za hranicami i doma...*“ Podľa obžaloby mal napríklad prispievaním do krajanského časopisu *Slovenská obrana* získavať amerických Slovákov pre myšlienku Slovenskej republiky, do ktorej budovania sa ako poslanec a významný publicista po návrate z USA naplno zapojil. Ako poslanec mal tiež hlasovať za účasť Slovenska vo vojne proti Sovietskemu zväzu a za prijatie rasového zákonodarstva a ako člen niekoľkých dozorných rád sa mal obohatiť na úkor iných občanov. Posledného trestného činu – zrady na povstaní – sa mal Konštantín Čulen dopustiť napríklad aj tak, že od 29. augusta 1944 vo svojej publikačnej činnosti a v rozhlasových reláciách zatracoval Povstanie a vyzýval občanov k boju proti nemu, ako poslanec hlasoval za prijatie stanného práva a na jar 1945 spolu s ďalšími vládnymi predstaviteľmi opustil Slovensko, aby „*udržal právnú kontinuitu slovenského štátu a aby v záujmovej sfére západných mocností pracoval proti Československej republike*“, a tak začal svoju „*velezradnú činnosť*“.³⁴

Až 10. októbra 1947 podal VII. odbor Povereníctva vnútra trestné oznámenie na Konštantína Čulena. Dôvodom bolo podozrenie zo spáchania trestných činov podľa paragrafu 2 písmeno d), paragrafu 3 písmeno e) a paragrafu 4 písmeno c) retribučného nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR. Týchto trestných činov sa mal obvinený dopustiť tak, že bol ako spisovateľ a žurnalista členom HSLŠ a tým aj autonomistického hnutia a jeho autonomisticky ladené články mali „oslabovať“ medzinárodné postavenie ČSR, čím prispel k udalostiam októbra 1938 a marca 1939. Ako poslanec snemu sa mal podieľať na vyhlásení samostatného Slovenského štátu, a to aj napriek tomu, že celý rok 1939 bol v USA, mal hlasovať za nedemokratické a rasové zákony a za vyhlásenie vojny Sovietskemu zväzu a západným spojencom. Svojou publikačnou činnosťou mal podporovať politiku vládných činiteľov, útočiť proti ZSSR, jeho armáde a štátnemu zriadeniu a propagovať boj proti účastníkom Povstania. Dôkazom tejto trestnej činnosti mal byť zoznam jeho publikovaných článkov z rokov 1938 – 1945.³⁵

Súdne pojednávanie proti Konštantínovi Čulenovi pred Národným súdom v Bratislave sa však nepodarilo zorganizovať do uplynutia účinnosti retribučného nariadenia, teda do konca roku 1947. Netýkalo sa to len tohto prípadu, ale veľkej časti trestných konaní, pričom ešte aj v tomto období prichádzali nové trestné oznámenia. Z tohto dôvodu bolo v polovici decembra 1947 schválené nariadenie SNR č. 88/1947 Zb. n. SNR, podľa ktorého mali neukončené konania pokračovať pred riadnymi súdmi,

³⁴ ŠA Bratislava, f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave, inv. č. 880, sign. Lšt. I 49/1948. Obžaloba proti K. Čulenovi z 20. 9. 1947, s. 1-9.

³⁵ A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 2 155. Trestné oznámenie na K. Čulena z 10. 10. 1947.

konkrétne osobitnými senátmi krajských súdov. Kauzy spadajúce do konca roku 1947 pod príslušnosť Národného súdu tak boli pridelené osobitnému senátu bratislavského krajského súdu.³⁶ Počas tejto druhej, mimoriadne krátkej etapy retribučného súdництва na Slovensku, sa retribučné kauzy dostali do vecnej príslušnosti riadneho súdництва. V prípade konaní voči bývalým poslancom snemu sa v tomto období nič podstatné neudialo okrem formálnych úkonov prevzatia agendy novými príslušnými orgánmi, vrátane osvojenia si obžalôb, podaných bývalým Úradom obžaloby pri NS, štátnym zastupiteľstvom.³⁷ Potvrďuje to aj nasledujúci vývoj v trestnej veci Konštantína Čulena. Bývalý Národný súd 26. januára 1948 najskôr zaslal všetky spisy týkajúce sa tohto prípadu Štátnemu zastupiteľstvu v Bratislave na ďalšie konanie³⁸ a to si 31. januára 1948 osvojilo obžalobu zo septembra 1947 a tiež v nej uvedené návrhy s tým rozdielom, že hlavné pojednávanie sa bude konať pred osobitným senátom Krajského súdu v Bratislave.³⁹

Ako sme už naznačili, tento právny stav platil krátko – len tri mesiace. Do ďalšieho vývoja (nielen) prípadu Konštantína Čulena totiž zasiahli udalosti februára 1948, kedy sa v Čechách a na Slovensku dostali k moci komunisti. Už 25. marca 1948 bol schválený zákon č. 33/1948 Zb., ktorý do konca roka revitalizoval osobitné retribučné súde.⁴⁰ Ako formálna príčina takéhoto postupu sa oficiálne uvádzala nespokojnosť s „nedostačujúcou“ činnosťou ľudového súdництва, ktorú mala zapríčiniť Demokratická strana cez jej spojenie s ľudákmi. V skutočnosti sa však obnovené retribučné súde stali predovšetkým nástrojom KSČ a KSS pri nastoľovaní komunistického režimu a na likvidáciu skutočných, domnelých i potenciálnych odporcov. Táto tzv. pofebruárová retribúcia sa tak stala akýmsi hybridom medzi retribúciou a súdnou represiou komunistického totalitného režimu. Bola už plne v réžii komunistickej strany a oproti predošlým etapám obsahovala viac kontroverzných prvkov. A práve táto etapa sa stala inštitucionálnym rámcom aj pre ukončenie viacerých procesov s bývalými poslancami Snemu Slovenskej republiky.⁴¹

Ešte pred samotným vytýčením procesu s Konštantínom Čulenom sa jeho meno objavilo v prvých pofebruárových politických procesoch, v ktorých boli súdení významní funkcionári bývalej Demokratickej strany. Prvým bol proces Obuch – Ursíny a spol., ktorý sa konal v dňoch 19. – 29. apríla 1948 v Justičnom paláci v Bratislave pred senátom Štátneho súdu. Medzi obžalovanými sa nachádzal aj Konštantínov

³⁶ Nariadenie SNR č. 88/1947 Zb. n. SNR zo dňa 19. decembra 1947, ktorým sa upravuje trestné konanie pre trestné činy podľa nariadenia č. 33/1945 v znení vyhlášky č. 58/1946 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва, neskončené za jeho platnosti. In MALATINSKÝ, Michal. *Pred súdom národa?*, s. 232-234.

³⁷ PODOLEC, Ondrej. *Prvý slovenský parlament*, s. 262.

³⁸ ŠA Bratislava, f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave, inv. č. 880, sign. Lšt. I 49/1948. Sprievodný list z 26. 1. 1948.

³⁹ ŠA Bratislava, f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave, inv. č. 880, sign. Lšt. I 49/1948. Oznámenie Štátneho zastupiteľstva v Bratislave z 31. 1. 1948.

⁴⁰ Zákon č. 33/1948 Zb. zo dňa 25. marca 1948, ktorým sa obnovuje účinnosť retribučného dekrétu a nariadenia o ľudovom súdnictve a menia niektoré ich ustanovenia. In MALATINSKÝ, Michal. *Pred súdom národa?*, s. 235-237.

⁴¹ PODOLEC, Ondrej. *Prvý slovenský parlament*, s. 262-263.

súrodeneц Ladislav Čulen. Práve v jeho výpovedi sa objavilo bratovo meno, avšak len v tej súvislosti, že po roku 1945 zisťoval na Osídľovacom úrade v Bratislave, či nemajú informácie o mieste jeho pobytu.⁴² Ladislav Čulen bol napokon štátnym súdom odsúdený na 18 rokov odňatia slobody.⁴³ Druhým politickým procesom bola kauza Kempný – Bugár a spol., ktorá sa odohrávala tiež pred Štátnym súdom v Bratislave a to v dňoch 4. – 15. mája 1948. Meno Konštantína Čulena sa objavilo v kľúčovej svedeckej výpovedi Rudolfa Komanderu, v ktorej opisoval vzájomné kontakty.⁴⁴

K vytyčeniu termínu súdneho pojednávania proti Konštantínovi Čulenovi napokon došlo 18. mája 1948 – predseda osobitného senátu Krajského súdu v Bratislave ho stanovil na 28. a 29. mája 1948 a konať sa malo pred Ľudovým súdom v Bratislave,⁴⁵ ktorý bol najväčším z desiatich nových retribučných súdov zriadených v sídlach krajských súdov na Slovensku na základe zákona č. 33/1948 Zb. Predsedom senátu Ľudového súdu v Bratislave, ktorý mal súdiť Konštantína Čulena, bol Artúr Šimko, sudcami z ľudu Štefan Mažár a Fridrich Šišovič, verejným obžalobcom bývalý obžalobca pri Národnom súde Arnošt Barát. Obhajcom obžalovaného bol bratislavský advokát Vojtech Vičánek. Tu treba pripomenúť, že na rozdiel od predchádzajúcich etáp retribuácie, kde bolo personálne zloženie súdov výsledkom konsenzu Demokratickej strany a KSS, tieto už boli kreované v podmienkach totalitného režimu jednej politickej strany – komunistickej.⁴⁶ O termíne procesu s takmer týždňovým predstihom informovala aj vtedajšia tlač.⁴⁷

Súdne konanie proti Konštantínovi Čulenovi odštartovalo presne podľa plánu 28. mája 1948. Na úvod pojednávania predseda senátu Ľudového súdu v Bratislave skonštatoval, že vzhľadom na nereálnosť vydania obžalovaného československým orgánom sa hlavné konanie uskutoční v jeho neprítomnosti. To výrazne ovplyvnilo priebeh súdneho konania, pretože v takýchto prípadoch nepôsobili žiadne ľudské ohľady, rodinné väzby a známosti a obžalovaní nemali možnosť zhromaždiť dostatočné množstvo „vyvíňujúcich“ svedectiev.⁴⁸ Predseda senátu tak hneď predniesol obžalobu a pristúpil k samotnému dokazovaniu, v rámci ktorého prečítal svedecké výpovede Alexandra Macha, Karola Murgaša, Vladimíra S. Hurbana (z procesu s Jozefom Tisom), Vladimíra Palica (tiež z procesu s Jozefom Tisom), Jozefa Kosorína, list Konštantína Čulena Alexandrovi Machovi z 20. apríla 1939, výpisy z jeho článkov uverejnené najmä v časopisoch *Slovák* a *Gardista* a obsah článku v krajskom časopise *Jednota*

⁴² Ohlas SAV sa nedostal do zahraničia. Svedkovia vypovedajú proti L. Čulenovi – Ďurčanský žiadal v liste založiť novú stranu na Slovensku. *Lud*, roč. 1, 1948, č. 22, s. 2.

⁴³ Obuch 30, Čulen 18, Ursíny 7 rokov. *Pravda*, roč. 5, 1948, č. 101, s. 2.

⁴⁴ Druhá skupina sprisahancov pred štátnym súdom. In *Slovenský týždenník*, roč. 32, 1948, č. 20, s. 2.

⁴⁵ ŠA Bratislava, f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave, inv. č. 880, sign. Lšt. I 49/1948. Oznámenie predsedu senátu KS A. Šimka z 18. 5. 1948; Žiadosť verejného obžalobcu z 28. 5. 1948.

⁴⁶ PODOLEC, Ondrej. *Prvý slovenský parlament*, s. 264.

⁴⁷ Proces proti K. Čulenovi, A. Mackovi. In *Pravda*, roč. 5, 1948, č. 117, s. 3; Ďalšie rokovania pred Ľudovým súdom v Bratislave. In *Sloboda*, roč. 3, 1948, č. 101, s. 5; Proces proti Konštantínovi Čulenovi. In *Národná obroda*, roč. 4, 1948, č. 115, s. 2.

⁴⁸ PODOLEC, Ondrej. K retribučným súdnym procesom s poslancami Snemu Slovenskej republiky, s. 112.

z augusta 1947. Predseda senátu tiež čítal rozsiahle pasáže z jeho vydaných publikácií – išlo o diela *Boj Slovákov o slobodu* (1944), *Česi a Slováci v štátnych službách ČSR* (1944), *Nech žije neodvislé Slovensko!* (1945) a *Pohľady na dnešok* (1944). Súčasťou dokazovania boli aj dokumenty, ktoré mali potvrdiť pôsobenie Konštantína Čulena v správnych radách v Drevárskej spoločnosti Bratislava a Hospodárskom cukrovare v Seredi. Po skončení dokazovania nasledovala záverečná reč verejného žalobcu, ktorý navrhol, aby bol obžalovaný uznaný vinným vo všetkých bodoch obžaloby. Obhajca vo svojej obhajovacej reči navrhol vymerať mu najnižší trest. Po tomto bolo súdne pojednávanie ukončené a pokračovalo nasledujúci deň vynesением rozsudku.⁴⁹ Senát Ľudového súdu v Bratislave pod vedením Artúra Šimka sa plne stotožnil s obžalobou zo septembra 1947 a uznal Konštantína Čulena vinným z trestných činov domácej zrady, kolaborantstva a zrady na Povstaní a jednohlasne⁵⁰ ho odsúdil na trest odňatia slobody v trvaní 30 rokov ako trest hlavný a 15-ročnú stratu občianskych práv ako trest vedľajší. Zároveň s tým mal byť celý majetok odsúdeného skonfiškovaný v prospech štátu.⁵¹ Na záver pojednávania prijal senát uznesenie, podľa ktorého je vyneseny rozsudok právoplatný a vykonateľný.⁵²

Súdny proces s Konštantínom Čulenom nevyvolal veľkú mediálnu pozornosť. Tlač o ňom informovala len veľmi stručne a v podstate sa obmedzila len na publikovanie výsledkov pojednávania.⁵³ Samotný Čulen sa k rozsudku Ľudového súdu vyjadril nasledovne: „*Len 30 rokov! Toľko zločinov, koľko na mne našli a len tak málo rokov. Ale i tak my dvaja s bratom Lacom sme dostali od Čechov bezmála toľko, koľko všetci Slováci za Maďarska. Nuž podarilo sa to tým pánom dobre. Štátnym obžalobcom bol Arnošt Baráth, Maďar od Nitry, ktorého dvaja bratia Elemér a Zoltán sú tu v emigrácii a jeden z nich práve odišiel do Venezuely. Obhajoval ma Dr. Vojta Vyčánek, starý známy. Som naozaj zvedavý ako. Napochytro som napísal článok pre Jednotu a tam sa zaoberám práve i tým zjavom, že sa pre môj proces nenašiel Slováč ani ako sudca, ani ako štátny zástupca.*“⁵⁴

Konštantín Čulen sa tým, že na jar 1945 odišiel do emigrácie a československým štátnym a bezpečnostným orgánom sa ho nepodarilo dostať na Slovensko a pred retribučný súd, vyhol uloženému drakonickému trestu. Patril medzi desiatich bývalých poslancov Snemu Slovenskej republiky, ktorým sa podarilo uniknúť trestnému konaniu pred retribučným súdom, ktorí boli súdení v neprítomnosti. Práve na nich sa

⁴⁹ ŠA Bratislava, f. OLS Bratislava, sign. Ls 33/48. Zápisnica o hlavnom pojednávaní v trestnej veci proti Konštantínovi Čulenovi z 28. a 29. 5. 1948.

⁵⁰ ŠA Bratislava, f. OLS Bratislava, sign. Ls 33/48. Zápisnica o porade senátu z 29. 5. 1948.

⁵¹ ŠA Bratislava, f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave, inv. č. 880, sign. Lšt. I 49/1948. Rozsudok Ľudového súdu v Bratislave nad Konštantínom Čulenom z 29. 5. 1948, s. 1-3.

⁵² ŠA Bratislava, f. OLS Bratislava, sign. Ls 33/48. Zápisnica o hlavnom pojednávaní v trestnej veci proti Konštantínovi Čulenovi z 28. a 29. 5. 1948.

⁵³ Rozsudok bratislavského LS. Konštantín Čulen: 30 rokov. In *Práca*, roč. 3, 1948, č. 143, s. 2; 30 rokov Konštantínovi Čulenovi. In *Lud*, roč. 1, 1948, č. 51, s. 2; Ľudový súd súdi zradcov a kolaborantov. In *Náš národ*, roč. 2, 1948, č. 24, s. 4; Konštantín Čulen odsúdený na 30. rokov. In *Ciel'*, roč. 3, 1948, č. 144, s. 1.

⁵⁴ VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*, s. 140.

naplno prejavila tvrdosť retribučnej normy. Kým tresty udelené bývalým poslancom slovenskej národnosti súdeným v prítomnosti sa pohybovali v rozmedzí jedného až šiestich rokov,⁵⁵ trestné sadzby v prípade poslancov slovenskej národnosti súdených v neprítomnosti ani raz neklesli pod 10 rokov odňatia slobody, pričom okrem 30-ročného trestu Konštantína Čulena bol udelený aj jeden trest smrti a ostatných 8 trestov sa pohybovalo v rozmedzí od 10 do 20 rokov.⁵⁶

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Archív Ústavu pamäti národa Bratislava, f. I. správa Zboru národnej bezpečnosti; f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností

Štátny archív Bratislava f. Okresný ľudový súd Bratislava; f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave

Periodiká:

Cieľ, 1948

Čas, 1944

Demokratický týždenník, 1946

Hlas oslobodených, 1946

Lud, 1948

Národná obroda, 1947, 1948

Náš národ, 1948

Partizán, 1946

Pravda, 1948

Práca, 1948

Sloboda, 1948

Slovenský týždenník, 1948

Literatúra

BARANOVIČ, Štefan. Život Konštantína Čulena. In BARANOVIČ, Štefan, zost. *Konštantín Čulen (1904 Brodské – 1964 New York)*. Martin : Matica slovenská, 1995, ISBN 80-7090-378-9.

ČULEN, Konštantín. *V amerických zaisťovacích táboroch. Z denníkov Konštantína Čulena (6. jún 1945 – 30. apríl 1946)*. Martin : Matica slovenská, 2008, ISBN 978-80-7090-874-4.

VNUK, František. *Životopis Konštantína Čulena*. Cleveland : Slovenský ústav, 1984.

⁵⁵ PODOLEC, Ondrej. K retribučným súdnym procesom s poslancami Snemu Slovenskej republiky, s. 114.

⁵⁶ PODOLEC, Ondrej. *Prvý slovenský parlament*, s. 265.

MALATINSKÝ, Michal. *Pred súdom národa? Retribúcia na Slovensku a Národný súd v Bratislave 1945 – 1947*. Bratislava : Post Scriptum, 2019, ISBN 978-80-89567-93-5.

ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2002, ISBN 80-224-0731-3.

PODOLEC, Ondrej. K retribučným súdnym procesom s poslancami Snemu Slovenskej republiky. In STŘEDOVÁ, Veronika – ŠTĚPÁN, Jiří a kol. *České, slovenské a česko-slovenské dějiny 20. století V*. Ústí nad Orlicí : OFTIS, 2011, ISBN 978-80-7405-103-6.

PODOLEC, Ondrej. *Prvý slovenský parlament. Snem Slovenskej republiky a jeho legislatívna činnosť*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2017, ISBN 978-80-89335-79-4.

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.
Ústav pamäti národa, Miletičova 21
820 18 Bratislava
kincok@upn.gov.sk

ĎALŠIE ŠTÚDIE

Svätý Ladislav na Rusi: Uhorský rytiersky svätec v prameňoch stredovekej Rusi

Michal Augustovič

AUGUSTOVIČ, Michal: Saint Ladislaus in Rus': Hungarian Pious Knight in the Sources on Medieval Rus'. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 2, pp. 75-87

Abstract: The knightly story of the Hungarian king, St. Ladislaus, mentioned in the legends of St. Ladislaus, became popular throughout the Kingdom of Hungary during the Middle Ages. For example, the wall paintings in various parts of the former Kingdom of Hungary, preserved up to this day, testify to this. They depict Ladislaus chasing a Cuman warrior, kidnapping a Hungarian girl, then fighting with him, killing the heathen together with the girl, and finally resting in the lap of the rescued girl. An updated version of the story gets into Russian written sources in the 15th century. Although the Hungarian prototype remains recognizable in the story in Russian liturgical books and chronicles, it is adapted to the orthodox environment. This is evidenced by the alleged conversion of Saint Ladislaus to Orthodoxy under the influence of the Serbian Archbishop of Saint Sava or by several motifs associated with Orthodox Christianity. In the study, Saint Ladislaus is placed in the context of the issue of chivalric saints worshipped in the environment of medieval Rus' principalities to expose the development of respect for the saints in more detail. Thanks to the setting in this context, it is then possible to better understand the reasons why the story of the Hungarian Saint was included in the company of the legends of pious knights revered in Rus'.

Keywords: Saint Ladislaus; Legend; Rus'; Batu Khan.

Svätý Ladislav patril medzi troch hlavných patrónov Uhorského kráľovstva. V spoločnosti svätého Štefana a svätého Imricha to bol práve Ladislav, kto stelesňoval ochrancu vlasti – *athleta patriae*. Príbeh o Ladislavovi, vykresľujúci ho ako rytiera brániaceho vlasť pred nájazdmi pohanov, bol rozšírený v celom Uhorskom kráľovstve a existoval v písomnej, obrazovej aj ústnej podobe. Významným médiom, ktoré podporilo rozšírenie tohto príbehu medzi široké zástupy uhorských veriacich, boli početné nástenné maľby v kostoloch v rôznych častiach Uhorska (dodnes sa zachovali najmä na Slovensku a v Sedmohradsku). Menej známym je fakt, že sa hrdinský príbeh o svätom Ladislavovi, často označovaný ako *svätoladislavská legenda*, dostal až do písomných prameňov vzdialenej Rusi. Práve na túto adaptáciu príbehu sa zameriavajú nasledujúce riadky. Pozornosť je venovaná problematike rytierskych svätcov na Rusi a otázke, prečo bol zaradený príbeh o uhorskom svätcovi do ruskej spisby a dostal sa tak do spoločnosti na Rusi uctievaných svätcov. Podrobnejšiemu rozboru a porovnaniu jednotlivých motívov v ruskej a uhorskej verzii príbehu sa autor týchto riadkov venoval v iných textoch.¹

¹ AUGUSTOVIČ, Michal. *Svätý Ladislav I.: Pokus o reinterpretáciu* [Diplomová práca]. Bratislava : Univerzita Komenského. AUGUSTOVIČ, Michal. *Saint Ladislaus in Rus: Hidden Aspects of the Saint Ladislaus Cult*

„Svätoladislavská legenda“

Pri postave Ladislava ako svätca možno hovoriť o dvoch rôznych podobách. Prvá bola zadefinovaná hagiografickým dielom *Legenda Sancti Ladislai regis*, ktoré vzniklo v súvislosti s jeho kanonizáciou na prelome 12. a 13. storočia. Toto dielo vytvára obraz Ladislava ako vyznávачa (*confessor*) a ako človeka „hodného kráľovskej hodnosti“.² Spomenutý text však neobsahuje atribúty, ktoré by z Ladislava robili rytierskeho svätca. Existuje však paralelne odvíjajúci sa príbeh, ktorý sa od *legendy* výrazne líši. Tento príbeh nie je napísaný hagiografickým štýlom, hoci sa často nepresne označuje ako *svätoladislavská legenda*. Niektorí autori (napr. Gábor Klaniczay) preto uprednostňujú použitie na označenie tohto hrdinského rozprávania latinský termín *historia*. Tento druhý – rytiersky príbeh o Ladislavovi – sa zachoval v niekoľkých kronikách zo 14. storočia a vo vizuálnej podobe ako obrázková legenda sprevádzaná krátkymi poznámkami v *Anjouovskom legendáriu*.³ Všeobecnému rozšíreniu tohto príbehu významne pomohli početné nástenné maľby v stredovekých kostoloch,⁴ kde je príbeh zobrazený v podobe monumentálneho legendistického cyklu. Túto (obrazovú) podobu príbehu, často označovanú historikmi umenia ako *svätoladislavská legenda*, možno slovami Zsombora Jékelya popísať takto:

„[...] Keď sa knieža Ladislav dozvedel o vpáde Kumánov, spolu s uhorským vojskom opustil hrad (všeobecne považovaný za Veľký Varadín) a následne sa strhla urputná bitka proti Kumánom. Ladislav si potom všimol kumánskeho bojovníka, ktorý uniesol uhorské dievča, a pustil sa do jeho prenasledovania na koni. Kumán strieľal šípy na Ladislava, ktorý ho prenasledoval s kopijou v ruke – avšak márne. Vyvrcholením rozprávania je zosadenie hrdinov z koňa a následný súboj holými rukami: vzájomne sa ťahali za opasok a chytali sa za plecía, no bezvýsledne, až kým nezasiahla zachránená dievčina a sekerou alebo mečom nepreťala Kumánovi šľachu. Potom kráľ a dievča stáli Kumánovi hlavu; a napokon svätý Ladislav spočinul pod stromom s hlavou v lone dievčaťa, ktoré sa dotýkalo kráľových vlasov.“⁵

Ruská verzia príbehu o svätom Ladislavovi

Rytiersky príbeh o svätom Ladislavovi sa dostal pravdepodobne v priebehu 15. storočia aj do písomných prameňov Rusi.⁶ V spisbe z tohto prostredia býva zväčša

[Diplomová práca]. Vienna : Central European University, 2022.

² SZENTPÉTERY, Imre (ed.). *Scriptores rerum Hungaricarum* (ďalej ako *SRH*). vol. II, Budapest : Hungarian Historical Society, 1938, s. 507-527. PRAŽÁK, Richard (ed.). *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha : Východ, 1988, s. 132-144.

³ SZAKÁCS, Béla Zsolt. *The Visual World of the Hungarian Angevin Legendary*. Budapest : CEU Press, 2016 a SZAKÁCS, Béla Zsolt. *Between Chronicle and Legend : Image Cycles of St Ladislav in Fourteenth-Century Hungarian Manuscripts*. In KOOPER, Erik (ed.). *The Medieval Chronicle IV*. Amsterdam : Rodopi, 2006. Pre prehľad kroník, v ktorých sa nachádza rytiersky príbeh o svätom Ladislavovi, pozri AUGUSTOVIČ, Michal. *Svätý Ladislav I.*, s. 13-15, 27-42 a AUGUSTOVIČ, Michal. *Saint Ladislaus in Rus*, s. 6-9.

⁴ Pozri k tomu GERÁT, Ivan. *Svätí bojovníci v stredoveku*. Bratislava : VEDA, 2012.

⁵ JÉKELY, Zsombor. *Transylvanian Fresco Cycles of Saint Ladislav in a New Light*. In *Hungarian Review*, 2014, roč. 5, č. 2, s. 98.

⁶ Štúdia používa adjektívum *ruský* v zmysle stredovekej Rusi (*Русь*) a tiež v zmysle formujúceho sa Ruského cárstva. Keďže v skúmanom období sa Moskovské veľkokniežatstvo postupne začalo identifikovať s termínom

označovaný ako *Povesť o zabítí Batuchána* (*Повѣсть Обѣ Убиеніи Батыя*).⁷ Príbeh sa v ruských prameňoch nachádza v dvoch redakciách: existuje *letopisný*⁸ a *minejný* variant.⁹ Kratší *letopisný* variant je súčasťou niekoľkých ruských kroník¹⁰ a tiež *Chronografu*,¹¹ zatiaľ čo dlhší sa nachádza v liturgických knihách nazývaných *mineja* (gr. *menaion*) a je doplnená o *Povesť o zabítí Michala Černigovského*.¹²

Prvým, kto text nachádzajúci sa v ruských prameňoch identifikoval ako adaptáciu Ladislavho rytierskeho príbehu, bol ruský vedec S. P. Rozanov. Ten v roku 1916 publikoval príbeh vo verzii *Typografскеj kroniky* v nasledujúcej podobe:

„Zabitie zlého Batuchána v Uhorsku

[...] A takto sa Boží hnev dostal do samotného Veľkého Varadína, uhorského mesta.¹³ Toto mesto leží uprostred Uhorska, kde je málo bežných stromov, ale veľa ovocia a hojnosť vína. Celé mesto je obklopené vodou, a preto sa obyvatelia tejto pevnosti nikoho neboja. V strede mesta stojí prevysoký stĺp, ktorý veľmi udivuje všetkých, čo ho uvidia. V tom čase bol kráľ Vladislav,¹⁴ vládca tejto krajiny, kráľom Uhrov, Čechov, Nemcov a celého Pomoria až po Veľké more.¹⁵ Najprv Uhri prijali krst na pravoslávie od Grékov, no Gréci im nedokázali preložiť písomnosti do ich jazyka, zatiaľ čo Rimania, ako im blízki, ich prinútili nasledovať ich herézu, a tak je to odvtedy až dodnes. Spomínaný

Rusko (*Россия*), je tento termín používaný v širšom význame.

⁷ *Batu/Batuchán* (cca 1205 – 1255) – zakladateľ Zlatej hordy.

⁸ *Летопись* [letopis] – literárny žáner rozšírený v prostredí Rusi.

⁹ *Минея* [mineja] (gr. *menaion*) – liturgická kniha používaná v pravoslávnom kresťanstve a tiež uniatmi, ktorá obsahuje bohoslužobné spevy a kolekty na každý mesiac. Kniha obsahuje sviatky Ježiša Krista, Panny Márie a ďalších kresťanských svätých a starozákonných prorokov. *Encyclopedia Britannica* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/topic/Menaion>> [cit. 31. 3. 2024].

¹⁰ Pre prehľad kroník pozri ГОРСКИЙ, А. А. „Повесть о Убиении Батыя“ и Русская Литература 70-х Годов XV в. In *Средневековая Русь*, vol. 3, Moscow : Indrik, 2001. Edície kroník: *Полное Собрание Русских Летописей*, vol. 23, Saint Petersburg : Typography of Edward Prats, 1910; *Полное Собрание Русских Летописей*, vol. 24, Saint Petersburg : Typography of Edward Prats, 1921; *Полное Собрание Русских Летописей*, vol. 25, Moscow: Typography of Edward Prats, 1949.

¹¹ *Хронограф* [chronograf] – literárny žáner vyskytujúci sa na Rusi od druhej polovice 15. storočia, ktorý sa snažil systematicky zachytiť svetové dejiny a zároveň mal moralizujúci charakter.

¹² Pre podrobnejšiu analýzu prameňov pozri štúdiu Gorského, v ktorej porovnáva jednotlivé varianty ruskej adaptácie príbehu o svätom Ladislavovi a vysvetľuje ich vzájomný vzťah: ГОРСКИЙ, А. А. Повесть о Убиении, s. 191-221. Pozri tiež НОВИКОВА, О. Л. Материалы Для Изучения Русского Летописания Конца XV — Первой Половины XVI в.: I. Летописные Подборки Рукописи Погод. 1956. In *Очерки Феодальной России*, vol. 11, Moscow, 2007, s. 161-164. Staršie práce: РОЗАНОВ, С. П. Повесть Обѣ Убиеніи Батыя. In *Извѣстия Отдѣлення Русскаго Языка и Словесности Императорской Академіи Наукъ*, 1916, roč. 21, č. 1, s. 109-110.

¹³ Autor používa slovanské označenie rumunského mesta *Oradea* v podobe *Великий Варадин* [Velikij Varadin]. Porovnaj v slovenčine *Veľký Varadín*.

¹⁴ Ladislav je v ruskom texte označovaný ako *Vladislav* alebo *Vlaslov*.

¹⁵ József Perényi interpretuje *Pomorje* (*Поморье*) ako Dalmáciu a *Veľké more* (*Большое море*) ako Atlantický oceán. Podľa Perényiho v skutočnosti autor opisuje situáciu z prvej polovice 15. storočia, kedy Uhorskému kráľovstvu vládol Žigmund Luxemburský, ktorý bol zároveň cisárom Svätej ríše rímskej. ПЕРЕНИ, Йозеф. *Легенда о святом Владиславе в России*. Budapest : Studia Academica Scientiarum Hungaricae, 1955, s. 227-244.

kráľ Vlaslov tiež zostal poslušný rímskej cirkvi, až kým k nemu neprišiel svätý Sáva, srbský arcibiskup, a nepresvedčil ho, aby sa priklonil k čistej kresťanskej gréckej viere, avšak bez toho, aby to navonok dal (Ladislav) najavo, pretože sa bál, že proti nemu Uhri povstanú. [...] Do krajiny prišiel najprekiatejší cár Batuchán,¹⁶ ničil mestá a zabíjal Boží ľud. [...] Keď tento panovník (Ladislav) videl Boží hnev, prišiel na zem, plakal, nemohol nič urobiť a mnoho dní zostal ,ani chleba, ani vody v ústach', ale zostal na spomínanom stĺpe, sledujúc, čo budú robiť tí bezbožníci (Tatári). Jeho sestra utiekla do jeho mesta (Veľký Varadín), ale barbari, ktorí sa k nej dostali, ju zajali a odviekli ju k Batuchánovi. Kráľ Vladislav veľmi plakal, keď to videl, začal sa modliť k Bohu. [...] Hovoril s veľkým plačom a slzy, ktoré mu tiekli z očí, boli ako rieka, a kamkoľvek dopadli na mramor, tam vsiakli, aby poznali Božiu pomoc. A istý muž sa postavil pred kráľa a povedal mu: ,Vďaka tvojim slzám ti Pán dáva víťazstvo nad zlým kráľom.' A začal sa (Ladislav) pozeráť do tváre toho, ktorý k nemu hovoril, a nevidel ho. A keď zišiel zo stĺpa, uvidel osedlaného koňa, na ktorom nikto nebol, ako stál pri ňom a mal na sebe (bojovú) sekeru a z toho pochopil, že najviac mu pomôže Božia pomoc. A tak sa vládca posadil na koňa a s revom vyrazil z mesta proti tým, čo sa postavili proti nemu. Keď to však protivníci uvideli, zmocnil sa ich strach a dali sa na útek. Prenasledoval ich a zničil veľké množstvo bezbožných barbarov. [...] Bezbožný Batuchán utiekol na uhorské planiny a jeho zlý život skončil rukou samotného vládcu Vladislava. Ale tam žijúci obyvatelia hovoria, že sestra Vladislava, ktorá bola unesená, potom utekala s Batuchánom. A potom, keď Vladislav zápasil s Batuchánom, jeho sestra pomáhala Batuchánovi, a tak vládca (Ladislav) ich zabil oboch. [...] Kráľ [socha na jeho počesť – pozn. autora] bol vyhotovený z medi, sedel na koni a v ruke držal sekeru, ktorou zabil Batuchána, a bol postavený na ten stĺp, aby bol videný a na pamiatku rodu a (stojí tam) do dnešného dňa.¹⁷

¹⁶ V ruských prameňoch bývajú mongolskí cháni zvyčajne označovaní titulom *cár* (*царь*).

¹⁷ „убиение злочестиваго Батыя въ угрехъ.

[...] Симъ же тако бывающимъ, достиже онъ гневъ Божий и до самага Великаго Варадина, града Оугорскаго. Той бо среди земли Оугорской лежить, древесъ простихъ мало имоущихъ, но много овоща, избылила же и вина; градъ же весь водами обведень, и отъ сеа же крепости не боящся никого же. Среди же града столпь стоа превысокъ, елико оудивляти зрящихъ нань. Бы же тогда самодръжець тоа земли король Владиславъ, Оугромъ же и Чехом и Немцемъ и всемоу Поморию, даже и до Великаго моря. Бехоу же пръвое Оугри въ православие крещение отъ Грекъ приемше, но не оуспевшимъ имъ своимъ языкомъ грамтоы изложити, Римляномъ же, яко близъ соущихъ, приложиша ихъ своей ереси последовати, и оттоле да иже и до днесь бываетъ тако. Предреченный же король Власловъ и той такоже пребываше римской церкви повинуюся, дождеже прииде к немуу святыи Сава, сербьский архиепископъ, и семоу паку сътворяеть пристоупити к непорочней хрестыанстей вере гречестей, не явленно, отай, бояше бо ся вьстания Оугровъ на ся. [...] Той же оканныхъ оканнейший царь Батыи пришедь в землю, грады разроушаа и люди божия погоубля. [...] Тъи же самодръжець, видевъ божий гневъ пришедь на землю, плакаше, не имый что сътворити, на многи же дни пребысть, ни хлеба, ни воды вкоушаа, но пребываше на предреченнем столпе, зря бываемаа отъ безбожныхъ. Сестра же его бежаше к нему въ градъ; тя же варвари, достигше ю, плениша и к Батыю отведоша. Король же Владиславъ сиа видевъ и тако сугубый плачь на рыдание приложивъ, начать Бога милити. [...] Сиа же ина многа плача глаголаше, слезамъ же текоущимъ отъ очию его, речнымъ быстринамъ подобящся, и идеже аще падааху на мраморие, оно проходяхоу насквозе, еже есть познаша помощи Божией

Svätý Ladislav a stredoveká Rus

Príbeh sa v ruských prameňoch objavuje v priebehu 15. storočia. Medzi autormi však nepanuje zhoda, či vznik ruskej verzie príbehu možno datovať do prvej, alebo druhej polovice tohto storočia a ich datovanie sa pohybuje približne v rozmedzí 10. – 70. rokov 15. storočia. Rovnako sa bádatelia nezhodujú v otázke autorstva textu. Časť z nich označuje za autora srbského mnícha Pachomija, iní jeho autorstvo spochybňujú a hovoria skôr o autorovi srbského pôvodu, ktorého meno ale nie je známe.¹⁸

Doba, v ktorej sa príbeh o Ladislavovi objavuje v ruskej spisbe, je charakteristická výraznými politickými a sociálnymi zmenami. V 15. storočí postupne zaniká moc Zlatej hordy, ktorá bola dovtedy na Rusi dominantnou silou a voči ktorej boli ruské kniežatá vo vazalskom vzťahu a ruské kniežatstvá sa tak oslobodzujú spod tatárskeho jarma. V tomto procese sa najviac presadzuje Moskovské veľkokniežatstvo, ktorého vládcovia cieľavedome budujú svoj obraz nasledovníka Kyjevskej Rusi. Keď v roku 1453 padne pod náporom osmanských diel centrum ortodoxných kresťanov – Konštantínopol, Moskva sa postupne začína stavať do pozície nového Ríma a hlavy pravoslávnej cirkvi. Expanzia Osmanskej ríše zase zapríčini útek mnohých intelektuálov z ortodoxného prostredia práve do Moskvy ako nového centra pravoslávnych kresťanov, kde pokračujú vo svojej intelektuálnej práci a výrazne obohacujú miestnu vzdelanosť. Do takto formovaného prostredia prichádza príbeh o svätom uhorskom kráľovi.

Ruská verzia príbehu o svätom Ladislavovi prináša oproti uhorskej tradícii viacero aktualizácií a doplnení. Definovanie nepriateľov ako *Tatárov* nie úplne korešponduje so zaužívanou interpretáciou uhorskej verzie príbehu, v ktorej vystupujú v pozícii pohanských útočníkov *Kumáni*. Na druhej strane aj v niektorých uhorských prameňoch stelesňujú pohanských nájazdníkov práve *Tatári*. Pri *Chronica picta* vystupujú ako nepriatelia vo väčšine variantov *Kumáni*, no v prípade jedného variantu sú stotožňovaní s *Tatármi*. Konkrétne v nadpise, ktorý predchádza opisu kumánskeho vpádu do Uhorska: „*De adventu Cunorum quos vocant Tartaros*“.¹⁹ Pri *Anjouovskom legendáriu* sa v krátkych komentároch, ktoré sprevádzajú obrazový legendistický cyklus, zobrazujúci Ladislavov

быти. Ста же некто предъ кралемъ и рече ему: „Сего ради твоихъ слезъ даеть ти Господь победити царя злочестиваго.“ Начаша же смотрити лице глаголющаго и не видеша его ктому. И съшедше съ столпа оного, видеша конь оседланъ, никим же дръжимъ, о себе стоащъ, и секира на немъ. И отъ сего избестнейши разумеша помощи Божией быти. И тако самодръжець вседь на коня оного и изыде на противныхъ изъ града с вой, елико обретошяся с нимъ. Видевше же спротивнии, и абие страхъ нападе на нихъ, и на оубешание устремихся. Они же вседь текуше, толикое множество безбожныхъ варвать [...] безбожному оному Батыю къ Оугорскимъ планинамъ бежашю, зле житию конецъ приемлетъ отъ роукы самого того самодръжца Владислава. Глаголють же неции иже тамо живоущей челоуеци, яко сестра того Владислава, еюже плениша, и та тогды бежаша бяше с Батыемъ. И бысть повнегда сплестися Владиславу с Батыемъ, тогда сестра его помагаше Батыю, ихже самодръжець обою погуби. [...] Створен же бысть меднымъ деланиемъ король на кони седя и секироу в роуце держа, еюже Батя оуби, и въдружень на томъ столпе на видение и на память родоу и до сего дне.“ РОЗАНОВ, С. П. *Повѣсть Объ Убіеніи Батыя*,” s. 96-98.

¹⁸ K otázke datovania a autorstva ruskej adaptácie príbehu pozri AUGUSTOVIČ, Michal. *Saint Ladislaus in Rus*, s. 13-22.

¹⁹ V poznámke je táto verzia legendy označená ako *V4. SRH I*, s. 366.

rytiersky príbeh, uvádza pri jednej iluminácii *Tartari*, no následne sú tí istí pohanskí bojovníci označení ako *Comani*.²⁰ V prípade *Chronicon Rhythmicum* od Henricha z Mügelnu sú nepriatelia uvádzaní ako *Tartari* a zároveň ako *Huni*.²¹ Príbeh, ktorý však najviac korešponduje s výjavmi na nástenných maľbách, je zapísaný v po nemecky písanej kronike, rovnako od Henricha z Mügelnu, označovanej aj ako *Ungarnchronik*.²² V tejto verzii svätoladislavského príbehu navyše, rovnako ako v prípade ruského variantu, vystupujú ako nepriatelia *Tatári*, v podobe mien *Tatter, Täter*.

Najvýraznejšou zmenou oproti uhorskej tradícii však je v ruskej adaptácii príbehu postava hlavného veliteľa nepriateľov, ktorú tu stelesňuje samotný zakladateľ Zlatej hordy Batuchán. Ten je v príbehu označovaný ako *Boží hnev* či *najprekriatejší cár* a je zosobením zla. Významným vkladom je zmienka o konverzii svätého Ladislava na pravoslávie srbským arcibiskupom sv. Sávom. V príbehu sa nachádza viacero ďalších motívov, ktorým sa autor tohto textu venoval v predchádzajúcich diplomových prácach. Na tomto mieste je však dôraz kladený na otázku: akú úlohu svätý Ladislav ako rytiersky svätec zohrával v prostredí stredovekej Rusi?

Prví rytierski svätci na Rusi

Aby bolo možné definovať úlohu Ladislava v spoločnosti ruských rytierskych svätcov, je užitočné všeobecne priblížiť problematiku rytierskych svätcov na Rusi a najmä „úlohu“, ktorú v tomto prostredí zohrávali od začiatku christianizačného procesu. Vzhľadom na to, že christianizačný proces smeroval na Kyjevskú Rus z Byzancie, štúdia približuje niektoré aspekty kultu rytierskych svätcov práve v Byzantskej ríši, odkiaľ sa do prostredia východných Slovanov dostali viaceré vzorce úcty k svätým. Spomedzi rytierskych svätcov bol pre ďalší rozvoj na Rusi najdôležitejší kult troch svätcov, ktorý sa predtým rozvíjal v prostredí byzantského cisárskeho dvora. Boli nimi svätí Juraj, Demetrios a Teodor. Počas vlády macedónskej dynastie boli od 10. storočia uctievaní spoločne ako rytierski patróni byzantskej armády. Kým obraz svätého Demetria sa až postupne zmenil zo *svätca-mučeníka* na *svätca-bojovníka* a rytiersky aspekt kultu svätého Juraja bol tiež posilnený až neskôr, v prípade svätého Teodora sa s ním rytierske atribúty spájajú už v najstaršom zachovanom texte.²³ Už vo štvrtom storočí Gregor z Nyssy spomína zvláštnu schopnosť svätého Teodora zasiahnuť do bitky v prospech tých, ktorí prosia o jeho pomoc.²⁴ Pod vplyvom macedónskej dynastie sa kultu týchto svätcov zmenili do takej miery, že vytvorili spoločnú „osobitú falangu spolubojovníkov“.²⁵ Ich kult sa

²⁰ Porovnaj výjav č. 10: *X. Quomodo pugnabat cum tartaris* s výjavom č. 13: *XIII. Quomodo comanum depilabat*. Pre faksimile pozri napr. SZAKÁCS, Béla Zsolt. *Between Chronicle and Legend*, s. 161-162.

²¹ *Chronicon rhythmicum Henrici de Mügelu*. In *SRH II*, s. 269.

²² *Chronicon Henrici de Mügelu Germanice conscriptum (Ungarnchronik)*. In *SRH II*, s. 177.

²³ KAEUPER, Richard W. *Holy Warriors: The Religious Ideology of Chivalry*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009, s. 20-26.

²⁴ WALTER, Christopher. *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*. Burlington, VT: Ashgate, 2002, s. 45. MANN, Friedhelm (ed.). *Gregorii Nysseni Sermones Pars II*. Leiden: Brill, 1990.

²⁵ „Distinct phalanx of comrades-in-arms“ KAEUPER, *Holy Warriors*, s. 94.

počas christianizácie východných Slovanov dostal na Kyjevskú Rus, kde boli svätci uctievaní ako ochrancovia kniežat. Hoci v ruskej cirkvi existovala kontinuita s byzantskou tradíciou, miestne kniežatá presadzovali individuálnejší a bojovejší obraz rytierskych svätcov. Kým v Byzancii boli traja rytierski svätci uctievaní skôr ako trojčlenná skupina mučeníkov-bojovníkov (*martyr-warriors*), na Rusi boli uctievaní najmä ako samostatní patróni, pričom bol dôraz kladený na ich bojové vlastnosti a nie na ich mučenie. ²⁶

Ktorý rytiersky svätec sa dostal na Rus ako prvý, nie je možné verne zrekonštruovať. Je však zrejmé, že títo svätci boli v slovanskom svete známi už dlhší čas. Bolo to vďaka kontaktom Slovanov s Byzantskou ríšou prostredníctvom misie Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu v druhej polovici 9. storočia. Osobitné miesto medzi rytierskymi svätcami mal svätý Demetrios, ktorý bol patrónom Solúna, rodného mesta Cyrila a Metoda. Uctievanie sv. Juraja je zase doložené už *menaione* z roku 1096, pričom je označovaný ako „všemocný Kristov veliteľ“. ²⁷ Úcta svätého Teodora je na Rusi doložená rovnako v 11. storočí. Obaja boli však prezentovaní najmä ako svätci na pomedzí kategórií svätca-mučeníka a rytierskeho svätca. Hoci boli Demetrios, Juraj a Teodor (prevzatí z byzantskej tradície) na Rusi uctievaní ako rytierski svätci, len ťažko mohli byť pre miestne obyvateľstvo takým jednotiacim prvkom, akým by bol svätec domáceho pôvodu. Práve domáci svätec mal najväčšie predpoklady, ako sa ukázalo aj v prípade iných stredovekých monarchií, stať sa jednotiacim národným symbolom a stelesňovať ochrancu krajiny. ²⁸

Boris a Gleb

Potvrdením, že medzi elitami na Rusi bol zjavný dopyt po domácom rytierskom svätcovi, ktorý by plnil funkciu „národného“ symbolu, bola kanonizácia prvých domácich svätcov Rusi – Borisa a Gleba v roku 1072. ²⁹ Išlo o bratov a kniežatá patriace k dynastii Rurikovcov, ktoré podľa legendy zavraždil ich ďalší brat Svjatopolk, ktorý si tak chcel zabezpečiť vládu nad celou Rusou. ³⁰ Uctievanie svätých Borisa a Gleba na Rusi sa v mnohom podobá byzantskému ideálu *mučeníka-bojovníka* a podobne ako byzantský

²⁶ WHITE, Monica. *Military Saints in Byzantium and Rus : 900-1200*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013, s. 130-131.

²⁷ JAGIĆ, Vatroslav. *Menaee Septembris Octobris Novembris Ad Fidem Vetustissimorum Codicum*. Sankt Peterburg : Imp. Academiae scientiarum socius, 1886, s. 473-474.

²⁸ Prehľad nezahŕňa všetkých rytierskych svätcov, ktorí boli uctievaní na území Rusi, keďže existovalo množstvo miestnych kultov rytierskych svätcov a svätých mučeníkov. Podrobnejší prehľad o šírení kultov rytierskych svätcov na Rusi pozri WHITE, Monica. *Military Saints in Byzantium and Rus*, s. 94-131.

²⁹ АБРАМОВИЧ, Д. И. Жития святых мучеников Бориса и Глеба и службы им. In *Памятники древнерусской литературы*, 1916, roč. 2.

³⁰ Existujú špekulácie, že bratov mohol zavraždiť ich ďalší brat Jaroslav Múdry. Inšpiráciou pre ich kanonizáciu a napísanie legendy mohol byť svätý Václav. K spojitosti Borisa a Gleba a svätého Václava pozri BIRNBAUM, Henrik – FLIER, Michael S. – INGHAM, Norman W. (eds.). *The Martyred Prince and the Question of Slavic Cultural Continuity in the Early Middle Ages*. In *Medieval Russian Culture*. Berkeley : University of California Press, 1984, s. 31-53. PARAMONOVA, Marina. *The Formation of the Cult of Boris and Gleb and the Problem of External Influences*. In ANTONSSON, Haki – GARIPZANOV, Ildar (eds.). *Saints and Their Lives on the Periphery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c. 1000 – 1200)*. Turnhout : Brepols, 2010, s. 259-282.

svätci, aj svätí bratia boli uctievaní predovšetkým pre svoje mučeníctvo. V ich príbehu sa neuvádzajú žiadne vojenské skúsenosti, ktoré by nadobudli počas života. Naopak, vojenské schopnosti mali získať až po smrti. Podobne ako rytierski svätci v Byzancii aj svätí bratia boli uctievaní predovšetkým spoločne a boli považovaní za ochrancov vojska, Rusi a kniežacieho domu.³¹

V kontexte neskoršieho búrlivého vývoja, spôsobeného tatárskym vpádom, mal však kult Borisa a Gleba viacero nedostatkov. Hoci boli mučeníkmi, svätí bratia neboli obeťami pohanov, ale politických a rodinných intríg. A rozhodne ich nebolo možné vnímať ako víťazov nad pohanmi. V súvislosti s tatárskym vpádom a vznikom Zlatej hordy narastal dopyt po práve takomto type rytierskeho svätca. Navyše v prípade Borisa a Gleba vyvoláva skutočnosť, že ich nezabili pohanovia, otázku, či ich možno považovať za tradičných mučeníkov, ak dôvodom ich vraždy nebola ich viera, ale rodinné intrigy.

Michal Černigovský

Podobne aj svätý Michal Černigovský mal bližšie k charakteristike *mučenika-bojovníka* (*martyr warrior*), než aby bol pozitívnym príkladom víťazného bojovníka. Oproti Borisovi a Glebovi však lepšie spĺňal požiadavky doby, keďže bol zavraždený Tatármi a pravoslávna cirkev mohla jeho smrť prezentovať ako morálne víťazstvo nad pohanmi. Ústredným motívom príbehu je scéna, v ktorej vládca Zlatej hordy Batuchán nariadil Michalovi, aby sa poklonil pred obrazom Čingischána, čo Michal odmietol urobiť. Batuchán sa tak rozzúrilo, že nariadil Michala zavraždiť. Napriek tejto smrti bol Michal v nasledujúcom období uctievaný ako knieža, ktoré bránilo Rus pred tatárskym vpádom (podobne ako Ladislav bránil Uhorsko) a pravoslávna cirkev ho považovala za jedného z rytierskych svätcov. Najvýznamnejšími centrami jeho kultu boli Kyjev a Novgorod, odkiaľ kult prevzali aj moskovské kniežatá. Tí sa v snahe zjednotiť ruské kniežatstvá usilovali o vytvorenie ideologického nadviazania na Kyjevskú Rus. Symbolom tejto kontinuity mohol byť práve Michal ako predstaviteľ predtatárskej Rusi. O tom, že sa moskovské kniežatá snažili vytvoriť dojem kontinuity s Kyjevskou Rusou, svedčí aj fakt, že neskôr za vlády Ivana IV. boli pozostatky Michala Černigovského prenesené do moskovského Kremľa. Podľa niektorých historikov možno tento akt alternatívne interpretovať ako pokus o ideologické zjednotenie južnej a severnej Rusi.³²

Hoci bol Michal Černigovský vnímaný ako bojovník proti Tatárom, symbolizoval skôr pasívny odpor ruských kniežat. Vytvorenie takéhoto obrazu súvisí pravdepodobne s tým, že v čase tatárskeho jarma sa pravoslávna cirkev pokúšala nájsť modus vivendi s vládcami Zlatej hordy a navyše sa od druhej štvrtiny 14. storočia z ich strany tešila relatívnej náboženskej slobode. Nebolo teda v záujme cirkvi mobilizovať veriacich proti Tatárom.³³ V tom čase bol navyše rozšírený výklad, že tatársky vpád bol Božím trestom

³¹ WHITE, Monica. *Military Saints in Byzantium and Rus*, s. 131-143.

³² DIMNIK, Martin. *Mikhail, Prince of Chernigov and Grand Prince of Kiev, 1224-1246*. Toronto : Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1981, s. 130-146.

³³ FEDOTOV, George. *The Russian Religious Mind*. vol. II, Cambridge : Harvard University Press, 1966, s. 5.

za hriechy obyvateľov Rusi.³⁴ Texty z tohto obdobia sú plné nárekov nad demoralizovanou spoločnosťou, v ktorej nikto nerešpektuje tradičné pravidlá a v ktorej prekvitá úplatkárstvo. Hoci aj v tomto období existuje niekoľko príbehov o hrdinoch bojujúcich proti Tatárom, ich boj sa spravidla končí ich smrťou.³⁵

Alexander Nevský

Zmena prichádza s novým rytierskym svätcom Alexandrom Nevským, ktorý na rozdiel od predchádzajúcich spĺňal kritériá úspešného bojovníka, ktorý obrátil svoju vlasť pred nepriateľom. Jeho život prvýkrát zapísal v roku 1377 mních Lavrentij a existuje vo viacerých rukopisoch, pričom najstaršie pochádzajú zo 14. storočia.³⁶

Kult svätého Alexandra mal viacero aspektov a postupne sa vyvíjal. Patril medzi ne napríklad motív Alexandra ako ideálneho panovníka. Najrozšírenejší bol však jeho obraz ako obrancu vlasti. Postupom času sa práve vlastenecký aspekt jeho kultu ďalej posilňoval a stal sa tak stelesnením ochrancu celého ruského národa, náboženstva a kultúry.³⁷

Kým Ladislav, ako rytiersky svätec, chránil podľa tradície svoje kráľovstvo pred nájazdmi z východu a cielene bol budovaný jeho obraz ideálneho rytiera, ktorého mal podľa príbehu pápež požiadať, aby viedol križiacku výpravu, v prípade Alexandra Nevského možno vidieť hrdinu z opačnej strany barikády. Alexander si vyslúžil úctu vďaka tomu, že bránil svoju vlasť proti útokom zo Západu, konkrétne proti križiakom, ktorí viedli „katolícku expanziu“ proti Rusi. Ba čo viac, Alexander nielenže nebojoval proti nepriateľom z Východu, ale dokonca bol spojencom Tatárov. Písomné pramene u Alexandra dokonca vyzdvihujú fakt, že našiel spôsob spolupráce s chánom Zlatej hordy.³⁸ Hlavným hrdinským činom, ktorý sa Alexandrovi pripisoval, bola jeho slávna víťazná bitka proti križiakom, označovaná ako bitka na ľade.³⁹ Víťazstvo sa pripisovalo predovšetkým „Alexandrovým modlitbám, nebeskému zázraku a biblickým vzorom ideálnych kráľov bojovníkov“.⁴⁰ *Livónska rýmovaná kronika* naopak podáva výrazne

³⁴ PODSKALSKY, Gerhard. *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.)*. Subsidia Byzantinorossica 1, Saint Petersburg : Vizantinorossika, 1996, s. 142. This may be interesting in the context of the Greek term *Tartarus* (Ancient Greek: *Τάρταρος*), denoting in a simplified way the underworld, by which the Tatars were later referred to. Thus the Tartars can be interpreted as representative of the underworld. *Encyclopedia Britannica* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/topic/Tartarus>> [Cit. 10. 5. 2022].

³⁵ FEDOTOV, George. *The Russian Religious Mind*, s. 6-8.

³⁶ МАΗΣИКА, В. И. (ed.). *Житие Александра Невского. Разбор Редакции и Текст*. Saint Petersburg, 1913.

³⁷ Isoaho rozdelil obraz Alexandra ako obrancu do troch kategórií: obranca hraníc, obranca záujmov dynastie a obranca ortodoxie. ISOAHO, Mari. *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia: Warrior and Saint*. Boston : Brill, 2006, s. 67-102.

³⁸ ISOAHO, Mari. *The Image of Aleksandr Nevskiy*, s. 67.

³⁹ Hrdinské víťazstvo nad nemeckými rytiermi je opísané v Živote Alexandra Nevského: БЕГУНОВ, Ю. К. (ed.). *Повесть о Житии и о Храбрости Благородного Великого Князя Александра Невского*. In *Памятник Русской Литературы XIII Века: „Слово о Погибели Русской Земли.“* Moscow : Nauka, 1965.

⁴⁰ ISOAHO, Mari. *The Image of Aleksandr Nevskiy*, s. 76.

odlišný pohľad na udalosť a tvrdí, že Alexander Nevský zvíťazil vďaka drvinej početnej prevahe.⁴¹

Ladislav v kontexte Rusi

Alexander bol rytierskym svätcom, ktorý odrážal narastajúce sebavedomie ruských kniežat.⁴² Najmä moskovské kniežatá sa správali voči tatárskym vládcom čoraz asertívnejšie, čo vyvrcholilo v druhej polovici 15. storočia. Do rovnakého obdobia kladú viacerí bádatelia objavenie sa aktualizovanej verzie príbehu o svätom Ladislavovi v ruských prameňoch.⁴³ Práve v čase, keď sa ruské kniežatstvá oslobodzovali spod tatárskej nadvlády, objavil sa v ruských prameňoch príbeh, ktorý opisuje hrdinu, ktorý pokoril a zabil zakladateľa Zlatej hordy – Batuchána. Tým rytierom a pokoriteľom Batuchána bol uhorský kráľ svätý Ladislav. Mohlo teda súvisieť zaradenie príbehu o Ladislavovi medzi ruských svätcov práve s tým, že mal plniť úlohu pozitívneho príkladu v boji proti Tatárom? Perényi tvrdí, že na Rusi chýbal pozitívny príklad hrdinského víťazstva nad Tatármi.⁴⁴ Mohol práve Ladislav poslúžiť ako exemplum úspešného boja s Tatármi? Hoci sa Ladislav v *Povesti o zabítí Batuchána* nespomína ako svätec a ani tento text nemožno označiť ako *vita* svätca, Ladislav je v príbehu spájaný s viacerými zázrakmi. Sú mu pripisované dokonca aj také, aké nepozná ani uhorská kronikárska či hagiografická tradícia.⁴⁵ Spojenie príbehu o Ladislavovi (v *minejnej verzii*) s *Povestou o zabítí Michala Černigovského* tiež zjavne nie je náhodné. V tejto povesti je Michal zavraždený Batuchánom. Príbeh, ktorý nasleduje, v ktorom Ladislav zabil Batuchána, možno potom, podľa niektorých autorov, interpretovať ako pomstu za zavraždené ruské knieža.⁴⁶

Význam Ladislavovho činu však spočíva aj v tom, že Batuchán nie je len jedným z chánov, je aj samotným zakladateľom Zlatej hordy, a teda významným symbolom tatárskeho útlaku. V súvislosti s procesom oslobodzovania ruských kniežatstiev spod tatárskeho jarma môže príklad zabitia Batuchána symbolizovať aj možnosť porážky Zlatej hordy. Aby však postava svätého Ladislava bola prijateľná aj pre pravoslávnych veriacich, bola do príbehu o Ladislavovi vložená pasáž o jeho stretnutí so svätým Sávom, ktorý ho obrátil na pravoslávie. Zo šíriteľa západného kresťanstva sa tak stal bojovník, ktorý mohol byť potenciálne príkladom pre pravoslávne ruské kniežatá v ich boji za oslobodenie sa spod tatárskeho jarma.

⁴¹ MAYER, Leo (ed.). *Die Livländische Reimchronik*. Paderborn : F. Schöningh, 1876, verše 2241-2268.

⁴² Kanonizovaný bol v roku 1547. Jeho kult sa však širil už skôr.

⁴³ Pre datovanie vzniku ruskej verzie príbehu o svätom Ladislavovi pozri AUGUSTOVIČ, Michal. *Saint Ladislaus in Rus*, s. 13-22.

⁴⁴ Na Rusi existoval aj kult iných svätcov, ktorých možno považovať za úspešných bojovníkov proti Tatárom. Väčšina z nich však bola uctievaná iba lokálne. Jedným z rytierskych svätcov, ktorí úspešne bojovali proti Tatárom, bol Dmitrij Donský. Ten bol však kanonizovaný až v roku 1988. Žiadny z týchto rytierskych svätcov však nebol spojený s porážkou a zabitím Batuchána.

⁴⁵ AUGUSTOVIČ, Michal. *Saint Ladislaus in Rus*, s. 29-34.

⁴⁶ СЕРЕБРЯНСКИЙ, Н. И. *Древнерусские Княжеские Жития*. Moscow : Synodal Printing House, 1915, s. 127-128.

Záverom

Rytiersky príbeh o svätom Ladislavovi bol v rámci stredoeurópskej historiografie predmetom mnohých výskumov. Ide predovšetkým o práce slovenských, maďarských a rumunských bádateľov. Dosiaľ však zostáva málo reflektovanou verzia príbehu, ktorá sa zachovala v prameňoch stredovekej Rusi. Tá pritom môže obsahovať mnohé súčasti svätoladislavského kultu, aj z uhorského prostredia, ktoré v „tradičnej“ uhorskej verzii príbehu nie sú obsiahnuté. Možno uvažovať, či sa v tejto ruskej verzii nezachovali napr. čriepky lokálnej tradície z prostredia Veľkého Varadína. Uvedené riadky sa zamerali najmä na kontext, v ktorom bol príbeh o svätom Ladislavovi zaradený do ruských liturgických a naračných prameňov. Problematika uctievania rytierskych svätcov na Rusi môže byť jedným zo smerov, ako lepšie pochopiť dôvody prevzatia príbehu o svätom Ladislavovi do prostredia ruského pravoslávia. Dôležitou otázkou však zostáva pôvod aktualizovanej verzie príbehu, teda či bol príbeh adaptovaný až pre prostredie Rusi, alebo dochádza k jeho úprave už v prostredí Uhorska. Už teraz je možné predpokladať, že došlo k istej adaptácii už na území Uhorska, pričom treba brať do úvahy skutočnosť, že aj na tomto území žila populácia vyznávajúca pravoslávie. V tomto kontexte bude jedným z ďalších smerov výskumu problematika pravoslávnej rumunskej spisby, písanej v cirkevnej slovančine, ktorá by mohla byť istým mostom medzi katolíckou uhorskou a pravoslávnu ruskou tradíciou. Tu bude potrebné zamerať pozornosť najmä na stredovekú kronikársku spisbu nielen z prostredia Sedmohradska, ale tiež z Moldavska. Jednou z dôležitých tém je aj lingvistická analýza textov, zachovaných v ruských prameňoch. Tá môže poskytnúť informácie o pôvode niektorých častí textu. Otázkou ostáva tiež identifikovanie autora adaptovaného textu. Hoci väčšina bádateľov predpokladá srbský pôvod autora, hlavným argumentom najčastejšie býva jeho znalosť príbehu o svätom Sávovi a niektoré srbské jazykové výpožičky identifikované v texte. Autor tohto príspevku však poukázal už vo svojich citovaných prácach na nedôslednosť tohto argumentu, keďže rovnaké jazykové výpožičky môžu pochádzať aj z iných slovanských jazykov.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Edície prameňov

АБРАМОВИЧ, Д. И. Жития святых мучеников Бориса и Глеба и службы им. In *Памятники древнерусской литературы*, 1916, гоđ. 2.

БЕГУНОВ, Ю. К. (ed.). Повесть о Житии и о Храбрости Благородного Великого Князя Александра Невского. In *Памятник Русской Литературы XIII Века: „Слово о Погибели Русской Земли.“* Moscow : Nauka, 1965.

JAGIĆ, Vatroslav. *Menaea Septembris Octobris Novembris Ad Fidem Vetustissimorum Codicum*. Sankt Peterburg : Imp. Academiae scientiarum socius, 1886.

МАНСИККА, В. Й. (ed.). *Житие Александра Невского. Разбор Редакции и Текст*. Saint Petersburg, 1913.

MAYER, Leo (ed.). *Die Livländische Reimchronik*. Paderborn : F. Schöningh, 1876.

Полное Собрание Русских Летописей, vol. 23. Saint Petersburg : Typography of Edward Prats, 1910.

Полное Собрание Русских Летописей, vol. 24. Saint Petersburg : Typography of Edward Prats, 1921.

Полное Собрание Русских Летописей, vol. 25. Moscow : Typography of Edward Prats, 1949.

РОЗАНОВ, С. П. Повѣсть Обѣ Убиеніи Батыя. In *Извѣстія Отдѣленія Русскаго Языка и Словесности Императорской Академіи Наукъ*, 1916, роѣ. 21, ѣ. 1.

SZENTPÉTERY, Imre (ed.). *Scriptores rerum Hungaricarum*. vol. II. Budapest : Hungarian Historical Society, 1938.

PRAŽÁK, Richard (ed.). *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha : Vyšehrad, 1988.

Literatúra

AUGUSTOVIČ, Michal. *Saint Ladislaus in Rus: Hidden Aspects of the Saint Ladislaus Cult* [Diplomová práca]. Vienna : Central European University, 2022.

AUGUSTOVIČ, Michal. *Svätý Ladislav I.: Pokus o reinterpretáciu* [Diplomová práca]. Bratislava : Univerzita Komenského, 2021.

BIRNBAUM, Henrik – FLIER, Michael S. – INGHAM, Norman W (eds.). The Martyred Prince and the Question of Slavic Cultural Continuity in the Early Middle Ages. In *Medieval Russian Culture*. Berkeley : University of California Press, 1984.

DIMNIK, Martin. *Mikhail, Prince of Chernigov and Grand Prince of Kiev, 1224-1246*. Toronto : Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1981.

FEDOTOV, George. *The Russian Religious Mind*. vol. II. Cambridge : Harvard University Press, 1966.

GERÁT, Ivan. *Svätí bojovníci v stredoveku*. Bratislava : VEDA, 2012.

ГОРСКИЙ, А. А. „Повесть о Убиении Батыя“ и Русская Литература 70-х Годов XV в. In *Средневековая Русь*, vol. 3. Moscow : Indrik, 2001.

ISOАНО, Mari. *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia: Warrior and Saint*. Boston : Brill, 2006.

JÉKELY, Zsombor. Transylvanian Fresco Cycles of Saint Ladislav in a New Light. In *Hungarian Review*, 2014, роѣ. 5, ѣ. 2.

КАЕUPER, Richard W. *Holy Warriors: The Religious Ideology of Chivalry*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2009.

MANN, Friedhelm (ed.). *Gregorii Nysseni Sermones Pars II*. Leiden : Brill, 1990.

НОВИКОВА, О. Л. Материалы Для Изучения Русского Летописания Конца XV – Первой Половины XVI в.: I. Летописные Подборки Рукописи Погод. 1956. In *Очерки Феодальной Россіи*, vol. 11. Moscow, 2007.

PARAMONOVA, Marina. The Formation of the Cult of Boris and Gleb and the Problem of External Influences. In ANTONSSON, Haki – GARIPZANOV, Ildar (eds.). *Saints and Their Lives on the Periphery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000 – 1200)*. Turnhout : Brepols, 2010.

ПЕРЕНИ, Йожеф. *Легенда о святом Владиславе в России*. Budapest : Studia Academica Scientarum Hungaricae, 1955.

PODSKALSKY, Gerhard. *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988 – 1237 гг.)*. Subsidia Byzantinorossica 1, Saint Petersburg : Vizantinorossika, 1996.

СЕРЕБРЯНСКИЙ, Н. И. *Древнерусские Княжеские Жития*. Moscow : Synodal Printing House, 1915.

SZAKÁCS, Béla Zsolt. *Between Chronicle and Legend : Image Cycles of St Ladislas in Fourteenth-Century Hungarian Manuscripts*. In KOOPER, Erik (ed.). *The Medieval Chronicle IV*. Amsterdam : Rodopi, 2006.

SZAKÁCS, Béla Zsolt. *The Visual World of the Hungarian Angevin Legendary*. Budapest : CEU Press, 2016.

WALTER, Christopher. *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*. Burlington, VT : Ashgate, 2002.

WHITE, Monica. *Military Saints in Byzantium and Rus : 900-1200*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013.

Mgr. Michal Augustovič, M.A.
Múzeum mesta Bratislavy,
Radničná ul. č. 1,
815 18 Bratislava
michal.augustovic@gmail.com

Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1924 – 1929

Ján Tkáč

TKÁČ, Ján. Political Life of Slovaks in Vojvodina in 1924–1929. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 2, pp. 88-125

Abstract: The main characteristic of the political activity of the Slovaks in Vojvodina (Yugoslavia) in the years 1924 – 1929 was the cooperation between Slovak national party with main serbian National radical party and, as a reaction to this, the departure of the majority of Slovaks from Slovak national party and their leaning towards other political parties. The Slovaks and their party were in a difficult position because cooperation with one of the national Serbian political parties meant revenge from the other when the political conditions changed. Frequent changes of government and frequent elections (every other year) had a very negative effect on Slovak politics. What the Slovaks gained from one government for cooperation with the ruling party, they mostly lost after the change in political conditions. Due to the political failures of the Slovak National Party, its representatives decided to rename it to the Slovak National Peasants' Party in 1927, in order to emphasize that the party is not only national but represents the majority of Slovaks who are peasants. King Alexander's coup d'état in 1929 was accepted by many Slovaks with satisfaction because, in addition to Slovak National Peasants' Party, all political parties were banned. The most important politically active Slovaks in Vojvodina in this period were chairman of the party Ľudovít Mičátek and publisher Andrej Labáth. Keywords: Yugoslavia, Vojvodina, Slovak National Party, foreign Slovaks, parliamentarism, elections, minorities in politics, Bački Petrovac, Bačka, Banat, Srem

Predmetom tejto štúdie je politický život Slovákov vo Vojvodine v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov (Kráľovstvo SHS – Juhoslávia, ďalej SHS alebo Juhoslávia)¹ v rokoch 1924 – 1929 a nadväzuje na štúdiu Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1924.² Politickým reprezentantom Slovákov v Juhoslávii bola Slovenská národná strana, ktorej predseda bol advokát Ľudovít Mičátek.³ Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia, keď sa Slovenská národná strana orientovala na spoluprácu s celoštátnou

¹ V roku 1929 bol názov štátu zmenený na Kráľovstvo Juhoslávia.

² TKÁČ, Ján. Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1924. In *Historický zborník, vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 33, 2023, č. 2, s. 41-77, ISSN 1335-8723.

³ Ľudovít Miloš Mičátek (1874 Kysáč – 1928 Viedeň) bol právnik, redaktor, vydavateľ, publicista, advokát a politik. Študoval právo v Prešove, Debrecíne a v Budapešti. Roku 1899 advokátsky praktikant na Myjave, 1901 – 1902 koncipient v Martine, 1902 – 1928 majiteľ a vedúci advokátskej kancelárie v Novom Sade. Organizátor politického, kultúrneho a hospodárskeho života dolnozemskej Slovákov v Uhorsku a v kráľovstve SHS, zakladateľ peňažných ústavov. Obhajoval Slovákov v Kovačickom procese (1907). V rokoch 1908 – 1914 a 1919 – 1920 majiteľ a vydavateľ mesačníka *Dolnozemský Slovák*. Predseda Slovenskej národnej strany v SHS.

srbskou Demokratickou stranou Svetozara Pribičevića, v tomto období nadväzovala Slovenská národná strana spoluprácu s celoštátnou srbskou Národnou radikálnou stranou, ktorú viedol Nikola Pašić.⁴ V roku 1927 došlo k premenovaniu Slovenskej národnej strany na Slovenská národná roľnícka strana a ku generačnej obmene jej vedenia. Po zrušení parlamentného systému v Juhoslávii v roku 1929 Slovenská národná roľnícka strana zanikla. Politické dejiny vojvodinských Slovákov boli dlho na okraji záujmu slovenskej historiografie. Ešte viac to platí o srbskej historiografii, ktorá sa zaoberá hlavne srbskými dejinami. Dejiny vojvodinských Slovákov v kráľovskej Juhoslávii v rokoch 1918 – 1941 boli počas vyše štyridsaťročnej vlády komunistov posudzované v duchu komunistickej ideológie. Trvalo vyše dvadsať rokov, kým sa politickým dejinám Slovákov vo Vojvodine začali venovať historické práce nesocialistického charakteru. Spomeniem iba najvýznamnejšie, ako napríklad knihu *Slováci v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov 1918 – 1929* od Gabriely Gubovej- Červenej⁵ alebo knihu *Vlastný vlastnému Česká a slovenská menšina v medzivojnovnej Juhoslávii (1918 – 1941)*⁶ a štúdiu „Menšinové záležitosti“ – *Politické organizovanie českej a slovenskej menšiny vo voľbách do Ústavodarného parlamentu 1920* od chorvátskej historičky Vlatke Dugački.⁷ Gabriela Gubová Červená opisuje prevažne politiku Slovenskej národnej strany v Juhoslávii v rokoch 1918 – 1929. Vlatka Dugački venuje takmer polovicu knihy Slovákom a ich politike v celoštátnych súvislostiach, ktoré boli poznačené srbsko-chorvátskym súperením.

Vojvodinskí Slováci boli roztrúsení v niekoľkých volebných okresoch. V Bácske boli Slováci v štyroch okresoch a v meste Nový Sad, ktorý bol samostatný volebný okres. V novosadskom volebnom okrese žili v obciach Petrovec, Kysáč, Hložany, Kulpín a v menšom počte v meste Nový Sad. V báčskopalánskom okrese žili vo väčšom počte v Silbaši a v menšom počte v Starej Palánke a Číbe.⁸ V odzackom okrese boli v obciach Pivnica, Selenča a Lalit'. V báčskotopolskom okrese žili v Bajši. V Banáte boli Slováci v piatich okresoch. V kovačickom okrese žilo najviac Slovákov v Banáte a to v Kovačici a Padine. Vo vršackom volebnom okrese žili Slováci v Hajdušici. V alibunárskom okrese

⁴ Svetozar Pribičević (1875 – 1936). Srbský politik z Rakúsko-Uhorska a publicista. Jeden zo zakladateľov Demokratickej strany v Kráľovstve SHS. Zo začiatku bol stúpenec silnej centrálnej moci a neskôr jej tvrdý odporca. Po zavedení kráľovej diktatúry v roku 1929 bol internovaný. Posledné roky života prežil v emigrácii v Československu.

Nikola Pašić (1845 – 1926). Politik, dlhoročný predseda vlády Srbského kráľovstva a vlády Kráľovstva SHS. Zakladateľ a vodca Radikálnej strany, ktorá bola najsilnejšia v Srbsku.

⁵ GUBOVÁ ČERVENÁ, Gabriela. *Slováci v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov 1918 – 1929*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2015, 320 s. ISBN 978-86-7103-448-7.

⁶ DUGAČKI, Vlatka. *Svoj svome Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.- 1941.)*. Zagreb : Srednja Europa, 2013, 475 s. ISBN 978-953-7963-04-0.

⁷ DUGAČKI Vlatka. „Manjinska posla“ – Političko organiziranje češke i slovačke manjine na izborima na Ustavotvornu skupštinu 1920. godine. *Časopis za suvremenu povijest*, roč. 44, 2012, č. 2, s. 389-413, ISSN 0590-9597.

⁸ Stará Palánka, časť súčasného mesta Bácska Palánka. V tom čase nejestvovala jedna obec Bácska Palánka, ale viacero nezávislých obcí: Stará Palánka s väčšinovým srbským obyvateľstvom, Nemecká Palánka s väčšinovým nemeckým obyvateľstvom a Nová Palánka. Slováci väčšinou žili v Starej Palánke. Číba alebo Číb, v súčasnosti Čelárevo.

v Slovenskom Alexandrovci.⁹ V pánčevskom okrese vo Vojlovici. Vo veľkobečkereckom okrese v Aradáči, Bielom Blate a menší počet Slovákov bol v meste Veľký Bečkerek.¹⁰ V novokanižskom okrese žili v Potiskom Svätom Mikuláši.¹¹ V Srieme boli Slováci v štyroch okresoch. V staropazovskom okrese žilo najviac Slovákov a to v Starej Pazove a menej v Slankamenských vinohradoch. V zemunskom okrese žili v menšom počte v obciach Ašaňa, Bóľovce, Dobanovce a Surčín. V ilockom okrese boli v Iloku, Erdevíku, Binguli, pričom Ilok bol chorvátsko-srbsko-slovenské mestečko a Erdevík srbsko-nemecko-slovenko-maďarská obec. V šidskom okrese žila malá skupina Slovákov v mestečku Šíd.¹²

Výsledky parlamentných volieb v roku 1923 v novosadskom volebnom okrese¹³

Novosadský okres	Radikáli	Demokrati	Nemci	Roľníci	Socialisti	S. Protić (odštiepen- ci radikálnej strany)
Petrovec	88	241	15	19	19	1 040
Hložany	43	1	1	3	2	469
Kysáč	124	6	2	6	30	611
Kulpín	278	8	4	4	10	310
Begeč	412	36	2	5	37	–
Rumenka	252	3	-	9	10	3
Starý Futog	448	113	573	80	96	18
Nový Sad	1767	394	64	42	290	287
Despot Sv. Ivan (Despotovo)	623	36	2	6	1	3
Kač	314	11	282	3	45	9
Šove (Ravno Selo)	386	13	227	31	8	8
Temerin	191	110	436	39	1076	296

1. Volebný pakt Slovenskej národnej strany s radikálmi a voľby do parlamentu v roku 1925

Juhoslovanská vláda, ktorá bola zostavená po voľbách v roku 1923, netrvala dlho.¹⁴ Chorvátsko-srbské trenice vyústili v lete 1924 do vládnej krízy. Predseda vlády Nikola

⁹ Slovenský Alexandrovac, v súčasnosti Jánošik.

¹⁰ Veľký Bečkerek, v súčasnosti mesto Zrenjanin.

¹¹ Potiský Svätý Mikuláš, v súčasnosti Ostojićevo.

¹² LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 92-93.

Mestečko Ilok v západnom Srieme v súčasnosti patrí Chorvátsku a tu ho uvádzame pre jeho blízkosť k báčskym obciam na ľavom brehu Dunaja. Ilok je na pravom brehu Dunaja oproti Bácskej Palánke. Erdevík a Bingul'a sú súčasťou Vojvodiny v Srbsku.

¹³ Výsledok hlasovania v novosadskom okrese. In *Národná jednota*, roč. 4, 1923, č. 12, s. 3.

¹⁴ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec : Knihtlačiareň úč. spol., 1932, s. 44-47.

Pašić podal demisiu a kráľ Alexander I. Karađorđević poveril zostavením vlády demokrata Ljubu Davidovića.¹⁵ Počas tejto vlády došlo k zmene vnútroštátnej politiky. Počas prvých dní svojho vládnutia dosadila na svoje staré miesta radikálmi povyhadzovaných notárov v slovenských obciach Petrovec, Kysáč a Hložany. Vláda mala podporu parlamentu, ale nezískala podporu kráľa Alexandra I., ktorý v októbri 1924 spôsobil pád vlády. Vymenoval novú vládu, ale vzhľadom na to, že nemala väčšinu v parlamente, vypísal voľby do parlamentu na 8. februára 1925.¹⁶

Vzhľadom na blížiace sa voľby a na nejasnú politickú situáciu sa 27. novembra 1924 v Novom Sade konala najprv celonárodná porada „*dôverníkov*“ Slovenskej národnej strany (ďalej SNS)¹⁷ a potom 11. decembra všeobecná porada strany, na ktorej mali zaujať definitívne stanovisko k nastávajúcim voľbám a navrhnúť vlastných kandidátov do volieb. Prítomných bolo 53 delegátov z takmer všetkých slovenských obcí. Porada ocenila, že za trojmesačnej vlády demokrata Ljuba Davidovića boli v niektorých slovenských obciach do svojich funkcií znova ustanovení slovenskí notári. Na porade sa zaoberali aj odpoveďou radikálnej strany na ponúknutú spoluprácu, ktorú SNS navrhla v memorande ešte v júli 1923.¹⁸ Hlavný odbor radikálnej strany v Belehrade konečne rozhodol, za akých podmienok bude spolupracovať so SNS a poveril okružný odbor radikálnej strany v Novom Sade, aby vyjednal dohodu so SNS. Podľa predstáv radikálov mala byť spolupráca oboch strán postavená na nasledovných bodoch:

1. Slováci mali vstúpiť do radikálnej strany, v ktorej by sa vytvorila slovenská sekcia. V každej oblasti mal byť riadiaci výbor, ktorý by bol prostredníctvom výkonného výboru vo Vojvodine v spojení s hlavným odborom radikálnej strany v Belehrade.

2. Radikálna strana bude nápomocná pri slovenských cirkevných požiadavkách. Týkalo sa to evanjelickej cirkvi, keďže väčšina Slovákov vo Vojvodine boli evanjelici.

3. Na miestach, kde žijú Slováci spoločne so Srbmi, budú mať proporcionálne zastúpenie (miestne, okresné, oblastné).

4. Radikálna strana sľúbila Slovákom vo voľbách dve kandidátske miesta poslancov náhradníkov na volebných listinách radikálnej strany.

5. Všade tam, kde je dostatok slovenských detí, bude otvorená aj slovenská trieda. Výučba štátneho srbského jazyka bude začínať od tretieho ročníka. Na slovenských školách budú slovenskí učitelia a kde ich bude nedostatok, tak sa majú povolať učitelia z Československa. Radikálna strana sa zaviazala podporovať „*slovenské*“ gymnázium v Petrovci.

6. V slovenských obciach môžu byť slovenskí úradníci. Radikálna strana sľúbila napraviť prípadné chyby po voľbách.¹⁹

¹⁵ Ljubomir Davidović (1863 – 1940). Srbský politik, zakladateľ a doživotný predseda Demokratickej strany. Dvojnásobný predseda juhoslovanskej vlády.

¹⁶ ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 405. ISBN 80-7106-266-9.

¹⁷ Skratka SNS sa pre Slovenskú národnú stranu v Juhoslávii nikdy nepoužívala a nevyskytuje sa ani v dobových prameňoch. Skratku SNS používame len pre to, aby sme skrátili text a pre čitateľa na Slovensku.

¹⁸ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 48 a 41-42.

¹⁹ - th. Porada Slov. nár. strany v Novom Sade. In *Národná jednota*, roč. 5, 1924, č. 51, s. 1-2.

Na porade rozhodli, že v nasledujúcich voľbách bude SNS podporovať radikálnu stranu, ak dá garancie, že splní všetky požiadavky Slovákov a ak odstráni krivdy, ktoré boli dovtedy spáchané na Slovákoch.²⁰ Zároveň odmietli prvý bod radikálnej strany o rozpustení SNS. Všimli si, že radikálna strana obišla podstatnú slovenskú požiadavku spravodlivej pozemkovej reformy, ktorej sa SNS nemienila vzdať. Čo sa týka slovenských úradníkov v slovenských obciach, SNS neuspokojila iba možnosť ich vymenovania, ale požadovala za nutné vymenovať slovenských úradníkov v slovenských obciach. Na porade boli zvolení predstavitelia, ktorí mali vypracovať volebný „pakt“ (dohodu) s požiadavkami SNS. Vzhľadom na to, že SNS mala s podobnými predvolebnými dohodami zlé skúsenosti, požadovala od radikálnej strany, ktorá v tom čase opäť viedla vládu, aby najdôležitejšie slovenské požiadavky splnila ešte pred voľbami.²¹

Volebná dohoda medzi SNS a radikálnou stranou bola podpísaná 20. decembra 1924 v Novom Sade. Za SNS ju podpísali Dr. Jozef Hraško a Samuel Babylon a za radikálnu stranu Mita Đorđević a Miladin Veličković – Svinjarev.²² Hlavné slovenské požiadavky sa týkali slovenského zastúpenia v obecných úradoch, slovenských škôl a učiteľov, slovenského gymnázia v Petrovci, slovenských notárov a spravodlivého podielu Slovákov na uskutočňovanej pozemkovej reforme. Dohoda mala nasledovné znenie:

„1. Národná radikálna strana bude podporovať žiadosti Slovákov na cirkevnom poli.

2. V miestach, kde sú pomiešaní Slováci so Srbmi, Chorvátmi a Slovincami, do obecného, okresného a župného zastupiteľstva dostanú sa aj Slováci, proporcionálne k počtu duší. V meste Novom Sade majú mať Slováci dvoch predstaviteľov mestského zastupiteľstva pomedzi tých ľudí, ktorých Slov. národná strana označí.

3. Slováci do týchto volieb určia dvoch kandidátov – zámeníkov (zástupcov), ktorých Slov. národná strana vyberie.

4. Kde majú Slováci v zmysle zákona dostatočný počet žiakov, tam sa otvorí slovenské oddelenie. Vyučovanie srbského (úradného) jazyka sa začína v III-tej triede ľudových škôl. V slovenských školách učitelia sú Slováci. Jestli ich nieto nadostač, majú sa prijať diplomovaní učitelia z Československa, dotiaľ, kým nebude učiteľov z našich preparandii (učiteľské ústavy). Slovenské gymnázium [v Petrovci], poťažne jeho dobudovanie dľa potreby a možnosti podporuje radikálna strana.

5. V slovenských obciach, na koľko jesto spôsobilí Slováci za obecných úradníkov, títo majú prednosť a takisto aj v druhých úradoch. Nakolko je v tomto ohľade spáchaná nejaká chyba, má sa z mesta (ihneď) napraviť, a síce do 29. dec. 1925 roku, keď bude mať Slov. nár. strana svoju poradu.

6. Obecní notári: Ján Lamoš v Petrovci a Jozef Marčok v Hložanoch majú byť hneď, ale najpozdejšie do 28. decembra 1924 roku späť postavení. Kysáčsky notár [Vladislav] Urban bude na svojom mieste potvrdený.

²⁰ Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1926*, roč. 7, 1925, s. 177.

²¹ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 48-49.

²² Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1926*, roč. 7, 1925, s. 177.

Jozef Hraško bol advokát v Novom Sade. V roku 1927 bol zvolený za predsedu Slovenskej národnej roľníckej strany.

7. *Vymenovanie, čili volenie obecných úradníkov v slovenských obciach a kde sú Slováci pomiešaní, proporcionálne sa prevedie čím skorej, ale dlá možnosti ešte pred novým rokom.*

8. *V ohľade dodelovania agrárnej zeme a gruntov, Slováci sú rovnoprávni so Srbmi, Horvatmi a Slovincami a ich žiadosti sa má čím skôr vyhovieť. Konečné nákresy obcí majú byť ihneď predostrené.*²³

Následne mali dohodu schváliť hlavný odbor radikálnej strany a porada SNS, ktorá bola naplánovaná na 29. decembra 1924. Dohoda nadobudla okamžitú platnosť dňom podpisu.²⁴ Zhromaždenie SNS, ktoré sa konalo 29. decembra 1924, prijalo volebnú dohodu s radikálnou stranou. Ako kandidátov do volieb navrhla strana v Novosadskom okrese a v meste Nový Sad sekretára SNS a správcu kníhtlačiarne v Petrovci Andreja Labátha a v Kovačickom okrese v Banáte predsedu miestnej organizácie SNS a evanjelického farára v Slovenskom Aradáči S. Širku.²⁵ V ten istý deň predseda SNS Ľ. Mičátek zaslal Okružnému národnému výboru radikálnej strany v Novom Sade list, v ktorom oznamoval, že SNS prijala v úplnosti volebnú dohodu s radikálmi a požadovala aj od radikálnej strany, aby okamžite splnila hlavné body dohody. Bolo to znovuuvedenie slovenských notárov do svojich funkcií, pomerné zastúpenie Slovákov v obecných zastupiteľstvách, aby ministerstvo výučby (školstva) riešilo primeraným nariadením výučbu štátneho jazyka na slovenských školách, spravodlivé uskutočnenie pozemkovej reformy, aby príslušný okružný výbor dal vedieť, kde bude S. Širka zastupujúcim kandidátom vo voľbách do parlamentu, pričom odporúčali, že by najprimeranejším okresom bol kovačický. Vo svojom liste išiel Ľ. Mičátek nad rámec spoločnej dohody a informoval radikálnu stranu, že zhromaždenie SNS bude od svojich kandidátov žiadať, aby sa zasadili za daňovú reformu, zjednotenie zákona o daniach a aby sa československým legionárom priznali tie isté práva ako srbským vojnovým veteránom z prvej svetovej vojny, tzv. solúnskym dobrovoľníkom (*solunski dobrovoljci*).²⁶ SNS zverejnila svoj volebný program aj v *Národnej jednote*, ktorá vychádzala v Petrovci.²⁷

Vedenie SNS požadovalo splnenie aspoň časti slovenských požiadaviek ešte pred voľbami, aby získali na svoju stranu Slovákov, ktorí nemali dôveru v spoluprácu SNS s radikálnou stranou. Medzi skeptikov patrili aj vedúci predstavitelia strany ako napríklad predseda Ľ. Mičátek a sekretár A. Labáth, ktorý sa o záväzku radikálnej

²³ Zápisnica. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 1, s. 1.

²⁴ Zápisnica. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 1, s. 1.

²⁵ Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1926*, roč. 7, 1925, s. 177.

ŠIRKA, Sámuel. Otvorený list. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 5a, s. 2.

Petrovčan Andrej Labáth (1886 – 1934) bol prokurista petrovskej sporiteľne, nadšenec pre slovenskú kultúru, neskôr autor niekoľkých kníh z oblasti hospodárstva, politiky a kultúry, zostavovateľ Národných kalendárov, odborník v tlačiarenskej technike. Bol zvolený za prvého správcu kníhtlačiarne v Petrovci. Tlačiarenské skúsenosti si priniesol zo Slovenska z Ružomberka, kde sa za sadzača vyučil u známeho tlačiara Karola Salvu. Na čele petrovskej tlačiarne zotrval do svojej predčasnej smrti v roku 1934.

²⁶ MIČÁTEK, Ľudevít. Okružnému Národnému výboru Národnej radikálnej strany v Novom Sade. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 1, s. 2.

²⁷ -át. Prečo Slovák bude hlasovať za Slovenskú národnú stranu. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 2, s. 1.

strany napraviť chyby po voľbách vyjadril nasledovne: „*Ku vážnemu rozmysleniu je tento sľub radikálnej strany a vedie ku istej nedôvere: lebo s tým, keď chce naše krivdy odstraňovať, uznáva, že takéto v skutočnosti sú. A keďže sú, prečo tieto naprávať až po voľbách? Ved' je práve teraz radikálna strana pri neobmedzenej moci, a tak keď to dnes nemôže previesť, kedyže inokedy? Dávidovičova vláda nežiadala ničoho a začala vládnuť spravodlivo a to žiadame i od terajšej vlády. Lebo keď sa majú zákonité veci len vtedy prevádzať, keď sa za to dostane nejaká podpora, divne to vypadá?!“²⁸ Ako ukázalo nasledovné obdobie, tak radikálna strana mienila vyjsť v ústrety požiadavkám SNS len do takej miery, aby získala podporu SNS a Slovákov vo voľbách.*

Vedenie radikálnej strany v Novom Sade deklarovalo, že prijíma všetky podmienky SNS²⁹ a začalo uskutočňovať niektoré svoje sľuby hneď po schválení dohody. Napríklad vymenovanie slovenských notárov v Petrovci, Kysáči, Hložanoch a Starej Pazove. Tiež vymenovanie obecných predstavenstiev v tých obciach, kde Slováci mali väčšinu, ako to navrhovala SNS. No v národne zmiešaných obciach robili Srbi prekážky a aj napriek dohode sa nič nezmenilo.³⁰ Slovenskí notári Ján Lamoš v Kysáči a Jozef Marčok v Hložanoch boli vymenovaní za notárov, ale pre pravoslávne vianočné sviatky mohli byť uvedení do úradov až v piatok 9. januára 1925.³¹ V Banáte sa ani v januári 1925 nič nezmenilo. Bývalý notár v Slovenskom Aradáči Cyril Kolényi nebol znovu uvedený do úradu a to aj napriek tomu, že tam bol farárom S. Širka, ktorý vo voľbách podporoval radikálneho kandidáta Lazara Šuvakoviča.³² Menovanie Kolényiho sa naťahovalo údajne pre disciplinárne konanie proti nemu. Za rýchle ukončenie disciplinárneho konania a znovuuvedenie Kolényiho do úradu notára intervenoval aj farár S. Širka.³³

Spôsob volieb v Juhoslávii bol komplikovaný. Štát bol rozdelený na volebné okruhy a tie na volebné okresy. Každá strana, ktorá kandidovala, navrhla pre jeden okruh jedného volebného lídra („*nositel' listiny*“ – srb. „*nosilac liste*“) a pre každý okres jedného okresného kandidáta a každému okresnému kandidátovi bol pridelený jeden náhradník. Každá strana mohla menovať toho istého kandidáta aj v dvoch volebných okresoch. Ak bol kandidát zvolený v oboch okresoch, potom si mohol uplatniť iba mandát z jedného okresu. Za druhý volebný okres, kde bol zvolený, nastúpil do parlamentu namiesto neho jeho náhradník. V novosadskom okruhu, kde bolo viacero slovenských obcí ako napríklad Petrovec, Kysáč, Hložany, Kulpín, sa mesto Nový Sad počítalo ako jeden volebný okres a malo právo voliť jedného kandidáta. Novosadský okres ako celok, do ktorého patrilo aj mesto Nový Sad, mal právo voliť druhého kandidáta. Vo voľbách v „*oboch novosadských okresoch*“ kandidoval za radikálnu stranu kulpínsky rodák Srb

²⁸ - th. Porada Slov. nár. strany v Novom Sade. In *Národná jednota*, roč. 5, 1924, č. 51, s. 1-2.

²⁹ S kým pôjdu Slováci? In *Národná jednota*, roč. 5, 1924, č. 52.

³⁰ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 51.

³¹ Namestanie slovenských notárov. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 2, s. 3.

Naši notári. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 3, s. 4.

³² Namestanie slovenských notárov. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 4, s. 1.

³³ Zprávy z Banátu. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 5, s.2.

Pavle Popovicki.³⁴ Jeho náhradníkom v oboch okresoch bol A. Labáth. V prípade, ak by bol P. Popovicki zvolený za poslanca v oboch okresoch, potom by namiesto neho za jeden volebný okres ako poslanec nastúpil A. Labáth.³⁵ V odžackom volebnom okrese, kde sa nachádzali obce Pivnica a Selenča, bol kandidátom radikálnej strany bývalý slúžny Branko Petrović. SNS podporila jeho kandidatúru aj napriek tomu, že na kandidátnej listine radikálnej strany nebol žiaden Slovák.³⁶

Náhradníkom radikálneho kandidáta Lazara Šuvakovića v Banáte mal byť farár S. Širka, ale nakoniec sa tak nestalo. Podľa jednej verzie predstavitelia SNS doručili kandidatúru S. Širku údajne až potom, keď bola kandidátna listina radikálnej strany úradne potvrdená súdom, a tak už nemohol kandidovať.³⁷ Skutočnosť bola iná. L. Šuvaković v liste z 10. januára 1925 vysvetlil, prečo sa S. Širka nestal jeho náhradníkom. V čase, keď Hlavný odbor radikálnej strany oznámil dohodu medzi radikálnou stranou a SNS 1. januára 1925, bol L. Šuvaković v nemocnici a kandidátna listina radikálnej strane bola už vypracovaná a odovzdaná súdu. Radikálna strana nechcela meniť kandidátnu listinu, lebo sa vraj nechcela vystavovať nebezpečenstvu, aby súd kandidátnu listinu neschválil.³⁸ Myslíme si, že to bola iba výhovorka. Keby chceli, tak by S. Širku postavili za náhradníka podobne, ako to bolo v prípade A. Labátha.

Po porade SNS konanej 29. decembra 1924 začala SNS s agitovaním v tých obciach, kde žili Slováci. Najviac agitovala v Báčke, v novosadskom, odžackom a palánskom volebnom okrese a čiastočne v Srieme. Slováci v Banáte boli znechutení, že nemali svojho slovenského kandidáta.³⁹ SNS sa sústredila na organizovanie spoločných predvolebných ľudových zhromaždení s radikálnou stranou v južnej Báčke. Postupne zorganizovala zhromaždenia v obciach Silbaš, Kysáč, Petrovec, Hložany, v meste Nový Sad,⁴⁰ potom v obciach Kulpín, Begeč, v mestečku Futog⁴¹ a v obci Selenča.⁴² Na zhromaždeniach sa zúčastnili aj kandidáti radikálnej strany P. Popovicki a B. Petrović. Zo všetkých okresov bola agitácia SNS najhoršie uskutočnená v palánskom volebnom okrese.⁴³ Aj napriek tomu, že vo voľbách v Banáte nakoniec nekandidoval farár S. Širka, aj tak agitoval v prospech radikála Lazara Šuvakovića. Napríklad spolu navštívili slovenské zhromaždenia v Pančeve, Kovačici, Padine⁴⁴ a v Slovenskom Aradáči.⁴⁵ Na požiadanie

³⁴ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 50.

³⁵ -át. Prečo Slovák bude hlasovať so Slovenskou národnou stranou. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 2, s. 1.

³⁶ Át. Ľudové zhromaždenie v Selenči. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 5a, s. 2.

³⁷ Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1926*, roč. 7, 1925, s. 177.

³⁸ Správy z Banátu. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 5, s. 2-3.

³⁹ Banátski Slováci. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 4/a, s. 1.

⁴⁰ Verejné ľudové zhromaždenia Slovenskej národnej a národnej radikálnej strany. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 4/a, s. 1.

⁴¹ Verejné zhromaždenie Slovenskej národnej a Nár. radikálnej strany. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 4, s. 2.

⁴² -át. Ľudové zhromaždenie v Selenči. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 4, s. 2.

⁴³ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 52.

⁴⁴ Banátski Slováci. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 4/a, s. 1.

⁴⁵ Aradáčan. Dopisy. Slovenský Aradáč. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 4, s. 2.

predsedníctva SNS sa týždeň pred voľbami konalo zhromaždenie aj v sriemskom mestečku Stará Pazova.⁴⁶ Celkovo bolo pôsobenie SNS v Srieme slabé, ako aj aktivity tamjších Slovákov.⁴⁷

Vo voľbách do parlamentu 8. februára 1925 väčšina Slovákov novosadského volebného okresu volila kandidátov na kandidátnej listine radikálnej strany, kde bol aj kandidát SNS. Radikálna strana bola spokojná, lebo ešte nikdy predtým nezaznamenala také víťazstvo v novosadskom okrese.⁴⁸ Banátski Slováci podporili L. Šuvakovića s nádejou, že ich hlasy nebudú vyhodené zbytočne.⁴⁹ Aj v iných oblastiach Vojvodiny – najmä v Báčke a Banáte – Slováci dopomohli k víťazstvu radikálnej strany.⁵⁰ A. Labáth sa však nestal poslancom. Radikálna strana síce zvíťazila v novosadskom okrese ako celku, ale nezvíťazila v meste Nový Sad. Stalo sa tak hlavne pre roztržku v rámci radikálnej strany. Radikálna strana získala v Novom Sade iba 2 740 hlasov. Keby dostala viac ako 3 841, tak by poslanecký mandát pripadol A. Labáthovi, lebo P. Popovocki bol zvolený v novosadskom okrese.⁵¹ Takže aj napriek tomu, že SNS a väčšina Slovákov v Báčke a Banáte podporovala radikálnu stranu, ktorá ešte nikdy predtým nemala taký úspech, žiadny Slovak nebol zvolený za poslanca. Na rozdiel od Slovákov v Báčke a Banáte Slováci v sriemskej Starej Pazove volili väčšinou Chorvátsku republikánsku sedliacka stranu Stjepana Radića.⁵²

Cieľom SNS vo voľbách nebolo iba zvoliť slovenského poslanca do parlamentu, ale ukázať aj jednotu a silu Slovákov, čo by im pomohlo pri presadzovaní slovenských požiadaviek. Ale Slováci neboli jednotní a mnohí predstavitelia slovenskej inteligencie sa do agitácie v prospech SNS alebo radikálnej strany nezapojili. Odôvodňovali to tým, že sú štátni úradníci alebo uvádzali rôzne iné dôvody. Dokonca aj sám predseda SNS Ľ. Mičátek sa nezúčastnil na volebnej agitácii pre svoj odmietavý postoj voči radikálnej strane.⁵³ Podobný názor mali aj ďalší Slováci a radšej volili demokratov alebo samostatných demokratov. Advokát a dištriktuálny dozorca báčskeho evanjelického seniorátu a neskorší právny zástupca Matice slovenskej v Juhoslávii Cyril Abaffy bol dokonca kandidátom demokratickej strany v novosadskom okruhu.⁵⁴

⁴⁶ Ľudové zhromaždenie v Starej Pazove. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 6, s. 2.

⁴⁷ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 52.

⁴⁸ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 52.

⁴⁹ Banátski Slováci. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 4/a, s. 1.

⁵⁰ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, 1932, s. 100.

⁵¹ Ako sa vypočíta „količnik?“ In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 8, s. 2.

⁵² LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 52.

Stjepan Radić (1871 – 1928) bol chorvátsky politik, zakladateľ a predseda Chorvátskej sedliackej strany. Bojoval za práva a autonómiu Chorvátov v Juhoslávii proti srbskej hegemonii a dynastii Karađorđevićov.

Chorvátska sedliacka strana bola založená v roku 1904 pod názvom Chorvátska národná sedliacka strana, v roku 1920 premenovaná na Chorvátska republikánska sedliacka strana a od roku 1925 na Chorvátska sedliacka strana.

⁵³ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 52.

⁵⁴ Kto nie s nami – ten proti nám! In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 3, s. 3.

DUGAČKI, Vlatka. *Svoj svome Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918. - 1941.)*, s. 288-289.

C. Abaffy uverejňoval svoje články v prospech demokratickej strany len v jej novinách *Narod*. V *Národnej jednote* nemohol uverejniť svoje politické články, lebo jej vydavateľom bola Knihotlačiareň v Petrovci, ktorej správcom bol A. Labáth, kandidát SNS na kandidátnej listine radikálnej strany. Viaceré predvolebné články v *Národnej jednote* kritizovali C. Abaffyho a ostatných Slovákov, ktorí nevolili SNS alebo radikálov.⁵⁵ Medzi týchto kritikov patrili aj A. Labáth a S. Širka.⁵⁶ Vo všeobecnosti *Národná jednota* agitovala pred voľbami v prospech SNS a radikálov a odsudzovala C. Abaffyho. Ako ilustráciu uvádzame niekoľko predvolebných agitačných úryvkov z *Národnej jednoty*:

„Počujeme, že pri Davidovičovej strane kandidatúru prijal p. Cyril Abaffy. Konanie proti uzavretiu Slovenskej národnej strany berieme za zradu a dotyčného za zradcu slovenského národa. Keď sa dnes ukazuje krásna jednotnosť Slovákov, predsa sa musel nájsť zradca a rozsievateľ nesvornosti. My sa však tešíme tomu, že tento p. Abaffy nie je ani len poprevratovým Slovákom, ktorého sme doteraz nikde nevideli, kde by bolo išlo o naše slovenské záujmy. A naraz, hľa, biela vrana, Slovákom chce pomáhať! Za to mu neodporúčame návštevu – zvlášť našich obcí v Báčke – lebo si tam môže utržiť takú blamáž, aká sa mu doteraz ešte nestala a nestane.“⁵⁷

„Slováci, učte sa od Nemcov! Pri posledných voľbách každý Nemeц len do nemeckej urny hodil guľku! Naša ládička od predku druhá. Kukučka znáša vajcia do cudzieho hniezda. Máme ukázať, koľko nás je a akí sme silní!“⁵⁸

„Aj slepí Slováci v novosadskom okrese vie, že má hodiť guľku do druhej urny od kraja. Len pokazená duša odbočí od národa vtedy, keď ho tento potrebuje.“⁵⁹

„Terajšia vláda veslo z ruky nepopustí, ani keby pri voľbách menšinu dostala. Ak nepôjdeme spolu, zlomia nás, budú trpieť aj nevinní.“... „Vrahom a zradcom peklo, verným až do konca sláva, víťazstvo Labáthovi a Popovickému!“... „Slováci! Deň, keď budete rozhodovať nad osudom národa, sa blíži! Ako si posteľeme, tak budeme ležať. Rozum do hrsti, aby nás detné deti nepreklínali.“⁶⁰

Väčšina Slovákov v Petrovci, Hložanoch a Kulpíne volila kandidátnu listinu radikálnej strany. V Kysáči väčšia polovica Slovákov volila radikálnu stranu a menšia polovica demokratickej strany. V nemeckých obciach volili ľudia nemeckú stranu. V Palánke, Silbaši a Číbe sa nedá presne určiť, koľko Slovákov volilo radikálnu stranu. V Silbaši žili aj Srbi. V Číbe volili Nemci svojho kandidáta. Slováci v Selenci, Laliti a Pivnici volili väčšinou kandidátnu listinu radikálnej strany, s ktorou SNS spolupracovala. Iba v Pivnici volili Slováci vo väčšom socialistov, ktorí v parlamente nezískali žiadne kreslo, a potom demokratov Lj. Davidoviča. V rusínskych obciach sa SNS neangažovala. V Ruskom Kerestúre volili ľudia radikálov, ako aj demokratov

⁵⁵ „Narod“ klame. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 6, s. 1-2.

⁵⁶ ŠIRKA, Sámuel. Otvorený list.*). In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 7, s. 1-2.

⁵⁷ Kto nie s nami – ten proti nám! In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 3, s. 3.

⁵⁸ *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 4, s. 3.

⁵⁹ *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 5/a, s. 2.

⁶⁰ *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 6, s. 1-2.

a socialistov. Len v Kucure volila väčšia polovica obyvateľov radikálnu stranu. Zvyšok dal svoj hlas nemeckej strane a búnevcom.⁶¹ V novosadskom okruhu boli zvolení piati radikáli a jeden Nemec.⁶² V somborskom okruhu boli zvolení piati radikáli a dvaja Nemci.⁶³

Výsledky parlamentných volieb v roku 1925 v novosadskom volebnom okrese⁶⁴

Novosadský okres	NRS (Pašić) + SNS	DS (Davi-dović)	SDS (Pri-bičević)	Nemecká strana	Roľnícka strana	Maďarská strana	Sociálno-demokratická	Nezávislí robotníci (komunisti)
Petrovec	1413	253	14	6	9	22	10	12
Hložany	558	28	40	2	3	2	1	–
Kysáč	476	346	40	9	10	12	18	15
Kulpín	636	11	23	13	4	2	1	1
Begeč	369	53	9	2	5	–	12	3
Rumenka	329	43	4	6	25	87	23	6
Nový Futog	62	8	240	318	1	37	16	4
Starý Futog	794	9	147	154	38	15	24	8
Nový Sad	2740	570	591	131	25	391	236	105
Despot Sv. Ivan (Despotovo)	409	2	100	1	13	2	9	2
Járek (Bački Jarak)	171	1	1	375	2	1	4	–
Temerin	147	936	28	249	3	828	68	25
Pašićevo (Zma-jevo)	386	14	20	172	3	49	8	3
Stará Šova (Ravno selo)	480	2	7	88	10	1	5	–
Nová Šova (Ravno selo)	30	1	3	444	2	4	3	1

⁶¹ Búnevci (srb. Bunjevci) sú južnoslovanská etnická skupina pochádzajúca z Dinarského pohoria, žijúca v Báčke, Chorvátsku a Bosne a Hercegovine. V Chorvátsku sú považovaní za Chorvátov, v Srbsku za katolíckych Srbov.

Šokci sú chorvátska etnická skupina v Slavónsku, Vojvodine, Bosne a v Maďarsku. Srbské pramene ich označovali ako osobitnú etnickú skupinu a nie ako Chorvátov.

⁶² Výsledky volieb dňa 8. februára 1925. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 7, s. 3.

⁶³ Výsledky volieb dňa 8. februára 1925. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 8, s. 2.

⁶⁴ Výsledky volieb teraz a predošle. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 7, s. 2.

⁶⁵ Výsledky volieb dňa 8. februára 1925. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 7, s. 3.

Výsledky parlamentných volieb v roku 1925 v palánskom volebnom okrese⁶⁵

Palánsky okres	NRS (Pašić) + SNS	DS (Davidovič)	SDS (Pribičević)	Nemecká strana	Roľnícka strana	Maďarská strana	Sociálno- -demokratická	Nezávislí robotníci (komunisti)
B. Palánka	295	22	21	1032	1	33	15	7
Stará Palánka	748	13	239	97	11	7	64	10
Silbaš	704	16	64	76	3	9	4	5
Čéb (Čelárevo)	130	68	8	200	–	–	10	–
Bulkes (Maglič)	247	–	7	483	–	2	5	1
Plávna	425	15	16	185	1	2	28	–
Bukin (Mladeno- -vovo)	227	–	–	433	1	–	11	–
Gajdobra	93	6	8	499	–	12	6	–
Paraga (Parage)	330	1	5	167	28	1	3	–
Obrovac	381	4	12	263	4	5	3	4
Tovariševo	490	88	9	115	124	3	25	3

Výsledky parlamentných volieb v roku 1925 v odžackom volebnom okrese⁶⁶

Odžacký okres	NRS (Pašić) + SNS	CHRSS (Radić)	DS (Davi- -dovič)	Nemecká strana	Roľnícka strana	Maďarská strana	Búnevci	Sociálno- -demokratická
Selenča	160	11	7	8	6	4	324	242
Laliť	473	3	6	2	10	5	1	65
Pivnica	502	42	173	58	15	12	7	277
Parabuć (Rat- -kovo)	114	4	9	626	12	2	80	9
Odžak (Odžaci)	32	2	8	339	1	11	–	6
Karavukovo	82	2	9	749	2	22	2	9
Srpski Miletić	69	1	–	178	2	3	–	3
Báč	231	59	47	297	6	8	186	12
Vajska	362	43	55	112	30	20	121	31
Deronje	554	2	2	95	6	–	6	1
Bački Brestovac	398	2	5	172	2	2	3	1
Filipovo (Bački -Gračac)	44	–	–	218	–	–	2	1
Bodjani	262	33	3	10	3	1	19	1

⁶⁵ Výsledky volieb dňa 8. februára 1925. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 8, s. 2.

⁶⁶ Výsledky volieb dňa 8. februára 1925. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 9, s. 2.

V Starej Pazove získala radikálna strana, ktorú podporovala SNS, 482 hlasov. Chorvátska republikánska sedliacka strana S. Radića získala 404 hlasov a demokratická strana 400 hlasov.⁶⁷

V novom parlamente zasadlo 315 poslancov. Najviac kresiel získala Národná radikálna strana (N. Pašić, 142 mandátov), potom nasledovali Chorvátska republikánska sedliacka strana (S. Radić, 67), Demokratická strana (Lj. Davidović, 37), Samostatná demokratická strana (S. Pribičević, 21), Slovinská ľudová strana spolu s Chorvátskou národnou stranou (20), Juhoslovanská moslimská organizácia (15), Nemecká strana (4), Roľnícka strana (4), Čiernohorský federalistický blok (3) a Samostatná roľnícka strana (zo Slovinska, 1).⁶⁸

Keďže Slováci v Báčke a tiež aj v Banáte významnou mierou prispeli k víťazstvu radikálnej strany v týchto oblastiach, slovenskí predstavitelia očakávali od novej vlády vedenej radikálmi, aby splnila to, čo sa radikáli zaviazali v predvolebnej dohode. Očakávania predstaviteľov SNS sa splnili iba čiastočne a to aj napriek tomu, že viacerí slovenskí predstavitelia, ako aj noviny *Národná jednota* nadbiehali radikálnej strane. Podľa správcu petrovskej knižnice A. Labátha sa zvolený poslanec P. Popovicki zasadzoval za splnenie všetkých slovenských požiadaviek dohodnutých na základe vzájomnej dohody. V tých obciach, kde Slováci podporili radikálnu stranu, tak radikálna strana väčšinou naplnila dohodu. V krátkom čase boli do slovenských škôl umiestnení všetci slovenskí učitelia, ktorí absolvovali príslušné vzdelanie. Viacerí Slováci boli dosadení na obecné alebo štátne úrady. Slovenské gymnázium v Petrovci, ktorému v posledných rokoch hrozilo redukovanie na nižšie gymnázium, bolo rozšírené na osemročné. Za správcu (riaditeľa) gymnázia bol menovaný Čech František Burian, ktorý však v dôsledku istých nedorozumení nenastúpil. Opozičné strany a niektorí Slováci boli proti zloženiu obecných predstavenstiev, ktoré navrhla SNS, ale neboli úspešní. SNS úspešne intervenovala v prospech Slovákov v daňových veciach. Viacero bodov dohody radikálna strana nespĺnila. Pridelovanie pôdy Slovákom v rámci pozemkovej reformy nebolo uskutočnené v úplnom rozsahu. Slováci boli aj naďalej diskriminovaní v porovnaní so Srbmi.⁶⁹ Výučba v slovenských školách sa neuskutočnila podľa dohody.⁷⁰ Požiadavky slovenských Staropazovčanov boli tiež ignorované a vymenovaný slovenský notár Pavel Brtka bol neskôr zbavený úradu. Bola to odvetá proti Staropazovčanom, ktorí vo voľbách väčšinou volili Chorvátsku republikánsku sedliacku stranu, a preto ich obviňovaní z toho, že sú Radićovci. Ani riadne uskutočnené obecné voľby v Starej

⁶⁷ Chýrník. Radostná zvesť zo St. Pazovy. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 7, s. 3.

⁶⁸ PETROVIĆ, Milić F. *Državni rodoslov Kraljevine Jugoslavije / SHS 1918 - 1941*. Beograd : Prosvetni pregled, 2008, s. 72, ISBN 978-86-7055-072-8.

⁶⁹ O pozemkovej reforme pozri bližšie TKÁČ, Ján. Slováci vo Vojvodine a pozemková reforma a kolonizácia v Juhoslávii (1918 – 1941). In *Verbum Historiae*. ISSN 1339-4053 (online), 2020, č. 2, s. 121-152.

⁷⁰ O slovenskom školstve vo Vojvodine pozri bližšie TKÁČ, Ján. Slovenské školstvo vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941. In *Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 29, 2019, č. 2, s. 28 -44. ISSN 1335-8723.

Pazove, kde Slováci dostali väčšinu hlasov, neboli potvrdené.⁷¹ Okrem toho sa radikálna strana vôbec nezasadila za uskutočnenie daňovej reformy. V Juhoslávii nejestvoval jednotný daňový systém. Vojvodina bola daňovo najviac zaťaženou oblasťou v Juhoslávii. Kým v ostatných častiach Juhoslávie jestvovalo päť – šesť daní, vo Vojvodine ich bolo až 22, okrem iných aj vojnová daň, ktorá bola iba vo Vojvodine. Od roku 1920 do roku 1928 Vojvodina, ktorá tvorila len 11,5 % obyvateľov Juhoslávie, platila viac ako 25 % všetkých daní v Juhoslávii. A to sa ešte viac zhoršilo v tridsiatych rokoch 20. storočia. Platenie drastických daní v ešte väčšej miere, ako bolo predpísané, mala na starosti vojvodinská administratíva, ktorú tvorili úradníci pochádzajúci z bývalého Srbského kráľovstva.⁷² V každom prípade radikálna strana predvolebnú dohodu nespĺnila tak, ako si to predstavovali Slováci. Poslanec P. Popovicki obhajoval iba záujmy radikálnej strany a záujmy Slovákov boli pre neho druhoradé.⁷³

2. Politické premeny Slovenskej národnej strany v rokoch 1925 – 1927

Po voľbách, ako to bolo aj predtým, sa vedenie SNS odmlčalo. Aj napriek tomu, že bola z viacerých strán viackrát vyzvaná, nevyvíjala v rokoch 1925 – 1926 takmer žiadnu činnosť. Jedna z príčin bola nečinnosť jej vodcu Ľ. Mičátka. Strana prežívala krízu a iba niektoré jej miestne organizácie vyvíjali akú-takú aktivitu.⁷⁴

9. augusta 1926 sa na slovenských národných slávnostiach v Petrovci uskutočnila národná porada Slovákov z Juhoslávie. Na porade sa zúčastnilo asi 150 národných pracovníkov a prítomných bolo aj niekoľko Čechov. Poradu otvoril predseda organizačného výboru slávností Dr. Jozef Šuster. Na návrh gymnaziálneho profesora Michala Rapoša zvolili predsedníctvo porady. Za predsedu bol zvolený J. Šuster, za podpredsedu advokát Ján Bulík,⁷⁵ za zapisovateľov učiteľia Ján Podhradský z Hložian a Emil Spevák z Petrovca, za overovateľov (*úhodnoveriteľov*) zápisnice Ján Cesnak z Kulpínu, Martin Ruman z Pivnice a Pavel Mandáč z Petrovca. Rokovalo sa iba o školskej a národnopolitickej problematike. Národohospodárska problematika bola pre krátkosť času vynechaná. Porada konštatovala, že sa postavenie Slovákov po posledných voľbách zlepšilo, obecní úradníci boli opäť vrátení do svojich úradov, boli vymenovaní slovenskí učiteľia a nové obecné predstavenstvá. Najväčšia časť porady bola venovaná školskej otázke, keďže vyučovanie materinského jazyka sa na ľudových školách neuskutočňovalo tak, ako bolo sľúbené. Skonštatovali, že ani pozemková reforma sa neuskutočňuje spravodlivo

⁷¹ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 53-54.

⁷² JANKOV, Dragomir. *Vojvodina propadanje jednog regiona*. Novi Sad : Graphica Academica, 2004, s. 56-57, ISBN 86-85219-00-0.

⁷³ GUBOVÁ ČERVENÁ, Gabriela. *Slováci v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov 1918 – 1929*, s. 179.

⁷⁴ -Y-. *Kronika nášho národného života*. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1927*, roč. 8, 1926, s. 167.

⁷⁵ Michal Rapoš (1896 Kovačica – 1955 Báčsky Petrovec) bol osvetový a národný pracovník, stredoškolský profesor a zastupujúci riaditeľ na gymnáziu v Petrovci v rokoch 1929 – 1936. Zakladajúci člen Matice slovenskej v Juhoslávii (1932) a predseda jej Historického odboru v rokoch 1939 – 1941.

Ján Bulík (1897 Kovačica – 1942 Mauthausen). Advokát. Od roku 1929 stál na čele Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva. V rokoch 1932 – 1935 predseda Matice slovenskej v Juhoslávii. Po roku 1938 sa zapojil do československého odboja. V Prahe ho zatklo gestapo. Zahynul v koncentračnom tábore.

a Slováci sú diskriminovaní oproti Srbom. Porada schválila rezolúciu, ktorá mala byť doručená príslušným štátnym úradom. Hlavnými požiadavkami, ktoré obsahovala, boli, aby sa slovenskí učitelia neposielali do dôchodku pred dovŕšením 65. roku života, ak chcú dovedy vyučovať, aby penzionovaných učiteľov nahradili učitelia, ktorí ovládajú jazyk žiakov, aby vláda do pripravovaného zákona dala úpravu, ktorá by zabezpečovala vyučovanie v materskom jazyku vo všetkých, teda aj vyšších ročníkoch a aby sa vypísal konkurz na prípravu slovenských učebníc. Porada apelovala na Slovákov a Čechov v Juhoslávii, aby zapísali svoje deti na gymnázium v Petrovci. O národnopolitickej otázke hovoril A. Labáth namiesto neprítomného L. Mičátka. Vzhľadom na to, že SNS bola v rozklade, A. Labáth navrhol, aby sa uskutočnila reorganizácia strany a aby sa vypracoval nový, modernejší program strany. Program strany bol totiž z čias prevratu z roku 1918 a vypracovaný pre Národnú radu dolnozemskej Slovákov, ktorá už ani nejstvovala. Právnik J. Bulík síce uznal za potrebné reorganizovať stranu, ale podľa neho nebola národná porada kompetentná o tom rozhodovať. J. Cesnak navrhol predložiť formálny návrh na reorganizáciu strany.⁷⁶ Tento návrh, aby sa na porade vytvorila komisia, ktorá by vypracovala nový program strany a potom ho predložila predsedovi, nebol schválený. Väčšina prítomných na porade bola toho názoru, že zmeny v SNS by mal iniciovať jej predseda.⁷⁷

Na 23. januára 1927 juhoslovanská vláda vypísala voľby do oblastných zhromaždení.⁷⁸ Boli to prvé a posledné voľby do oblastí v Juhoslávii. Podľa zákona boli voľby všeobecné a tajné. Voliť mohli všetci tí, čo mohli voliť aj v parlamentných voľbách. Obce s počtom obyvateľov nad 5 000 tvorili samostatné volebné obvody a osady z menším počtom obyvateľov volili spolu s okresom. Na každých 10 000 obyvateľov sa volil jeden oblastný poslanec.⁷⁹

Dňa 2. decembra 1926 vedenie SNS uverejnilo v *Národnej jednote* výzvu voličom ohľadom volieb do oblastí. Svojich členov vyzvala, aby do 8. decembra v každej obci uskutočnili poradu, na ktorej si mali zvoliť delegátov na okresnú poradu. Na každých 100 členov sa mal voliť jeden delegát. Okresné porady mali zvoliť obecní predsedovia SNS po spoločnej dohode v tých obciach, ktoré patrili do príslušného okresu. Miestne a okresné porady mali vo voľbách postupovať jednotne v súlade s predvolebnou dohodou

⁷⁶ Národná porada. In *Národná jednota*, roč. 7, 1926, č. 33, s. 1-2.

⁷⁷ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, 1932, s. 55-56.

⁷⁸ Podľa Ústavy Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov z roku 1921 (tzv. Vidovdanská) bola Juhoslávia v rokoch 1922 – 1929 administratívne rozdelená na 33 oblastí. Menšie územné celky boli okresy a obce. Na území dnešnej Vojvodiny boli báčska, belehradská a sriemska oblasť, pričom do báčskej oblasti patrila aj chorvátska Baraňa, do sriemskej oblasti aj západný Sriem v súčasnom Chorvátsku a v belehradskej oblasti bol Banát. Na čele oblasti bol veľký župan, ktorý bol politický predstaviteľ vlády. Veľkého župana menoval kráľ na návrh ministra vnútra. Veľký župan mohol blokovat rozhodnutia lokálnej územnej samosprávy. Oblasti mali predstavovať regionálnu samosprávu, ale vzhľadom na to, že sa radikáli obávali federalizácie Juhoslávie, tak sa voľby konali až v roku 1927. Na čele oblasti bolo oblastné zhromaždenie. Do právomocí oblastnej samosprávy patrili oblastné financie, verejné práce, zdravotníctvo, sociálna politika, vzdelávanie a podpora oblastného hospodárstva. Oblasti mali svoj rozpočet, ktorý schvaľoval minister financií.

⁷⁹ Voľba do oblastí. In *Národná jednota*, roč. 7, 1926, č. 47, s. 2.

s radikálnou stranou. Zároveň mali spočítať, koľko Slovákov žije v jednotlivých okresoch, aby vedeli, koľko poslancov môžu zvoliť.⁸⁰

V báčskej oblasti sa malo voliť 59 poslancov. Mesto Nový Sad malo voliť štyroch poslancov, Sombor troch, Subotica desiatich, okresy Apatin piatich, Batina dvoch, Dárda troch, Kúla piatich, Nový Sad šiestich, Odžaci piatich, Palánka štyroch, Sombor šiestich a Topola šiestich poslancov. Radikálna strana, ktorá bola najväčšou srbskou stranu a ktorú podporoval aj kráľ Alexander, bola oporou centralizmu a kráľovej moci. Preto sa radikálna strana snažila obmedziť federalizačné tendencie v Juhoslávii a zároveň aj vplyv najsilnejších srbských opozičných strán demokratickej strany a samostatnej demokratickej strany. Vo Vojvodine na to využila národné menšiny – Nemcov, Slovákov a Maďarov.⁸¹ V južnej Báčke, kde žilo najviac Slovákov, boli najpočetnejšou menšinou Nemci. Keďže Nemcov žilo vo Vojvodine šesťkrát viac ako Slovákov, bola aj ich politická váha silnejšia a získali od radikálov viac ústupkov. Tento fakt slovenskí predstavitelia celkom nezohľadnili a očakávali od radikálov podobné ústupky aj pre Slovákov. Napríklad *Národná jednota* pred voľbami informovala, že radikálna strana predbežne rezervovala pre slovenských kandidátov na svojej kandidátke prvé a štvrté miesto riadneho poslaneckého kandidáta a prvé a šieste miesto zástupcu hlavného kandidáta. Slováci v Báčke kandidovali v novosadskom a odžackom volebnom okrese a v Srieme v staropazovskom okrese. Podpredseda SNS Ján Grúnik zvolal na 4. decembra 1926 poradu petrovského miestneho odboru strany. Na porade sa mali voliť delegáti na okresnú konferenciu strany, ktorá sa mala uskutočniť 8. decembra v Novom Sade. SNS v Petrovci mala približne 2 200 voličov (nie členov), a preto na okresnú poradu do Nového Sadu zvolili 22 riadnych delegátov a 10 zástupcov. Porada rozhodla, že na okresnej konferencii v Novom Sade bude podporovať volebnú kandidatúru právnik J. Bulíka a obchodníka Pavla Kukučku. Náhradníkov mali navrhnúť iné slovenské obce v novosadskom okrese.⁸²

Okresná konferencia SNS v Novom Sade sa uskutočnila 8. decembra. Potvrdila rozhodnutie ísť do volieb s radikálnou stranou. Radikáli najprv uzavreli dohodu so silnejšou nemeckou stranou a až potom so SNS, keď Slovákom dali iba dve miesta na svojej kandidátnej listine. Volebný líder radikálnej strany („nositeľ listiny“) v novosadskom okrese sa stal radikál Stevo Nikolić a jeho zástupcom mal byť Slováč. Druhým nasledovným kandidátom mal byť Slováč a jeho zástupca Srb. Na miesto zástupcu S. Nikolića navrhla konferencia SNS P. Kukučku. Na druhé miesto kandidátnej listiny radikálnej strany navrhla roľníka Michala Cesnaka z Kulpína.⁸³

⁸⁰ Všetkým odbočkám slov. nár. strany v SHS. In *Národná jednota*, roč. 7, 1926, č. 48, s. 2.

⁸¹ V novosadskom okrese uzavrela radikálna strana volebnú dohodu s maďarskou stranou. Slovákom k poučeniu. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 2, s. 1.

⁸² Príprava k voľbám do oblastí. In *Národná jednota*, roč. 7, 1926, č. 49, s. 1.

Ján Grúnik (1869 Kotešová-Buková – 1930 Petrovec) študoval na gymnáziu v Žiline a na Obchodnej akadémii v Bratislave. Bol správca Petrovskej sporiteľne v rokoch 1908 – 1930.

Pavel Kukučka, obchodník v Petrovci a vydavateľ humoristického časopisu Frčka.

⁸³ Prípravy k voľbám do oblastí. In *Národná jednota*, roč. 7, 1926, č. 49, s. 3.

Nadchádzajúce oblasťné voľby zaktivizovali členov SNS aj v odžackom okrese. Ako prví tak urobili Pivničania. Miestna organizácia SNS v Pivnici mala poradu 7. decembra 1926 a rozhodla sa kontaktovať s miestnymi organizáciami strany v Laliti a Selenči a predniesť im svoje návrhy. Pivnická organizácia SNS navrhla vo voľbách spolupracovať s radikálnou stranou, požadovať druhé alebo tretie miesto na kandidátnej listine radikálnej strany v závislosti od toho, či radikáli uzavrú podobnú volebnú dohodu s nemeckou stranou, a aby slovenský kandidát v týchto voľbách bol Pivničan. V nasledovných voľbách mal byť poslancovým kandidátom z tej obce, ktorá získala druhý počet voličov. Za kandidáta Slovákov navrhli Pivničana Pavla Žihlavského. Komunikácia medzi obecnými organizáciami SNS nebola jednoduchá. Pivničania najprv rokovali s predstaviteľmi SNS z Laliťu, ktorí v zásade súhlasili s Pivničanmi, ale dôraz dávali na nápravu vo vyučovaní v slovenskom jazyku. Vzhľadom na to, že Laliť nebol prevažne slovenská obec ako Pivnica, tak tam boli aj väčšie ťažkosti s presadzovaním vyučovania v slovenčine na školách. Stretnutie so Selenčanmi neprineslo jednoznačnú zhodu, preto sa dohodli, že v rokovaní budú pokračovať. Vzájomné porady miestnych organizácií striedavo prebiehali nasledovné dni. 12. decembra Selenčania oznámili, že na kandidáta navrhnu Selenčana Juraja Berediho. 13. decembra bolo spoločné stretnutie v Laliti, kde Selenčania súhlasili s pôvodným pivnickým návrhom. 16. decembra sa v Odžakoch konala okresná porada radikálnej strany, na ktorej boli prítomní aj zástupcovia SNS z Pivnice, Selenče a Laliťu. Slovenskí predstavitelia na porade predniesli svoje požiadavky. Dva dni predtým 14. decembra radikálna strana uzavrela volebnú dohodu s nemeckou stranou a druhé miesto na svojej kandidátke ponúkla nemeckému kandidátovi. Slováci požadovali tretie miesto na kandidátke radikálov. Radikáli však ponúkli Slovákom len jedno miesto náhradníka na kandidátke, čo Slováci neprijali a uvažovali nad tým, že sa na voľbách nezúčastnia. K miernemu obratu došlo nasledovný deň 17. decembra, keď predseda okresnej organizácie radikálnej strany Mita Živić kontaktoval vedenie SNS v odžackom okrese a ponúkol Slovákom piate miesto na kandidátke radikálov. Pivničania, Selenčania a Laliťania nakoniec prijali ponúknuté piate miesto na kandidátke radikálnej strany s odôvodnením, že takto je aspoň nejaká nádej na zvolenie slovenského kandidáta, čo by vôbec nebolo možné, ak by sa na voľbách nezúčastnili.⁸⁴ V *Národnej jednote* sa predtým objavila správa, že Slováci v odžackom okrese si vyberali medzi Pavlom Žihlavským a Jánom Bulíkom.⁸⁵ Nakoniec sa kandidátmi SNS v odžackom okrese stali P. Žihlavský a J. Beredi ako jeho náhradník.⁸⁶ V priebehu januára sa konali agitačné zhromaždenia v jednotlivých obciach novosadského a odžackého okresu.

V Banáte bola situácia SNS zložitejšia ako v Báčke. Jedna časť radikálnej strany v kovačickom volebnom okrese nechcela vyjsť Slovákom v ústrety a ponúkla Slovákom až piate miesto na kandidátke radikálnej strany. Proti tomu sa ohradili Július Ťahúň a Ján Gábriš. Na porade v Kovačickej sedliackej banke sa dohodli, že nebudú podporovať túto

⁸⁴ Účtovanie. *Národná jednota*, roč. 8. 1926, č. 5, s. 3.

⁸⁵ Z Odžackého okresu. In *Národná jednota*, roč. 7, 1926, č. 50, s. 2.

⁸⁶ Slováci, voličia! In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 2, s. 3.

časť radikálnej strany a pripoja sa k tej časti, ktorá bude k Slovákom naklonená prajnejšie. V kovačickom okrese (najväčšie banátske obce Kovačica a Padina) sa na kandidátnu listinu radikálnej strany, ktorú viedol Petar Miloradović dostal obchodník Ján Gábriš⁸⁷, v pánčevskom okrese (malá slovenská obec Vojlovica) Štefan Kvas, v alibunárskom okrese (malá slovenská obec Slovenský Alexandrovec) Martin Piktör.⁸⁸ V Srieme nemala SNS svojho kandidáta ani v najväčšej slovenskej obci Stará Pazova.⁸⁹

Najviac agitačných zhromaždení bolo v januári 1927. Najväčšie agitačné zhromaždenia boli už tradične v báčskych obciach Petrovec, Kysáč, Kulpín, Hložany. Na zhromaždení v Kysáči prehovoril aj srbský pravoslávny kňaz (pop) Steva Nikolić, ktorý bol medzi Slovákami populárny. Pop S. Nikolić horlil za spoluprácu Slovákov a Srbov, v tomto prípade s radikálnou stranou. V *Národnej jednote* bola aj predvolebná báseň o ňom.⁹⁰

Vo voľbách do oblastí, ktoré sa konali 23. januára 1927, väčšina Slovákov volila kandidátku radikálnej strany. Časť ich odovzdala svoje hlasy Democratickej strane (Lj. Davidović) a Nezávislej demokratickej strane (S. Pribićević). Zaujímavosťou bolo, že Slováci boli zvolení na všetkých troch kandidátkach: na kandidátnej listine radikálnej strany boli zvolení M. Cesnak z Kulpínu v novosadskom okrese a P. Žihlavský z Pivnice v odžackom okrese a na kandidátnej listine demokratickej strany Pavel Macák v novosadskom okrese, na kandidátnej listine Nezávislej demokratickej strany Juraj Gombár.⁹¹ Zvolenie J. Gombára sa nám nepodarilo potvrdiť z iných zdrojov.

V štyroch obciach, medzi ktoré patrila aj Pivnica, administratívny súd zrušil výsledok volieb. Dôvodom bola sťažnosť Chorvátskej sedliackej strany (S. Radić), ktorá sa sťažovala na akési nezrovnalosti.⁹² Preto sa voľby zopakovali 27. februára. Aj napriek tomu bol pivnický kandidát P. Žihlavský opäť zvolený za poslanca oblastného zhromaždenia.⁹³ V báčskej a belehradskej oblasti získali najviac hlasov rôzne frakcie radikálov, buď samostatne, alebo vo volebnej spolupráci s inými stranami. Údaje zo Sriemu nemáme, ale v Starej Pazove tiež najviac získali radikáli.⁹⁴

Charakteristikou oblastných volieb bolo, že pred voľbami boli aktívne iba obecné a okresné organizácie SNS. L. Mičátek a najvyššie vedenie SNS na začiatku vyzvalo svojich členov v obciach, aby sa organizovali, dali im základné pokyny a ďalší priebeh už nechali na obecné a okresné organizácie strany.⁹⁵ Vedenie SNS na čele s L. Mičátkom pred voľbami už neprejavilo väčšiu aktivitu. Za malou angažovanosťou L. Mičátka sa

⁸⁷ Banátski Slováci a voľby do oblastí. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 3, s. 3.

⁸⁸ Kto sú naši kandidáti. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 3, s. 2.

⁸⁹ DUGAČKI, Vlatka. *Svoj svome Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji*, s. 297.

⁹⁰ Agitačné zhromaždenia. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 3, s. 1.

Volebná. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 3, s. 3.

⁹¹ Zprávy. Volby do t. zv. Oblastí v SHS. In *Naše zahraničí*, roč. 8, 1927, sv. 1, s.39.

Výsledky volieb. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 4, s. 1.

⁹² V štyroch obciach Vojvodiny zničili voľby do oblastí. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 8, s. 2.

⁹³ Pivnica prehovorila. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 9, s. 1.

⁹⁴ Výsledok volieb. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 4, s.1.

⁹⁵ Všetkým odbočkám slov. nár. strany v SHS. In *Národná jednota*, roč. 7, 1926, č. 48, s. 2.

možno skrývala jeho nedôvera voči radikálnej strane, s ktorou SNS spolupracovala. Aj v dôsledku nízkej straníckej disciplíny sa v niektorých obciach miestni funkcionári SNS nedržali rozhodnutí strany. Väčšina Slovákov v Banáte a Srieme sa vzdialila od strany a hrozilo, že sa tak stane aj v Báčke.⁹⁶

Od skončenia prvej svetovej vojny sa SNS snažila byť politickým reprezentantom Slovákov v Juhoslávii. Za hlavnú úlohu považovala: zabezpečiť slovenskú výučbu na ľudových školách a dosadiť slovenských úradníkov v obciach, kde žili Slováci, vytvoriť samostatnú slovenskú evanjelickú cirkev v Juhoslávii a v rámci pozemkovej reformy vymôcť pre Slovákov rovnaký prídel pôdy, aký mali ostatní južní Slovania, najmä Srbi. Vzhľadom na to, že Slováci v žiadnom volebnom okrese netvorili väčšinu, aby si mohli zvoliť svojho poslanca, uzatvárala strana dohody s rôznymi srbskými stranami, ktoré sa zaviazali podporovať požiadavky Slovákov. Strane sa nepodarilo zjednotiť Slovákov do jedného politického tábora aj preto, že neboli sústredení v jednej časti Vojvodiny, ale boli roztrúsení po celej Vojvodine. Málo slovenských obcí bolo v susedstve ďalšej slovenskej obce. Väčšina bola od seba vzdialená niekoľko desiatok kilometrov. Medzi nimi sa nachádzali obce, kde žili Srbi, Nemci, Maďari. Mnohé obce boli multietnické kde okrem Slovákov žili Srbi, Maďari, Nemci. Toto všetko malo vplyv na zmýšľanie a politickú orientáciu Slovákov. Preto bolo ťažké organizovať Slovákov, aby pri voľbách väčšinovo podporovali SNS, prípadne srbskú stranu, s ktorou SNS spolupracovala (napríklad demokratov alebo radikálov). Viac ako nevedomosť obyčajných slovenských roľníkov prekážala rozmachu SNS nezdravé politické pomery v Juhoslávii. K tomu prispela aj okolnosť, že ľudovými masami sa dalo hýbať len silnými heslami, ako boli napr. rovnosť, roľník – základ krajiny, silná národná Juhoslávia, autonómia Chorvátska. Heslá SNS boli príliš slabé, aby pritiahli aj uvedomelých Slovákov do strany. Slabiny slovenskej politiky vo Vojvodine v Juhoslávii si uvedomovali aj viacerí slovenskí inteligenti. Napríklad učiteľ a národný pracovník Ferdo Klátik zo Starej Pazovy. F. Klátik považoval voľby za prejav zmýšľania a presvedčenia človeka, občana, za výraz jeho náboženských, politických a sociálnych názorov. Podľa neho bolo ťažké požadovať od ľudí, aby zapreli seba, svoje presvedčenie a dali svoj hlas strane, s ktorou nesúhlasili alebo nebola ich ideálom, len aby niekto dostal notárske miesto, alebo aby niektorý učiteľ nebol preložený. Pre malý počet Slovákov v Juhoslávii nemohla SNS mať podobný politický program ako veľké politické strany, ale musela dbať na úzke špecifické požiadavky Slovákov a kvôli tomu ani nemohla aktívne zasiahnuť do politického juhoslovanského života. Vo všeobecnosti mala SNS počas svojho účinkovania slabé úspechy. Väčšina voličov mala voči nej či už pri obecných, oblastných alebo štátnych voľbách pasívny postoj. V čisto slovenských obciach sa na úkor SNS vzťahovali celoštátne strany, teda Demokratická strana Ljubomira Davidovića, Nezávislá demokratická strana Svetozara Pribičevića, Chorvátska sedliacka strana S. Radića. Hoci viacerí slovenskí kandidáti dosiahli v oblastných voľbách v roku 1927 úspech, pozícia SNS bola oslabená, dokonca aj v jej sídle v Petrovci. Slovenskí voliči čoraz viac prikladali väčší význam juhoslovanským stranám, najmä tým, ktoré sa

⁹⁶ Oznámenie. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 9, s. 2.

snažili vnieŝť do politického ŝivota sociálne reformy, nápravu politických a spoločenských pomerov. Pre mnohých Slovákov bolo cudzie národné, konzervatívne a výlučne srbské zmýŝľanie predstaviteľov radikálnej strany, ktorá reprezentovala skôr srbské obyvateľstvo zaostalejšieho balkánskeho Srbského kráľovstva na juh od Belehradu v protiklade s multietnickou a hospodársky vyspelou stredoeurópskou Vojvodinou. Neúspech SNS pod podmienený aj tým, ŝe Slováci boli vo Vojvodine roztrúsení, neboli takí početní ako Nemci a Maďari a mali väčŝí sklon prispôbiť sa. Aj napriek tomu, ŝe demokratické strany podobne ako radikáli nespĺnili požiadavky SNS, pre mnohých Slovákov boli bliŝšie demokratické strany ako radikálna strana. K úpadku SNS prispel aj jej vtedajŝí vodca Ľ. Mičátek, ktorý sa orientoval na Davidovičovu demokratickú stranu a odôvodňoval to tým, ŝe v slovanskej krajine by uskutočňovanie samostatnej slovenskej politiky bolo vnímané ako separatizmus. Nie sme si istí, či si Ľ. Mičátek uvedomil, ŝe sa Slováci v Juhoslávii nedajú zhromaŝdiť okolo národnej strany a medzi Slováckmi sú populárnejšie strany hlásajúce sociálne reformy a nie národné požiadavky. V každom prípade Ľ. Mičátek navrhoval dôstojný zánik SNS: „*Ponevác naše ŝpeciálne slov. požiadavky sa splňujú, pretvoríme Národnú stranu na národne-kultúrnu reprezentantku juhoslovanských Slováckov, v ktorej budú mať miesto všetci Slováci hociktorej politickej strany.*“ Ďalŝím dôvodom úpadku SNS bola nejednotnosť jej vedenia. Na začiatku to bola roztrŝka medzi evanjelickým farárom I. B. Ťtefánikom⁹⁷ a predsedom strany právnikom Ľ. Mičátkom a neskôr to boli rozpory medzi centrálnym vedením strany a obecnými organizáciami strany, resp. rozpory medzi jej starŝími a mladŝími členmi. Aj preto sa strana postupne rozpadala a ľudia ju opúŝťali.⁹⁸ Treba vyzdvihnúť, ŝe na rozdiel od ostatných predstaviteľov SNS si Ľ. Mičátek už vtedy uvedomil hospodárske drancovanie Vojvodiny prostredníctvom nespravodlivého daňového zaťaženia Vojvodiny. Priamo to spomenul v spomenutom liste predstaviteľom radikálnej strany pred parlamentnými voľbami v roku 1925.⁹⁹ Z neho vyplýva, ŝe politicky boli Ľ. Mičátek a vedenie radikálnej strany od prvých volieb politickí oponenti. K dohode medzi SNS a radikálmi pred voľbami v roku 1925 doŝlo iba z politickej nevyhnutnosti. Ľ. Mičátek túto spoluprácu prenechal iným a veľmi sa politicky neangaŝoval.

3. Premenovanie SNS na Slovenskú národnú roľnícku stranu v roku 1927

Politické pomery medzi Slováckmi vo Vojvodine, nepriaznivá politická situácia SNS a pasivita jej najvyššieho vedenia, ktoré vyvrcholilo počas oblastných volieb v roku

⁹⁷ Igor Branislav Ťtefánik (1873 Koŝariská – 1940 Nový Sad) bol popredný predstaviteľ politického, kultúrneho a hospodárskeho ŝivota Slováckov v Juhoslávii po prvej svetovej vojne. Bol najstarŝím bratom Milana Rastislava Ťtefánika. V rokoch 1916 – 1920 bol farárom v Báčskej Palánke. Počas vojny bol internovaný. V rokoch 1920 – 1923 ŝil na Slovensku a vybavoval záležitosti okolo dedičstva po bratovi M. R. Ťtefánikovi. Potom bol znova farárom v Palánke, Nadlaku a v rokoch 1927 – 1935 v Novom Sade. Po prvej svetovej vojne sa zapojil do politiky vojvodinských Slováckov. Bol hlavným oponentom predsedu Slovenskej národnej strany v Juhoslávii Ľ. Mičátka. V rokoch 1919 – 1920 bol poslancom juhoslovanského parlamentu.

⁹⁸ KLÁTIK, Ferdo. Politické pomery medzi Slováckmi v SHS. In *Naŝe zahraničí*, roč. 8, 1927, sv. 4, s. 163-164.

⁹⁹ MIČÁTEK, Ľudevít. Okružnému Národnému výboru Národnej radikálnej strany v Novom Sade. In *Národná jednota*, roč. 6, 1925, č. 1, s. 2.

1927, podnietili miestny odbor strany v Petrovci, aby sa chopil iniciatívy. Po dohode s miestnymi odbormi strany v Hložanoch a Kulpíne, uskutočnil miestny odbor v Petrovci 21. februára 1927 poradu, na ktorej sa rozhodli pristúpiť k okamžitej reorganizácii SNS. Vytvorili viacčlenný výbor, ktorý mal pripraviť reorganizáciu strany, vypracovať nový program a pravidlá strany. Informovali o tom ústredie SNS a vyzvali predsedu, aby na 13. marca zvolal kongres strany. V priebehu niekoľkých týždňov vypracovali program.¹⁰⁰ Na zostavovaní programu a organizačných pravidiel mali hlavnú zásluhu správca petrovskej kníhtlačiarny A. Labáth, profesori petrovskeho gymnázia M. Rapoš a Ondrej Sirácky, inžinier a riaditeľ Petrovskej sporiteľne Ján Grúnik a učiteľ E. Spevák. Údajne pri príprave programu brali ohľad aj na niektoré rady a direktívy predsedu strany L. Mičátka,¹⁰¹ čo sa vzhľadom na nasledujúce udalosti zdá málo pravdepodobné. L. Mičátek rozposlal viacerým vedúcim členom strany príписы, v ktorých hovoril: „*my ako celok, ako zástupcovia slovenského národa, nemôžeme celý slovenský ľud vraziť k tejto alebo onej strane, lebo nám je každý Srb, Chorvát milý, či on patrí ku tej strane alebo onej*“. V spomenutom prípise navrhol, aby sa strana odpolitizovala a aby sa Slováci organizovali v srbských politických stranách a mali jeden spoločný program. Ako si predstavoval spoločný program v čase a prostredí, keď sa strany navzájom chápali ako nepriatelia, šíрили nenávisť voči príslušníkom inej strany a tiež aj medzi obyvateľstvom, kde agitácia mala charakter boja na život a na smrť, kde nebola núdza ani o bitky a stávala jedných občanov proti druhým, to nevysvetlil.¹⁰²

26. marca 1927 predsedníctvo SNS rozhodlo zvolať poradu SNS na 3. apríla do Petrovca. Hlavným bodom programu mala byť reforma strany. 31. marca bola pozvánka publikovaná aj v *Národnej jednote*.¹⁰³ Tlač a verejnosť namiesto porady hovorili o kongrese.

Petrovskou organizáciou poverený výbor vypracoval návrh nového programu strany. Podľa jeho predstáv mala byť strana budovaná na širokom národnom slovenskom a stavovskom roľníckom základe. S navrhovaným programom mali byť oboznámení Slováci vo všetkých obciach, kde boli miestne organizácie strany. Výbor navrhoval, aby sa vytvoril dočasný reorganizačný výbor, ktorý by v každej obci zorganizoval ľudové zhromaždenia, na ktorých by sa propagovala strana a vykonal zápis členov. Po zápise členov sa malo zvolať valné zhromaždenie, na ktorom by sa zvolilo miestne predsedníctvo a výbor. Po uskutočnení valných zhromaždení v každej obci sa mal zvolať kongres strany, na ktorom sa mali zvoliť výbor a ústredné a krajové predsedníctvo. Výbor vypracoval

¹⁰⁰ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 60-61.

¹⁰¹ S. Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na priestupný rok 1928*, roč. 9, 1927, s. 164. Andrej Sirácky (1900 Petrovec – 1988 Bratislava). Profesor petrovskeho gymnázia. Študoval v Prahe, kde pôsobil v skupine DAV. Počas druhej svetovej vojny bol väznený a po prepustení bol redaktorom časopisu *Slovenská jednota* v Budapešti. V roku 1948 sa presťahoval na Slovensko. V rokoch 1953 – 1955 bol rektorom Univerzity Komenského a v rokoch 1955 – 1961 predsedom SAV. V rokoch 1960 – 1964 bol členom predsedníctva SNR a vo funkciách KSS.

¹⁰² LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, 1932, s. 60-61.

¹⁰³ Pozvanie. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 13, s. 1.

návrh programu a navrhol zmeniť názov strany na Slovenská národná a sedliacka strana v Kráľovstve SHS. O navrhovaných zmenách v SNS bola verejnosť informovaná 17. marca 1927 v *Národnej jednote*.¹⁰⁴ Okrem programu bol vypracovaný rozsiahly návrh organizačných pravidiel Slovenskej národnej a sedliackej strany, ktoré boli publikované 24. a 31. marca. Obsahovali práva a povinnosti členov, definovali organizáciu orgánov strany na obecnej úrovni, povinnosti a pôsobnosť miestnych výborov, organizáciu a pôsobnosť výkonného miestneho výboru, práva a povinnosti úradníkov miestnych výborov, organizáciu miestnych dozorných výborov.¹⁰⁵ Návrh organizačných pravidiel definoval miestne porady a zhromaždenia, čo môže byť predmetom miestnych zhromaždení, povinnosť dôverníkov, administratívne a organizačné orgány ústrednej organizácie strany, t. j. ústredný výbor a jeho sídlo, zasadnutia ústredného výboru a výkonného výboru a ich pôsobnosť, práva a povinnosti úradníkov ústredného výboru, organizáciu ústredného dozorného výboru, organizáciu ústredných porád a zhromaždení a čo môže byť ich predmetom, zvolávanie krajských, oblastných a okresných zhromaždení a ich pôsobnosť, zriaďovanie dočasných okresných, oblastných a krajských výkonných výborov a ich pôsobnosť, zastupovanie v spravovaní výborov, vzájomné vzťahy funkcionárov, dočasné zmeny vo výboroch, rokovací poriadok, vzťah členov k orgánom strany a riešenie ich vzájomných sporov a zmierovací súd, zánik miestnych organizácií a dôverníciev, ako aj prípadný zánik ústrednej organizácie a rozpustenie strany.¹⁰⁶

Kongres SNS sa konal 3. apríla 1927 v Petrovci v priestoroch Petrovskej sporiteľne. Každý miestny výbor („*odbočka*“) SNS mala na každých svojich 100 členov vyslať na kongres jedného delegáta. Počet delegátov sa neurčoval na základe zoznamov, ktoré by každá strana mala mať, alebo podľa počtu straníckych legitimácií, ktoré sa vydali členom strany. Počet delegátov sa určil na základe odovzdaných hlasov, ktoré strana dostala v posledných voľbách do oblastí. Hlavným bodom programu bolo uskutočnenie reorganizácie strany.¹⁰⁷

Na kongrese sa zúčastnilo 44 delegátov zo všetkých slovenských obcí. Na úvod predniesol referát predseda strany Ľ. Mičátek, v ktorom navrhol, aby sa strana premenila na nepolitickú organizáciu. Ostatní rečníci kritizovali ľahostajné vedenie strany a vyslovili sa za reorganizáciu strany. Mičátkov návrh na odpolitizovanie strany nebol prijatý s odôvodnením, že nepolitických organizácií mali Slováci dostatok, čo bola pravda, a „*že dnes, keď je každá vrstva, každý stav v politickej strane organizovaný, nesmú z toho vyostať ani Slováci, a keď takmer každý výtobytok dosahuje sa len politickou stranou*“.¹⁰⁸ Na kongrese boli teda prezentované dva návrhy: odpolitizovanie strany, za ktorým stal jej predseda Ľ. Mičátek, a reorganizácia strany, za ktorým stála väčšina

¹⁰⁴ Ako si predstavujeme reorganizáciu Slovenskej nár. strany? In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 11, s. 1.

¹⁰⁵ Návrh na organizačné pravidlá Slovenskej národnej a sedliackej strany v kráľovstve SHS. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 12, s. 2.

¹⁰⁶ Návrh na organizačné pravidlá Slovenskej národnej a sedliackej strany v kráľovstve SHS. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 13, s. 2-4.

¹⁰⁷ LABÁTH, A. Kongres Slovenskej nár. strany v kráľ SHS. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 13, s. 1.

¹⁰⁸ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, 1932, s. 62.

pod vedením A. Labátha, M. Rapoša, O. Siráckeho, J. Grúnika a E. Speváka.¹⁰⁹ Keď bol schválený návrh na reorganizáciu strany, oznámil Ľ. Mičátek, že považuje svoje poslanie za skončené, odovzdal ďalšie vedenie kongresu podpredsedovi J. Grúnikovi a z kongresu odišiel. Kongres potom prijal reorganizačný poriadok a stanovky strany. Stranu premenovali na Slovenská národná roľnícka strana v Kráľovstve SHS (ďalej SNRS). Nový názov strany vyjadroval to, že väčšina prívržencov strany boli roľníci, čomu boli prispôsobené aj stanovky strany. Zároveň tak chceli stranu zorganizovať na stavovskom princípe, okolo ktorej chceli združiť roľníkov, lebo väčšina Slovákov vo Vojvodine a v Juhoslávii boli roľníci. Za predsedu ústredného organizačného výboru strany bol zvolený správca filiálky Petrovskej sporiteľne v Pivnici Michal Růžek.¹¹⁰ Túto funkciu mal zastávať dočasne, kým by sa neuskutočnila reorganizácia strany (do nasledovného kongresu).¹¹¹ Na návrh A. Labátha bolo bývalému predsedovi Ľ. Mičátkovi vyslovené uznanie za jeho prácu a obeť, ktoré ako predseda strany priniesol v prospech slovenského národa.¹¹²

V súlade s návrhom, ktorý pripravil organizačný výbor ešte pred kongresom SNRS, sa od apríla do júna 1927 konali v slovenských obciach ľudové organizačné zhromaždenia, kde sa robil nábor členov do reorganizovanej strany. Jednotlivé agitačné zhromaždenia SNS navštívili najvyšší predstavitelia strany. Prvé agitačné zhromaždenie sa uskutočnilo 10. apríla v Petrovci. Otvoril ho podpredseda strany J. Grúnik a po ňom mali príhovory Zdenko Krno, Michal Rapoš, Andrej Labáth.¹¹³ Za predsedu petrovskej miestnej organizácie strany bol zvolený národný pracovník Ondrej Mráz.¹¹⁴ Voľba predsedníctva a výboru sa uskutočnila až 9. júla na riadnom valnom zhromaždení miestnej organizácie SNRS v Petrovci.¹¹⁵

Ten istý deň poobede sa uskutočnilo agitačné zhromaždenie SNRS v Hložanoch, na ktorom boli prítomní aj odštiepenci strany. Zhromaždenie otvoril dovtedajší predseda strany Ľ. Mičátek a tvrdil, že strana bola 3. apríla rozpustená, v dôsledku čoho podal demisiu a mali tak urobiť aj miestni funkcionári strany. Za predsedu zhromaždenia navrhol obchodníka Emila Greisingera. Následne hovoril A. Sirácky, ktorý nabádal prítomných, aby vytvorili agitačný výbor strany a predsedníctvo. Za predsedu agitačného výboru

¹⁰⁹ S. Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na priestupný rok 1928*, roč. 9, 1927, s. 164.

¹¹⁰ Kongres Slovenskej národnej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 14, s. 1.

Michal Růžek (1887 Modra-Kráľová – 1953 Bratislava). Národný, hospodársky pracovník a autor viacerých článkov z oblasti hospodárstva a peňažných ústavov v Juhoslávii a v Československu. V rokoch 1920 – 1935 bol riaditeľom filiálky Slovenskej sporiteľne a Slovenskej banky z Petrovca v Pivnici. Člen správnej rady Československej banky v Záhrebe. V apríli 1935 sa vrátil späť na Slovensko. Od roku 1938 bol pracovník Zväzu vzájomných roľníckych pokladníc v Bratislave a na miestach južného Slovenska. Patril do generácie „prúdístov“, bol prívrženec čechoslovakizmu a „agrarizmu“.

¹¹¹ S. Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na priestupný rok 1928*, roč. 9, 1927, s. 164.

¹¹² Zprávy. Kongres Slovenské národní strany v SHS. In *Naše zahraničí*, roč. 8, 1927, sv. 2, s. 91.

¹¹³ Zdenko Krno (1899 Nový Sad – 1930 Kozluk, Bosna a Hercegovina). Syn právnika a vydavateľa Miloša Krnu, ktorý v rokoch 1902 – 1908 vydával v Novom Sade spoločensko-politický časopis *Dolnozemský Slovák*.

¹¹⁴ -th. Agitačné zhromaždenia Slov. národnej roľníckej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 15, s. 1-2.

¹¹⁵ Pozvanie. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 27, s. 1.

pre Hložany bol zvolený cirkevný inšpektor Michal Huďan.¹¹⁶ V ten istý deň večer bolo agitačné zhromaždenie aj v Kulpíne. Otvoril ho kulpínsky richtár Šimo. Za predsedu agitačného výboru bol zvolený oblastný poslanec M. Cesnak. Na zhromaždení mali príhovory niektorí vedúci predstavitelia strany, ktorí boli na záver pohostení u báčskeho seniora a kulpínskeho farára Gustáva Klobušického.¹¹⁷ 18. apríla sa uskutočnilo agitačné zhromaždenie v Selenči, ktoré otvoril Juraj Krištof. Dovtedajší predseda J. Beredi sa vzdal funkcie. Za predsedu agitačného výboru bol zvolený Ján Valent a potom zvolili ešte 14 výborníkov. V ten istý deň sa uskutočnilo agitačné zhromaždenie aj v Silbaši. Vzhľadom na to, že v Silbaši dovtedy nebola organizácia SNS, zhromaždenie otvoril miestny evanjelický farár Michal Šuster. Na zhromaždenie do Silbašu zavítal aj oblastný poslanec P. Žihlavský a ďalší funkcionári strany. V Silbaši tak založili SNRS a bola to prvá politická organizácia Slovákov v Silbaši. Za predsedu agitačného výboru bol zvolený Michal Belička a tiež zvolili aj 14 výborníkov.¹¹⁸ 24. apríla sa uskutočnilo agitačné zhromaždenie v Pivnici, ktoré otvoril funkcionár strany Michal Rúžek. Zhromaždeniu sa okrem iných prihovoril aj oblastný poslanec P. Žihlavský, ktorý bol následne zvolený za predsedu agitačného výboru. Po skončení zhromaždenia sa rečníci odobrali do Lalit'u. Zhromaždenie v Laliti otvoril a ukončil svojimi príhovormi miestny evanjelický farár Emil Henlein. Na zhromaždení mali tiež príhovory funkcionári strany. Zoznam kandidátov na funkcionárov miestnej organizácie strany prečítal miestny učiteľ Strehársky. Za predsedu agitačného výboru bol zvolený Michal Terek.¹¹⁹ V báčskej Palánke sa 8. mája konala len užšia konferencia, na ktorej sa zúčastnilo 40 ľudí. V ten istý deň sa totiž konal aj „*sokolský slet*“ a cirkevný konvent, takže zhromaždenie nemal kto pripraviť. Nie je celkom jasné, prečo sa práve v ten istý deň rozhodli uskutočniť reorganizačné zhromaždenie strany, keďže väčšina potenciálnych členov nemohla prísť. Aj napriek tomu M. Rúžek sa na porade stretol s tamojšími Slovákmí, ktorí prejavili ochotu založiť miestnu organizáciu SNRS. Pre malý počet ľudí miestna organizácia

¹¹⁶ -th. Agitačné zhromaždenia Slov. národnej roľníckej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 15, s. 1-2. Za podpredsedu agitačného výboru strany bol zvolený mlynár Juraj Kedra, za tajomníka Emil Greisinger, za pokladníka Ján Chlpka (č. d. 7).

¹¹⁷ -th. Agitačné zhromaždenia Slov. národnej roľníckej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 15, s. 1-2. Okrem kulpínskeho richtára Šimu rečnili aj Zdenko Krno, kníhtlačiar Andrej Labáth a profesor Michal Rapoš.

¹¹⁸ Agitačné zhromaždenia Slov. národnej roľníckej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 16, s. 1-2. Na agitačnom zhromaždení v Selenči rečnili veterinár Leopold Vagáč, Andrej Labáth a Michal Rapoš. Za podpredsedu agitačného výboru bol zvolený Juraj Pap, za tajomníka Štefan Turčan a za pokladníka Pavel Čapeľa.

Na zhromaždení v Silbaši boli prítomní aj Michal Rúžek, A. Labáth, M. Rapoš a L. Vagáč. Okrem predsedu agitačného výboru strany v Silbaši boli ešte zvolení za podpredsedu Ján Fabók, za tajomníka Jozef Párnický a za pokladníka Samuel Fabók.

¹¹⁹ Agitačné zhromaždenia Slov. národnej roľníckej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 17, s. 1-2.

Na agitačnom zhromaždení v Pivnici boli prítomní aj učiteľ Alexander Hýl a A. Labáth. Okrem predsedu zvolili za podpredsedu Jána Žilajihu, za tajomníka Jána Slávku a za pokladníka krajčira Michala Šimona. Na zhromaždení v Laliti sa zhromaždeným prihovorili A. Hýl, A. Labáth a P. Žihlavský. Za podpredsedu miestnej organizácie strany v Laliti boli zvolení za podpredsedu Juraj Terek, za tajomníka Štefan Hrnčiar Ondrejov a za pokladníka Michal Žiak (č. 327).

v Palánke nebola založená.¹²⁰ Predstavitelia SNRS neobišli ani Kysáč. Agitačná návšteva Z. Krnu a I. Grúnika v Kysáči sa uskutočnila 15. mája. Hlavný dôraz dávali na potrebu jednotnej politickej organizácie Slovákov. V Kysáči vytvorili dočasný organizačný výbor SNRS a za jeho predsedu zvolili J. Gombára.¹²¹

24. apríla 1927 sa predstavitelia strany A. Mráz, M. Rapoš a A. Sirácky vydali aj do Banátu. Čakalo ich tam nemilé prekvapenie a obštrukcie miestnych úradníkov štátnej správy. V ten deň prišli traja predstavitelia SNRS do Kovačice, ale okresný prednosta („načelník“) zhromaždenie SNRS pre pravoslávnu Veľkú noc zakázal. Odôvodnil to tým, že je sviatok a že na zhromaždenie nemá koho poslať. Tento zákaz nemal zákonné opodstatnenie, lebo ani jeden zákon alebo nariadenie nezakazoval verejné zhromaždenia na Veľkú noc. Vzhľadom na to, že sa verejné zhromaždenie neuskutočnilo, tak sa v budove Kovačickej sedliackej banky konala porada SNRS. Väčšina Kovačičanov súhlasila s reorganizáciou strany. Na porade bol prítomný aj tajomník Samostatnej demokratickej strany Pavel Siroma. Predtým obhajoval politiku Ľ. Mičátka, ale v Kovačici uznal, „*že len spoločne, len v Slov. nár. roľníckej strane je naša spása, a preto vystupuje zo sam. demokratickej strany a vyzýva aj ostatných, aby tak urobili a pracovali za našu Slov. nár. roľnícku stranu*“. Potom A. Mráz, M. Rapoš a A. Sirácky odišli do Padiny. Ani tam sa neuskutočnilo verejné zhromaždenie. Príčiny boli krátkosť času a podivné správanie úradov, ktoré žiadali od rečníkov z Báčky, aby sa legitimovali. Z toho dôvodu sa neuskutočnila ani porada a rečníci sa iba ukázali medzi ľuďmi, s ktorými si vymenili názory. Výsledkom bolo, že SNRS nebola v banátskych obciach formálne vytvorená.¹²² Hlavní predstavitelia SNRS síce očakávali, že sa Slováci v Banáte priklonia k strane, ale v parlamentných voľbách, ktoré sa konali neskoršie v tom istom roku, to nebolo také presvedčivé.

V porovnaní s Banátom bola situácia SNRS lepšia v Srieme. Príčiním evanjelického biskupského administrátora a sriemskeho seniora Adama Vereša a predsedu ústredného organizačného výboru strany M. Růžeka si Slováci v Iloku 8. mája 1927 založili miestnu organizáciu SNRS. Predtým Slováci v Iloku nemali vlastnú politickú organizáciu a volili na základe miestnych pomerov. Po príhovoroch A. Vereša a M. Růžeka si zvolili miestnych funkcionárov SNRS. Za predsedu bol zvolený A. Vereš, za podpredsedu istý hospodár Imrek, za tajomníka učiteľ Štefan Šuster, za pokladníka Samuel Čáni a 10 výborníkov. 29. mája malo byť agitačné zhromaždenie v Starej Pazove. Vedúci predstavitelia SNRS tam mali ísť, ale na základe bližšie nešpecifikovanej netaktnosti vedúcich predstaviteľov radikálnej strany sa nakoniec zhromaždenie neuskutočnilo. Petrovský učiteľ Samuel Šiška predpokladal, že by SNRS na zhromaždení triumfovala.¹²³ 7. júna sa agitačné zhromaždenie uskutočnilo v ďalších sriemskych obciach v Binguli a Erdevíku. Prítomným Slovákom

¹²⁰ RŮŽEK, Michal. Agitačné zhromaždenia Slov. národnej roľníckej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 19, s. 1-2.

¹²¹ Agitačné zhromaždenia Slov. národnej roľníckej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 20, s. 2.

¹²² Banát víta reorganizovanú Slov. nár. roľnícku stranu. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 17, s. 2.

¹²³ S. Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na prístupný rok 1928*, roč. 9, 1927, s. 165-166. a Agitačné zhromaždenie SNRS. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 21, s. 2.

sa prihovorili erdevický farár Ladislav Zgúth, K. Kopčok, E. Greisinger, Pavel Šeprák a učiteľ Ján Podhradský. V Erdevíku si tiež zvolili predsedníctvo strany.¹²⁴

V priebehu agitácie ústredný výbor SNRS vyzval miestne organizačné výbory, aby priebežne informovali predsedu ústredného organizačného výboru M. Rúžeka o priebehu zhromaždení a organizácie strany. Výzva bola publikovaná aj v *Národnej jednote* 21. apríla 1927.¹²⁵ Predsedníctvo SNRS na svojej porade konanej 20. júna 1927 v Pivnici vyzvalo miestne organizácie strany, aby do konca mesiaca dokončili svoju prácu, aby sa uskutočnili ľudové zhromaždenia všade tam, kde neboli zorganizované, aby sa urobil zoznam členov a zvolili stále výbory a predsedníctva. Miestne organizácie strany mali do 10. júla zaslať menoslov predsedníctiev a výborov miestnych organizácií, ako aj počet prihlásených členov strany predsedníctvu SNRS. Bolo to potrebné, aby sa mohol zvolať kongres, na ktorom malo byť zvolené predsedníctvo a výbor SNRS a určiť jej smerovanie v parlamentných voľbách v septembri 1927.¹²⁶

3. júla 1927 sa v Pivnici uskutočnilo plenárne zasadnutie organizačného výboru SNRS, ktoré sa zaoberalo: 1. organizačnými výsledkami z jednotlivých obcí, 2. politickou situáciou pred voľbami, 3. určením dňa kongresu. Najväčšie zastúpenie vo výbore mali predstavitelia z Báčky, potom zo Sriemu a najmenej z Banátu.¹²⁷ Najväčší vplyv na vedenie strany mali predstavitelia z Petrovca, čo zodpovedalo jeho národnému a kultúrnemu významu medzi Slováckmi vo Vojvodine.¹²⁸ Je zaujímavé, že v organizačnom výbore SNRS nebol nikto zo Selenče a Kulpínu. Organizačný výbor zvolal kongres SNRS na 17. júla do Petrovca. Kongres sa mal zaoberať aktivitou strany, politickou situáciou pred predčasnými voľbami a voľbou predsedu a ústredného výboru.¹²⁹

4. Slovenská národná roľnícka strana a voľby do parlamentu v roku 1927

Obdobie od posledných parlamentných volieb v roku 1925 bolo v Juhoslávii poznačené hlavne dvoma udalosťami. Prvá udalosť dočasne zmiernila vnútroštátne napätie. 27. marca 1925 predseda Chorvátskej republikánskej sedliackej strany S. Radić vyhlásil v parlamente, že jeho strana sa bude snažiť dosiahnuť dohodu, uznáva Vidovdanskú

¹²⁴ Agitačné zhromaždenie Slov. nár. roľníckej strany v Erdevíku a Binguli. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 23, s. 1.

¹²⁵ Výborom Slovenskej nár. roľníckej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 16, s. 2.

¹²⁶ Odbočkám Slovenskej Národnej Roľníckej Strany v SHS. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 25, s. 1.

¹²⁷ Pozvanie. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 26, s. 1.

Členmi výboru boli:

Z Báčky: Karol Slavka, Andrej Sirácky, Štefan Labáth st., Pavel Kukučka, Dr. Jozef Šuster a Andrej Labáth – Petrovec. Michal Rúžek, Pavel Žihlavský – Pivnica. Juraj Krížov, S. Lenča, Ján Litavský – Kysáč. Pavel Šeprák, Štefan Stupavský – Hložany. Ing. Ivan Grúnik – Nový Sad. Juraj Terek – Lalit'. Martin Bánský – Silbaš. Z Banátu: Ondrej Mihál', Martin Mikuš – Kovačica. Andrej Gabríny – Padina. Michal Tordaji, Štefan Vierg – Slov. Aradáč. Martin Piktör – Slov. Alexandrovec.

Zo Sriemu: Ferdo Klátik, Jozef Ďurica a Jozef Uhrík – Stará Pazova. Ladislav Zgúth, Ján Trpka – Erdevík. Štefan Škulec – Šíd. Juraj Kopčok – Ilok

¹²⁸ Pozvanie. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 27, s. 1.

¹²⁹ Pozvanie na mimoriadne ústredné zhromaždenie Slovenskej národnej roľníckej strany v Kráľ. SHS. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 27, s. 3.

ústavu, zrieka sa republikánskeho programu, uznáva dynastiu Karadževićovcov, ale aj naďalej bude požadovať autonómiu Chorvátska. K trvalému zlepšeniu vzťahov medzi Srbmi a Chorvátmi nedošlo. Zlé vzťahy boli najmä medzi srbskými radikálmi a Chorvátmi. Celé obdobie od roku 1925 bolo v Juhoslávii poznačené viacerými vládnymi krízami a neustálym útokmi vlády vedenej srbskými radikálmi proti opozícii a najmä proti Chorvátskej sedliackej strane.¹³⁰ Od volieb v roku 1925 až do 8. apríla 1926 sa vystriedali tri vlády vedené radikálom N. Pašićom. V apríli 1926 pod vplyvom korupčných afér musel N. Pašić odstúpiť. Druhá udalosť, ktorá ovplyvnila toto obdobie, bola smrť bývalého predsedu vlády N. Pašića v decembri 1926. Na čele vlády ho vystriedal radikál Nikola Uzunović, ktorý bol postupne na čele troch vlád až do 17. apríla 1927. Jeho posledná vláda skončila po obvinení ministra vnútra Božidara Maksimovića, že sa zúčastnil na marení obecných a oblastných volieb v januári 1927. Novým predsedom vlády sa v apríli 1927 stal radikál Velimir Vukićević. Bola to vláda zložená zo srbských radikálov, Slovinskej ľudovej strany a Juhoslovanskej moslimskej organizácie (Bosna a Hercegovina). Po Pašićovej smrti došlo k triešteniu radikálnej strany. Zmeny zasiahli aj demokratickú stranu, ktorej predseda Lj. Davidović začal presadzovať rozsiahle oblastné autonómie. Začiatkom roka 1927 Chorvátska sedliacka strana vystúpila z vlády a spolu so Samostatnou demokratickou stranou S. Pribičevića vytvorila sedliacko-demokratickú opozíciu a požadovala rozsiahlu samosprávu a autonómiu oblastí.¹³¹ Pod vplyvom všetkých týchto udalostí vláda vypísala predčasné voľby do parlamentu na 11. septembra 1927. Od nových volieb očakávali radikáli svoje posilnenie na úkor opozície.

Kongres SNRS sa mal pôvodne konať až počas národných slávností v Petrovci v polovici augusta. Kvôli vypísaniu predčasných volieb, čo predstaviteľov SNRS zaskočilo, sa kongres uskutočnil už o mesiac skôr 17. júla 1927. Kongres zasadal v priestoroch priemyselného spolku v Petrovci. Na kongrese sa zúčastnili delegáti z jednotlivých obcí, ústredný výbor a ďalší členovia SNRS. Kongres otvoril predseda ústredného organizačného výboru strany M. Růžek a na úvod informoval o agitačnej a organizačnej práci vykonanej za posledné mesiace od posledného kongresu a o politickej situácii v krajine. Skonštatoval, že reorganizácia strany v Báčke bola takmer úplne vykonaná, z výnimkou Bajše a Nového Sadu. V Srieme bola uskutočnená čiastočne a v Banáte nebola vykonaná vôbec. Predostrel tri možnosti, ako sa zúčastniť vo voľbách: 1. ísť samostatne, 2. s Demokratickou stranou, 3. s Národnou radikálnou stranou. Ísť do volieb samostatne neodporúčal. Čo sa týka demokratov, tí dali najavo, že SNRS nepotrebujú. A tak zostala iba posledná možnosť – ísť do volieb spoločne s radikálmi aj napriek tomu, že minulú volebnú dohodu radikáli splnili iba čiastočne.

Aby zistili, aký postoj majú radikáli k vzájomnej spolupráci, navštívili slovenskí predstavitelia pred kongresom ministra poľnohospodárstva Svetozara Stankovića, ktorý sa stal volebným lídrom radikálnej strany v novosadskom volebnom okruhu a predložili

¹³⁰ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 69.

¹³¹ PETROVIĆ, Milić F. *Državni rodoslov Karljevine Jugoslavije /SHS 1918 – 1941*, s. 362-366.

mu slovenské požiadavky. S. Stankovič povedal slovenským predstaviteľom, že radikálna strana môže splniť všetky požiadavky SNRS.

Kongres SNRS vypracoval svoje požiadavky voči radikálom a od vlády požadoval, aby vláda podporila všetky oprávnené požiadavky Slovákov v kultúrnej, cirkevnej, administratívnej a hospodárskej oblasti. Išlo väčšinou o tie isté požiadavky ako pred voľbami v roku 1925. V tých obciach, kde dovtedy neboli uskutočnené obecné voľby, požadovali pre Slovákov pomerné zastúpenie v obecnej správe podľa počtu obyvateľov. V parlamentných voľbách požadovala SNRS svojho kandidáta, prípadne zástupcu kandidáta na poslanca do parlamentu na kandidátnej listine radikálnej strany. Školské požiadavky sa týkali základných ľudových škôl, gymnázia v Petrovci a slovenských učiteľov. SNRS tiež požadovala, aby slovenskí úradníci, najmä notári neboli neustále „*preháňaní*“. Na podnet Juraja Mikuša z Kovačice zahrnuli do návrhu dohody s radikálnou stranou aj požiadavky banátskych Slovákov. O týchto požiadavkách sa na kongrese diskutovalo. Zástupcovia Hložian navrhovali, aby sa o slovenských požiadavkách zatiaľ definitívne nerozhodlo. Kongres následne pokračoval voľbou „*definitívneho*“ predsedníctva SNRS. Najprv sa staré predsedníctvo vzdalo svojej funkcie a potom sa pristúpilo k voľbe nového vedenia strany. Za predsedu strany bol zvolený právnik Jozef Hraško a za podpredsedov Ján Litavský pre Báčku a L. Zgúth pre Sriem. Podpredsedu a funkcionárov pre Banát predbežne nevolili. Tajomníkom ústredia sa stal A. Labáth, referentom ústredia M. Růžek, pokladníkom strany Štefan Labáth. Zvolení boli ešte tajomníci a referenti pre oblasti. Výbor strany pozostával zo štrnástich členov, pričom štyri miesta boli rezervované pre Slovákov z Banátu. Na záver bol zvolený dozorný výbor. Po voľbe funkcionárov strany nasledovala diskusia o predvolebnej stratégii. J. Mikuš informoval o situácii v Banáte, kde úrady znemožňovali politickú organizáciu Slovákov. Kongres vzal jeho referát na vedomie a sľúbil, že na požiadavky banátskych Slovákov bude prihliadať v prípade volebnej dohody s radikálnou stranou. Čo sa týka volebnej dohody, Hložančania navrhovali, aby sa o volebnej spolupráci zatiaľ nerozhodovalo, ale aby sa počkalo na vyjasnenie situácie. Petrovčania zastávali stanovisko, aby sa už na kongrese rozhodlo, s ktorou stranou uzavrieť dohodu. Nakoniec zvíťazilo stanovisko Petrovčanov a kongres poveril predsedníctvu strany, aby starú volebnú dohodu doplnilo o nové požiadavky a aby vyjednali novú dohodu s vládnu radikálnou stranou. V prípade, ak radikálna strana splní slovenské požiadavky, potom mala SNRS vo voľbách spolupracovať s radikálnou stranou. V tomto bode bola predsedníctvu ponechaná voľná ruka a v prípade vážnej situácie malo predsedníctvo možnosť zvolať nový kongres.¹³²

Dohoda s radikálnou stranou bola podpísaná 18. júla 1927. Podľa dohody radikáli sľúbili splniť všetky kultúrne, cirkevné a administratívno-ekonomické požiadavky Slovákov. Radikáli na svojej kandidátnej listine v novosadskom okrese ponúkli SNRS miesto náhradníka radikálneho kandidáta. Mal sa ním stať A. Labáth. Na základe dohody bol za notára v Kysáči menovaný Slováč Ladislav Urban. Zároveň mali byť splnené aj

¹³² Kongres Slov. Nár. Roľníckej strany v Petrovci. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927. č. 29, s. 1.

požiadavky Slovákov v Banáte. SNRS deklarovala, že vo voľbách bude podporovať kandidátnu listinu radikálnej strany.¹³³

Predstavitelia SNRS sa snažili pripraviť stranu a svojich voličov na voľby. Pretože reorganizácia strany prebiehala v letných mesiacoch a do volieb zostávalo len niekoľko týždňov, tak sa to celkom nepodarilo. Nielen členovia strany, ale ani Slováci sa nestihli dostatočne zoznámiť s programom a v plnej miere podporiť ciele strany. SNRS nebola dostatočne pripravená ani ako celok, ani na miestnej úrovni. Ďalším faktorom, ktorý ovplyvnil rozhodovanie Slovákov vo voľbách, bolo to, že v rámci radikálnej strany nebola jednota a SNRS sa preto ťažko spolupracovalo s radikálnou stranou. Ďalším prejavom nedôvery Slovákov voči radikálom bolo to, že kandidát SNRS A. Labáth po predošlých skúsenostiach ponuku kandidovať na kandidátke radikálnej strany neprijal. Dôvody jeho odmietnutia kandidatúry bol jeho zdravotný stav a to, že radikálna strana na svoju kandidátnu listinu opäť na prvé miesto umiestnila Srba a nie Slováka. A. Labáth očakával, že radikáli konečne menujú na prvé miesto Slováka, ale pre nich mali byť Slováci aj naďalej iba „náhoniči“. Pre záchranu celej kandidátnej listiny radikálna strana nakoniec ponúkla A. Labáthovi polovicu parlamentného volebného obdobia, čo on tiež neprijal. V novosadskom okrese sa kandidátom radikálnej strany stal Daka Popović a v novosadskom okruhu minister poľnohospodárstva Svetozar Stanković. Počas predvolebnej kampane prišlo k nečakanému zvratu. L. Mičátek prijal kandidatúru na kandidátnej listine demokratickej strany Lj. Davidovića. L. Mičátek tak išiel proti svojim dovtedajším politickým názorom, ktoré prezentoval ešte na jar toho roku. Aby demokrati získali na svoju stranu slovenských voličov, začal časopis demokratickej strany *Národ* ostrú kampaň proti SNRS. Svojimi útokmi prekonal aj časopis samostatnej demokratickej strany S. Pribičevića *Vidovdan*. Oba časopisy publikovali aj slovenské články, v ktorých útočili na predstaviteľov SNRS.¹³⁴ Politická agitácia SNRS pred voľbami bola dosť slabá a uskutočnila sa iba niekoľko týždňov pred konaním volieb. Nevyužila na to dostatočne ani slovenské národné slávnosti v Petrovci, ani časopis *Národnú jednotu*, neorganizovala samostatne predvolebné zhromaždenia a jej predstavitelia sa príležitostne zúčastnili iba na zhromaždeniach spolu s radikálnou stranou. Tak to bolo 3. septembra v Kysáči a Kulpíne a 4. septembra v Petrovci.¹³⁵ Slabá angažovanosť SNRS pravdepodobne vyplývala z toho, že Slováci nemali svojho slovenského kandidáta na kandidátnej listine radikálnej strany a mnohí boli sklamaní z doterajšej politiky radikálov. Slováci boli pre radikálov zaujímaví len preto, že im pomohli k volebnému víťazstvu. V Banáte a Srijeme nebola SNRS vôbec aktívna a nepostavila tam ani svojich kandidátov. Pre srbské politické strany nebola zaujímavým volebným partnerom, pretože sa zaobišli aj bez nej.

Z volieb vyšla víťazne Národná radikálna strana, ktorá v novom 313-člennom parlamente získala 112 poslaneckých kresiel. Nasledovali Chorvátska sedliacka strana

¹³³ Dohoda medzi Slov. národnou a roľníckou stranou a radikálnou stranou podpísaná. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 29, s. 1.

¹³⁴ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 73.

¹³⁵ *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 35, s.1; Dôstojné shromaždenie našej strany. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 36, s.2.

(S. Radić) spolu s Čiernohorskými federalistami a Slovinskou roľníckou stranou 61 kresiel, Demokratická strana 61, Samostatná demokratická strana 22, Slovinská ľudová strana spolu s Chorvátskou národnou stranou 21, Juhoslovanská moslimská organizácia 18, Roľnícka strana deväť, Nemecká strana šesť, Blok chorvátskych federalistov dve a Socialistická strana jedno kreslo.¹³⁶

SNRS aj napriek svojim politickým aktivitám s cieľom reorganizovať stranu a priblížiť ju ľudu vo voľbách prepadla. Neprospeľo jej, že sa spojila s radikálnou stranou. V novosadskom volebnom okrese väčšina Slovákov v Petrovci, Hložanoch a Kulpíne volila samostatných demokratov S. Pribičevića. Viac ako polovica Kysáčanov volila demokratickú stranu Lj. Davidoviča, za ktorú kandidoval aj ich rodák L. Mičátek. Radikáli v spojení so SNRS v Petrovci a Hložanoch získali len niečo vyše tretiny hlasov, v Kulpíne asi polovicu a v Kysáči úplne prepadli, keďže získali len asi pätinu hlasov. Na základe údajov z Palánky a Silbašu môžeme usudzovať, že aj Slováci v palánskom okrese dali väčšinu hlasov niektorej z demokratických strán. Naopak v odžackom okrese volili Slováci väčšinou radikálov, kde získali radikáli asi polovicu hlasov. Nepodarilo sa nám získať údaje, ako volili Slováci v Banáte. Vzhľadom na to, že v Banáte bolo znemožňované verejne vystupovať slovenským politikom, hoci SNRS spolupracovala s radikálmi, predpokladáme, že tam Slováci volili väčšinou radikálnu stranu. V kovačickom okrese, kde boli dve veľké obce Kovačica a Padina, najviac hlasov získala práve radikálna strana.¹³⁷ Slováci v Srieme, najmä v Starej Pazove, volili prevažne Chorvátsku sedliacku stranu S. Radića.¹³⁸ V dôsledku rozdelenia medzi politickými predstaviteľmi Slovákov boli mnohí Slováci dezorientovaní a na voľbách sa nezúčastnili. Prekvapením bolo, že bývalý predseda SNS L. Mičátek kandidoval na kandidátke demokratickej strany. Hoci nebol zvolený, volili ho aj mnohí voliči SNRS.¹³⁹ SNRS už nebola hlavnou politickou reprezentantkou stranou Slovákov ani v Juhoslávii, ani vo Vojvodine.

Výsledky parlamentných volieb v roku 1927 v novosadskom volebnom okrese¹⁴⁰

Novosadský okres	Vládni radikáli	SDS (Pribičević)	DS (Davidovič)	CHSS (Radić)	Roľnícka st.	Nezávislí robotníci	Čobanić	Nemecká st.	Socialisti	Maďari	S. Miletić	Dr. R. Ilić
Petrovec	391	612	380	5	21	4	15	15	1	–	3	2
Hložany	176	247	111	1	2	1	4	5	–	–	–	1
Kysáč	101	213	472	4	11	2	6	4	2	1	22	5

¹³⁶ PETROVIĆ, Milić F. *Državni rodoslov Karljevine Jugoslavije /SHS 1918 – 1941*, s. 72.

¹³⁷ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 100-101.

¹³⁸ Výsledky volieb medzi nami a poznámky k nim. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 37, s. 2.

LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 75-76.

¹³⁹ S. Š. *Kronika nášho národného života*. In *Národný kalendár na priestupný rok 1928*, roč. 9, 1927, s. 166.

¹⁴⁰ Výsledky volieb medzi nami a poznámky k nim. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 37, s. 2.

Kulpín	194	232	42	7	4	1	2	1	–	1	162	–
Begeč	95	21	79	1	82	3	4	–	1	4	242	3
Rumenka	95	49	27	1	37	2	25	1	3	81	70	3
Nový Futog	53	185	6	5	31	4	2	262	2	33	2	–
Starý Futog	299	112	7	2	116	6	27	116	14	4	35	25
Nový Sad	1197	981	518	57	18	66	222	212	91	1026	530	162
Despot Sv. Ivan (Despotovo)	67	147	21	–	21	1	5	2	–	1	244	2
Járek (Bački Jarak)	107	1	6	4	2	2	1	316	2	2	2	–
Temerin	62	69	1100	3	2	8	13	133	12	557	12	–
Pašičevo (Zmajevo)	205	76	55	5	4	6	31	433	49	–	53	12
Stará Šova (Ravno selo)	184	51	30	–	81	12	11	91	–	–	104	1
Nová Šova (Ravno selo)	171	–	4	–	–	2	–	283	1	25	1	2

Výsledky parlamentných volieb v roku 1927 v odzackom volebnom okrese¹⁴¹

Odzacký okres	Vládni radikáli	SDS (Pri-bičević)	DS (Davi-dović)	CHS (Radić)	Roľnícka st.	Nezávislí robotníci	Trifković	Nemec-ká st.
Pivnica	370	74	12	4	163	–	209	42
Selenča	306	2	214	26	14	–	121	–
Lalit'	363	30	–	–	6	–	158	1

Výsledky parlamentných volieb v roku 1927 v palánskom okrese¹⁴²

Palánsky okres	Vládni radikáli	SDS (Pri-bičević)	DS (Davidović)	CHSS (Radić)	Roľnícka st.	Nezávislí robotníci	Čobanić	Nemecká st.	Socialisti	Maďari	S. Miletić	Dr. R. Ilić
B. Palánka	129	25	118	1	–	1	3	124	3	20	18	1
Stará Palánka	225	264	47	–	6	2	3	30	3	–	42	2
Silbaš	247	653	99	–	51	1	6	4	–	1	83	–
Čéb (Čelárevo)	59	31	38	2	4	9	2	306	5	2	2	–
Bulkes (Maglić)	28	3	2	–	2	4	2	618	3	2	3	5

¹⁴¹ Výsledky volieb medzi nami a poznámky k nim. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 37, s. 2.

¹⁴² Výsledky volieb medzi nami a poznámky k nim. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 37, s. 2.

Plávna	259	8	133	35	5	2	5	54	3	8	–	3
Bukin (Mladenovo)	129	9	114	2	2	4	11	484	2	7	2	9
Gajdobra	115	2	45	7	2	9	2	390	–	6	6	3
Paraga (Parage)	20	131	26	1	50	2	1	–	–	2	93	1
Obrovac	96	128	34	3	3	2	2	266	3	1	30	1
Tovariševo	265	21	133	1	178	2	13	96	41	1	11	1

Na jeseň 1927 sa v niektorých obciach Vojvodiny konali obecné voľby. Volilo sa všeobecným, priamym a tajným hlasovaním. Počet obecných poslancov, teda *výborníkov*, sa určoval podľa celkového počtu obyvateľov na základe posledného sčítania obyvateľstva z roku 1921. Na každých 100 osôb sa vyberal jeden výborník, pričom počet výborníkov nesmel byť nižší ako 10 a vyšší ako 20. Vo veľkých obciach nesmel byť počet výborníkov menší ako 20 a väčší ako 40. V mestách, ktoré mali viac obyvateľov, sa počet výborníkov určoval iným spôsobom. Hlasovacie právo mali všetci obyvatelia zapísaní do volebných zoznamov. Za obecného výborníka mohol byť zvolený každý príslušník obce, ktorý mal hlasovacie právo a mal minimálne 24 rokov. Voliť nemohli obecní úradníci a zamestnanci v aktívnej štátnej službe, osoby v súdnom konaní s obcou, podnikatelia na obecných majetkoch a podnikoch, osoby dostávajúce podporu z verejných prostriedkov, odsúdené osoby.¹⁴³

V Iloku sa obecné voľby uskutočnili 2. októbra. Z 340 Slovákov, ktorí mali volebné právo, len 96 z nich volilo kandidátnu listinu SNRS. Volebným lídrom bol miestny evanjelický farár Adam Vereš. Namiesto očakávaných štyroch-piatich zvolených výborníkov, boli zvolení len dvaja slovenskí výborníci.¹⁴⁴

V nedeľu 2. októbra sa konalo zhromaždenie petrovskej organizácie SNRS. Rečníci vyzdvihli dôležitosť obecných volieb pre život ľudí v obci. A. Sirácky navrhol zostaviť jednu spoločnú kandidátnu listinu z takých ľudí, ktorí sa svojou prácou v minulosti zaslúžili o obecné dobro. Pri zostavovaní kandidátnej listiny brať ohľad na profesijné zloženie obyvateľstva, najmä veľký počet roľníkov. Cieľom malo byť, aby občania volili ľudí s politickým programom a nie tých, ktorí iba niečo sľubovali. Istý pán Vrbovský¹⁴⁵ navrhol, aby sa obyvatelia v obecných voľbách neriadili straníckou príslušnosťou, ale dobrom obce. A. Labáth kritizoval „*nerozvážne*“ rozhodnutia bývalých obecných úradov v Petrovci, ako bolo umiestnenie železničnej stanice 4 km od obce, zlé umiestnenie pošty

¹⁴³ Výťah z pravilníka o obecných voľbách. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 38, s. 1.

¹⁴⁴ Voľba obecných výborníkov v Iloku. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 41, s. 1.

¹⁴⁵ Možno ide o Pavla Vrbovského, inžiniera, národohospodárskeho pracovníka, publicistu. Bol najaktívnejším propagátorom pestovania chmeľu. V priebehu 30. rokov 20. storočia, takmer až do okupácie Juhoslávie v roku 1941, ponavštevoval takmer všetky slovenské osady v Báčke, Banáte a Srieme a prednášal o pestovaní chmeľu a jeho chorobách. Vo svojich národohospodárskych prednáškach propagoval aj pestovanie konope. Mal najväčšiu zásluhu pri budovaní družstevnej konopárne v Petrovci v rokoch 1936 – 1937. V Matici slovenskej v Juhoslávii bol od založenia v roku 1932 vedúci Národohospodárskeho odboru.

v obecnom dvore, kde nebolo dostatok svetla, a to, že sa obecné úrady nestarali o školu, učiteľov, cirkev a gymnázium.¹⁴⁶

30. októbra sa konalo predvolebné zhromaždenie SNRS v Hložanoch. Predstavitelia strany A. Mráz, A. Sirácky a A. Labáth apelovali na prítomných, aby volili SNRS a nedali sa zlákať inými stranami, lebo len SNRS skutočne zastáva práva Slovákov.¹⁴⁷ Hoci SNRS a radikálna strana podpísali predvolebnú spoluprácu pred parlamentnými voľbami, to však neplatilo pre obecné voľby. Radikálna strana chcela otestovať, akú má podporu miestneho obyvateľstva, preto do obecných volieb išla samostatne. Aj napriek tomu, že to boli len obecné voľby, ktoré mali lokálny význam, predvolebná agitácia bola veľmi ostrá.¹⁴⁸ Najmä radikálna strana pred voľbami používala nevyberané spôsoby, ako získať na svoju kandidátnu listinu niektorých Slovákov. Napríklad v Petrovci a Hložanoch hľadali vhodných kandidátov na ulici. Údajne sa vyskytol prípad, keď sa na volebnom zozname radikálnej strany v Petrovci ocitol Samuel Zvarec, ktorý bol členom SNRS a nikdy nedal písomný súhlas na to, aby bol na kandidátnej listine radikálnej strany.¹⁴⁹ Článok v *Národnej jednote* charakterizoval predvolebnú situáciu ako „bezuzdný boj a Korteši otvorili svoje zásobárne nenapodobiteľných výrazov a lží.“¹⁵⁰

Obecné voľby v roku 1927 ukázali, aké sú skutočné politické preferencie Slovákov. Veľa Slovákov nešlo voliť. Napríklad v Petrovci nevolilo 1 000 ľudí, čo bola takmer polovica všetkých voličov.¹⁵¹ Voľby ukázali, aká je radikálna strana medzi Slováckmi nepopulárna. Vo všeobecnosti väčšina Slovákov v Báčke volila opozíciu. SNRS vôbec nebola dominantná, ale bola iba jedna z viacerých. Slováci kandidovali nielen na kandidátnej listine SNRS, ale aj na listinách ostatných strán, prevažne opozičných. V Petrovci dostali najviac hlasov samostatní demokrati 609 – 20 mandátov a demokrati 306 hlasov, a teda 10 mandátov. SNRS bola až na treťom mieste s počtom 304 hlasov – 10 mandátov. Radikáli dostali len 18 hlasov, žiadny mandát. V Hložanoch dostala SNRS 137, demokrati 83 a radikáli 62 hlasov. V zmiešanej slovensko-srbskej obci Kulpín dostali najviac hlasov opoziční samostatní demokrati S. Pribičevića 207 hlasov. SNRS bola druhá s počtom 131 hlasov. Nasledovali demokrati s počtom 128 a poslední radikáli Miletičovej frakcie so 102 hlasmi. V Kysáči SNRS vôbec neuspela. Najúspešnejší boli samostatní demokrati, ktorí dostali 376 hlasov. Nasledovali samostatní demokrati s počtom 214 hlasov a radikáli 100 hlasov. V Selenči, ktorá bola konfesiónálne rozdelená na evanjelikov a katolíkov, bola najúspešnejšia SNRS a získala 340 hlasov. Silnú podporu tu získali aj radikáli. „Radikálno-demokratický blok“ dostal 255 a radikáli 129 hlasov. V malej obci Lalíť získala SNRS 14, Pašičova frakcia radikálov sedem a radikáli štyri mandáty. V Pivnici,

¹⁴⁶ Zhromaždenie Slov. nár. roľníckej strany. In *Národná jednota*, 1927, roč. 8, č. 40, s.1.

¹⁴⁷ LABÁTH, Andrej. Zhromaždenie Slovenskej národnej roľníckej strany v Hložanoch. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 44, s.1.

¹⁴⁸ Slováci na obecných voľbách. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 45, s. 1.

¹⁴⁹ Ako radikálna strana zostavovala svoju volebnú listinu v Petrovci. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 44, s.1.

¹⁵⁰ Slováci na obecných voľbách. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 45, s. 1.

¹⁵¹ Slováci na obecných voľbách. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 45, s. 1. Výsledky volieb. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 45, s. 2.

druhej najväčšej slovenskej obci v Báčke, získala SNRS 14, slovenský roľnícky blok 13, staroradikáli sedem, samostatní demokrati päť a radikáli jeden mandát.

V Banáte v kovačiskom volebnom okrese, kde boli dve najväčšie banátske slovenské obce Kovačica a Padina, súhrnne získali radikáli 131, samostatní demokrati 63, spojená opozícia 42, demokrati 36, roľníci 19, Chorvátska sedliacka strana 12, radikáli disidenti 10, Rumuni osem, priemselníci sedem, občiansky blok šesť, strana chudoby štyri a nemecká strana tri mandáty.¹⁵² V Kovačici dostali radikálno-roľnícko-demokratická listina 16, samostatní demokrati 15, remeselníci sedem a odštiepení demokrati dva mandáty. Na novozvolenom zasadnutí výborníkov sa kovačickým richtárom stal samostatný demokrat Tomáš Boleráz, podrichtárom Štefan Varga z radikálno-roľnícko-demokratickej listiny a pokladníkom Juraj Sládeček z radikálnej listiny.¹⁵³ Ako vidno na príklade Kovačice Slováci v Banáte sa vôbec neorganizovali v SNRS, ale v iných politických stranách. SNS a jej pokračovateľka SNRS boli prevažne záležitosťou Slovákov v Báčke a čiastočne v Srieme.

Najaktívnejším členom SNRS počas obecných volieb a po voľbách bol kníhtlačiar A. Labáth. Pred voľbami apeloval na Slovákov, aby volili slovenskú stranu (SNRS), ktorá rozumie Slovákom lepšie ako iné neslovenské strany. 15. decembra v *Národnej jednote* publikoval výzvu slovenským obciam, aby vypísali konkurzy na voľbu obecných slovenských úradníkov, či už ide o notárov, podnotárov, alebo pisárov.¹⁵⁴ Niektoré slovenské obce tak robili ako napr. banátsky Slovenský Alexandrovec, kde na miesta úradníkov vypísali konkurz.¹⁵⁵ Ale ako to často býva, niektorí úradníci sa bránili zmenám a nechceli prísť o svoje úradnícke miesto. Stalo sa tak v Padine v decembri 1927, kde väčšina obecných výborníkov požadovala, aby novozvolené obecné predstaviiteľstvo¹⁵⁶ vypísalo konkurz na miesta úradníkov, aby boli úradnícke miesta v slovenskej obci obsadené Slovákami. To sa nepáčilo obecnému notárovi, istému Srbovi Popovičovi, ktorý zvolal obecné zhromaždenie s hlavným bodom programu verifikácie výborníckych mandátov s cieľom zrušiť výbornícky mandát lekárniko Jána Petráša, ktorý inicioval vypísanie konkurzu na úradnícke miesto. Podľa notára Popoviča, ktorý nemal ani stredoškolské vzdelanie, sa o vypísaní konkurzu nesmeli rokovať bez prítomnosti okresného prednostu („načelnika“). Dúfal, že v prítomnosti okresného prednostu Slováci nebudú mať odvahu požadovať konkurz. Notárovo počínanie nemalo oporu ani v zákone, ani v nariadení Ministerstva vnútra č. 15.300/927 a chcel tým zastrašiť Slovákov.¹⁵⁷ Aj napriek týmto obštrukciám bol nový obecný notár vymenovaný v marci 1928. Stal sa ním bývalý petrovský notár Ján Lamoš, ktorého si potom v apríli obec jednohlasne zvolila za notára.¹⁵⁸

¹⁵² Výsledok volieb. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 45, s. 2.

¹⁵³ Voľby v Kovačici. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 48, s. 2.

¹⁵⁴ Slovenským obciam. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 50, s. 3.

¹⁵⁵ Slovenským obciam. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 52, s. 2.

¹⁵⁶ Obecný výbor.

¹⁵⁷ Dopis z Padinej. In *Národná jednota*, roč. 8, 1927, č. 51, s. 2.

¹⁵⁸ ŠIŠKA, Samuel. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1929*, roč. 10, 1928, s. 187.

5. Koniec parlamentarizmu v SHS a zánik Slovenskej národnej roľníckej strany

Politická situácia v Juhoslávii bola po voľbách v roku 1927 ešte búrlivejšia ako predtým. Radikálna strana a demokratická strana podporované Slovinskou ľudovou stranou a Juhoslovanskou moslimskou organizáciou mali v parlamente väčšinu. Režim prenasledoval opozíciu a vládol pomocou korupcie. Opozícia protestovala proti nedemokratickým metódam v parlamente, ale vláda radikála V. Vukičevića to ignorovala. Vtedy koncom roka 1927 vytvorili Nezávislá demokratická strana S. Pribičevića (zložená hlavne zo Srbov intelektuálov z územia bývalého Rakúsko-Uhorska) a Chorvátska sedliacka strana S. Radića Sedliacku demokratickú koalíciu, ktorá chcela legálnymi prostriedkami zmeniť vládny systém a zabezpečiť rovnoprávnosť Chorvátska a ďalších území so Srbskom.¹⁵⁹ Slovné politické hádky a urážky v parlamente medzi Chorvátmi a Srbmi vyvrcholil v lete 1928 a vyústili do vraždy na pôde parlamentu. Radikálny poslanec Puniša Račić 20. júna zastrelil v parlamente dvoch chorvátskych poslancov a troch ďalších, medzi ktorých patrili aj S. Radić, zranil. Chorváti požadovali okamžité rozpustenie parlamentu a vypísanie nových volieb. Chorvátska sedliacka demokratická koalíciu opustila Belehrad a odišla do Záhrebu. V chorvátskych mestách sa organizovali demonštrácie. Odpor proti Račićovmu činu sa otočil proti radikálnej strane a „*vo Vojvodine celé organizácie prechádzali na stranu Sedliackej demokratickej opozície*“.¹⁶⁰ Po krátkom váhaní kráľ vyjadril podporu vládnym stranám a zostavením vlády poveril Slovincu Antona Korošeca. 8. augusta však S. Radić zraneniu podľahol. Po jeho smrti sa na čelo Chorvátov postavil Vladimír Maček a Chorváti vystupňovali svoje požiadavky a požadovali federalizáciu kráľovstva na sedem, respektíve päť častí.¹⁶¹ K dohode medzi Chorvátmi a vládou, kde mali rozhodujúce slovo Srbi a nič sa nedialo bez vedomia kráľa, však nedošlo. Vláda dokonca stratila podporu demokratov a 31. decembra 1928 A. Korošec odstúpil. Kráľ Alexander I. sa snažil vyriešiť vlečúcu sa parlamentnú krízu po svojom a od leta začal tajne pripravovať štátny prevrat. Pre svoje úmysly získal aj podporu Francúzska.¹⁶²

Voľby v roku 1927 ukázali, že SNRS nemá väčšinovú podporu Slovákov vo Vojvodine. Slováci nielenže nevolili SNRS, ale postupne sa stávali členmi iných strán. Voľby v roku 1927 znamenali politický rozkol medzi Slováckmi vo Vojvodine. Veľký vplyv na politické aktivity SNRS a Slovákov vo Vojvodine mali aj udalosti v Juhoslávii v roku 1928. Slováci vo Vojvodine sa po vražde v parlamente ešte viac začali prikláňať k vládnej opozícii. Pôsobenie SNRS bolo v tom čase ovplyvnené dvoma faktormi. Prvý faktor bol sústavný neúspech v štátnych voľbách, keď sa jej nedarilo získať aspoň jedno poslanecké miesto v štátnom parlamente. Druhým faktorom bola zlá politická situácia v Juhoslávii v rokoch 1927 – 1928. V takejto situácii bola SNRS počas roka 1928 ako

¹⁵⁹ ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*, s. 406.

¹⁶⁰ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 86.

¹⁶¹ ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*, s. 408.

¹⁶² PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávije 1918 – 1992*. Praha : Argo, 2000, s. 55 a 65, ISBN 80-7203-277-1.

celok pasívna, akoby ani nejestvovala a v *Národnej jednote* sa neuvádzali žiadne jej aktivity. Po reorganizácii a hlavne po voľbách sa strana zamerala na roľnícku politiku a popri tom sa snažila obhajovať kultúrne a národné záujmy Slovákov. Odrazom tejto politiky boli aj roľnícke porady konané počas národných slávností v Petrovci v roku 1928. Neboli organizované priamo SNRS, ale vedúcu úlohu na poradách mali hlavní predstavitelia strany. Plánovali založiť ústredný výbor, ktorý by sa staral o zakladanie roľníckych združení v obciach, kde žili Slováci, ale v priebehu roka 1928 s tým ďalej nepokročili. Do tohto obdobia patrí aj smrť bývalého predsedu SNS Ľ. Mičátka. Zomrel 6. júla vo Viedni a pochovaný bol v Trenčíne. O dva roky neskôr 7. mája 1930 zomrel aj dlhoročný podpredseda SNS Ján Grúnik.¹⁶³ Na prelome 20. a 30. rokov sa tak vymenila generácia slovenských vojvodinských politikov. Postupne odišla generácia slovenských politických dejateľov vyrastajúca v časoch Rakúsko-Uhorska, z ktorého si priniesli staré politické zmýšľanie a spôsoby politickej činnosti, ktoré sa v nových politických podmienkach Juhoslávie po roku 1918 veľmi neosvedčili. Nová nastupujúca generácia slovenských dejateľov sa zocelovala v politických zápasoch nových pomerov v Juhoslávii, takže bola viac prispôsobivejšia.

6. januára 1929 kráľ Alexander uskutočnil štátny prevrat. Zrušil Vidovdanskú ústavu z roku 1921, rozpustil parlament a pomocou armády nastolil osobnú diktatúru. Zrušil orgány obecnej samosprávy, nariadil rozpustenie všetkých strán a zaviedol prísnu cenzúru tlače. Kráľ vládol bez ústavy a parlamentu, menoval predsedu vlády a ministrov, ktorí boli zodpovední iba jemu. Nový režim sa opieral o vojenské špičky, štátny bezpečnostný aparát, časť srbskej a slovinskej politickej reprezentácie a časť chorvátskych a slovinských hospodárskych a finančných kruhov. 3. októbra 1929 premenoval Kráľovstvo SHS na Kráľovstvo Juhoslávia.¹⁶⁴ S cieľom dokončiť unifikáciu a centralizáciu krajiny boli zrušené všetky dovtedajšie historické oblasti so starými hranicami a krajina bola rozdelená na deväť bánovín.¹⁶⁵ Na zabezpečenie svojej moci a jednoty krajiny sa snažil využiť juhoslovanskú národnú myšlienku o jednom juhoslovanskom národe. Táto myšlienka nenašla ohlas ani medzi srbskými radikálmi, ani v Chorvátskej sedliackej strane.

Zákaz politických organizácií sa, samozrejme, dotkol aj SNRS. 17. januára dostala strana výzvu, aby do 24 hodín podala žiadosť, ak chce aj naďalej pôsobiť. Po dohode s viacerými politickými činiteľmi strana oznámila nasledovné: „*Vzhľadom na terajší stav v krajine Slovenská národná roľnícka strana zastavuje svoju činnosť*“ („*S obzirom na posotojeće stanje u državi Slovenská národná roľnícka strana obustavlja svoj rad.*“). Bola to posledná aktivita strany. Zároveň bol v obecnom dome v Petrovci do rúk notára Jána Dedinského odovzdaný celý archív strany. 18. januára boli rozpustené všetky politické organizácie.¹⁶⁶ SNRS v skutočnosti prestala byť aktívna už po voľbách v roku 1927. Ústava z 3. septembra 1931, ktorú vyhlásil kráľ Alexander I. v 13. paragrafe,

¹⁶³ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 84-85.

¹⁶⁴ ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*, s. 417-419.

¹⁶⁵ Bánovina alebo bánstvo. Vyššia administratívna jednotka Juhoslovanského kráľovstva v rokoch 1929 – 1941. V Juhoslávii bolo spolu deväť bánovín.

¹⁶⁶ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*, s. 86-87.

síce povoľovala zhromažďovanie a združovanie občanov, ale zakazovala náboženské, kmeňové (národné) a regionálne (krajové) združovanie, ktoré malo stranicko-politický a telovýchovný charakter.¹⁶⁷ SNRS už nebola obnovená a Slováci až do obsadenia Juhoslávie v apríli 1941 už neiniciovali, ani nezaložili vlastnú politickú stranu.

Hlavnou charakteristikou politickej aktivity Slovákov rokoch 1924 – 1929 bola spolupráca SNS (SNRS) s radikálnou stranou a ako reakcia na to odklon väčšiny Slovákov od SNS (SNRS) a ich príklon k iným politickým stranám. Na začiatku tohto obdobia sa ešte Slováci nádejali, že ich strana bude úspešná, ale na konci v to už nikto nedúfal. Štátny prevrat kráľa Alexandra mnohí Slováci prijali so zadosťučinením, pretože okrem SNRS zanikli aj ostatné celoštátne politické strany. Slováci a SNS (SNRS) boli v ťažkom postavení celé obdobie, pretože spolupráca s niektorou celoštátnou srbskou politickou stranou znamenala pomstu od druhej, keď sa zmenili politické pomery. Veľmi negatívne vplývalo na slovenskú politiku časté striedanie vlád a časté voľby (namiesto každé štyri roky boli voľby každý druhý rok). To, čo Slováci získali od jednej vlády za spoluprácu s vládnu stranou, to väčšinou stratili po zmene politických pomerov. Najvýznamnejší politicky činní Slováci vo Vojvodine v rokoch 1924 – 1929 boli okrem predsedu SNS Ľudovíta Mičátka, petrovskí inteligenti na čele s kníhtlačiarom Andrejom Labáthom.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Pramene (periodiká)

Národná jednota 1922 – 1929

Národný kalendár 1923 – 1929

Naše zahraničí 1920 – 1929

Ustav Kraljevine Jugoslavije. Beograd : Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1931, 39 s.

Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Beograd : Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 28. juna 1921, 48 s.

Odborná literatúra

DUGAČKI Vlatka. „Manjinska posla“ – Političko organiziranje češke i slovačke manjine na izborima na Ustavotvornu skupštinu 1920. godine. *Časopis za suvremenu povijest*, roč. 44, 2012, č. 2, s. 389-413, ISSN 0590-9597.

DUGAČKI, Vlatka. *Svoj svome Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.- 1941.)*. Zagreb : Srednja Europa, 2013, 475 s. ISBN 978-953-7963-04-0.

GUBOVÁ ČERVENÁ, Gabriela. *Slováci v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov 1918 – 1929*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2015, 320 s. ISBN 978-86-7103-448-7.

¹⁶⁷ *Ustav Kraljevine Jugoslavije*. Beograd : Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1931, s. 6.

JANKOV, Dragomir. *Vojvodina propadanje jednog regiona*. Novi Sad : Graphica Academica, 2004, 119 s. ISBN 86-85219-00-0.

LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec : Kníhtlačiareň úč. spol., 1932, 104 s.

PETROVIĆ, Milić F. *Državni rodoslov Karljevine Jugoslavije /SHS 1918 – 1941*. Beograd : Prosvetni pregled, 2008, 439 s. ISBN 978-86-7055-072-8.

PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávije 1918 – 1992*. Praha : Argo, 2000, 461 s. ISBN 80-7203-277-1.

ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 756 s. ISBN 80-7106-266-9.

TKÁČ, Ján. Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1924. In *Historický zborník, vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 33, 2023, č. 2, s. 41-77. ISSN 1335-8723.

TKÁČ, Ján. Slováci vo Vojvodine a pozemková reforma a kolonizácia v Juhoslávii (1918 – 1941). In *Verbum Historiae*. ISSN 1339-4053 (online), 2020, č. 2, s. 121-152.

PhDr. Ján Tkáč, PhD.
Univerzitná knižnica v Bratislave
Ventúrska 11
811 01 Bratislava, Slovakia
tkac1985@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3018-9752>

MEDAILÓNY

Pani profesorke Marte Dobrotkovej k významnému životnému jubileu

Čas, ten jediný spravodlivý merač prekvapí, presnejšie skôr zaskočí aj historikov tým, že si sotva plne uvedomíme hodnotu a konkrétnosť chvíle. Prekvapil aj tých, ktorí poznajú a často sa stretávajú s pani profesorkou Martou Dobrotkovou, dnes už čerstvou 70-tničkou.

Prekvapilo ma, ako aj mnohých jej známych, že táto realita je už historickým faktom, ktorý netreba sofistikovane interpretovať. Druhé prekvapenie bolo, keď ma oslovil terajší šéfredaktor Historického zborníka MS s prosbou o príhovor pri príležitosti tohto jubilea. Najprv som síce namietal, že som nebol jej priamym učiteľom na UK, ani nikdy priamym kolegom, ale v posledných desaťročiach častým, reálnym kolegom a priateľom pri mnohých príležitostiach, o ktorých bude ešte reč. Napokon som súhlasil z úcty k jubilantke a k nášmu dobrému dlhoročnému priateľskému vzťahu. Môj príhovor bude skôr iný ako profesionálne vecný – taký o nej urobil naposledy pred desiatimi rokmi jeden z jej veľmi blízkych učiteľov prof. Richard Marsina (Historický zborník, roč. 24, č. 1-2, 2014, s. 244-245).

Naša jubilantka prežila dosiaľ pestrý a zaujímavý život. Ako vyštudovaná archívárka si doplnila odborné vzdelanie na svojej alma mater ako interná doktorandka. Popri práci v archívoch pôsobila istý čas aj ako stredoškolská profesorka, neskôr ako pracovníčka v Ústave zahraničných Slovákov Matice slovenskej, ale aj ako archívárka v našom ústrednom archíve a následne krátko aj ako ministerská radkyňa na Odbore archívnictva MV SR. A až napokon poslednou pracovnou príležitosťou bola univerzitná dráha na Trnavskej univerzite v Trnave. Tam prišla už ako skúsená odborníčka z praxe – archívárka a historička a dostala sa do kolektívu vynikajúcich historikov a archívarov ako boli – prof. Richard Marsina, prof. Vincent Sedlák, prof. Jozef Šimončíč a ďalší. V prostredí TU pokračoval aj jej ďalší odborný rast. Súvisel s budovaním odboru história, ktorá potrebovala nových ľudí na docentské a profesorské posty. Jubilantka tu využila svoje doterajšie odborné skúsenosti z poznania prostredia amerických Slovákov a vo svojich publikáciách sprístupňovala dosiaľ nepoznané úlohy a aktivity slovenských žien u našich krajanov v USA, čím priniesla nové témy do slovenskej historiografie. Viem to aj osobne posúdiť, lebo som bol pri jej akademických postupoch. Na univerzite ju kolegovia zapojili najprv do funkcií v senáte a neskôr aj do akademických funkcií. Dve funkčné obdobia úspešne viedla ako dekanka filozofickú fakultu, ktorá za jej pôsobenia výrazne napredovala. Zvyšovala sa jej personálna dobudovanosť, rozšírila sa nielen medzinárodná spolupráca, ale nadviazali sa aj bližšie kontakty s domácimi staršími VŠ na Slovensku. Z jednotlivých odborov na fakulte sa významne posilnili historické odbory – história, klasická archeológia, filológia a i., čím aj fakulta získavala na kredite v rámci fakúlt Trnavskej univerzity. Za jej pôsobenia a vďaka jej záujmu sa prehĺbila konkrétna spolupráca aj s Katedrou slovenských dejín FiFUK prostredníctvom prof. Jána Lukačku a prof. Jozefa Baďuríka. Popri výuke (prof. Lukačka) sme participovali a zúčastňovali

sa aj v rámci doktorandského štúdia ako členovia SOK v študijnom odbore slovenské dejiny, ďalej členstvom vo Vedeckej rade fakulty, ale aj vo Vedeckej rade TU, ale aj ako členovia komisií a oponenti pri kvalifikačných postupoch historikov. Spolupráca s pani profesorkou pokračuje dosiaľ.

Pri tejto príležitosti si dovoľím aj dve osobné spomienky s jubilantkou. Prvá je ešte staršieho dáta. Bolo to po jej úspešnej obhajobe kandidátskej dizertačnej práce (1988). Bol som vtedy jedným z oponentov jej dizertácie (*Štruktúra západoslovenských slobodných kráľovských miest v 18. storočí*). Ako býva zvykom, po úspešnej obhajobe sa konala malá oslava a na jej konci sme niekoľkí sedeli pri poháriku vína s čerstvou kandidátkou vied. Napokon sme pri stole na terase pod oknami bytu prof. Matúša Kučeru zostali len my dvaja. A aj tá chvíľka pri poslednom poháriku sa akosi predĺžila – dlhšie sme sa rozprávali – o jej školiteľke pani docentke Darine Lehotskej, niečo ešte o obhajovanej práci a ja som sa podozvedal veľa zaujímavého o problematike zahraničných Slovákov, na ktorej vtedy naša terajšia jubilantka pracovala. Možno povedať, že tam sme sa poznali bližšie a toto naše kolegiálne priateľstvo a vzájomná úcta pretrvali dodnes. Druhá spomienka je z mladšieho obdobia. Bolo to v jednu júnovú sobotu roku 2016. Oslavoval som vtedy 70-tku a pozval som si k nám do záhrady na Koziarku aj špeciálnych hostí – kolegov a priateľov. Za našu fakultu boli prítomní dekan prof. Jaroslav Šušol a za katedru prof. Ján Lukačka. Ďalej boli pozvaní kolegovia z Trnavy. Prof. R. Marsina sa pre nejakú záležitosť ospravedlnil a tak „delegáciu“ viedla pani dekanka prof. Marta Dobrotková. A treba dodať, že jej tím – bola silná zostava – tvorili ju dnes už všetko tamojší profesori: Mária Kohútová, Vladimír Rábik a Zuzana Lopatková. Oslava pri kotlíkovom gulášiku, ďalších grilovaných dobrotách a kvalitných vínkach z môjho archívu mala priam „historickú“ atmosféru – až takú, že sa nikomu nechcelo ísť domov. Aj tu nakoniec rozhodla pani dekanka – ide sa... ešteže rýchlikovú stanicu Bratislava-Vinohrady máme vzdialenú od nás len jeden kilometer. Aj takéto akcie prispievajú okrem iného k dobrým priateľským a kolegiálnym vzťahom.

Do ďalších rokov želim jubilantke pevné a dlhé zdravie, pohodu na univerzite, šťastie a radosť zo života v rodine.

Mnoga Mnoga Ljeta!

Jozef Baďurík

Historik Ivan Mrva sedemdesiatročný

Popredný slovenský historik, archivár, vysokoškolský pedagóg a popularizátor dejín doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc., sa v októbri 2024 dožíva sedemdesiatich rokov.

Pochádza z Trenčína, kde sa narodil 8. októbra 1954 a začal tam aj chodiť do základnej deväťročnej školy. Dokončil ju však už v Bratislave, kde žije od roku 1964. V rokoch 1970 – 1974 tam študoval na gymnáziu na Vazovovej ulici. Po maturite sa rozhodol pre vysokoškolské štúdium archívniectva a histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V diplomovej práci, ktorou štúdium úspešne ukončil v roku 1978, sa venoval šľachtickému rodu Jesenákovcov.

Šesť rokov pracoval ako odborný archivár v oddelení dejín feudalizmu v Štátnom ústrednom archíve Slovenskej socialistickej republiky (dnešný Slovenský národný archív) v Bratislave. Okrem iných činností tam vytvoril inventáre k archívnym fondom Cisársko-kráľovská učťareň Viedeň, panstvá Holič a Šaštín, ako aj k zbierke listín rôznej proveniencie. V rokoch 1985 – 1986 pracoval v Slovenskej národnej galérii v Bratislave a zastával tam funkciu vedúceho archívu.

Mladého archivára lákal vedecký výskum a na nasledujúcich pätnásť rokov spojil svoj profesionálny osud so Slovenskou akadémiou vied. Väčšinu tohto obdobia (1987 – 1999) pôsobil v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Nastúpil tam najprv ako odborný pracovník do oddelenia novovekých dejín. Postupne si zvyšoval svoju vedeckú kvalifikáciu. V roku 1988 získal akademický titul doktor filozofie (PhDr.). Po úspešnej obhajobe kandidátskej dizertačnej práce *Povstanie Františka II. Rákociho a Slovensko*, ktorú vypracoval pod vedením školiteľa Viliama Čičaja, získal v roku 1994 vedeckú hodnosť kandidát vied (CSc.).

K archivárskej profesii sa Ivan Mrva opäť vrátil v roku 1999 a do roku 2002 stál ako riaditeľ na čele Ústredného archívu (dnešný Archív) Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Následne sa začala ďalšia etapa jeho profesijnej cesty, spojená s formovaním študentov vysokých škôl. V roku 2002 začal na plný úväzok ako odborný asistent vyučovať na Katedre histórie (dnešná Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií) Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde už predtým pôsobil na čiastkový úväzok. Po habilitácii v roku 2009 mu udelili vedecko-pedagogický titul docent. Počas pôsobenia na univerzite v rokoch 2002 – 2017 prešiel viacerými funkciami. V rokoch 2003 – 2005 bol prodekanom pre vedu a rozvoj a od roku 2009 do roku 2016 vedúcim katedry. Ako učiteľ či vedúci bakalárskych a diplomových prác pripravil v Trnave počas tohto poldruha decénia na vedeckú a učiteľskú dráhu stovky študentov, ktorí si na neho z prednášok i mimoškolských chvíľ uchovali tie najlepšie spomienky.

V roku 2015 sa Ivan Mrva stal riaditeľom Slovenského historického ústavu Matice slovenskej v Bratislave a tento vedecký ústav riadil do roku 2019. V matičnom historickom prostredí sa dlhodobo angažuje aj ako člen Historického odboru Matice slovenskej a jeho výboru. Od roku 2021 zastáva funkciu predsedu tohto vedeckého odboru. Od roku

2021 opäť pôsobí aj ako vysokoškolský pedagóg na Katedre mediamatiky a kultúrneho dedičstva Fakulty humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline.

Ako výskumný pracovník sa Ivan Mrva špecializuje predovšetkým na históriu slovenského (uhorského) novoveku, najmä so zameraním na politické a hospodárske dejiny. Medzi jeho obľúbené témy patrí problematika tureckých vpádov, reformácie a protireformácie, protihabsburských povstaní či slovenského národného hnutia v devätnástom a dvadsiatom storočí. Z početných vedeckých prác, ktoré počas svojej akademickej kariéry publikoval v slovenských aj zahraničných časopisoch, zborníkoch či kolektívnych monografiách, spomeňme aspoň niektoré: *Daňové zaťaženie slovenských stolíc na sklonku 17. storočia a jeho dôsledky* (1992), *Die Bestrebungen der Habsburger um die Erwerbung der ungarischen Krone und Pressburg* (1993), *Príčiny povstania Františka II. Rákociho v Uhorsku v roku 1703* (1994), *Vypuknutie povstania Františka II. Rákociho a jeho priebeh na Slovensku roku 1703* (1995), *Habsburgovci a povstania uhorskej šľachty* (1995), *Kurucká vojna na Slovensku a jej dôsledky v rokoch 1704 – 1711* (1996), *Politické a náboženské pomery na Slovensku v dobe Tobiáša Masníka* (1998), *Národnostné a náboženské zloženie miest na Slovensku v roku 1842* (2000), *Náboženská a politická migrácia z krajín koruny českej na územie Bratislavskej a Nitrianskej stolice v 16. – 19. storočí* (2001), *Slovenská historická terminológia v období novoveku* (2001), *Synoda v Žiline v roku 1610* (2002), *Územie Spiša a boj o uhorskú korunu medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským* (2003), *Von Brennpunkt zur Peripherie* (2005), *Protihabsburské povstania a emancipácia národnosti v Uhorsku* (2008), *Povstalecký snem v Ónode. Neznáme skutočnosti z doby jeho konania* (2008), *Od slavizmu k hungarizmu, etnický kontext slovenskej šľachty* (2010), *Johann Pálffy – ungarischer Palatin und kroatischer Ban* (2013), *Zbojníctvo v zrkadle uhorských zákonov a kráľovských nariadení* (2014), *Spišská stolica v zápase o uhorskú korunu medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským* (2015), *Slovensko-česká spolupráca na prelome 19. a 20. storočia* (2018), *Snahy o autonómiu Slovenska do roku 1914* (2019), *Spiš v období tridsaťročnej vojny* (2019), *Betlenovo povstanie. Prvá výprava 1619 – 1621* (2021), *Bratislavská župa v čase účinkovania Samuela Zocha* (2021), *Z dejín hradu Beckov. Historický vývoj, majitelia a stavebné úpravy v novoveku* (2023).

Veľkú časť svojej výskumnej a publikačnej aktivity venuje docent Mrva regionálnym dejinám. V tejto oblasti patrí k najvýznamnejším a najplodnejším slovenským historikom. Je autorom, spoluautorom alebo zostavovateľom početných monografií slovenských miest a obcí. Uvedme niektoré z týchto diel: *Hrádok 1246 – 1996* (1996), *Topoľčany vo vrstvách vekov* (1997), *Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť* (1998), *750 rokov obce Hôrka nad Váhom* (1998), *Obec Tesáre* (2000), *Beckov I. Dejiny obce do roku 1918* (2006), *Veľké Ripňany 1156 – 2006* (2006), *Modrová 1157 – 2007* (2007), *Modrovka* (2007), *Križovany nad Dudváhom. Vlastivedná monografia obce* (2010), *Nové Mesto nad Váhom. Vlastivedná monografia mesta* (2010), *Nitrianska Blatnica 1185 – 2010* (2010), *Mesto Stupava v minulosti a dnes* (2011), *Prievidza. Monografia mesta* (2013), *Borčany 1113 – 2013* (2013), *Biely Kostol. Vlastivedná monografia obce* (2014), *Špačince. Vlastivedná monografia* (2017), *Handlová. Monografia mesta I* (2017), *Jubilejná kniha*

mesta Vrbové (2018), Kamanová. 600. výročie prvej písomnej zmienky (2019), Rišňovce. Monografia obce (2019), Prievidza. Monografia mesta II (2021), Dejiny obce Lúka (2022).

Napriek orientácii Ivana Mrvu na slovenské dejiny šestnásteho až devätnásteho storočia nemožno povedať, že by svoje aktivity obmedzil výlučne na tieto otázky. Záber jeho odborného záujmu je veľmi široký, a to z vecného, priestorového i chronologického hľadiska. Rozsiahla znalosť historickej problematiky, skúsenosti získané dlhoročnou prácou na vedeckých pracoviskách a v archívoch – či už na jednej strane (ako archivár), alebo na druhej (ako bádateľ) – mu umožnili okrem spracovania úzko vymedzených vedeckých prác z vybraných období slovenských dejín vytvoriť aj rad kvalitných a medzi čitateľmi veľmi úspešných diel syntetizujúceho a popularizačného charakteru. Využil pri tom svoju schopnosť prezentovať dejinné udalosti napriek ich komplikovanosti zrozumiteľným a pútavým spôsobom, ktorý dokáže zaujať rôznorodé čitateľské publikum. Zaslúžil sa tak o pozdvihnutie záujmu laickej verejnosti o slovenské národné dejiny.

Najširším vrstvám bola určená napríklad Mrvova ilustrovaná kniha *Slovensko – dejiny v kocke*, vydaná v roku 2003. Čitateľa v nej v stručnej a prehľadnej podobe sprevádza celými dejinami Slovenska. V roku 2006 vydal spolu s Tünde Lengyelovou reprezentatívnu publikáciu *Historický kalendár – Slovensko*. Tá podáva formou kalendára informácie o historických udalostiach, ktoré sa stali v jednotlivé dni roku počas celých slovenských dejín. Kniha obsahuje tisíce hesiel a viac ako štyristo medailónov o kľúčových osobnostiach a udalostiach slovenských dejín. Popularizačný charakter má aj kniha *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*, ktorú publikoval v roku 2010. V nej sa venuje politickým, kultúrnym a hospodárskym súvislostiam vývoja Slovenska a Slovákov v habsburskej monarchii v turbulentnom období rámcovanom meruôsmymi rokmi a nástupom dvadsiateho storočia. To, že s ľahkosťou dokáže vytvoriť syntetizujúci pohľad na dejiny, ukázal v publikácii *Dejiny Uhorska a Slováci*, ktorá vyšla v roku 2012. Napísal ju spoločne s Vladimírom Segešom. Mrva sa v tejto knihe, venovanej komplexnému pohľadu na Uhorské kráľovstvo od jeho založenia až po zánik v roku 1918, zhostil úlohy spracovať časť o dejinách Uhorska v novoveku. V roku 2016 mu vyšla prehľadná, bohato ilustrovaná publikácia *Slovenské dejiny pre každého*. Svoju schopnosť výborne spracovať životné osudy historických osobností preukázal v knihe *Mária Terézia – vládkyňa a matka* z roku 2018. O rok neskôr vyšla kniha *Rok 1918 a Slováci*, ktorú napísal s Petrom Mulíkom. V roku 2021 vydal knihu *Temné storočie 1618 – 1718*. V roku 2024 sa na pulkoch kníhkupectiev objavila publikácia *Tisícročná minulosť. Slováci a uhorské dejiny* (napísaná v osvedčenom tandeme s Vladimírom Segešom).

Ako člen širších kolektívov autorov sa Ivan Mrva okrem toho podieľal na vzniku ďalších populárno-náučných kníh, okrem iných: *Panovníci a prezidenti na území Slovenska* (1997), *Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov* (1998), *Kronika Slovenska I* (1998) či *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť* (2015).

V rámci popularizácie dejín Ivan Mrva často pútavo a rád prednáša pre verejnosť a aktívne sa venuje publicistickej činnosti v denníkoch a v kultúrnych a spoločenských časopisoch. Napísal desiatky článkov s historickou tematikou uverejnených okrem iného v periodikách *Kultúra*, *Literárny týždenník*, *Práca*, *Pravda*, *Slovenská Republika*, *Slovenské*

národné noviny, Slovenské pohľady či *Svedectvo*. Pri sumarizácii popularizačných aktivít jubilanta nemožno opomenúť jeho aktivity v televíznej tvorbe. Stál pri vzniku desiatok scenárov k televíznym programom z cyklov *Historický kalendár* a *Osobnosti a udalosti*, vysielaných Slovenskou televíziou.

Docent Mrva je aj autorom a spoluautorom viacerých učebníc, učebných textov a pomôcok pre všetky typy škôl (dejepisné atlasy, dejepisné čítanky a podobne). S ďalšími autormi napísal medzi študentmi histórie (a nielen medzi nimi) veľmi vyhľadávanú príručku *Lexikón svetových dejín* (1997), ktorá od svojho prvého vydania vyšla vo viacerých reedíciách.

Ako člen redakčných rád sa zapájal, alebo dodnes zapája, do prípravy viacerých časopisov: *Historický zborník*, *Slovenský časopis historický*, *Historické rozhľady*, *Nové historické rozhľady*, *Svedectvo*.

Celoživotné dielo i spoločenská angažovanosť Ivana Mrvu si vyslúžili spoločenské uznanie. Za svoje publikácie dostal ocenenia od Slovenskej akadémie vied či Matice slovenskej. Viaceré jeho knižné diela ocenil Literárny fond. Za knihu o Márii Terézii získal Cenu Egona Erwina Kischu. Od roku 2014 je nositeľom Ceny Daniela Rapanta.

Sedemdesiatka je časom, keď už by sa mohol plne oddať radostiam zaslúženého odpočinku v kruhu šťastnej rodiny – manželky, troch dcér a vnúčat. Ivan Mrva však naďalej ostáva v plnom nasadení ako vedec, pedagóg, prednášateľ, spisovateľ. Môžeme sa tak tešiť na ďalšie výsledky jeho práce a popriať mu, aby ich bolo čo najviac, rovnako aby bolo čo najviac chvíľ života prežitých v zdraví a spokojnosti. Ad multos annos!

Ivan A. Petranský

RECENZIE

**MATEČKOVÁ, Martina – PERNÝ, Lukáš (eds.).
BERNOLÁKOVCI: PREMOŽITELIA ČASU. Martin :
Matica slovenská, 2024, 366 s.**

Problematika osobnosti Antona Bernoláka a jeho spolupútnikov bola posledných bezmála sedemdesiat rokov a predovšetkým ostatných tridsať rokov v slovenskej historiografii pomerne dosť reflektovaná. Išlo pritom nielen o biografické zobrazenie týchto osobností ako predstaviteľov národného pohybu konca 18. a prvej polovice 19. storočia, ale aj ich spoločenskej, kultúrnej a vedeckej činnosti v podobe pomerne rozsiahleho diela. Predovšetkým publikácie v podobe konferenčných zborníkov sa v rôznych oblastiach snažili odhaliť zo života a pôsobenia bernolákovcov čo najviac. Takmer v každej publikácii sa vo väčšej alebo menšej miere objavili aj ich dobové portréty, veduty miest, kde pôsobili (Bratislava, Viedeň, Trnava a pod.) a, samozrejme, aj titulné listy alebo ukážky z ich diel. A práve všetky tieto kontexty: biografický, vedecký, obrazový, ale predovšetkým náučný a osvetový si za cieľ stanovili autori tu prezentovanej publikácie.

Kniha *Bernolákovci: Premožitelia času* zapadá do aktuálneho programového úsilia Matice slovenskej o čo naj dôslednejšie zmapovanie a zviditeľnenie všetkých dejateľov slovenského národného pohybu. Tak po roku 2022, ktorý Matica slovenská vyhlásila za *Rok odkazu štúrovcov*, sa patričná pozornosť v tomto kontexte začala venovať aj generácii ich predchodcov – bernolákovcom. Síce nebol vyhlásený tematický rok na ich počesť, no začiatkom novembra 2023 Dom matice slovenskej v Košiciach na pôde Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach zorganizoval úspešnú vedeckú konferenciu *BERNOLÁKOVCI – začiatok novej cesty pre slovenský národ*. Tento počin sa stal aj obsahovým základom pre prezentovanú monografiu, kde konferenčné príspevky v podobe štúdií tvoria druhú najrozsiahlejšiu časť. Zostavovateľmi publikácie sú dvaja odborní zamestnanci MS a organizátori spomenutej konferencie. V prvom rade je to Mgr. Martina Matečková, riaditeľka domu MS v Košiciach, ktorá sa dlhodobo venuje biografickým profilom bernolákovcov. Tie samostatne spracovala v prvej časti knihy, vrátane grafického vyobrazenia časovej osi ich pôsobenia. Druhým zostavovateľom je PhDr. Lukáš Perný, PhD., zo Slovenského literárneho ústavu MS (Bratislava), ktorého hlavným prínosom okrem vlastných, často originálnych textov, bola systematizácia príspevkov a jednotlivých častí a ich vsadenie do širšieho kulturológického kontextu. V rámci tretej, najrozsiahlejšej časti sú prezentované vyčerpávajúce medailóny jednotlivých bernolákovcov vrátane samostatného textu o ich pôsobení a ukotvení v rámci vtedajších slovenských kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií. Posledná štvrtá časť knihy prezentuje okrem reportov z početných podujatí MS o bernolákovcoch aj najvýznamnejšie publikácie, ktoré sa im venujú (*Knihy o bernolákovcoch/ Bernolákovci v knihách*). Toľko k všeobecnému popisu knihy. Nakoľko ide o rozsiahlu – 366-stranovú publikáciu, prejdime k bližšiemu popisu jednotlivých častí, podrobnostiam a zaujímavostiam.

Knihu vo vlastnom úvode veľmi trefne uvádza pochvalný výrok Ľudovíta Štúra o bernolákovcoch, ktorý hovorí, že títo jeho katolícki bratia vyzdvihnutím spisovnej slovenčiny inšpirovali v tomto duchu aj jeho snahu o kodifikáciu jazyka a pozdvihnutie duchovného života národa. Dr. L. Perný ako spoluzostavovateľ tu ďalej vecne informuje o genéze celého projektu, jeho hlavných cieľoch, ale aj dejinnom pozadí pôsobenia bernolákovcov.

Sériu publikovaných príhovorov v rámci tohto projektu, ale aj predchádzajúcich podujatí Matice slovenskej k národnej problematike a zvlášť k bernolákovcom otvoril publikovaný príhovor predsedu MS JUDr. Mariána Gešpera, PhD. Prezentoval v ňom trefnú historickú metaforu o slovenskom národnom pohybe v podobe stavby, kde „strecha je štúrovská, múry generácie Vseslávie, ale pevné základy sú jednoznačne bernolákovské“. Všetky tieto tri generácie slovenských národovcov uvádza ako „premožiteľov času“, čo je zároveň aj vysvetlením druhej časti názvu prezentovanej knihy.

Spoluzostavovateľka publikácie Mgr. Martina Matečková v prvej časti knihy prezentuje vo forme krátkych profilov štyridsať osobností na čele s Antonom Bernolákom. Pri Bernolákovi uvádza napr. aj malú zaujímavosť a to, že meno tejto osobnosti nesie aj istá planétka. Pri väčšine osobností sú uvedené základné biografické údaje, spôsob angažovania sa v národnom živote, ako aj ich vizuálne podobizne v podobe dobových portrétov a zobrazení. Okrem toho sú tu prezentované aj niektoré faximilné, ako aj prepísané ukážky ich diel. Všetky tieto osobnosti autorka prehľadne zaradila do skupín jednak podľa generačných odstupov, ale aj ich orientácie v národnom živote 19. storočia. V rámci tejto chronológie zároveň autorka vytvorila aj prehľadnú časovú os všetkých generácií národného obrodzenia (s. 39). Ide tu teda o vzorový edukačný materiál, ktorý je prehľadný, v rámci svojho rozsahu pomerne obsahovo bohatý a predovšetkým bohato ilustrovaný.

Druhá – vedecká časť publikácie obsahuje jedenásť odborných príspevkov zo spomenutej konferencie, ktorej autormi sú prevažne akademici a vysokoškolskí pedagógovia. V rámci prvého príspevku sa spolueditori publikácie pokúsili zhodnotiť význam bernolákovcov a ich prínos, čo nakoniec zosumarizovali v štrnástich hlavných bodoch, na čele s kodifikáciou slovenčiny, cez kultúrnu, spolkovú, osvetovú a vydavateľskú činnosť. Predovšetkým Pavol Parenička vo svojom príspevku o A. Bernolákovi priblížil nielen podrobné biografické údaje, ale priniesol aj v celku nový pohľad na ich činnosť a pozadie, ako aj prepojenie troch generácií bernolákovcov. Význam kodifikácie prvého variantu spisovnej slovenčiny ako hlavného prínosu činnosti A. Bernoláka popísal vo svojej štúdií doc. M. Ambrozy. Ďalšie viac alebo menej rozsiahle odborné príspevky sa bližšie venovali jednotlivým osobnostiam (Štefan Nikolaj Hýroš, Ján Evanjelista Nálepka, Juraj Holček, Jozef Vurum), dobovému pozadiu (Periodická tlač v čase bernolákovcov, Klasicismus v 21. storočí: perspektívy), ako aj dielu Jána Hollého. Je potrebné zdôrazniť, že vedecký prínos publikácie je evidentný a posúva poznatky o uvedených osobnostiach a problematikách značne dopredu.

Autormi tretej časti publikácie venovanej jednotlivým bernolákovcom sú prevažne odborní a vedeckí pracovníci Matice slovenskej. Okrem zostavovateľov L. Perného

a M. Matečkovej (ktorá tu napísala najviac – až jedenásť medailónov) to sú: Július Lomenčík, Jaroslav Durec, Radoslav Žgrada, Pavol Parenička, Peter Schvantner a Jozef Schwarz. Okrem týchto aktívnych autorov, ktorí prispeli medailónmi k významnejším bernolákovcom, tu boli vypublikované aj staršie texty napr. maticného historika Tomáša Winklera: Ján Hollý – slovenský Vergílius (z knihy Čas pred nesmrteľnosťou) a básnika, publicistu a ľavicového politika Ladislava Novomeského: Odkaz Juraja Fándlyho – kňaz, ktorý stál za slovenskou chudobou. Aj tieto dva texty dodávajú knihe ďalší zaujímavý rozmer. Okrem dvadsiatich siedmich spracovaných osobností vo forme niekoľkostranových medailónov (s reprezentatívnymi portrétmi) M. Matečková navyše samostatne spracovala aj ďalších šesťnásť menej známych bernolákovcov, čím sa publikácii podarilo naplniť jeden z cieľov čo najkomplexnejšie zmapovanie osobností bernolákovského hnutia. Túto časť knihy uzatvoril Jaroslav Durec s popisom kultúrnych inštitúcií, v ktorých pôsobili bernolákovci (Slovenské učené tovaríšstvo, Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej, Tatrín a Matica slovenská).

Poslednou ucelenou časťou knihy je osvetová príloha uvádzajúca sedemnášť reportov z podujatí Matice slovenskej k bernolákovcom, ktoré sa konali v posledných rokoch (2001 – 2024) pri príležitosti významných jubileí osobností tejto generácie národovcov v rôznych kútoch Slovenska. Jednotlivé reporty obsahujú aj odkazy na pôvodné zdroje, a fotodokumentáciu.

V rámci poslednej časti: Knihy o bernolákovcoch a Bernolákovci v knihách si dovoľím byť aj mierne kritický. Sú tu totiž zobrazené len reprodukcie niektorých obálok, graficky a názvom zaujímavých kníh, pričom nejde o vyčerpávajúci sumár publikácií o bernolákovcoch. Kniha tohto typu by si zaslúžila aj vypracovanie súhrnnej bibliografie, v ktorej by okrem knižných biografíí osobností mali byť zaradené aj konferenčné zborníky a samozrejme, aj časopisecky publikované články a štúdie, prípadne aj internetové zdroje. Takúto systematizovanú bibliografiu určite nemôže nahradiť niekoľkostranový súpis použitej a odporúčanej literatúry, ktorá je na konci knihy.

V konečnom hodnotení je potrebné uviesť, že v rámci opísanej obsahovej zostavy ide o vôbec prvú knihu svojho druhu, s kvalitným vedeckým, odborným, ale aj edukačným, populárno-náučným a osvetovým rozmerom. Zvolený prístup môže byť prvým krokom k pochopeniu významu celej generácie bernolákovcov v širšom kontexte a súvislostiach, pričom môže byť následne použitý aj na spracovanie ďalších generácií „premožiteľov času“. Kniha okrem bohatého sprievodného obrazového materiálu a autentických textov a citátov, ale aj moderného zobrazenia niektorých bernolákovcov pomocou umelej inteligencie, určite na prvý pohľad zaujme aj svojou atraktívnou modrou obálkou. Tá zobrazuje Bratislavský hrad a Trnavu spolu so šiestimi najvýznamnejšími premožiteľmi času z radov bernolákovcov.

Dominik Blanár

ADAMCZYK, Arkadiusz. *Politik v (Česko) Slovenskom štáte. János Esterházy 1901-1957, Ružomberok : Society for Human Studies, 2024, 304 s. ISBN 978-80-974339-5-6.*

Po viacerých parciálnych štúdiách i knižnom medailóne z roku 2012 (*MOLNÁR, Imre. Život a martýrska smrť Jánosa Esterházyho, Šamorín : Méry Ratio, 2012*) venovaných najexponovanejšiemu politikovi maďarskej menšiny na našom území z 30. – 40. rokov dvadsiateho storočia Jánovi Esterházymu sa na knižnom trhu objavila monografická biografica z pera poľského historika a politológa prof. Arkadiusza Adamczyka. Prvýkrát uzrela svetlo sveta v autorovom rodnom Poľsku v roku 2019 a následne sa dočkala vydání tiež v maďarskom i anglickom jazyku. Publikácia pozostáva z úvodu, 4 kapitol, záveru, bibliografie a menného registra.

V Úvode autor poukazuje na nové poznatky pri výskume osobnosti Jána Esterházyho, ktorý žil v piatich rôznych spoločensko-ekonomických systémoch. Prameňmi v rámci zostavenia monografie boli najmä materiály medzinárodného tímu realizujúceho projekt *Život a politická rola Jána Esterházyho v archívoch a tlačených prameňoch*.

Prvá kapitola *Cesta k politike* približuje rodinný pôvod Jána Esterházyho de Galántha, esterházyovský rod pritom mal svoje korene už v XII. storočí. Jánov dedo Štefan Esterházy (1822 – 1899) pôsobil ako hlavný župan Prešporskej stolice a otec Ján Michal Esterházy (1864 – 1905), ktorý si za manželku vzal grófkou Alžbetu Tarnowsku, bol členom Snemovne magnátov Krajinského snemu Uhorska. Okrem Jána sa im narodili dcéry Lujza (1899 – 1966) a Mária Žofia (1904 – 1975). Ján, narodený vo Veľkom Záluží 14. 3. 1901, bol teda prostredným dieťaťom Esterházyovcov a v období 1916 až 1920 navštevoval gymnázium v Budapešti. Počas stredoškolských štúdií bol v roku 1919 zatknutý v Bratislave za rušenie verejného poriadku, keď s rovesníkmi spievali v kaviarňach maďarské vlastenecké piesne. V roku 1920 sa síce stal poslucháčom ekonómie na budapeštianskej univerzite, ale štúdium nedokončil. V manželstve, uzatvorenom v Budapešti v roku 1924 s grófkou Líviou Agáliou Serényi de Kisserény (1903 – 1961), sa mu v roku 1929 narodil syn Ján a v roku 1932 dcéra Alica. Politicky sa exponoval v Krajinskej kresťansko-sociálnej strane (OKSzP), ktorej od roku 1932 aj predsedal obdobne ako Lige maďarskej spolupatričnosti v Československu.

Kapitola *Československý politik* podrobne opisuje pôsobenie Jána Esterházyho v podmienkach štátneho zriadenia prvej republiky počas medzivojnového obdobia. Pri ochrane práv maďarskej menšiny sa nevyhol vyjadreniam o údajnom nedodržívaní práv a útlaku maďarskej menšiny v ČSR, za čo bol v rokoch 1933 a 1934 krátkodobo väznený na základe rozsudkov okresných súdov v Nitre a v Košiciach. Na I. zjazde OKSzP v Starom Smokovci v júni 1933 prezentoval otvorenosť strany k vstupu Rusínov, Nemcov, ale i Slovákov do jej členskej základne. V tomto období už existoval priamy komunikačný kanál medzi maďarským ministerstvom zahraničia a Esterházym vystupujúcim

pri šifrovaní informácií pod pseudonymami „Tamás“, „Mátyás“ a „221“. V politicky napätých tridsiatych rokoch bola na Slovensku konkurentkou OKSZP, ktorú volilo asi 98 000 obyvateľov, Maďarská národná strana so 138 000 voličmi. Až v júni 1936 došlo v Nových Zámkoch k spojeniu oboch strán do novej *Zjednotenej maďarskej strany* (EMP) na čele s krajinským predsedom Andorom Jarossom a výkonným predsedom Jánom Esterházym. Ešte aj v tejto dobe takmer dve desaťročia po zániku monarchie však zostával Esterházy zo strany niektorých predstaviteľov maďarskej minority ostrakizovaný za to, že vraj esterházyovský rod zradil maďarský ľud počas povstania Františka II. Rákociho i revolúcie Ľudovíta Kossutha v záujme Habsburgovcov, ktorí mu zverili majetky odňaté povstalcem. Esterházy pritom podporoval aj snahy o zriadenie maďarskej univerzity na Slovensku, v školskom roku 1934/1935 totiž študovalo na vysokých školách ČSR až 1 013 študentov maďarskej národnosti. Na druhej strane Ján Esterházy patril k rozhodným oponentom zamestnávania žien a hnutia sufražetiek. Autor však zdôrazňuje jeho odmietavý postoj k prejavom nacistickej ideológie aj s poukazom na grófov katolícky svetónázor, napriek tomu sa v svojich postojoch podľa prof. Adamczyka od roku 1937 Ján Esterházy výrazne radikalizoval. Pokúsil sa navyše presvedčať Slovákov o správnosti ich návratu pod Svätoštesfanskú korunu, čo verejne neodmietal napr. ani Karol Sidor. Ešte pred konaním Mníchovskej konferencie sa vo veci územných zmien Československa Esterházy stretol nielen v poľskom ministrom zahraničných vecí Jozefom Beckom, ale v Ríme aj s Adolfom Hitlerom a Benitom Mussolinim. Po 1. viedenskej arbitráži, ktorá Maďarsku pririekla takmer 12 000 km² územia Slovenska, privítal 4. 11. 1938 v Košiciach maďarského ríšskeho správcu Miklósa Horthyho de Nagybánya kniežata de Otranto et Szeged práve poslanec Národného zhromaždenia ČSR za toto mesto Ján Esterházy. Aj keď počet Maďarov na Slovensku klesol na 80 000 (podľa sčítania obyvateľstva na 66 000), zostal Esterházy žiť na území Slovenskej krajiny ako ich vedúci predstaviteľ. V januári 1939 získal mandát poslanca autonómneho Snemu Slovenskej krajiny a stal sa aj predsedom EMP. Po vyhlásení nezávislosti Slovenska a zabraní časti jeho územia Maďarskom počas Malej vojny v marci 1939 zaslal Ján Esterházy gratulačné depeše Jozefovi Beckovi aj Miklósovi Horthymu.

S obdobím druhej svetovej vojny je spätá kapitola *Slovenský politik*. Po vzniku nezávislého Slovenska 14. 3. 1939 zložil Ján Esterházy o mesiac neskôr sľub poslanca slovenského snemu. Z jeho vnútropolitckej činnosti boli priblížené niektoré aspekty výkonu Esterházyho poslaneckého mandátu, zo zahraničného pôsobenia nebola vynechaná osobná účasť grófa na prevzatí Maďarskom anektovanej časti rumunského Sedmohradka po 2. viedenskej arbitráži. Slovenských Maďarov dokonca v svojich utopických úvahách označoval za „Mesiáša podunajských národov“. EMP bola zatiaľ na Slovensku tolerovaná bez formálnej registrácie, o vydanie ktorej však požiadala. Až v novembri 1940 došlo k povoleniu registrácie pod novým názvom Maďarská strana, jej predseda Esterházy svoje parlamentné expozé prednášal v maďarskom jazyku. O rok neskôr sa musel zaviazat' prijímať do strany za členov iba osoby maďarskej národnosti a nie iných etník, povinné bolo navyše preukázanie árijského pôvodu. Až do zániku strany koncom druhej svetovej vojny v roku 1945 sa však ani raz neuskutočnilo zasadnutie valného zhromaždenia ako

najvyššieho orgánu strany. Podľa autora sa gróf zaslúžil o zlepšenie postavenia slovenskej menšiny v Maďarskom kráľovstve a to intervenciami vo veci vydávania denníka Slovenská jednota či pôsobenia škôl so slovenčinou ako vyučovacím jazykom na školách v Košiciach a Šuranoch. V podmienkach Slovenskej republiky sa mu zase v roku 1941 podarilo presadiť registráciu *Maďarského kultúrneho spolku na Slovensku* (SZMKE). Na zasadnutí snemu Slovenskej republiky 15. 5. 1942 ako jediný poslanec nehlasoval za prijatie ústavného zákona o vystaňovaní Židov, pomáhal aj niektorým rasovo či etnicky prenasledovaným osobám. S postupujúcim východným frontom si gróf uvedomoval skoré ukončenie vojnových spoločensko-ekonomických pomerov na Slovensku, neúspešné boli i snahy o jeho nahradenie na čele Maďarskej strany inými osobami.

Záverečná kapitola *Zajatý politik* sa zaoberá osudom Jána Esterházyho po oslobodení Československa. Už krátko po prechode frontu bol v apríli 1945 zatknutý, pričom o 2 mesiace neskôr si ho od slovenských bezpečnostných orgánov prevzali príslušníci NKVD. V júli 1945 bol prevezený v dobytčom vagóne na súdny proces do Sovietskeho zväzu, vo väzbe mu robil okrem podpredsedu Maďarskej strany grófa Michala Csákyho spoločnosť aj ruský spisovateľ Alexander Solženicyn. Obžalovaný bol z protisovietskej propagandy vrátane šírenia „provokačných materiálov o tzv. katyňskom masakri a šírenia materiálov, v ktorých popravy dôstojníkov Poľska vykonané nacistami boli pripísané sovietskym orgánom“. Spolu s grófom Csákyom sa bez umožnenia prístupu k právu na obhajobu v apríli 1946 dočkal odsúdenia na desaťročný pobyt v GULAG-u. Väznený bol najskôr v Republike Komi so zaradením na vykonávanie zemných prác a neskôr na brúsenie pri výrobe porcelánu, z dôvodu chronickej choroby bol v roku 1948 prevezený do tábora pre chorých väzňov v Sangradoku-Protoku. S podlomeným zdravím ho v apríli 1949 odtransportovali do Československa, kde mu bola kladená za vinu aktívna účasť na rozbití republiky a na zavádzaní fašistickej vlády. Napriek námietkam jeho ex offio ustanovenej obhajkyne Márie Čikvanovej-Starej zo zločinu domácej zrady obžalovaného Jána Esterházyho Národný súd 16. 9. 1947 odsúdil na trest smrti. Na príhovor ministra Vavrince Šrobára sa československá vláda uzniesla na odporučení zmiernenia absolútneho trestu na doživotné väzenie, čo prezident republiky akceptoval. Na výkon trestu bol Esterházy, ktorý už od sibírskeho pobytu trpel na tuberkulózu, umiestnený do Leopoldova a grófov obhajca Vojtech Barna sa zasadzoval o mesačné doručovanie kníh i potravín jeho klientovi. Od roku 1953 Ján Esterházy vykonával svoj trest vo väzení v Mírove, ešte v rovnakom roku bol však prevezený do Ilavy. V roku 1954 zase spoznal väzenia v Ročove v okrese Louny a v obci Bory pri Plzni. O rok neskôr sa vrátil do Leopoldova, aby ho v roku 1956 znovu presunuli do väznice Mírov, kde 8. 3. 1957 naposledy vydýchol.

V *závere* autor poukázal na absenciu rehabilitácie Jána Esterházyho na Slovensku v období po „Nežnej revolúcii“, aj keď napr. Najvyššia prokuratúra Ruskej federácie 21. januára 1993 k takémuto kroku pristúpila. In memoriam dokonca Esterházy obdržal od prezidenta Poľskej republiky Rytiersky kríž Radu Polonia Restituta.

Predkladaná publikácia je biografiou Jána Esterházyho z „neutrálnej“, teda nie slovenskej alebo maďarskej, ale poľskej proveniencie. Je založená na bohatej primárnej aj sekundárnej literatúre, dobových tlačiach, denníkoch a spomienkach, ale najmä

na archívnych zdrojoch zo Slovenska, Poľska, Maďarska, Nemecka, Veľkej Británie i Českej republiky. Z textu monografie je však zrejmý istý resentment poľského autora k Esterházyemu, podmienený zjavne nielen pôvodom grófovej matky práve z územia dnešnej Poľskej republiky. Záujemcom o dejiny Slovenska v pohnutom dvadsiatom storočí však knihu prof. Adamczyka s bohatým poznámkovým aparátom 891 citačných odkazov možno po jej prečítaní vrelo odporučiť.

Rudolf Manik

SPRÁVY

Medzinárodná vedecká konferencia Slovenské ženy v národnom hnutí

V dňoch 13. a 14. júna 2024 sa uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Slovenské ženy v národnom hnutí* v spojení s vernisážou rovnomennej výstavy v Martine. Išlo o vrcholné podujatie v rámci Roka slovenských žien, ktorý vyhlásila Matica slovenská v súvislosti s jubileom – 200. výročím narodenia Adely Ostrolúckej a Anny Hurbanovej-Jurkovičovej. Uvedená medzinárodná vedecká konferencia sa realizovala na pôde Matice slovenskej, resp. v priestoroch Výborovne sídelnej budovy Matice slovenskej v Martine. Toto vedecké podujatie poctili svojou účasťou domáci aj zahraniční referujúci. Spomedzi zahraničných účastníkov sa zúčastnili členovia Matice slovenskej v Srbsku. Celé podujatie sa konalo pod záštitou Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky, čo napokon zvyšovalo aj celkovú úroveň vedeckej konferencie, keďže išlo o prvé spoločné podujatie rezortu a Matice slovenskej na základe uzatvorenej zmluvy o spolupráci. Za ministerstvo poctil vedeckú konferenciu účasťou samotný minister zahraničných vecí a európskych záležitostí Juraj Blanár. Vo svojom otváracom príhovore zdôraznil spoločensko-kultúrny význam slovenských žien v národnom hnutí, pričom poďakoval Matici slovenskej za pripomínanie si osobností a udalostí z národných slovenských dejín, na ktoré neraz ostatné vedecké a kultúrne inštitúcie zabúdajú. V poradí druhý sa prítomným prihovorel predseda Matice slovenskej Marián Gešper, ktorý potvrdil slová vedeckého tajomníka Pavla Maduru o dôležitosti pripomínania si zásluh slovenských žien v národnom živote Slovákov. Ako tretia vystúpila tajomníčka Živeny Radka Semancová, ktorá prečítala pozdravný list predsedníčky Živeny Aleny Heribanovej, ktorá sa na vedeckej konferencii nemohla osobne zúčastniť. Slávnostnú časť vedeckej konferencie uzatvorila prezentácia vernisáže výstavy *Slovenské ženy v národnom hnutí* v podaní pracovníka Slovenského literárneho ústavu Matice slovenskej Pavla Pareničku, autora libreta a textov. Námet výstavy spracoval vedecký tajomník Matice slovenskej Pavol Madura. Projekt bol tiež vyhotovený s finančnou podporou Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. Vernisáž výstavy pozostáva z pätnástich veľkoplošných panelov, medzi ktorými boli prezentované také osobnosti ako Adela Ostrolúcka, Anna Hurbanová-Jurkovičová, Amália Francisciová, Elena Maróthy-Šoltéssová, Terézia Vansová, Anna Halašová, Božena Slančíková-Timrava, Ludmila Podjavorinská, Hana Gregorová, Mária Rázusová-Martáková, Naďa Hejná a Zora Jesenská. Výstava bude následne putovať po celom Slovensku a zároveň si ju budú môcť prezrieť tiež slovenské komunity v zahraničí.

Po slávnostnej vernisáži sa otvorila vedecká časť konferencie. Celé podujatie bolo rozdelené do jednotlivých sekcií, pričom na vytvorení sekcií a následnom rozdelení príspevkov do nich sa výraznou mierou podieľal najmä Jaroslav Durec, pracovník Slovenského historického ústavu Matice slovenskej. Dňa 13. júna prebehla historická a kulturologická sekcia. Z dôvodu veľkého množstva referujúcich boli sekcie ďalej rozdelené na jednotlivé menšie bloky. Historická sekcia pozostávala zo štyroch blokov

príspevkov. Ako prvá zaznela prednáška Erika Gemušku (Krajanské múzeum Matice slovenskej) o *Postavení slovenskej ženy od tradičnej po postmodernú spoločnosť*. Nasledoval príspevok Viliama Komoru (Stredisko národnostných vzťahov Matice slovenskej) *Živena, jej práca, činnosť a zásluhy v slovenskom národnom a národnostnom hnutí*. Prvý blok ukončila prednáška Radky Semancovej (Živena, spolok slovenských žien) o *Anne Pivkovej, prvej predsedníčke Živeny*.

Druhý blok odštartovala prednáška Dominika Blanára (Slovenský historický ústav Matice slovenskej) *Amália Francisciová, rod. Kasanická, v živote manžela a v živote národa*, pokračoval Radoslav Žgrada (Slovenský historický ústav Matice slovenskej), ktorý sa vo svojom príspevku orientoval na *Elenú Maróthy-Šoltésovú a jej angažovanie v národnom hnutí*. Ďalšia prednáška v podaní Heleny Saktorovej (dôchodkyni, bývalej vedeckej pracovníčky Slovenskej národnej knižnice) sa rovnako sústreďovala na Elenú Maróthy-Šoltésovú, pričom autorka zmapovala miesta jej bývania. Sociologicko-filozoficky zameranú prednášku podala Viktoria Nadolska (Prešovská univerzita v Prešove) v rámci skúmania *Príčin a dôsledkov ženskej emancipácie v 19. storočí*. Nasledujúci tretí blok sa začal po krátkej diskusii a obedňajšej prestávke prednáškou Blanky Ušiakovej (Miestny odbor Matice slovenskej v Myjave) s názvom *Kultúrny a národný odkaz Slovenského povstania od menej známych i známych národovkýň myjavského regiónu Anna Kolényová, Johanka Hrebendová, Anna Jurkovičová*. Ďalší prednášajúci Peter Podolan (Katedra slovenských dejín, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave) spracoval tému *Peripetie života Heleny Turcerovej-Devečkovej*. Na život a dielo osobnosti Heleny Turcerovej-Devečkovej nadviazala Bohumila Ferenčuhová (privátna bádatel'ka) prednáškou *Život a pôsobenie Dr. Heleny Turcerovej-Devečkovej v Kežmarku*. Záver tretieho bloku uzatvorila prednáška Dominiky Dinušovej (Katedra spoločenských vied, Akadémia Policajného zboru v Bratislave) *Filozofické a bezpečnostné súvislosti slovenských žien v emancipačných procesoch 20. storočia*. Nasledovala krátka diskusia a prestávka.

Úvodný vstup do štvrtého bloku historickej sekcie mala Slavomíra Očenášová (Literárne a hudobné múzeum, Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici) prednáškou *Terézia Vansová ako legenda prvorepublikovej Banskej Bystrice*. Nasledovala prednáška s názvom *Obraz životného príbehu Ludmily Podjavorinskej z hľadiska literárnokritickej reflexie a národného hnutia v podaní Jaroslava Durca* (Slovenský historický ústav Matice slovenskej), pokračovala Kamila Fircáková (Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry v Bratislave) zaoberajúca sa problematikou z oblasti dejín školstva a súčasne literatúry na tému *Slovenské spisovateľky – národovkyne v povedomí a aktivitách študentských korporácií*. Ďalší prednášajúci Matej Mindár (Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne) spracoval tému z nedávnych slovenských dejín *Ženy pri vzniku samostatnej Slovenskej republiky*. Touto prednáškou sa zakončila historická sekcia, počtom prednášajúcich najbohatšia spomedzi sekcií vedeckej konferencie.

Kulturologickú sekciu, posledný blok prvého dňa vedeckej konferencie, pôvodne mala otvoriť prednáška Jozefa Leikerta (Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave) na tému *Pevnosť a ženskosť (Magda*

Husáková-Lokvencová – výnimočná osobnosť slovenských kultúrnych dejín), ale keďže sa prednášajúci nemohol osobne zúčastniť, bude sa možné s textom jeho prednášky oboznámiť v zborníku. Z dôvodu týchto organizačných záležitostí nakoniec kulturologickú sekciu otvorila prednáška *Estetická analýza a kulturologický výskum tvorby ženských autoriek Výtvarného odboru Matice slovenskej* v podaní Lukáša Perného (Slovenský literárny ústav Matice slovenskej) a Ladislava Skraku (Výtvarný odbor Matice slovenskej). Z dôvodu neprítomnosti jedného z prednášajúcich, Ladislava Skraku, oboznámil publikum s obsahom prednášky Lukáš Perný. Prvý deň medzinárodnej vedeckej konferencie zakončila Alena Balážecová (kultúrna pracovníčka, Obecny úrad Liptovské Sliače), oblečená v ľudovom kroji. Pripravila si prednášku o živote a diele učiteľky Bronislavy Kubánkovej, poprednej osobnosti obce Liptovské Sliače. Po odznení prednášky bola krátka diskusia a nasledovala slávnostná večera.

Druhý deň vedeckej konferencie patrila zahraničnej a literárnej sekcii. Odznali referáty šiesteho až ôsmeho bloku podujatia. Úvodný vstup mala prednášajúca Marta Dobrotková (Katedra histórie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave) so svojím textom *Príspevok slovenských žien v USA do národného hnutia*. Pokračovala prednáška v americkom duchu *Američanka, ktorá sa stala Slovenskou* od Márie Rapošovej (Literárne múzeum Slovenskej národnej knižnice v Martine). Od kontextu amerického prostredia k prostrediu Dolnej zeme sa téma posunula vďaka prednáške Anity Murgašovej (Miestny odbor Matice slovenskej v Banskej Bystrici) *Slovenské ženy Dolnej zeme*. Prostredie Bulharska priblížila prednáška *Mária Matějovská – Z lásky a práce vyrastie nám lepší život* v podaní Kataríny Koňarikovej (Spolok Slovákov z Bulharska). Nasledoval rad príspevkov od našich zahraničných hostí. Olinka Gloziková-Jonášová (Týždenník Hlas ľudu, Matica slovenská v Srbsku) mala prednášku *Zuzana Chalupová – insitná maliarka, reprezentantka Slovenskej komunity vo Vojvodine*. Nasledujúci siedmy blok bol celý venovaný našim zahraničným hosťom zo Srbska. Blok otvorila Andrea Rojková (Matica slovenská v Srbsku) s prednáškou o životnom príbehu *Zuzky Medvedovej – „samoukej sedliackej devy“ – prvej akademickej maliarky dolnozemsých Slovákov*. Pokračovala Anna Horvátová (Matica slovenská v Srbsku), ktorá priblížila život a dielo *Dramatičky, herečky, predsedníčky Ústredného spolku československých žien v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov Ludmily Hurbanovej*.

Posledná literárna sekcia sa niesla v znamení štyroch prednášateľov. Július Lomenčík (Slovenský literárny ústav Matice slovenskej) otvoril literárnu sekciu s prednáškou *Slovenské spisovateľky v národnej službe za slobodu (rozhranie 19. a 20. storočia)*. Ivica Hajdučeková (Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika) sa sústredila na *Zástoj národnej umelkyne Maše Haľamovej v slovenskej poézii 20. storočia*. Renáta Hlavatá (Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre) vystúpila s prednáškou *Listy a denník Mikuláša Dohnányho a jeho nenaplnená láska k Emílii Jurkovičovej*. Literárna sekcia bola zakončená prednáškou Jaroslava Vlnku (Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta, Univerzita J. Selyeho v Komárne) na tému *Impulzy (nielen) národnej emancipácie v románe Sestry*. Závery vedeckej konferencie

predniesol Pavol Madura, hlavný organizátor medzinárodnej vedeckej konferencie, pričom poďakoval všetkým referujúcim a hosťom za ich účasť.

Príspevky v celom znení budú publikované v pripravovanom recenzovanom zborníku. Matica slovenská pripravila jedno z najúspešnejších podujatí za posledné roky. O tom, že skutočne celá akcia mala veľký význam z hľadiska výskumu slovenských dejín, svedčí tiež počet prihlásených účastníkov, ktorí svojimi rozmanitými príspevkami dosvedčili, že skutočne ide o doteraz nespracovanú tému.

Jaroslav Durec

4. medzinárodná vedecká konferencia Slovensko a prvá svetová vojna

Dňa 26. 4. 2024 sa uskutočnila v poradí už štvrtá Medzinárodná vedecká konferencia Slovensko a prvá svetová vojna usporiadaná Klubom vojenskej histórie Beskydy, Vihorlatským múzeom v Humennom a Prešovským samosprávnym krajom pod záštitou jeho predsedu PaedDr. Milana Majerského, PhD. Po prvýkrát bola konferencia po predchádzajúcich ročníkoch v Košiciach a v Humennom, pričom sa na nej aktívne zúčastnili historici zo Slovenska, Poľska, Maďarska, Ukrajiny a Českej republiky.

I. blok prednášok bol uvedený príspevkom Radima Kapavíka zo Signum Belli 1914 z Českej republiky *Spomienky českých vojakov na boje na Slovensku 1914 – 1915*. Prezentované boli knižné vydania i na internete zaznamenané memoáre príslušníkov rakúsko-uhorskej brannej moci narukovaných z územia Krajín českej koruny – Františka Zárubu (Zápisky ze světové války roku 1914-1915), Františka Marvana (Život kadeta ve Velké válce), Josefa Glanca (Starý Glanc vypravuje), Aloisa Holečeka (denník), Josefa Čiperu (denník), Karla Kloudu (Vzpomínky na rok 1914), Jaroslava Šafra (Dopisy), Karla Stuchla (Z Hradešic do Vladivostoku a zpět), Emila Russwurma (denník), Františka Šauera (denník), Josefa Svobodného (Válečný deník), Františka Novotného (Náhodilý legionář) a Ondřeja Kypra (Na vojně v Karpatech a Haliči).

S ďalšou prednáškou predstúpil pred audítórium Tomasz Woźny z Tovarišstva bádania o prvej svetovej vojne (Towarzystwo Badań nad Pierwszą Wojną Światową) z Poľskej republiky na tému *Rakúsko-uhorská 4. jazdecká divízia v Karpatoch*. Toto vojenské teleso tvorili 18. jazdecká brigáda dragúnov, 21. jazdecká brigáda hulánov a 11. jazdecká delostrelecká batéria s počiatočným stavom 2 880 jazdcov a 12 diel. Počas karpatských bitiek divízii velil najskôr generálmajor Edmund von Zaremba, ktorého vystriedal generálmajor Otto Berndt. Národnostne tvorili predmetnú jednotku Poliaci, Ukrajinci, Rumuni i Rakúšania.

Prítomných zaujala Jana Zaťková z Vojenského historického ústavu v Bratislave témou *Československé légie v Taliansku. Rudolf Gábriš a nábor legionárov*. Autorka spomenula, že počas prvej svetovej vojny sa v Taliansku nachádzalo až 200 zajateckých táborov, ktoré sa v roku 1917 začali členiť podľa národností zajatcov. Pre Čechov a Slovákov boli určené najmä tábory v Padule a v Santa Maria Capua Vetere. V septembri 1916 v Ríme vzniknutá Tlačová kancelária československého odboja sa v septembri 1917 reorganizovala na Odbočku Československej národnej rady (ČSNR) v Ríme. Už v januári 1917 pritom vznikol Československý dobrovoľnícky zbor, ktorý sa v apríli 1918 rozrástol na československú divíziu s takmer 20 000 vojakmi. Práve Rudolf Gábriš (1889 – 1969) patril k významným organizátorom vzniku tejto jednotky a v hodnosti majora pôsobil na poste vedúceho kancelárie zajateckého odboru Odbočky ČSNR v Ríme.

Odborný radca z Krajského pamiatkového úradu v Prešove Anton Liška prezentoval tematiku *Vojnové cintoríny z prvej svetovej vojny na území mesta Prešov*. V krajskom meste Prešov sa pritom nachádza 5 vojnových cintorínov z prvého globálneho konfliktu:

židovský ortodoxný (17 hrobov), židovský neologický (3 hroby), rímskokatolícky (32 hrobov), evanjelický augsburského vyznania (16 hrobov) a epidemický (265 hrobov). Cintoríny sa budovali pri kasárňach a železničnej stanici, okrem rakúsko-uhorských vojakov sú tu pochovaní tiež príslušníci maďarskej Červenej armády z bojov v roku 1919. V medzivojnovom období došlo i k prepočovávaniu padlých vojakov.

Viktor Szabó z Klubu vojenskej histórie Beskydy v Humennom prispel témou *Vybrané štatistiky vojnového „cintorína hrdinov“ z prvej svetovej vojny v Košiciach*. Počas I. ČSR boli známe mená 5 793 tu pochovaných vojakov, z ktorých 1 358 boli „Čechoslováci“, 1 605 Maďari, 1 549 Rakúšania a Nemci, 734 Rusi, 64 Taliani a 483 Bulhari, Rumuni, Poliáci, Francúzi a Turci. V rámci zistených hodností na predmetnom košickom cintoríne spočinulo najviac najnižšie postavených vojakov (493), ale aj 2 nadporučíci, 1 poľný rabín, 1 príslušník maďarskej Červenej armády a dokonca 1 väzeň. Z celého cintorína príslušníkov ozbrojených síl zostalo v epoche socializmu iba 400 m² a 1 pamätník postavený v roku 1983.

V poradí II. blok prednášok začal filmár Martin Tokár príspevkom *Inter Arme Silent Musae – vojnový príbeh jednoročného dobrovoľníka Sandora Falba*. Objektom jeho výskumu bol akademický maliar Sandor Falb, rodák z Györu, ktorý zahynul na karpatskom fronte pri zakresľovaní mín. Tento absolvent Školy priemyselného umenia v Budapešti pôsobil ako poddôstojník c. a k. armády v špeciálnej jednotke suchozemských torpéd Fedora Zubovicsa zaoberajúcej sa zamíňovaním územia „pozemnými torpédami“. Náhrobný kameň Sandora Falba sa našiel nedávno v jednej záhrade na vidieku a tento nález bol nahlásený pamiatkovému úradu.

Lekár Yurij Fatula z Mementa Bellum v Užhorode na Ukrajine zožal dlhotrvajúci potlesk za prednášku *Aktivity verejnej organizácie „Memento bellum“ (Užhorod, Ukrajina) v rokoch 2019 – 2024*. Podkarpatskej oblasti Ukrajiny sa dotkli nielen boje karpatského frontu z obdobia 1914 až 1915, ale aj Brusilovova ofenzíva z roku 1916. Na pripomienku týchto zápolení sa Memento bellum podieľalo na osadení, resp. rekonštrukcii pamätníkov v Synevyrskej Poľane v roku 2020 (kde je pochovaných 24 vojakov rakúsko-uhorskej armády z terajšej Českej republiky a z Bosny a Hercegoviny) a v Starom Martynive v období 2021 – 2023 (ktorý je venovaný príslušníkom 14. pešej divízie z Plzne).

Anna Šimkulovičová z Podvihorlatskej palety v Humennom prispela na tému *Lajos Windisch-Graetz – obeť služby alebo akčný hrdina*. Tento rodák z Krakova (1882 – 1968) a vnuk potlačiteľa revolúcie z meruôsmych rokov maršala kniežata Alfreda Windisch-Graetza pochádzal z rodiny generála Ludwika Josefa Windisch-Graetza a Valerie Dessewffy de Csernek et Tárkö a do vypuknutia vojny žil na panstve v Sárospataku. Počas konfliktu bojoval 37 mesiacov na srbskom, severovýchodnom i juhozápadnom fronte a napokon sa stal ministrom verejného stravovania Uhorska. Po páde monarchie žil vo Švajčiarsku a za údajné falšovanie frankov bol odsúdený na trest odňatia slobody. Neskôr však došlo k jeho rehabilitácii, v roku 1932 prijal občianstvo Nemecka a zomrel vo Viedni.

Predposledný III. blok konferencie uviedol príspevok Jána Vavruša *Dôstojníci rakúsko-uhorského 71. pešieho pluku v Karpatoch*. Prednášajúci sa venoval predovšetkým

situácii v pluku po všeobecnom útoku z 12. marca 1915 s padlými dôstojníkmi por. Piacsekom a por. Morgensterom. Priblížené bolo curriculum vitae hajtmána pluku Oresta Adasiewiczza, narodeného v roku 1879 v Žovkve na území Haličsko-vladimírského kráľovstva. Tento veliteľ roty na karpatskom fronte prekonal počas bojov aj žltacku a v januári 1918 ho v rámci 71. pluku povýšili na majora. Po skončení svetovej vojny sa stal príslušníkom rakúskej armády, kde získal v roku 1932 rang generálmajora. Po samovražde iného rakúskeho generála, ktorého bol ručiteľom v peňažnej pôžičke, spáchal v bezvýhodiskovej finančnej situácii v roku 1937 tiež samovraždu. Hajtmanom v pluku bol aj rodák zo Sekúl (1882) Eduard Lifka, ktorý po prevrate pôsobil v brannej moci I. ČSR a po vyhlásení nezávislosti Slovenska získal v roku 1939 hodnosť plukovníka. Zomrel vo vysokom veku v roku 1970 v Bratislave.

Tamás Pintér maďarskej Nadácie pre výskum Veľkej vojny (Nagy Háború Kutatásért Közhasznú Alapítvány) predstúpil pred auditorium s témou *Košickí delostrelci v Palestíne*. Na palestínskom fronte spojeneckej Osmanskej ríše pôsobil v období 1916 – 1918 c. a k. divízión horských húfnic von Marno (od roku 1917 c. a k. divízión horských húfnic v Turecku), ktorý sa v roku 1917 zmenil na c. a k. oddiel poľných húfnic v Turecku. Jeho veliteľmi boli mjr. Adolf Marno von Eichenhorst (1916 – 1917), htm. Wladyslaw rytier von Truszkowski (1917) a htm. Rudolf Schaffer (1917 – 1918). Súčasťou tejto jednotky bol i c. a k. 6. pluk horského delostrelectva z Košíc, ktorý sa účastnil bojov o Suez v roku 1916, 1. až 3. bitky o Gazu o rok neskôr, ako aj zápolení v údolí Jordánu z roku 1918. Autorom boli zverejnené spomienky npor. Dr. Gyulu Kieselbacha (1891 – 1972), npor. Dr. Árpáda Kopasza (1886 – 1957) a plukového lekára Dr. Gyulu Keményho (1884 – 1938).

Rudolf Manik z Historického odboru Matice slovenskej prispel prednáškou *Zápolenia prvej svetovej vojny na stránkach denníka Slovenské noviny*. Prezentoval v nej najskôr osobu hlavného redaktora tohto denníka s (napriek svojmu názvu) výrazne prouhorským charakterom, ktorým bol Dr. Adolf Pechány (1859 – 1942). Zaznamenané bolo množstvo faktografických údajov z európskych, ale i zámorských bojísk, ktoré boli pre čitateľov Slovenských novín pravidelne publikované. Zvýraznené boli palcovými titulkami napr. ohlasované úspechy Rakúsko-Uhorska po víťazstve nad Talianskom pri Kobaride v roku 1917 či po porážke Rumunska a Ruska, ako aj uzatvorení mierových zmlúv s týmito štátmi o rok neskôr.

Z maďarskej Nadácie pre výskum Veľkej vojny (Nagy Háború Kutatásért Közhasznú Alapítvány) od Norberta Stencingera vzišiel príspevok „*Na hrudách hory Bekeč zmáčaných krvou*“. *Boje uhorského kráľovského košického 9. pešieho pluku pri obrane vrchu Bekeč (september – október 1916)*. Autor priblížil prítomným urputné boje s Rumunskou kráľovskou armádou v Sedmohradsku, na ktorých sa 9. peší pluk pod velením plk. Ferenc Jankovicha na vrchu Rozsdáš zúčastnil, stáli ho 28 mŕtvych a 52 zranených. Za boje proti presile troch rumunských plukov (32. pešieho, 8. streleckého a 29. streleckého) vojaci tohto košického pluku získali 138 medailí za statočnosť vrátane 1 veľkej zlatej a 2 veľkých strieborných.

Prednášajúci Pavel Filipek z Ministerstva obrany Českej republiky referoval na tému *Vojnové hroby čs. vojakov a dobrovoľníkov z vojny proti Maďarom a maďarským*

bolševikom v rokoch 1918 – 1919. Autor poukázal na existenciu 962 hrobov, v ktorých je pochovaných 3 602 vojakov i dobrovoľníkov z poprevratového obdobia. Prezentované boli hroby napr. v Nových Zámkoch, Revúcej, Seredi, Badíne, Senici, Klenove, Štrkovci, Malej Lodine, Šamudovciach, Čifároch, Veľkom Folkmári, Kostofanoch nad Hornádom, Rudníku a Pečovskej Novej Vsi. Priblížené boli tiež návrhy, resp. riešenia pomníkov v Trnave, Leviciach, Banskej Štiavnici, Turni nad Bodvou, Šahách, Ružomberku a Medzeve. Zo slovenských organizácií venujúcich sa tejto problematike bola spomenutá Nadácia M. R. Štefánika.

Záverený IV. blok svojím príspevkom odprezentoval najskôr Béla Bartók z maďarskej Nadácie pre výskum Veľkej vojny (Nagy Háború Kutatásáért Közhazsnú Alapítvány) na tému *Tradícia a modernizácia: charakteristika karpatských rusínskych domov v období rekonštrukcie v rokoch 1915 – 1918.* Najskôr sa mohli účastníci konferencie oboznámiť so stavom obydľí v oblastiach zasiahnutých karpatským bojiskom severozápadného frontu v období 1914 až 1915. Išlo pritom o obce s jednoduchými stavbami na bývanie, kde napr. podľa štatistických údajov z roku 1910 v slúžnovskom okrese Vyšný Svidník bolo z 2 521 domov iba 267 kamenných. Väčšinou sa domy stavali v dedinách osídlených Rusínmi z dreva, hliny (vaľkov) a slamy. Plány na obnovu vojnou zničených domov mali secesný (art nouveau/Jugendstil) charakter, ich plnenie však bolo nereálne. Hodnota budúceho domu mala byť v sume 3 000,- K, čo pri celkovej obnove obydľí v bojmi zasiahnutých stoliaciach Uhorska malo predstavovať enormnú sumu 7 500 000,- K.

Matúš Burda z Klubu vojenskej histórie Beskydy v Humennom sa v svojom príspevku zamerl na *Delostrelecké jednotky spoločnej rakúsko-uhorskej armády doplňované z územia severného Uhorska v roku 1914.* Zahrnuté k nim boli pluky poľných kanónov č. 13 zo Šoprone, č. 14 z Prešporka (62 % Slovákov), č. 15 z Komárna (28 % Slovákov), č. 16 z Lučenca (27 % Slovákov), č. 17 z Miškovca (14 % Slovákov) a č. 18 z Prešova. K plukom poľných húfnic patrili i pluk č. 5 z Prešporka (63 % Slovákov) a č. 6. z Košíc. Vysoký podiel slovenskej národnosti vykazovala i 5. jazdecká delostrelecká divízia (70 %), autor však poukázal na relatívny charakter posudzovania entity vojenských telies aj vzhľadom na kritériá domovského práva, obcovacej reči či nacionálneho charakteru území ich doplňovania.

János Rózsafi z maďarskej Nadácie pre výskum Veľkej vojny (Nagy Háború Kutatásáért Közhazsnú Alapítvány) sa zamerl na *Útok proti opevnenému postaveniu.* Zo štatistických údajov informoval o zničených obydľiach v Zemplínskej (1 853 domov), Šarišskej (1 434 domov) a Užskej (95 domov) stolici v období vpádu Ruskej imperátorskej armády od novembra 1914 do mája 1915. Významnú úlohu pri obnove nielen obydľí, ale aj zničených škôl a cirkevných stavieb zohral v Uhorsku gróf Károly Khuen-Héderváry. Z personálií osôb zainteresovaných na rekonštrukcii severovýchodu dnešného Slovenska boli spomenuté osudy Dezsö Zrumeczkyho (1883 – 1917) a Jenö Lechnera (1878 – 1962).

Z Poľskej republiky sa prezentoval Bohuslav Glod s prednáškou *Činnosť rakúsko-uhorského delostrelectva v Šarišskej župe (január – máj 1915).* Zaoberal sa delostreleckými jednotkami III. armádneho zboru podmaršala rytiera von Krautwald, VII. armádneho zboru generála jazdy arcivojvodu Jozefa a XVII. armádneho zboru generála pechoty

Křítka. Z výzbroje c. a k. delostrelcov autor spomenul 9 cm mínomet M 14, 7 cm horský kanón M 8, 8 cm poľný kanón M 5, 10 cm poľnú húfnicu M 99, 10 cm poľnú húfnicu M 14 a 15 cm poľnú húfnicu M 14. Delostrelecký pluk mal pritom zásadne pozostávať zo 4 batérií so 4 vyššími a 12 subalternými dôstojníkmi.

Predposledný príspevok *Rakúsko-uhorské a ruské strategické plánovanie na začiatku roka 1915* predniesol Matúš Korba z Klubu vojenskej histórie Beskydy v Humennom. Za rok 1914 podľa autora straty Ruska v bojoch proti Nemecku (stratilo na východe 221 000 vojakov) predstavovali 723 000 vojakov a v zápeleniach s Rakúsko-Uhorskom (ktoré stratilo na severovýchodnom bojisku 736 000 príslušníkov svojich ozbrojených síl) zase 721 000 vojakov. V januári 1915 pritom proti sebe stálo na východnom fronte 2 975 000 Rusov proti cca 1 000 000 vojakom c. a k. monarchie a asi 600 000 Nemcom. Ústredné mocnosti koordinovali svoj ďalší postup na konferenciách v Berlíne a Breslau, kým v cárskej ríši sa odlišovali priority severozápadného frontu (preferujúceho postup na Berlín) od predstáv juhozápadného frontu (útok na líniu Prešov, Košice, Nové Mesto pod Šiatrom, Marmarošská Sihor a Chust, následne až Miškovec a Budapešť).

Záverečný referát *Archeologický výskum bojiska I. svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku (realizované a plánované aktivity)* vzišiel od českých autorov Vojtecha Koudelku, Martina Vojtasa, Martina Fojtíka, Jana Petříka (Masarykova univerzita v Brne), Jakuba Těšnohlídka, Jiřího Zubalíka (Archaiia Brno, o. p. s.) a Radima Kapavíka (Signum Belli 1914). K archívnym prameňom pri výskume autorov boli zaradené Kriegsarchiv, Tiroler Landesarchiv, Vojenský ústredný/historický archív a štátne oblastné archívy. Z lokalít výskumu od jesene 2023 zaujali prítomných Uhliska, Dielec, Kobyla-Čaba, Gleboki wierch či Škodov zámoček. Neboli vynechané ani problémy s „vykrádaním“ miest nálezov militárií detektoristami, do budúca sa výskum má sústrediť na nemecké delostrelectvo v priestore Lesík.

Rudolf Manik

Konferencia Byzantský humanizmus v kontexte súčasných humanizmov – pocta profesorovi Alexandrovi Avenariovi

V dňoch 21. a 22. októbra 2024 sa v areáli Pravoslávnej bohosloveckej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Byzantský humanizmus v kontexte súčasných humanizmov*, ktorú na počesť profesora Alexandra Avenaria zorganizoval Historický odbor Matice slovenskej v spolupráci so Slovenskou historickou spoločnosťou pri SAV a PBF PU. Konferencia bola venovaná významnému historikovi a byzantológovi profesorovi Alexandrovi Avenariovi (1942 – 2004), ktorý na PBF PU pôsobil a zanechal hlbokú stopu.

Alexander Avenarius sa narodil 16. mája 1942 v Martine do rodiny ruského šľachtického emigranta a matky, pôvodom z Moravy. Vyštudoval archívniectvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Svoju profesionálnu dráhu začal na Katedre dejín architektúry Stavebnej fakulty SVŠT a následne pôsobil v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Počas normalizácie v 70. rokoch musel pre politické okolnosti prerušiť akademickú kariéru a pracovať v Slovenskom ústave pamiatkovej starostlivosti. To ho však neodradilo a v tomto období sa začal intenzívne venovať výskumu Avarov, čo viedlo k vydaniu jeho prvej monografie *Die Awaren in Europa* (1974), ktorá získala uznanie aj v zahraničí. Po politických zmenách v roku 1989 sa naplno vrátil do vedeckej sféry a výrazne prispel k rozvoju byzantológie na Slovensku. Založil byzantologický seminár na Filozofickej fakulte UK, prednášal na viacerých univerzitách vrátane Trnavskej univerzity a Pravoslávnej bohosloveckej fakulty Prešovskej univerzity. Jeho vedecké dielo zahŕňalo publikácie o byzantskej kultúre, ikonoklazme a slovansko-byzantských vzťahoch. K jeho známym a úspešným knihám patrí *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí* (1992) a *Byzantský ikonoklazmus: storočie zápasu o ikonu* (1998). V roku 1992 sa tiež stal spoluautorom monumentálnej publikácie *Dějiny Byzance*, ktorú vydalo české vydavateľstvo Academia. Profesor Avenarius zomrel 26. októbra 2004 v Bratislave, no jeho vedecký odkaz naďalej ovplyvňuje oblasť byzantológie a slovenskú historiografiu.

Samotná konferencia mala podstatne široký tematický rámec s mnohými okruhmi od otázok pravoslávnej teológie cez dejiny Byzantskej ríše až po náčrt problému kontinuity cyrilo-metodského kresťanstva po páde Veľkej Moravy. Na podujatí s nezvyčajne vysokou účasťou poslucháčov z radov širokej verejnosti sa stretli zástupcovia domácich vedeckých pracovísk spolu s kolegami z viacerých prestížnych zahraničných inštitúcií, čoho výsledkom boli kvalitné referáty a mimoriadne plodná a obohacujúca diskusia. Viaceré príspevky u účastníkov vyvolali veľmi živý záujem a stali sa podnetom pre intenzívnu rozpravu. Išlo napríklad o referáty historikov z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave *Alexander Avenarius a téza autochtonizmu Slovenov na Dunaji v súčasnom svetle poznania* od profesora Martina Homzu a *Trpké spojenectvá v ére agónie. Byzantský cisár Ján Kantakuzenos a jeho proturecká politika očami súdobých*

a neskorších autorov od profesora Martina Hurbaniča. Problematiku byzantských dejín otvorili aj docentka Dana Picková z Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe v príspevku *Sofia Palaiologovna a byzantské dedičstvo veľkého kniežaťa moskovského Ivana III.* a profesor Ján Šafin z Pravoslávnej bohosloveckej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v príspevku *Georgios Gemistos Plethon a Marsilio Ficino a Florentská akadémia*. Pozornosť poslucháčov si získal aj profesor Dejan Borisov z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Skopje svojím referátom *Svätý Kliment Ochridský v macedónskej ústnej tradícii*, v ktorom ozrejmil viaceré súvislosti z historického vývoja Balkánu.

Okrem odborných príspevkov bol program konferencie obohatený aj profesionálnym spevom. Slávnostnú atmosféru v honosných priestoroch auly metropolitu Nikolaja na PBF PU takýmto spôsobom dotváral Zbor Pravoslávnej bohosloveckej fakulty a Byzantsky zbor sv. Kassiany Hymnografky, ktorých dopĺňali ukážky z tradičných macedónskych piesní v podaní doc. Dr. Viktora Nedeského z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Skopje. Spomienkovú slávnosť tvorila zádušná bohoslužba za prof. Avenaria a osobné spomienky od jeho kolegov a žiakov – profesora Martina Homzu, profesora Martina Hurbaniča, profesora Jána Šafina či docenta Václava Ježeka. Súčasťou sprievodného programu konferencie bola veľmi pútavá prednáška o ruskom vládcovi Ivanovi IV. Hroznom od docentky Dany Pickovej, o ktorú prejavila verejnú mimoriadny záujem. Konferenciu uzavrel prejavom dekan PBF PU doc. ThDr. Štefan Pružinský, PhD.

Príspevky, ktoré na konferencii odzneli, budú publikované v rámci štúdií v samostatnom zborníku.

Ján Pastuszek

Konferencia Historik Dr. Ján Tibenský (1923 – 2012) a dnešok. K odkazu historického diela Jána Tibenského

V spolupráci Slovenského historického ústavu Matice slovenskej, Historického odboru MS, Miestneho odboru Matice slovenskej v Budmericiach a obce Budmerice sa 8. novembra 2024 v miestnom budmerickom kultúrnom dome uskutočnila konferencia venovaná životu a dielu významného slovenského historika PhDr. Jána Tibenského, DrSc.

Konferenciu úvodným slovom otvoril a v prevej časti moderoval tajomník Matice slovenskej Mgr. Peter Schvantner. Nasledoval otvárací príhovor hostiteľa konferencie – starostu Budmeríc PhDr. Jozefa Savkuljaka, MBA, a následne predsedníčky Miestneho odboru Matice slovenskej v Budmericiach – Aleny Kadlečíkovej, ktorá zároveň uviedla aj výstavu k dielu J. Tibenského v podobe vystavených publikácií. V úvodnej časti podujatia ešte v mene najbližšej rodiny Dr. J. Tibenského vystúpila s menším príhovorom aj Mgr. Mária Lovasová, ktorá si aj z osobného a ľudského pohľadu zaspomínala na J. Tibenského v rámci jeho rodinného života, príbuzenských vzťahov, ako aj veľkého významu pre obec Budmerice. Napokon úvodné slovo k osobnosti J. Tibenského ako vedca a historika predniesol prof. Martin Homza, Dr., z Katedry slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý zvýraznil jeho schopnosť interdisciplinaritu a hlavného prínosu z pohľadu jeho koncepcie národných dejín Slovenska a Slovákov, ako aj dovedty v slovenskej vede novej vednej disciplíny – *dejiny vedy a techniky*.

Prvý príspevok venovaný životu a inštitucionálnemu zázemiu Dr. Jána Tibenského predniesol Mgr. Dominik Blanár, PhD., zo Slovenského historického ústavu Matice slovenskej. Okrem najdôležitejších biografických udalostí a míľnikov života Dr. Tibenského sa zameril na jeho vysokoškolské formovanie a počiatkové, aj keď len krátke, vedecké pôsobenie v Matici slovenskej. V rámci jeho ďalšieho, už celoživotného pôsobenia v Slovenskej akadémii vied a umení (od roku 1953 Slovenskej akadémii vied) sa zameril na jeho podiel pri zrode a výstavbe tejto inštitúcie a najdôležitejšie oblasti jeho vedeckého bádania, výsledkom ktorých sú stále aktuálne a platné závery v podobe vedeckých prác a monografií.

Druhý príspevok predniesol prof. Martin Homza, Dr. Predstavil genézu, vývoj a koncepcie chápania pojmu slovenského národa a slovenských dejín v diele J. Tibenského, ktoré rozviedol na príklade viacerých jeho ťažiskových prác, predovšetkým z problematiky výskumu národného obrodovania, ktorému sa J. Tibenský celoživotne venoval. Vo viacerých tézach a definíciách slovenského národa, resp. ľudu, ako ho Tibenský vo svojom výskume chápal, prof. Homza išiel s jeho názormi niekedy do polemiky, čo následne podnietilo v tomto smere aj diskusiu zúčastnených.

Tretí príspevok predniesol Mgr. Jaroslav Durec, PhD., zo Slovenského historického ústavu MS. Konkrétnejšie sa zaoberal slovenskými vzdelancami v diele J. Tibenského, ktorým historik venoval početné knižné monografie (Matej Bel, Juraj Fándly, Adam

František Kollár, Juraj Sklenár a ďalší), ako aj najvýznamnejším osobnostiam vedy a techniky na Slovensku, o ktorých J. Tibenský publikoval početné práce a štúdie a predovšetkým zborníky a edície.

Nakoľko ďalší príspevok *Zhodnotenie Tibenského prínosu k belovskému výskumu na Slovensku* pre ospravedlnenú neúčast' jej autorky doc. Mgr. Eriky Juríkovej, PhD., z Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave neodznal, zúčastnení mali širší priestor na diskusiu v rámci tejto sekcie príspevkov.

Diskusia účastníkov v rámci menších stolujúcich skupín následne prebiehala aj v rámci podávaného obeda, ktorý priamo v reštauračných priestoroch kultúrneho domu zabezpečil pre všetkých účastníkov starosta obce Budmerice.

Poobede nasledovala druhá sekcia, v ktorej odznali tri príspevky. Nakoľko sa Mgr. Matej Gogola, PhD., z účasti na konferencii ospravedlnil, jeho krátky príspevok (*Ján Tibenský a otázky dejín medicíny v kontexte histórie vied*) prečítal Dr. Dominik Blanár.

Ďalší prednášajúci doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc., z Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave prezentoval poznatky o výskume cestopisnej literatúry Jána Tibenského. Táto prednáška bola zaujímavá zvlášť v tom, že jej autor v rámci výskumu predmetnej problematiky šiel v stopách svojho predchodcu, pričom viacero dovtedy publikovaných informácií o cestopisoch a ich autoroch sa mu podarilo doplniť, prípadne poopraviť a uviesť na správnu mieru. Vystúpenie zakončil konštatovaním, že nielen publikované dielo J. Tibenského, ale aj jeho osobný archívny fond (uložený v Archíve SAV) predstavuje rozsiahly materiál pre ďalší výskum tejto problematiky.

Ako posledný v rámci druhej sekcie príspevkov, ako aj celej vedeckej časti konferencie prezentoval svoj originálny a veľmi podnetný príspevok PhDr. Marián Liščák, PhD., z Kysuckého múzea v Čadci. Konkrétne prezentoval metodiku výskumu a tvorby svojej monografie o Starej a Novej Bystrici, v rámci ktorej sa inšpiroval monografiou Pochtivá obec budmerická od J. Tibenského. V rámci toho prezentoval množstvo archívneho materiálu, vrátane cenných slovacikálnych textov zo 17. a 18. storočia.

Po tomto poslednom vedeckom príspevku nasledovala plodná diskusia, ktorá sa týkala tak podnetov z prezentovaných príspevkov, ako aj osobných spomienok na Dr. Jána Tibenského zo strany zúčastnených obyvateľov Budmeríc. Hlavná vedecká časť konferencie sa uzavretím tejto diskusie skončila v presne naplánovaný čas (14:00), po čom nasledovala Komentovaná prehliadka „Budmerickej izbičky“ s ochutnávkou domácich koláčov. V rámci nej pani predsedníčka MO MS v Budmericiach Alena Kadlečíková previedla zúčastnených priestormi expozície historickej budmerickej domácnosti, ako aj umeleckých diel miestnych (A. Kadlečíková, P. Hamzová) a zahraničných (Anna Istrate z Nadlaku) umelkýň. Aj v rámci pripraveného pohostenia miestnych matičiarok mohli účastníci podujatia ešte ostať v živej diskusii.

Nakoľko sa Budmerice ako obec môže popýšiť okrem živej matičnej činnosti aj najväčšou koncentráciou aktívne pôsobiacich historikov, podujatia sa okrem prednášajúcich zúčastnili aj ďalší členovia historickej obce z univerzitných, akademických a vedeckých inštitúcií. Prevažnú časť auditória predstavovali obyvatelia Budmeríc, čo svedčí aj o ich živej pamäti a úcte k svoju významnom rodákovi Dr. Jánovi Tibenskom.

Z podujatia bude publikovaný zborník príspevkov, ktorý by mal byť hotový na budúci rok.

Dominik Blanár

Pokyny pre autorov

Historický zborník je recenzovaný vedecký časopis zameraný na slovenské národné dejiny od najstarších čias po súčasnosť. Publikuje príspevky venované politickým, hospodárskym, kultúrnym a sociálnym dejinám, tematicky zamerané celoslovensky, ale aj regionálne v prípade významu spracovanej regionálnej problematiky v celoslovenskom kontexte. Venuje sa aj medzinárodným súvislostiam slovenských dejín, dejinám Slovákov v zahraničí a dejinám Matice slovenskej. Časopis vydáva vedecké príspevky (štúdie, materiály, edované dokumenty), medailóny o osobnostiach historiografie, recenzie a informačné správy. Texty sú publikované v slovenčine alebo v angličtine. Súčasťou vedeckých príspevkov sú abstrakty a kľúčové slová. Príspevky prechádzajú redakčnou a jazykovou úpravou.

Historický zborník publikuje výlučne pôvodné, dosiaľ nepublikované vedecké príspevky na základe schválenia dvomi recenzentmi v anonymnom recenznom konaní a redakčnou radou časopisu. Rozsah vedeckých príspevkov nesmie byť menší než 20 normostrán a nemal by prekročiť 45 normostrán. Príspevky sa prijímajú v elektronickej podobe na e-mailovej adrese: redakcia@zbornik.sk.

Vedecký príspevok má nasledujúcu štruktúru: Názov; podnázov (ak je); meno autora/autorov s titulmi; e-mailová adresa; pracovisko/inštitúcia; ORCID; abstrakt (približne 1 500 znakov); kľúčové slová; text príspevku; zoznam použitých prameňov a literatúry.

Bibliografické odkazy sa uvádzajú podľa aktuálne platnej normy. Je v nich potrebné uvádzať identifikátory ISSN/ISBN a DOI (ak sú). Uvádzame niekoľko príkladov:

Odkaz na knižnú publikáciu

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920–1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 175, ISBN 80-7090-575-1.

Opakovaný odkaz na knižnú publikáciu

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku*, 171 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory na Slovensku od roku 1936 – Advokátska komora v Bratislave a Advokátska komora v Turčianskom Svätom Martine. In GAJDOŠOVÁ, Martina a kol. *Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875 – 1948*. Bratislava : Slovenská advokátska komora, 2018, s. 420, ISBN 978-80-224-1641-2.

Opakovaný odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory, s. 420.

Odkaz na príspevok publikovaný v periodiku

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science during the “First Republic” (1918–1938). In *Glasnik Etnografskog Instytuta*, roč. 68, 2020, č. 2, s. 382, ISSN 0350-0861, <http://dx.doi.org/10.2298/GEI2002379V>.

Opakovaný odkaz na príspevok publikovaný v periodiku

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science, s. 379.

Odkaz na elektronický zdroj

ROHOŇOVÁ, Ľudmila – GAŠPAROVÁ, Mária. *Pavol Strauss. Personálna bibliografia*. 2. rozšírené vydanie. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 15-17 [online]. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/Edicna_cinnost/Zborniky/Strauss_Pavol_bibliografia_2_vyd.pdf [cit. 18. 7. 2018].

Odkaz na archívny prameň

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), f. Ministerstvo vnútra (MV), šk. č. 1471. List Okresného úradu v Liptovskom Sv. Mikuláši Krajiniskému úradu, 3. 8. 1933.

Opakovaný odkaz na archívny prameň

SNA, f. MV, šk. č. 1473. List Štátnej nemocnice v Palúdzke ministerstvu vnútra, 6. 7. 1940.

HISTORICKÝ
ZBORNÍK

ROČNÍK 34
2024 ČÍSLO 2

ISSN 1335-8723

9 771335 872006 42